

HILARI SALVADÓ

ALCALDE DE BARCELONA QUAN PLOVIEN BOMBES

PAU VINYES I ROIG

Coberta

Barcelona, 11 de setembre de 1938

Hilari Salvadó intervenint a la Diada de l'Onze de Setembre

BRANGULÍ / ANC

HILARI SALVADÓ

ALCALDE DE BARCELONA QUAN PLOVIEN BOMBES

HILARI SALVADÓ

ALCALDE DE BARCELONA QUAN PLOVIEN BOMBES

PAU VINYES I ROIG

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

Ajuntament
de Barcelona

BARCELONA, MARÇ DE 2017

A Paula Huerta Zúmel, amb molta estima

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

historia@irla.cat

EDITOR

JOSEP VALL

EQUIP EDITORIAL

ARNAU ALBERT
JOAN ALMACELLAS
SANTI BRACONS

CORRECCIÓ LINGÜÍSTICA

SOFIA LOZANO

AMB LA COL·LABORACIÓ DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA

CONSELL D'EDICIONS I PUBLICACIONS DE L'AJUNTAMENT DE BARCELONA:

GERARDO PISARELLO PRADOS, JOSEP M. MONTANER MARTORELL,
LAURA PÉREZ CASTALLO, JORDI CAMPILLO GÁMEZ, JOAN LLINARES GÓMEZ,
MARC ANDREU ACEBAL, ÁGUEDA BAÑÓN PÉREZ, JOSÉ PÉREZ FREIJO,
PILAR ROCA VIOLA, MARIA TRUÑO I SALVADÓ, ANNA GIRALT BRUNET.

DISSENY ORIGINAL

JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ

GRÁFIQUES CUSCÓ

ISBN

978-84-617-5646-9

DIPÒSIT LEGAL

B 22070-2016

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de la xarxa telemàtica o d'internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA - DADES CIP

Vinyes i Roig, Pau 1964-

Hilari Salvadó, alcalde de Barcelona quan plovi en bombes

Bibliografia. Índex

ISBN 9788461756469

I. Fundació Josep Irla II. Barcelona (Catalunya). Ajuntament III. Títol 1. Salvadó i Castell, Hilari, 1899-1966 2. Polítics - Catalunya - Barcelona - Biografia 3. Alcaldes - Catalunya - Barcelona - Biografia 929Salvadó i Castell, Hilari 32Salvadó i Castell, Hilari

Sumari

Presentació. L'alcalde del poble 9
Ada Colau

Pròleg. La gran significació d'un home corrent 11
Jordi Casassas

HILARI SALVADÓ,
ALCALDE DE BARCELONA QUAN PLOVIEN BOMBES
Pau Vinyes i Roig

Introducció.....	13
1 La Barceloneta, pàtria de pescadors	17
2 El tràgic temporal de 1911.....	25
3 Anys de joventut.....	39
4 El Centre Excursionista Minerva	47
5 L'esclat republicà de 1931	55
6 Les eleccions municipals de 1934	65
7 Regidor de l'Ajuntament de Barcelona.....	75
8 Els Fets d'Octubre de 1934.....	87
9 El triomf del Front d'Esquerres. De nou regidor de Barcelona	103
10 La República en guerra.....	109
11 Alcalde de Barcelona	131
12 Una ciutat sota les bombes.....	139
13 Els darrers dies de la Barcelona republicana.....	175
14 Primer exili. França ocupada	185
15 Segon exili. França alliberada.....	195
16 Retorn a Barcelona	207
17 Accident i mort	215
18 Silenci i retrobament de la figura d'Hilari Salvadó	221
Fons documentals i gràfics consultats.....	227
Bibliografia.....	229
Índex onomàstic	233

Barcelona,

17 de juliol de 1937

Hilari Salvadó,
alcalde de Barcelona.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

L'alcalde del poble

ADA COLAU

ALCALDESSA DE BARCELONA

La biografia que teniu a les mans porta encara enganxada l'olor a salnitre, el sabor de l'arròs de peix i la dignitat d'un barri mariner orgullós de la seva memòria republicana. No hi trobareu únicament la història del darrer alcalde republicà de Barcelona, sinó també la memòria viva de les classes populars de la nostra ciutat durant els dos primers terços del segle XX.

Hilari Salvadó, en Lari pels seus veïns i amics, va ser l'alcalde d'origen més popular que ha tingut la ciutat durant el segle XX i, fins a la publicació d'aquest llibre, un dels més desconeguts per la història escrita. Ara bé, si la seva biografia era encara un misteri, a diferència dels altres dos alcaldes republicans, Jaume Aiguader i Carles Pi i Sunyer, els veïns i veïnes de la Barceloneta guardaven amb orgull la seva memòria com a veí del barri i fill de pescadors que era. Hem hagut d'esperar a la commemoració del 50è aniversari de la seva mort, per poder disposar d'una biografia completa. Ara bé, un cop llegit el llibre, comprovem que l'espera ha valgut la pena, ja que no només és una contribució imprescindible per construir la història política de la nostra ciutat, sinó també un exercici de reconstrucció de memòria popular i dignitat republicana, que continua viva als barris obrers i menestrals de Barcelona.

Com a alcaldessa de la ciutat, republicana i amiga del barri de la Barceloneta, vull agrair a la Fundació Josep Irla aquesta iniciativa de recuperació de la nostra memòria i vull felicitar especialment l'historiador andreuenc Pau Vinyes pel brillant treball de recuperació de fonts orals i escrites, sistematització, anàlisi i escriptura d'una biografia que, igual que el personatge, entronca amb els anhels, patiments i esperances de les classes populars de la nostra ciutat durant els dos primers terços del segle XX: el desastre del temporal de la Candelera, el cooperativisme obrer, el catalanisme, la primavera republicana, els Fets d'Octubre, la guerra, la creació de la xarxa de refugis per socórrer la població barcelonina dels criminals bombardejos feixistes, l'ajut al refugiats que arribaven, l'exili a França, la resistència antifeixista i el retorn.

Vull felicitar també els veïns i veïnes de la Barceloneta per la seva perseverança. Van ser els primers a reivindicar la memòria de l'Hilari perquè el sentien com un dels seus, com un dels nostres. El fill de pescadors que va arribar a ser alcalde de Barcelona en els moments més difícils de la seva història.

Barcelona, 17 de juliol de 1937

Hilari Salvadó al despatx de l'Alcaldia

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

La gran significació d'un home corrent

JORDI CASASSAS

CATEDRÀTIC D'HISTÒRIA CONTEMPORÀNIA DE LA UB

Pau Vinyes ha tret de les «runes» de la història Hilari Salvadó. No deixa de ser xocant aquesta mena de desaparició del darrer alcalde republicà de Barcelona abans de l'entrada de les tropes de Franco. Per això parlo de «runes» de la història, ja que Salvadó va haver de gestionar moltes runes produïdes pels bombardejos feixistes.

Salvadó fou un home del poble, fill d'una família de pescadors de la Barceloneta; gent vinguda de Peníscola en el flux constant de nouvinguts que ha fet la Barcelona contemporània. Orfe als dotze anys, va haver de treballar des de petit, i seguint la petja de molts adolescents voluntariosos i inquiets va fer estudis nocturns de comptabilitat; per tota la resta fou un autodidacta, coratjós de caràcter, i va viure sempre plenament identificat amb la vida del seu barri. La Catalunya republicana va estar feta per molta gent com Salvadó, crescuda allunyada de la política oficial però que bullia de ganes d'intervenir, amb un sentiment de país poc elaborat intel·lectualment però de pedra picada.

Salvadó va ser l'alcalde de l'etapa més crua de la guerra, amb la ciutat esgotada, amb una allau de refugiats vinguts d'arreu i atemorida pels constants bombardejos feixistes. Davant circumstàncies tan adverses, la seva actuació fou exemplar: modernització de la xarxa de dispensaris de barri; acció ciutadana per socórrer els refugiats; cantines per atendre l'alimentació bàsica dels nens; refugis antiaeris per protegir la ciutadania... De fet, en un viatge que va fer a mitjan 1938 a París, Brussel·les i Londres, la xarxa de refugis de Barcelona despertà un gran interès influent en la defensa antiaèria de la Segona Guerra Mundial. I és que la Guerra Civil fou un laboratori del que viuria el món a partir de 1939, com també mostra el «mètode del doctor Josep Trueta» que evita la gangrena de ferides obertes. Com tampoc podem oblidar el modèlic salvament del patrimoni bibliogràfic i artístic coordinat per Agustí Duran i Sanpere, Joaquim Folch i Torres, Jordi Rubió, Frederic Marès, Ricard Albert i una veritable munió de voluntaris.

L'oportuna i ben construïda biografia d'Hilari Salvadó constitueix un veritable encert que ens permet retre homenatge a tota aquella generació que va resistir heroicament i que, a més, va aportar solucions als gravíssims problemes generats per la guerra.

Barcelona, 11 de setembre de 1937

Enmig d'una gentada, els principals dirigents polítics del país, Lluís Companys, Antoni Maria Sbert, Carles Pi i Sunyer, Hilari Salvadó... es dirigeixen cap a l'estrada des d'on interviendrien en un míting per la Diada de l'Onze de Setembre.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

Introducció

En rebre l'encàrrec de Josep Vall, director executiu de la Fundació Josep Irla, de fer una biografia d'Hilari Salvadó i Castell em vaig sentir privilegiat i reconegut per la feina anterior realitzada. Això honora, i molt. D'Hilari Salvadó en sabia ben poca cosa, quasi res. Només que era nascut a la Barceloneta, que havia perdut quatre germans i el pare en un naufragi i que fou el darrer alcalde republicà de Barcelona. En assumir l'encàrrec se'm venia al damunt molta responsabilitat. Havia d'assumir-ho amb rigor i al mateix temps superar-me com a historiador si volia fer un bon treball de recerca. En un principi estava espantat per la responsabilitat assumida, però a mesura que m'endinsava en el projecte, més il·lusionat em sentia. Vaig decidir que faria la recerca tan bonament com sabés i que el lector decidiria. Espero haver-ho aconseguit. Han estat quasi tres anys de recerca i a voltes m'ha calgut fer d'investigador privat —com a les pel·lícules— amb alguna anècdota curiosa pel camí.

En comentar a familiars, amics, coneguts i saludats que estava fent la recerca biogràfica d'Hilari Salvadó —en Lari com el coneixen a la seva petita pàtria nadiua, la Barceloneta— se'ls posava cara de sorpresos. Quasi ningú en sabia res. En la memòria col·lectiva han quedat com els alcaldes de Barcelona, durant el període de la Segona República, el metge Jaume Aiguader i l'economista Carles Pi i Sunyer. D'Hilari Salvadó ni rastre. Ha estat, com molt bé diu el catedràtic Jordi Casassas —autor del present pròleg i a qui vull agrair de tot cor l'encert en fer-lo— desenrutar un personatge de l'oblit. I a fe que en endinsar-me en el seu relat vivencial he descobert un gran personatge. Hi he trobat molta documentació inèdita com a polític, però en canvi, malauradament, a nivell personal i familiar moltes dades irresoltes i per esbrinar. En no tenir fills i en haver marxat a l'exili la vessant personal ha quedat enfosquida. Sort d'alguns testimonis com els germans Francesc i Germà Granada o Daniel i Michel Carrasco que recordant anècdotes de la seva infantesa i adolescència, m'han ajudat a reconstruir espais biogràfics de l'etapa d'exili. Dels Carrasco he pogut saber, gràcies a que Hilari Salvadó i la seva companya van viure amagats a casa dels seus pares durant l'ocupació nazi de França, com va ser la retirada un cop abandonada la ciutat de Barcelona a finals de gener de 1939 o la seva col·laboració amb la resistència francesa. A tots quatre, moltes gràcies.

D'altra banda, Hilari Salvadó va ésser un personatge molt estimat a la Barceloneta. En aquest petit racó de món es va forjar a nivell associatiu i polític. Des de la Barceloneta va projectar una imatge d'home d'acció i carismàtic, compromès amb els valors democràtics de la República, la justícia social i d'un catalanisme entès com a lluita per la dignitat i llibertat d'un poble. I després, un cop a l'Ajuntament de Barcelona, com a regidor al servei dels ciutadans, des d'un despatx per on passava tothom amb neguits, suggeriments i propostes.

En arribar a l'alcaldia es va comprometre amb els més desvalguts i colpejats pels cruels atacs de l'aviació feixista. Bombardejos que atacant objectius civils pretenien desmoralitzar una ciutadania compromesa amb la República. Barcelona i d'altres poblacions serien un sagnant i esfereïdor conillet d'índies del que significaria després la Segona Guerra Mundial. I els barcelonins i les seves institucions van saber estar a l'alçada de les circumstàncies, tal com va reconèixer el primer ministre britànic Winston Churchill el 1940 durant la Batalla d'Anglaterra:

«No subestimo en absolut la gravetat del repte que se'ns presenta; però crec que els nostres compatriotes es mostraran capaços de fer-hi front, com els valents de Barcelona.»¹

Hilari Salvadó va viatjar a diverses capitals europees —Londres, Brussel·les i París— en recerca de material sanitari i aliments per a la població damnificada i per a denunciar la barbàrie feixista. Fou l'alcalde que va saber liderar una ciutat d'acollida per a milers de refugiats que fugien de l'Espanya franquista, als quals es donà aixopluc, aliments i roba. Barcelona va donar aleshores un bon exemple de solidaritat i ajut humanitari. Com el va donar fa vint-i-cinc anys amb els refugiats de les guerres balcàniques o el continua donant avui dia amb la voluntat d'acollir refugiats sirians.

1 Discurs pronunciat per Winston Churchill a la Cambra dels Comuns, el 18 de juny de 1940. CHURCHILL, Winston; DE GAULLE, Charles. *«Du sang, de la sueur et des larmes»* suivit de *L'Appel du 18 juin*, p. 30.

En marxar a l'exili Salvadó se les haurà amb la precarietat i haurà de fer front a la supervivència. Per sort es pot escapar d'una mort segura. Gràcies a l'ajut de la família Carrasco, ell i la seva companya Paquita Cervera sobreviuran al dur exili en una França ocupada pels nazis enmig de la Segona Guerra Mundial. I en acabar aquest malson podrà refer, no sense gaires entrebancs econòmics i de salut, la seva vida i continuar el compromís polític, a través del seu partit, Esquerra Republicana de Catalunya, fins a la mort. Una mort que se l'endurà abans d'hora, als seixanta-set anys acabats de fer.

Desitjo que la present biografia doni llum sobre un gran home, injustament oblidat per anys d'imposició franquista. Perquè el relat històric sobre Hilari Salvadó és la memòria d'un poble que va lluitar per uns valors democràtics, socials i nacionals i que la dissort de la guerra va escapar per dècades. Queden encara molts, massa, personatges oblidats que hem de rescatar del passat, donant-los-hi de nou vida. Tenim un deute amb ells que la democràcia recuperada a partir de 1977 no ha sabut, encara, reparar amb la dignitat que mereixen.

No vull acabar sense agrair de tot cor a aquelles persones que han fet possible aquest llibre: en primer lloc a Josep Vall, Arnau Albert i la Fundació Josep Irla per la intensa recerca gràfica que ha permès que el llibre reculli un centenar d'imatges de la vida del biografat; a José Pérez Freijo, director d'Imatge i Serveis Editorials de l'Ajuntament de Barcelona, per donar suport al projecte; als amics de la Barceloneta, Carles Gimeno —gràcies per les estones viscudes i pel mesuratge rebut—, Oriol Badell, Emili Garcia, Mercè Serrat, Jaume Tomillero, Caterina Virgili i Casanovas i l'incansable fotògraf Vicenç Forner, sense els quals no hagués pogut conèixer la idiosincràsia d'aquest racó de món barceloní; als historiadors Arnau Gonzàlez, Jordi Finestres, Eduard Puigventós, Joan Esculies, Joan Palomas, Josep Maria Figueres, Ferran Aisa, Ramon Alquézar, Enric Garcia del Museu Marítim de Barcelona, Gerard Martí del Museu d'Història de Cambrils, Joan Serrallonga, professor de l'UAB i Pelai Pagès, professor de la UB; a Gilles Moraton, arxiver de la Mediateca de Besiers; a Joan Ignasi Salcedo del Moral, arxiver

responsable de l'Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i de l'Audiència Provincial de Barcelona; a Emma Alari, antropòloga; a Eulàlia i Joan Ventalló, fills d'en Joaquim Ventalló; a Josep Maria Tubau, fill d'Enriqueta Gallinat; a Laura Coll, arxivera de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona - Hemeroteca de Ca l'Ardiaca; a Marc Borràs, del Casal Enriqueta Gallinat d'ERC-Barcelona Vella; a Marta Aladren i Ribas, cap de Comunicació i Qualitat de Cementiris de Barcelona; a Josepa Fontova, directora de la Biblioteca la Barceloneta-La Fraternitat; a Montserrat Catalán, exdirectora de l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, al Monestir de Poblet; a Nora Grijalba, dissenyadora del logotip de l'Any Salvadó; a Montserrat Flores, directora de l'Arxiu Municipal de Cambrils; a Oriol Casabella, president de la Casa Barceloneta 1761; a Pedro Tiña, arxiver de l'Arxiu Municipal de Cambrils; als arxivers i bibliotecaris consultats; a Roger Civit, tècnic d'Esquerra Republicana de Catalunya a l'Ajuntament de Barcelona; a Sara Fajula i Colom, arxivera del Col·legi de Metges de Catalunya; a Sílvia Marimon, periodista del diari *Ara*; a la revista *Sàpiens*; a Joan Àngel Frigola, periodista; a Lluís Bassaganya, membre del Centre d'Estudis La Retirada; a Tot Història Associació Cultural; a Xavier de la Cruz i Sala, fotògraf; a Pere Heredero i Mayol, antic propietari del Bar Versailles de Sant Andreu de Palomar; al Sindicat d'Estibadors del Port de Barcelona; Montserrat Capo, veïna d'Hilari Salvadó; Ramon Cuel·lar; i a totes les persones que, d'una manera o altra, han contribuït a fer memòria històrica i a dignificar la figura de l'alcalde de Barcelona sota les bombes, Hilari Salvadó i Castell.

Barcelona, circa 1930

El barri mariner de la Barceloneta, amb el port de pescadors en primer terme.

BRANGULÍ / ANC-FONS BRANGULÍ

La Barceloneta, pàtria de pescadors

1

La Barceloneta és un barri per excel·lència associat al món mariner. Hàbitat de pescadors i restaurants on se serveixen plats de peix i marisc a tothora. Segons l'historiador Daniel Venteo:

«Pocs barris de la ciutat de Barcelona poden presumir de conèixer amb tanta exactitud els seus orígens i la seva història com la Barceloneta.»²

El 1716, dos anys després de la caiguda de Barcelona a la Guerra de Successió, el barri barceloní del Born va ésser destruït parcialment —en molts casos pels propis habitants de les cases enderrocades, forçats per les noves autoritats vencedores—, per tal de construir-hi l'esplanada i caserna de la Ciutadella. Els desplaçats per l'enderroc de llurs cases en principi s'havien d'instal·lar en un nou barri a tocar a la platja, però no serà fins trenta-set anys després que aquest nou barri començarà a tenir cos i ànima.

El 3 de febrer de 1753 es col·locava la primera pedra del que seria el nou nucli urbà de la Barceloneta. Una Barcelona en petit, a tocar del mar, amb aires mariners. On hi havia hagut l'illot de Maians, que amb el pas dels anys i per la sedimentació de les arenes provinents del riu Besòs acabaria annexionant-se al continent, creixerà una corrua de carrers i places habitats per part dels desplaçats per l'enderrocament de les cases del barri de la Ribera i per gent vinguda de fora.

La Barceloneta tindrà com a eix central de la seva quotidianitat tres elements que la faran sobreeixir: el temple parroquial de Sant Miquel del Port, essència de la religiositat de la barriada; el port, amb les seves embarcacions pesqueres de vela llatina; i els edificis, amb els seus pisos de dimensions reduïdes, els quarts de casa, habitatges de quaranta metres quadrats on solien viure més d'una generació. Aquestes tres característiques fan de la Barceloneta un barri molt emblemàtic dins del teixit territorial de la ciutat de Barcelona.

Daniel Venteo, en fer referència al Pla Cerdà, ens comenta:

2 VENTEIO, Daniel. *La Barceloneta. Guia d'història Urbana*, p. 25.

Barcelona, circa 1915

Venda de peix al moll del port.

BRANGULÍ / ANC-FONS BRANGULÍ

«...Ildefons Cerdà, en el seu procés de reinvençió de Barcelona després de l'aprovació del seu projecte de reforma i eixample de 1859, fins i tot proposava la desaparició de la Barceloneta —qualificada de suburbi marítim, ha recordat la geògrafa Mercè Tatjer— per construir-hi en el seu lloc, precisament, un gran centre logístic vinculat al port i al ferrocarril.»³

Fos com fos, el projecte no es va dur a terme i la Barceloneta va seguir bullint d'efervescència humana. La celebració de l'Exposició Universal de 1888 comportà una sèrie d'actuacions urbanístiques, entre les quals, la millora de les instal·lacions portuàries. La construcció de noves infraestructures va generar mà d'obra i conseqüentment l'arribada d'una nova massa immigratòria atreta per aquesta oferta laboral. Amb l'annexió de sis pobles del Pla de Barcelona, arran del Reial Decret del 20 d'abril de 1897, la ciutat de Barcelona va créixer en nombre de habitants i en territori.⁴

La nova onada migratòria cap a la ciutat comtal provenia d'altres indrets del rere país català així com del País Valencià, Aragó, Múrcia i Andalusia. Molts d'aquests nousvinguts, especialment els provinents de poblacions costaneres, van instal·lar-se a la Barceloneta, llogats en feines relacionades amb la pesca i el port, sobretot pel que fa a l'emmagatzematge de productes del mar i la reparació de vaixells i barques de tota mena. Tal com diu l'historiador Daniel Venteo:

«El tradicional aïllament de la Barceloneta, que cal recordar que era l'únic barri de la ciutat històrica construït fora del recinte emmurallat i especialment segregat d'ençà del funcionament del ferrocarril, va dotar els seus habitants d'un tarannà propi. En molts casos, eren els mateixos residents de la Barceloneta els que accentuaven la seva particular idiosincràsia respecte a la resta de barcelonins. El juliol de 1869 les pàgines del Diari de Barcelona relataven, per exemple, que "Algunos ve-

cinós de ciertas calles de la Barceloneta han colocado al extremo de ellas unas cadenas de hierro a fin de que no pasen carruajes por las citadas calles y no les incomoden para tomar el fresco en las aceras.»⁵

Els periodistes Josep Maria Huertas i Jaume Fabre, també fan una bona descripció de la Barceloneta del darrer tombant del segle XIX:

«Finalment, l'última dècada del segle [XIX], començen a parcel·lar-se els terrenys de més amunt del carrer Ginebra, amb una urbanització d'illes de cases similars a les de l'Eixample barceloní.

Quin significat té aquest creixement horitzontal i vertical, del barri? En realitat, com havia passat amb la seva construcció, no es feia altra cosa que legalitzar situacions de fet. L'afluència d'immigrants al barri féu que apareguessin els rellogats o que els terrats de teula anessin essent substituïts per golfes fetes amb materials provisionals, que aviat foren habitades per persones. Quan la [caserna militar de la] Ciutadella desapareix i l'elevació de les cases ja no pot ser un obstacle als canons de la fortalesa, pisos i golfes són legalitzats. Però, mentre, el barri va anar-se estenent horitzontalment fins que les indústries, la via del tren, el port i el mar li ho van privar. La pressa per edificar a mesura que el mar s'anava enretirant i deixant nous sediments fou motiu de veritables catàstrofes els anys 1840, 1850 i 1853, quan els temporals de llevant van arrossegar edificacions més pròximes a la platja. [...] On la infraestructura havia estat prevista només per a una població de 1.500 habitants, n'hi vivien 20.000 a finals de segle.»⁶

Entre el gruix de nousvinguts a la Barceloneta a finals del segle XIX hi trobem molts valencians.⁷ L'urbanista i investigador José Luis Oyón, que ha estudiat a fons la

3 VENTEO, Daniel. *Op. cit.*, p. 69.

4 Els pobles annexionats foren Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, Santa Maria dels Sants, Sant Gervasi de Cassoles, Gràcia i Les Corts de Sarrià. Més tard s'afegirien Horta (1904) i Sarrià (1921).

5 VENTEO, Daniel. *Op. cit.*, p. 88-89.

6 FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep. *Tots els Barris de Barcelona. La Barceloneta...* p. 24-25.

7 Molts actuals veïns i veïnes de la Barceloneta són descendents de gent vinguda del País Valencià. Sobretot de les comarques costaneres de la província de Castelló.

Barcelona, circa 1910

Vista de la platja de la Barceloneta.

FREDERIC BALLELL / AFB

immigració i l'anarquisme en la Barcelona d'entreguerres, ens descriu molt bé l'arribada d'aquesta nova població valenciana:

«Los valencianos llegados a Barcelona hasta 1930 iniciaron su andadura desde la costa y las áreas más próximas a Cataluña. Hacia 1905, habían llegado ya a la ciudad el 36% del total de los cabezas de hogar castellanenses censados en 1930, però solo un 26% de los valencianos y un 25% de los alicantinos. La inmigración de Castellón se originó en los puertos próximos a Cataluña: Vinaroz y Benicarló. Hasta el primer salto brusco en las llegadas, que se produjo en los años de la Exposición Universal de 1888, la mitad de los castellanenses procedía de ese borde costero y de algunas localidades próximas. El resto se localizaban en la capital, un área de atracción que irá progresivamente tomando importancia, y en localidades de las primeras estribaciones montañosas, como Alcora. Fue entonces cuando destacaron de forma muy clara los venidos de la comarca del Alt Millars, río arriba de Ribesalbes. Esa zona estaba aportando hacia 1890 casi tantos inmigrantes como los de aquella área costera. En la cresta inmigratoria del cambio de siglo esa situación se había consolidado.»⁸

La majoria d'aquesta immigració originària del País Valencià eren d'ofici pescadors, mariners o relacionats amb feines del port. Persones que cercaven un futur millor per a ells i la seva família. La ciutat va créixer de forma considerable. Tal com diu Oyón:

«El centro histórico no dejó de crecer a lo largo. Se colmató casi totalmente y algunos de sus barrios, como la Barceloneta, Santa Mónica y Sant Pere-Santa Caterina alcanzaron densidades elevadísimas, por encima de los 1.000 habitantes/ha.»⁹

Entre aquests valencians, el matrimoni Antoni Salvadó i Albiol i Dolors Castell i Simon, ambdós naturals

de Peníscola i nascuts el 1865. Antoni i Dolors van tenir set fills. Cinc nois i dues noies. Els avis eren per part paterna, Vicent Salvadó i Teresa Albiol, i per part materna, Antoni Castell i Roberta Simon, nascuda a Peníscola el 1832, la qual regentava una botiga. El creixement econòmic de Barcelona fou l'excusa perfecta per fer les maletes i venir cap a la capital a la recerca de noves oportunitats. Segurament l'ofici de pescador del pare, ja practicat a Peníscola, deuria decantar la balança cap a la Barceloneta. Dit i fet, la família s'instal·la al carrer dels Pescadors, número 82, 1r pis. L'edifici, de planta baixa i dues plantes pis, segueix el model de les cases reformades en el segle XIX. És en aquest context que el 16 de febrer de 1899 neix Hilari Salvadó i Castell. Segons consta al Registre Civil de Barcelona:

«Que dicho niño nació en la calle de Pescadores, ochenta y dos, piso primero, a las ocho de la mañana del día de ayer.

Que es hijo legítimo de D. Antonio Salvadó y Albiol, de oficio jornalero y de su mujer D^a. Dolores Castell y Simon, naturales ambos de Peñíscola (Castellón), de edad treinta y cuatro años y domiciliados con el recién nacido.

Que es nieto por línea paterna de Vicente Salvadó y Teresa Albiol, naturales de Peñíscola, difuntos; y por la materna de D. Antonio Castell de la misma naturaleza, difunto y de la declarante [es refereix a Roberta Simón, l'àvia materna].»¹⁰

Fou batejat amb els noms d'Hilari, Josep i Antoni. Dels padrins, Eusebi Alberich, originari de Tarragona, i Ignacio Iriarte, natural de Pamplona, n'ignorem el parentiu o l'amistat amb la família. Anys més tard, el 23 de febrer de 1916, en el document del registre s'hi afegí un annex fent constar dues errades en l'escrit original. En l'encapçalament s'hi fa constar erròniament el nom de Climent en comptes del d'Hilari així com la transcripció del primer cognom de Salvadó per Salvador.

Els set germans eren: Antoni (1889), Vicent (1892), Robert (1894), Josep (1897), Hilari (1899), Antònia

8 OYÓN, José Luís. *La quiebra de la ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entre guerras 1914-1936*, p. 33.

9 OYÓN, José Luís. *Op. cit.*, p. 43.

10 REGISTRE CIVIL DE BARCELONA. Secció Primera. Tom 32, número 127, full 127.

Barcelona, circa 1925

Dones reparant xarxes de pesca a la Barceloneta.

BRANGULÍ / ANC-FONS BRANGULÍ

(1903) i Dolors (1907). Hilari, en ser el més petit dels nois, solia ajudar el pare i germans en tasques de logística. Segons Enric García i Domingo, del Museu Marítim de Barcelona, les barques de vela llatina no disposaven de massa espai interior, per aquest motiu els més petits solien cuinar per a la resta de la tripulació, ja que eren els únics que reunien les condicions per a entrar dins de la cabina. Se'ls anomenava els gossets.

Les estones que no feinegen en alta mar, Hilari les passa amb companys de la mateixa edat tot jugant pels carrers i places d'una Barceloneta poc transitada encara per cotxes. Només el passeig Nacional —avui Joan de Borbó— solia tenir un trànsit considerable ja que hi passaven els vehicles que anaven o tornaven del port. També, cal recordar que els quarts de casa no eren llocs adequats perquè la canalla hi jugués. La flaire del peix tot just pescat, els crits de les mares avisant els fills i marits a taula i les sirenes dels vaixells del port i de la Maquinista Terrestre i Marítima trencaven el silenci d'un barri que girava l'esquena a la gran ciutat i mirava amb recança un mar que s'havia endut a familiars i amics per temporals.

La mar s'omplia de bressolades experiències que es tenyien en un marc de supervivència. Ser pescador era una feina feixuga on un es jugava la vida constantment, sobretot en una època en què les barques eren de vela. Una feina d'horaris nocturns i de dependre de l'estat de la mar. Allò que s'havia pescat, fos molt o poc, s'havia de vendre a la Llotja de Mar. Segons Maria Jesús Vidal:

«L'arribada de les barques es pot veure a partir de les quatre de la tarda. Cada dia es realitzen dues subhastes: una a primera hora de la matinada i l'altra a la tarda, on només poden entrar compradors. Originàriament les embarcacions també varaven en una platja que s'estenia als terrenys que avui ocupa el Palau de Mar, un cop arribaven les barques que oferien les captures del dia.»¹¹

Antoni Salvadó i Albiol disposava de dues embarcacions —Pelayo i Machicha— pendents de pagament

11 VENTEO, Daniel. *Op. cit.*, p. 160.

a terminis.¹² Les havia encarregat al constructor naval Miquel Corbeto el 1907. En l'expedient de les indemnitzacions que havien de rebre els familiars dels difunts en el naufragi de 1911, Bautista Montonis fa constar:

«Que en el año 1907 en ocasión que D. Antonio Salvadó, conocido vulgarmente por "El Pañero", mandó construir las dos embarcaciones Pelayo y Machicha que desgraciadamente se perdieron en el último temporal, el diciente sin ninguna clase de interés y al solo objeto de dar facilidades al interesado para que el constructor naval D. Miguel Corbeto se las construyera mediante los pactos que tuvieron de pagar su importe a plazos, adelantó el que recurre al interesado el primer plazo de mil pesetas que entregó directamente al Sr. Corbeto sin que hasta la fecha haya percibido dicha cantidad a pesar de haberse verificado el préstamo con la condición de que simultáneamente cuando se pusieran a explotación las citadas embarcaciones se la irían devolviendo.»¹³

Les dues embarcacions constaven com a propietat de Miquel Corbeto, el constructor. Tanmateix, per acord verbal entre Antoni Salvadó i Miquel Corbeto foren contractades per 5.000 pessetes, establint-se un pagament a terminis. En el moment del naufragi Miquel Corbeto havia rebut 3.000 pessetes.¹⁴ El juliol del 1910, el pare d'Hilari Salvadó, comprava una nova vela per a una de les dues embarcacions a Pau Sedó i Viñas.

12 Ignorem per quin motiu van ser batejades amb aquests noms. El de Pelayo remet al rei asturià del mateix nom. El nom de Machicha no en sabem la procedència. Tanmateix, en aquest darrer cas ens porta a una expressió típicament asturiana. La relació dels Salvadó amb Astúries és una incògnita irresolta.

13 Expedient dipositat a l'arxiu de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona. Còpia de l'expedient fotogràfica per l'Arxiu Municipal de Cambrils.

14 Segons consta en un document dipositat a l'arxiu de la Cambra de Comerç, indústria i Navegació de Barcelona. Document fotogràfic per l'Arxiu Municipal de Cambrils.

Barcelona, 1 de febrer de 1911

Una boia del port arrossegada pels efectes del temporal, a la platja de Can Tunis.

FREDERIC BALLELL / AFB

El tràgic temporal de 1911

2

*«Heus aquí: jo he guardat fusta al moll.
(Vosaltres no ho sabeu què és guardar fusta al moll):
però jo he vist la pluja
a barrals
sobre els bots
i dessota els taulons arraulir-se el preu fet de l'angoixa;»*

Joan Salvat-Papasseit

Una de les tragèdies laborals més importants produïdes als Països Catalans fou el tràgic temporal del 1911. Es té constància de multitud de temporals: 1832, 1840, 1848, 1850, 1853, 1862, 1865, 1869, 1875, 1877, 1881, 1883, 1886, 1891...¹⁵ Tanmateix, el del 1911 va ésser el més mortífer de tots i el que ha deixat una forta petjada en la memòria popular. Es comptabilitzen 35 mariners morts de la Barceloneta. Les embarcacions de vela llatina —conegudes com a bous— perdudes durant aquest naufragi foren la Santa Magdalena, Maria del Pilar, Sant Miquel, Candalera, Sant Joan, Santa Teresa, Verge del Remei, Dofí, Cusa, Pelayo i Machicha, les dues últimes en mans de la família Salvadó.

La catàstrofe del 31 de gener de 1911 va afectar, a més de les de Barcelona, moltes embarcacions d'altres pobles de la costa catalana, des del Maresme fins a Sagunt, al País Valencià.

Res feia preveure que la matinada del dimarts 31 de gener de 1911 el temps canviaria de forma radical i esdevindria un temporal ferotge i assassí. Els pescadors de la Barceloneta i d'altres indrets van sortir, com cada volta que s'endinsaven mar amunt, a feinejar. Antoni Salvadó i els seus quatre fills Antoni, Vicent, Robert i Josep s'enfilaren dins de les embarcacions Pelayo i Machicha com de costum. El fill petit, Hilari, no hi va anar, ja que segons comenten diverses fonts de l'època i de la memòria popular de la Barceloneta estava malalt. Per alguns per mal de queixal i per d'altres per tenir la grip. Fos com fos, Hila-

15 FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep. *Op. cit.*, p. 32.

Barcelona, 1 de febrer de 1911

Una barca de pesca destrossada a la platja de Can Tunis per efectes del temporal.

FREDERIC BALLELL / AFB

ri es va salvar d'una mort segura, amb la qual el relat d'aquesta biografia no tindria sentit.

L'historiador i membre del Museu Marítim de Barcelona, Enric Garcia i Domingo, ens descriu amb força detall els efectes del temporal:

«Cap a mig matí, però, es van aixecar núvols cap a l'horitzó del primer quadrant, que degeneraren en nimbus d'un negre esfereïdor; aviat una descàrrega violenta va sorprendre la flota pesquera, que en aquelles primeres hores de la tarda cercà refugi a Barcelona o Tarragona. El temporal va durar tota la nit i fins el dia següent, l'1 de febrer. El vent girà del NE a NNE i després N. En definitiva, van ser unes poques hores de temporal imprevisible (els baròmetres indicaven mentre durava "bon temps fix"), semblant a les galernes del Cantàbric. Moltes barques de Pineda, Calella i Sant Pol, unes cinquanta, van trobar refugi a la platja d'aquesta darrera població.

[...]

Això va donar peu a la que potser hauria d'haver estat l'actuació més important de l'estació que la "Sociedad Española de Salvamento de Náufragos" tenia ubicada a Barcelona. Una gran quantitat de barques en perill van debatint-se entre la vida i la mort davant la ciutat, i l'estació de salvament, pobre en recursos humans i materials (com gairebé totes a Espanya) va fer l'impossible en auxili d'aquestes embarcacions, amb resultats més aviat pobres. Vegem què va passar exactament.

En esclatar el temporal, el patró del bot de l'estació de la SESN a Barcelona, Raimon Segarra, va córrer a diversos lloc del barri de la Barceloneta a la recerca de voluntaris per armar el bot de salvament, el Martin Ferreiro; només va poder contractar dotze homes. Així les coses, l'embarcació de salvament va sortir de port arrossegada pel remolcador Cataluña, de la Societat de Vapors Remolcadors, comandat per Pasqual Soriano i portant a bord el pràctic del port Francesc Samaranch. Mentre el remolcador es mantenia a un distància prudencial, el bot anava fent viatges per auxiliar les barques en perill més properes. En aquell moment es van poder rescatar cinc barques.

Durant tota la tarda es van repetir les sortides del bot i del Cataluña, reforçat ara per un altre remolcador,

el Montserrat (de la mateixa societat), comandat per Francesc Martí i portant a bord el pràctic Carles Malloll. És important destacar que aquestes embarcacions no estaven ni de bon tros, preparades per actuar en una situació de perill com aquesta: a més, eren de propietat particular i no estaven, per dir-ho així, obligades a arriscar-se com ho van fer. Tot i així, des del primer moment la Societat de Remolcadors va posar-se en marxa, sense cap consideració de tipus econòmic, aconseguint el salvament de tretze embarcacions amb les seves tripulacions. Per la seva actuació rebria la màxima distinció de la SESN, la medalla d'or de la cooperació.»¹⁶

Les altres embarcacions que havien sortit a feinejar no van tornar i desaparegueren en el temporal. La Pelayo i la Machicha no van sobreixir d'aquella situació i els Salvadó en van resultar morts. Durant els dies posteriors al temporal a la platja de Can Tunis hi van aparèixer molts cadàvers, identificats molts d'ells com a pescadors de Badalona i de Caldetes.¹⁷

La premsa de l'època es feu ampli ressò del desastre humà. Segons el relat de *La Vanguardia*:

«A cosa de mediodía empezó ayer á desarrollarse en esta zona un temporal de agua y viento, haciéndose éste más violento á medida que avanzaba la tarde.

Como el día había amanecido con buen tiempo, salieron como de ordinario á sus faenas casi todas las barcas pesqueras de los puertos de la costa, sorprendiéndolas por la tarde el brusco cambio del estado atmosférico.

A cosa de las cuatro de la tarde el temporal se hizo imponente, soplando fortísimas rachas de viento del E. y del N.E., que ocasionó muchos naufragios de las barcas que no tuvieron tiempo de refugiarse en sitio seguro de la costa.

Varias de las barcas de las matrículas de Vilasar, Badalona y Mataró, que pescaban sardina en aguas de Barcelona, consiguieron refugiarse en este puerto, pero

16 GARCIA I DOMINGO Enric. *Viure o morir al mar: El Salvament marítim al maresme*, p. 72-76.

17 GARCIA I DOMINGO Enric. *Op. cit.*, p. 76.

Barcelona, 1 de febrer de 1911

El cos d'un mariner ofegat pel temporal, a la platja de Can Tunis.

FREDERIC BALLELL / AFB

otras, no pudiendo hacerlo, pidieron auxilio, lo cual fué visto por el vígia de Montjuich, que inspeccionaba minuciosamente el horizonte, comunicándolo a la corporación de prácticos.

[...]

Llegaron también á nado Esteban Ferrer, de 45 años, y su hijo Miguel, de 16, habitantes ambos en la calle Lepanto, de la Barceloneta, número 20, 2º, 1º, y tripulaban otra barca que también se ha perdido. Manifiestan igualmente ignorar la suerte de tres más que con ellos componían la tripulación de la barca zozobrada, que había salido también de la Barceloneta.»¹⁸

La notícia de la mort del pare i els quatre germans no arribaria fins dies després. L'endemà del temporal encara hi havia l'esperança que s'haguessin refugiat en alguna cala i fossin vius. Resseguint la informació apareguda a *El Poble Català*, —l'únic periòdic que donà una informació detallada dels fets i que al mateix temps se solidaritzà amb les víctimes organitzant una gran campanya de suport— podem conèixer la distribució dels mariners de cadascuna de les barques. A la Machicha i a la Pelayo hi anaven a més dels membres de la família Salvadó d'altres tripulants:

«A la Barceloneta. De la nostra barriada marítima falten encara tres barques. La “Berro” que feia parella ab la “Llopa” salvada a Salou y una altra parella propietat de don Antoni Salvador [sic] que formaven les barques “Machicha” y “Pelayo”. La “Berro” la tripulaven Joan Vidal, patró, Andreu Grau, Isidor Serra, Esteve Logio, Josep Ibern y Lluís Serra, remitgers.

En la “Machicha” hi anaven: Antoni Salvador, patró; Robert Salvador, Manuel Frasquet, Ramon Romeu (a) “Bacó”, Gabriel Forés y Gaietà Amorós, remitgers.

En la “Pelayo” hi anaven: Vicens Salvador, Antoni Salvador, Josep Salvador, Pascual Homs, Vicens Pascual y Eusebi Sabater.

El fet de que en lloc s'hagin trobat restes d'aquestes barques manté l'esperansa de que hauran pogut refugirse en alguna cala retirada. Si fallés aquesta espe-

ransa el nombre de víctimes del passat temporal pujaria a l'horrible suma de 691.»¹⁹

I segueix narrant les desgràcies humanes:

«Detall horrible: en les barques de la darrera parella hi anaven el pare y quatre fills d'una sola família, la propietària de la barca. No cal dir la desesperació en que's troba...»²⁰

La Cambra de Comerç de Barcelona enviava un telegrama a les cambres de Tortosa, Eivissa, València i Alacant per si tenien notícies d'aquests pescadors. La família vivia angoixada davant de la dissort del pare i dels quatre germans, però mantenien l'esperança de poder-los recuperar vius. A mesura que passaven les hores i no se'n tenia cap notícia dels naufrags les esperances es feien fonedisses. I arribà la tràgica notícia de la mort. Així reproduïa *El Poble Català* el telegrama:

«De Tortosa, 5. 23 [hores]. - “Barca “Pelayo” de la matrícula de Barcelona, s'ha perdut vora Tànger. Tan sols s'ha salvat el tripulant Pasqual Homs, que avui surt en direcció a aqueixa ciutat.-President Nicolau.”»²¹

La notícia esmenta la ciutat de Tànger, al Marroc, com a lloc on es va perdre l'embarcació, però set dies després el mateix diari informava sobre l'únic supervivent i esmenava «Tànger» per la punta del «Fangar» al Delta de l'Ebre com a lloc de la pèrdua de la tripulació. No se'n localitzaren mai els cossos:

«Ahir se presentà a la Comandancia de Marina, el jove Pasqual Homs, únic supervivent dels tripulants de la barca “Pelayo”, d'aquesta matrícula, que naufraga en el Fangar (Tortosa).

Son pare, pescador de Peñíscola, ha mort en aquest temporal y sa mare ha quedat en la més gran miseria.

Ell, tripulant com hem dit de la “Pelayo”, matrícula de

18 «El temporal de ayer», *La Vanguardia*, 1 de febrer de 1911, p. 3.

19 «A la Barceloneta», *El Poble Català*, 6 de febrer de 1911, p. 2.

20 *Ibidem*.

21 «Del Temporal», *El Poble Català*, 7 de febrer de 1911, p. 2.

Barcelona, 1 de febrer de 1911

Els veïns de Can Tunis intentant salvar una barca naufragada a la platja.

FREDERIC BALLELL / AFB

Barcelona, tingué que nadar més de dues hores, quedant a conseqüència de la fredor y les angunies sofer-tes gairebé completament sord.

Uns pobres parents que té a la Barceloneta y amb els quals vivia abans del temporal són els que l'han acullit.

Tant miserable es la situació d'aquest pobre naufrag, que'ls oficials de la Comandancia, corpresos de llàstima immediatament el socorregueren amb metàlic.

En Pasqual Homs se desfà en lloanses de lo bé que a ell, igualment que a altres naufrag apareguts en aque-lla platja, ha auxiliat la ciutat de Tortosa.»²²

De l'altra barca, la Machicha, ni rastre de notícies ni supervivents.

El temporal provocà una gran onada de solidaritat a la Barceloneta i a tota la ciutat. A Barcelona es van recollir 150.000 pessetes i a la resta de l'Estat espanyol, 65.000 pessetes.²³ Moltes de les ajudes no van arribar, ja fos per manca de voluntat dels administradors d'aquestes o bé per «perdues» pel camí.²⁴ *El Poble Català*,²⁵ durant quasi dos mesos, va organitzar una campanya de subscripció d'ajuts a les famílies. Després de la Cambra de Comerç de Barcelona, fou l'entitat que aconseguí més suport econòmic per als afectats del temporal. A principis de febrer engegava la campanya d'ajut amb la següent proclama «Pels pobres pescadors»:

«Pels que ja són morts no hi ha remei. La mar els anirà escupint tots sobre les nostres platges y la pietat administrativa els hi farà un pobre y fred enterrament.

Però queden les viudes y els fills; resten els naufragos que foren desposseïts de les barques y dels seus or-

meigs. Uns y altres ploren en la desolació sota'l el pes d'una fatalitat que marcarà ab terrible petjada la seva vida.

Devem als naufragos y a les famílies dels morts una part d'aqueixa fortalesa que'ns dona la nostra ventura. Corremhi a portalshi el nostre consol y la nostra ajuda. Una part de la dolsa simpatia que han perdut els hi podem tornar nosaltres ab l'amor d'una encoratjadora companyia.»²⁶

La Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona fou l'encarregada d'administrar les indemnitzacions i lliurar-les als familiars dels difunts.²⁷ La documentació està escrita en castellà, com tota l'oficial de l'època. Tot i això, en el moment d'identificar els elements de l'aparell i de l'ormeig de les embarcacions afectades, s'utilitzava sovint paraules catalanes, ja que eren les que s'empraven habitualment. Aquesta documentació conté un llistat molt detallat de les pèrdues humanes i econòmiques, dels noms dels morts i de les famílies a les quals s'havia d'indemnitzar així com les embarcacions perdudes en el naufragi.

L'informe de la Cambra feia constar el nombre d'embarcacions perdudes en el temporal: 10 de Barcelona —entre elles la Pelayo i la Machicha—, 2 de Badalona, 2 de Vilassar de Mar, 4 de Mataró, 2 de Caldetes, 2 de Sant Pol de Mar i 3 de Calella. I esmentava 56 víctimes mortals: 26 de Barcelona, 11 de Badalona, 9 de Vilassar de Mar i 10 de Caldetes; i 3 supervivents en estat molt greu.

L'informe fa una relació exhaustiva de les víctimes i dels familiars d'aquestes, les quals hauran de rebre la indemnització corresponent. En referència als Salvadó i Castell hi diu:

22 «Del Temporal. Naufrag presentat», *El Poble Català*, 14 de febrer de 1911, p. 2.

23 GARCIA I DOMINGO Enric. *Op. cit.*, p. 78.

24 Segons informació facilitada per l'historiador Enric Garcia i Domingo a l'autor.

25 *El Poble Català*, fundat el 1904 i adherit al Centre Nacionalista Republicà, va ésser el contrapès informatiu de *La Veua de Catalunya*, vinculat a la Lliga Regionalista. Una greu crisi econòmica el va fer desaparèixer el 1918.

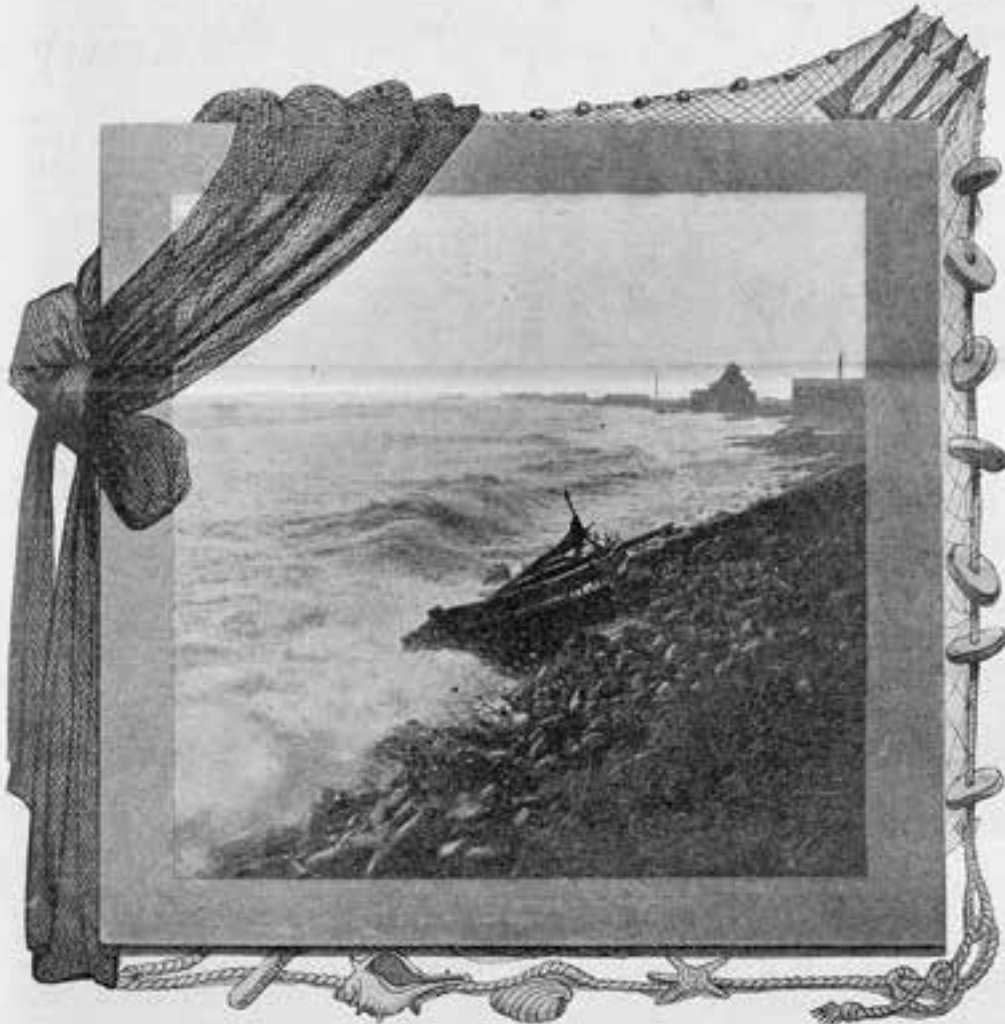
26 «Suscripció popular. Pel pobres pescadors», *El Poble Català*, 3 febrer de 1911, p. 1.

27 La Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona no permet consultar el seu arxiu històric des de que, el 2011, va realitzar un ERO i acomiadà l'arxiver, impeding desenvolupar la seva tasca a historiadors i investigadors. Per sort, l'Arxiu Històric de Cambrils, arran de l'exposició commemorativa del temporal del 1911, organitzada conjuntament amb el museu de la vila, va poder fotografiar, abans que tanquessin l'arxiu de la Cambra, tota la documentació d'aquest tràgic succés marítim.

L'ESQUELLA DE LA TORRATXA

BARCELONA, 10 DE FEBRER DE 1911
Núm. 1076 — ANY XXXIII

PERIÒDIC HUMORÍSTIC IL·L·STRAT
10 centims — Atrassats: 20

La platja de can Tunis, l'endèma del temporal que ha omplert de dol les nostres costes.

10 de febrer de 1911

L'Esquella de la Torratxa
dedicà la seva portada
al tràgic temporal
amb un dol al·legòric.
BC

«Antonio Salvador Albiol y cuatro hijos: Antonio, Vi-cente, Alberto [hauria de dir Roberto] y José de 22, 19, 17 y 14 años de edad respectivamente. Queda viuda Do-lores Castells de 41 años de edad y sus dos hijos Hilario y Dolores de 8 y 4 años. [En llapis s'afegeix "Y otra", re-ferint-se a l'altra filla, Antònia de 8 anys].»²⁸

Dolors Castell i Simon, vídua i amb tres fills menors d'edat i la seva germana Concepció, cega de 75 anys al seu càrrec, amb prou feines sabia llegir i escriure, com tanta gent humil d'aquella època. Per aquest motiu s'adreçà a un advocat barceloní per tal que li portés el cas de la indemnització. L'advocat escollit o propo-sat es deia Joan Vila. El lletrat adreçà una instància, a la Comissió del Temporal de la Cambra de Comerç, in-dústria i Navegació, fent saber que en l'informe de les indemnitzacions a percebre no es feia constar que les dues embarcacions abans esmentades eren propietat d'Antoni Salvadó, tot i que encara restava el seu paga-ment definitiu a través de diversos terminis:

«Hm. Sr. Presidente de la Cámara de esta Ciudad,
La que subscribe se permite dirigirse a esta Ilma. Cámara de Comercio en suplica, de que, al verificar-se el reparto de los productos obtenidos para los dam-nificados por los temporales del mes de Enero de 1911.

Debo manifestar a esta digna Corporación que si bien las barcas constan en la Comandancia a nombre de Miguel Corbeto en realidad eran propiedad de mi di-funto esposo cuyo nombre Antonio Salvadó y tanto es cierto que mediante contrato verbal fueron contratadas por la cantidad de 5.000 ptas pagaderas a plazos de los cuales tiene recibidas dicho Sr. Corbeto 3.000 ptas. En varias entregas.

Por lo tanto suplica a esta Corporación se digne a re-tener la cantidad que en proporción sean bonificadas las mencionadas barcas hasta que la que subscriba se ponga en común acuerdo con el mencionado Sr. Cor-beto, por lo que quedará sumamente agradecida de su benevolencia una viuda con tres hijos y la pérdida de 4

más y el marido que le arrebató el temporal.
Dolores Castell Simón.
A ruego de dicha Sra., Juan Vila.»²⁹

Per tal de fer front al primer pagament per avançat al constructor Miquel Corbeto, per les dues embar-cacions, Antoni Salvadó demanà un préstec a un vell conegut del barri. I anys després va canviar una vela d'una de les embarcacions per una de nova. En morir Antoni Salvadó en el naufragi els creditors veien que no rebrien els terminis i els préstecs que mancaven per cobrar. Assabentats que la vídua rebria una indemnit-zació per les pèrdues de la Pelayo i la Machicha, i obvi-ant la situació de la família —mare vídua amb tres fills i una familiar amb disminució—, els creditors feren tot el possible per cobrar la part corresponent als deutes contrets pel difunt.

Els tres creditors van fer súpriques a la Cambra tot esmentant el seu cas per tal de poder cobrar de la ví-dua. Un d'ells, en Pau Sedó i Viñas, s'adreçava amb aquestes paraules al president de la Cambra:

«Barcelona, 1 de Juliol de 1911.

Sr. Presidente de la Cámara de Comercio de Barce-lona.

En el mes de julio del año pasado, vendi a D. Anto-nio Salvadó, habitante de la calle de Santa Clara, 36, de la Barceloneta, una vela para su barca del bou. A con-secuencia del temporal de Enero pasado se perdió la barca pereciendo el Sr. Antonio Salvadó, sin que fuese pagada la factura.

Teniendo conocimiento de que esta Cámara de Co-mercio debe proceder dentro de poco al reparto de fondos entre los herederos de los nafragios me permito exponerle mi situación de acreedor de D. Antonio Salva-dó, para que considerándolo de justicia se sirva retener a mi favor la mencionada suma de 335 pesetas o lo que tenga a bien disponer.

La contestación que tenga a bien darme sirvase diri-girmela a Casa D. Olegario Gibert, calle Caspe, 17.

Con gracias anticipadas y rogando perdone la mo-

28 Documentació de l'Arxiu Històric de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, fotografiada per l'Arxiu Històric de Cambrils.

29 *Ibidem*.

10 de febrer de 1911

Vinyeta crítica publicada a L'Esquella de la Torratxa.

BC

ELS DRAMES DEL MAR

EN VINAIXA:—¡Quin desastre, ohermans meus!... Però, de totes maneres, també són ben imprudents, aquets pescadors. Si volen pescar ¿per què no's fan rechidors, que pescaran més a la segura?...

lestia me agrego a sus ordenes.

Pablo Sedó Viñas.»³⁰

La Cambra no es mulla i decideix retenir la quantitat de 2.200 pessetes que havia de rebre Dolors Castell fins que les parts implicades es posessin d'acord, a la qual cosa ella respondrà suplicant per escrit al president de la Cambra que prengui partit en el repartiment i tingui en compte la situació en que es troba, ja que els creditors l'assetgen de tal manera que en pot sortir perjudicada. Malgrat tot, la vídua rep l'aval de diversos testimonis i de la mateixa Cambra que l'ajuden a deslligar l'assumpte dels pagaments. D'altra banda, diverses personalitats, alcaldes i capellans de les poblacions afectades pel temporal realitzen investigacions per tal de poder atorgar seriosament les indemnitzacions. Per part de la Barceloneta actuen Josep Millet i Pagès, Ricard Guitart, gerent de la Casa Armengual y Compañia i Marià Martí i Ventosa. El seu dictamen fou aquest:

«Como resultado de dichas investigaciones y los demás datos expresados, han podido formar la relación de naufragos que fallecieron, de la familia que al morir dejaron y de otras circunstancias de interés relativas a los mismos, que se acompaña con el presente documento suscrita por los mismos firmantes de éste.

[...] de Dolores i Concepción Castell, viuda la primera de Antonio Salvadó que con cuatro hijos pereció, dejando a la Concepción de avanzada edad, ciega, y perdiendo las barcas Pelayo y Machicha.

[...]

Que finalmente, han visitado las oficinas de la Cámara algunos supervivientes, varios individuos de las familias de otros que fallecieron y personas perjudicadas por los temporales, y se ha recibido una instancia de D. Bautista Mosonis manifestando haber adelantado mil pesetas a Antonio Salvadó para la construcción de las embarcaciones Pelayo y Machicha y solicitando que de la parte que se haya de entregarse a la viuda de Salvadó por razón de las citadas embarcaciones se le entre-

Febrer de 1911

Postal editada a Vilassar de Mar, amb un dibuix de Xavier Dachs, pseudònim de Gabriel Vinyas, en record del tràgic temporal.

FVR

30 *Ibidem.*

Il·lustració Catalana

REVISTA SETMANAL IL·LUSTRADA

Any IX

BARCELONA 19 FEBRER 1911

N.º 409

19 de febrer de 1911

Il·lustració Catalana es féu
ressò del tràgic temporal.

BC

PELS NAUFRECHS DEL ULTIM TEMPORAL

L'ALCALDE DE BARCELONA VISITANT A LES FAMÍLIES DELS NAUFRECHS
AL INTERIOR D'UN PIU DE LA BANCELONETA, OCCUPANT A LA VIEVA I FILLA D'UN DRAGU
(Agencia L.)

qué a él la proporcionalmente corresponda por la cantidad que sin interés, según dice, anticipó.»³¹

La resolució final de la Cambra exonerava les famílies de les víctimes del pagament dels deutes dels difunts i resolía la indemnització que havia de percebre la vídua i els seus familiars:

«Dolores Castell Simón, viuda del naufrago Antonio Salvadó Albiol y madre de Antonio, Vicente, Roberto y José, naufragos también en consideración a que quedó con 3 hijos de 12, 8 i 4 años y una hermana política 75 años ciega, por su parte y aumento por tres hijos menores: 615 ptas.

La misma por sus cuatro hijos difuntos: 660 ptas.

Hilario Salvadó Castell, en libreta de la Caja de Ahorros: 323 ptas.

Dolores Salvadó Castell, en libreta de la Caja de Ahorros: 323 ptas.

Antonia Salvadó Castell, en libreta de la Caja de Ahorros: 323 ptas.

Dolores Castell Simón, asignación hecha por la pérdida de las embarcaciones Pelayo y Machicha pendiente de entrega por acuerdo de la directiva del 28 de Septiembre: 2.200 ptas.»³²

Davant d'aquesta tragèdia familiar i dels paranyes dels recursos per a poder cobrar les indemnitzacions pertinents, no és estrany que Dolores Castell fes prometre al seu únic fill Hilari que no es dedicaria a ser pescador, tal com ho havien sigut els membres de la seva família, i el va encarrilar en un altre ofici. Hilari Salvadó deixaria el món mariner per a dedicar-se en cos i ànima a l'ofici d'agent comercial, i anys després, i per un període de cinc anys, al món de la política.³³

31 *Ibidem.*

32 *Ibidem.*

33 VENTEO, Daniel. *Op. cit.*, p. 112.

Barcelona, circa 1920

Hilari Salvadó, dempeus a l'extrem esquerra, amb veïns del barri de la Barceloneta.

AMDCV

Anys de joventut

3

Després de la tràgica mort del pare i de quatre germans en el temporal del 31 de gener de 1911, les coses a nivell familiar van canviar. El mar era un record desagradable i calia girar-li l'esquena. Mai més se'n parlaria d'aquella tragèdia i s'esborraria tota possibilitat de retornar al món mariner.

El març d'aquell tràgic any va ingressar a les Escoles de les Germanes Religioses de Sant Vicent de Paül, situades al carrer de Sevilla, número 41, de la Barceloneta. Hi va cursar els estudis primaris. Deduïm que deuria ser el primer cop que trepitjava una escola, ja que en vida del pare solia ajudar-los en l'ofici en tasques domèstiques.³⁴ A les Germanes de Sant Vicenç de Paül hi va romandre fins el 1914, amb 15 anys fets. L'escola era hereva del mestratge del sacerdot francès Vincent de Paul, una de les figures més representatives del renaiement catòlic a la França del segle XVII. El mossèn francès va fundar el 1625 la Congregació de la Missió, altrament anomenada de Paüls. I vuit anys després, amb Louise de Marillac, funda les Filles de la Caritat de Sant Vicent de Paül. L'escola acollia nens i nenes pobres, alguns d'ells orfes, per separat i tenia per missió oferir-los una educació basada en el fet religiós en un barri de forta tradició obrera.

El 1914 s'estrenava amb una nova institució administrativa que havia de coordinar les quatre diputacions catalanes, la Mancomunitat de Catalunya. Tot i que la seva funció havia de ser purament administrativa va tenir una gran rellevància política. El primer president fou Enric Prat de la Riba, l'home fort de la força hegemònica del moment, la Lliga Regionalista. El 1917, en morir Prat de la Riba, va ésser substituït per l'arquitecte modernista Josep Puig i Cadafalch. La Mancomunitat de Catalunya reorganitza i modernitza l'administració catalana, tot fent possible una sèrie d'actuacions urbanístiques i d'infraestructures econòmiques i socials. Entre aquestes actuacions cal destacar la xarxa de biblioteques públiques, els cellers cooperatius, la construcció de noves escoles i una refor-

34 Documentació localitzada a l'ANC - Fons Joaquim Ventalló.

Joaquim Ventalló i Vergés, periodista, polític i traductor de les aventures de Tintín, era un vell amic d'en Salvadó. Com a tal va ajudar-lo en els tràmits per tal que pogués retornar a Barcelona de l'exili estant.

Circa 1925

Hilari Salvadó, x i Isidre Granada en una excursió.

FG

ma pedagògica d'alt nivell —que després seria continuada per la Generalitat republicana—, una nova xarxa de comunicacions, l'Escola Industrial per a obrers, l'Institut de la Dona, projectes en l'àmbit de la regularització i promoció de l'esport... Les petjades que va deixar la Mancomunitat malauradament van tenir una data de caducitat amb el cop d'estat del general Miguel Primo de Rivera, el 13 setembre de 1923. Tot i que la Mancomunitat va seguir operativa fins dos anys després, el seu contingut i afany modernitzador va quedar per al record. Tanmateix, el pòsit deixat dins de la memòria del catalanisme polític serà la llavor de futures generacions, com la republicana.

El 1914, també és l'inici de la Primera Guerra Mundial. Un conflicte bèl·lic que va comportar l'enfrontament entre dos eixos: l'aliat, format entre d'altres per França, Gran Bretanya i els EUA; i per l'altra banda, l'Imperi Austro-hongarès, Alemanya i l'Imperi Otomà. L'Estat espanyol va treure un gran profit econòmic de la seva neutralitat. A Barcelona i Catalunya els conflictes laborals entre patrons i obrers, amb els sindicats Únic i Lliure, derivaria cap al pistolerisme. En finalitzar la guerra s'inicia una nova etapa de crisi econòmica.

El poeta Tomàs Garcés relatà l'ambient a principis del segle XX en aquella barriada:

«En la Barceloneta agitada d'aleshores, en aquell món obrer tumultuós, els fulls subversius queien a devessalls [...]. Semblava que el món havia de canviar per sempre més. Aquella bullida, de vegades, no dintre del barri sinó als seus límits, i més concretament vora la plaça d'Antonio López, entre el Port i la plaça del [Pla de] Palau, la freda soledat del carrer de Cristina es condensava, els dies de vaga, en un raig de trets!»³⁵

És en aquest context polític, a grans trets, que Hilari Salvadó inicia les seves primeres passes en el món laboral. Tal com el propi Salvadó expressava:

«...dejando la escuela en el año 1914 para ingresar como aprendiz meritorio en los Grandes Almacenes El

Siglo, aprovechando las noches para estudiar la Contabilidad, educación superior, en la Academia Millet de la calle Fernando nº 30, de Barcelona.»³⁶

Inicia, així doncs, la seva professió de comercial, la qual l'acompanyarà tota la vida, fins i tot a l'exili. La situació familiar, però, no el desprèn d'obligacions, ja que en ser l'únic home de la casa ha de fer-se càrrec de les dues germanes petites i ajudar amb el sou a l'economia familiar. L'ajut rebut en les indemnitzacions no serà suficient de per vida i cal arremangar-se de valent. Es comportava com un veritable home de casa.

Entra a treballar com a aprenent en els grans magatzems El Siglo. Els magatzems eren situats a la Rambla dels Estudis, entre els carrers de Bonsuccés i del Carme, essent un dels primers de la ciutat i esdevenint molt populars. L'empresa fou fundada el 1881 per Eduardo Conde Giménez, Ricardo del Olmo i Pablo del Puerto amb el nom de Conde, Puerto y Cia. Els magatzems tenien a disposició del públic i d'emmagatzematge uns 2.500 metres quadrats. El 1912, en morir Pablo del Puerto, l'empresa passa a denominar-se Conde i Cia. Finalment, el 1921 es converteix en societat anònima amb el nom genèric de Grandes Almacenes El Siglo SA. L'edifici de vàries plantes, era presidit per un gran celobert central cobert per un sostre de vidre amb una gran làmpada central. Un incendi produït durant la Diada de Nadal del 1932 va comportar la seva total destrucció. L'incendi fou degut a la guspira elèctrica d'un tren en miniatura exposat en un dels aparadors. En ser Nadal dia festiu i en restar l'edifici tancat la guspira de foc es va anar estenent per tot el centre comercial, sense que els bombers alertats pel fet poguessin fer-hi res.

Com solien fer molts nois joves de l'època, Hilari Salvadó aprofitava les tardes-nits per a anar a estudiar comptabilitat en una acadèmia nocturna. L'escola triada fou l'Acadèmia Millet situada al carrer Ferran, a tocar dels Grans Magatzems El Siglo, de la Rambla. D'aquesta manera s'evitava grans desplaçaments i aprofitava més el temps per a l'estudi. Més tard entra-

35 GARCÉS I MIRAVET, Tomàs. *El temps que fugí*. p. 24-26.

36 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

Barcelona, circa 1925

Hilari Salvadó —dempeus al costat de la creu de pedra—
amb altres companys excursionistes en una sortida a Santa Creu d'Olorda, a Collserola.

FM

ria a treballar com a comptable en un despatx d'una important empresa que tractava amb robes, situada a la Ronda de Sant Pere. En aquesta darrera empresa hi treballarà fins que finalment passa a ser empleat de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona. Durant els anys que fa de comercial, abans de la seva dedicació política al consistori barceloní, s'implica de valent en el món mutual. El trobem formant part de diverses juntes directives de la Mútua d'Empleats en el Comerç i Indústria de Barcelona.³⁷ A *La Vanguardia* hi trobem la següent nota:

«En la última reunión general celebrada por la Mutua de Empleados en el Comercio e Industria de Barcelona, quedo formada la directiva como sigue:

*Presidente, Salvador Farrarons Graupera; vice, César Gras Solé; cajero, José Masip Gabernet; subcajero, Jaime Albiol Guinart; secretario, Julio Alonso Mataix; vice, Francisco Bassols Turón; contador, José Martí Torres; vice, José María Ferrés Cortés; vocales, Juan Goula González, Antonio Colom Fornos; Hilario Salvadó Castell, y Julio Soler de Trinchería.»*³⁸

Tot i que la seva formació acadèmica estava exclusivament lligada al món de la comptabilitat, el seu afany pel món de les lletres i de l'educació es fa patent en diverses iniciatives de voluntariat. De 1928 a 1931 altruístament, sense cobrar ni cinc, fa de mestre per a joves obrers en classes nocturnes, a l'escola del Centre Catòlic de la Mare de Déu de Montserrat. El centre era situat al carrer de Girona, número 35, de l'Eixample barceloní, i dirigit per l'advocat Josep Maria Montaguà.³⁹ La finalitat del centre era enfortir la vida dels associats i contribuir, a través del cristianisme, a la reconstrucció material i espiritual de Catalunya. La seva col·laboració voluntària en aquesta institució religiosa deuria venir

37 En no poder consultar l'arxiu històric de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, en no estar a disposició del públic general així com dels historiadors i investigadors, ens ha estat impossible extreure'n més dades.

38 *La Vanguardia*, 11 de juny de 1931, p. 11.

39 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

donada pel lligam amb la seu del mateix Centre Catòlic a la Barceloneta, amb referències documentals des del 1895. No ens consta que Hilari Salvadó tingues una religiositat gaire pronunciada —més aviat quasi nul·la—, però podem suposar que el mestratge rebut a l'escola de les Germanes Religioses de Sant Vicent de Paül hi deuria influir d'alguna manera, així com la seva vinculació amb el citat centre catòlic farien que la seva desvinculació envers el fet religiós no fos exemplificat amb un rebuig frontal. La presència, testimoniada i col·laboració en aquest centre serà decisiu en el moment de demanar la revisió de la seva causa política dictada per les autoritats franquistes per tal de poder retornar a Barcelona, quan se l'acusarà de perseguir i matar monges durant la revolució de 1936.

A més de la seva tasca com a professional del comerç i de les hores de voluntariat dedicades en pro dels obrers, Hilari Salvadó va implicar-se de ple en el moviment cultural catalanista del moment. A la revista *L'Intransigent*, publicació adherida a la Unió Catalanista, hi trobem Salvadó com a membre fundador, el 1919, de la Joventut Nacionalista de la Barceloneta,⁴⁰ entitat de caire catalanista transversal molt vinculada al jovent nacionalista sorgit al voltant de la Lliga Regionalista. En l'esmentada revista se'ns fa saber sota el suggeridor títol «A la Barceloneta»:

«Per fi, s'ha constituït la "Joventut Nacionalista de la Barceloneta", que com saben els nostres llegidors estava organitzant-se pels nacionalistes d'aquella barriada. El mateix dia, després d'aprovat els Estatuts i Reglament, va elegir-se un Consell Directiu compost de totes les tendències del catalanisme, integrat pels següents senyors:

President, Florenci Coma; vicepresident, Isidre Ràfols; secretari, Tomàs Garcés; vicesecretari, Josep Climent; comptable, Marià Zaragoza; caixer, Antoni Graupera; bibliotecari, Josep Rovira; vocal primer, Hilari Salvadó; vocal segon, Joan Reynés.

El Consell Directiu, a la vegada, ha nomenat una Junta Consultiva formada pels senyors A. Miquel, B. Girbés,

40 Dec aquesta informació a l'historiador Joan Esculies.

Tagamanent, circa 1925

Hilari Salvadó —assegut, al centre, amb barretina fosca—
amb altres companys excursionistes en una sortida.

AMDCV

F. Cànevas, J. Rivas i J. Casas, socis protectors tots ells que sempre s'han distingit a la Barceloneta pel seu fervent amor a Catalunya.»⁴¹

La Joventut Nacionalista de la Barceloneta edità quatre exemplars de la seva revista literària *Mar Vella*, impresa per Ramon Capera al carrer Balboa.⁴² L'associació va tenir poca durada, ja que arran de l'esclat de la dictadura del general Primo de Rivera nombroses entitats catalanistes foren clausurades i perseguides. Segons el governador civil de l'època, el general Carlos Losada, vint-i-vuit societats catalanistes van ser prohibides per fomentar el separatisme. Algunes entitats, per tal de poder sobreviure en el nou marc repressor, hagueren de substituir els estatuts fundacionals de caire catalanista per d'altres de més genèrics.

Al tríptic en motiu de l'Homenatge a Hilari Salvadó, de l'11 de desembre de 1997, es fa constar que Hilari Salvadó va formar part d'Estat Català des de ben jove. No hem pogut esbrinar si aquesta adhesió és del tot certa, ja que no hem trobat cap documentació que així ho acrediti. Tot i això, podem deduir que per la seva implicació política amb la fundació de la Joventut Nacionalista de la Barceloneta i el seu tarannà catalanista ben bé podria haver-ne estat membre, però no un destacat dirigent.

Durant la Dictadura de Primo de Rivera prossegueix les seves activitats clandestines i manté contacte amb elements afins residents a Barcelona i a l'exili, a França. Sota l'aixopluc d'una comunitat de frares de Barcelona recapta cabals destinats a ajudar els presos catalanistes. *Última Hora*, en descriure les activitats clandestines del qui tot just ha estat anomenat alcalde de Barcelona, ho fa de la següent manera:

«Quan ve la Dictadura militar de Primo de Rivera, les activitats d'Hilari Salvador creixen més i més davant del perill que elles comporten en un règim de força. Sembla pressentir l'esdevenidor resplendent de Catalunya.

41 «Noves. A la Barceloneta», *L'Intransigent*, 10 d'abril de 1919, p. 4.

42 VENTEO, Daniel. *Op. cit.*, p. 104-105.

Es l'amic de Francesc Macià, dels homes del complot de Garraf, dels rebels de Prats de Molló. Es el soldat de Catalunya, sempre al seu lloc, el qual ni en els moments de major perill abandonà.

Des del 13 de setembre del 1923 fins a la caiguda de la dictadura del general Miguel Primo de Rivera, la vida d'Hilari Salvador és un complot constant. Ha deixat enrera el catalanisme romàntic i sentimental, ha deixat enrera servir Catalunya ballant sardanes i assistint a aplecs excursionistes. Ara es juga constantment la llibertat. Fa recaptés clandestines a profit dels presos i de Macià i els seus. Fa circular diaris, també clandestins. Té processos i la policia el cerca, però ell segueix treballant per Catalunya i conspirant de la manera més novel·lesca que hom es pot imaginar.»⁴³

Una de les altres entitats de forta vinculació a la Barceloneta fou la Cooperativa La Fraternitat. En aquesta cooperativa hi van tenir aixopluc d'altres entitats del barri, entre les quals el Centre Excursionista Minerva — en intervals successius, ja que també va disposar d'altres seus socials. Hilari Salvadó fou soci de les dues entitats.

A poc a poc, Hilari Salvadó s'anava endinsant en el món associatiu i polític de la Barceloneta i el seu reconeixement com a activista cultural i de dinamitzador social era cada cop més afalagat. No en va a la Barceloneta era conegut per en «Lari». Un jove ben plantat i actiu, que havia sobreviscut a una mort segura, que s'anava forjant camí dins d'aquells convulsos anys de la Dictadura del general Miguel Primo de Rivera.

43 *Última Hora*, 17 de juliol de 1937, p. 4.

Circa 1925

Hilari Salvadó,
excursionista.

FG

El Centre Excursionista Minerva

4

Més enllà de l'activitat professional com a comptable i d'un incipient compromís polític, Hilari Salvadó fou en la seva joventut un fervent excursionista, activitat en la que sobreixí com a membre del Centre Excursionista Minerva de la Barceloneta.

L'excursionisme neix al nostre país, a finals del segle XIX, fruit de l'esperit de la Renaixença, molt més que com una manera d'entendre el lleure, com una redescoberta de Catalunya, de la seva història i cultura pròpies, tot resseguint les seves arrels mil·lenàries. Com descriu Albert Balcells:

«A Catalunya té [l'excursionisme] el valor afegit del seu component civiopatriòtic d'origen, amb la voluntat de suplència d'unes institucions acadèmiques i científiques encongides per la dependència provincial envers l'Estat espanyol centralista i uniformista.»⁴⁴

La primera entitat netament dedicada a l'excursionisme als Països Catalans és l'Associació Catalana d'Excursions Científiques, fundada el 1876. Anys més tard aquesta i l'Associació d'Excursions Catalana —creada el 1878— és fusionaren per crear el Centre Excursionista de Catalunya. Entre els primers aficionats a l'excursionisme hi trobem personalitats de relleu cultural i cívic com el poeta Jacint Verdaguer, el dramaturg Àngel Guimerà, el filòleg Pompeu Fabra, el meteoròleg Eduard Fontseré, el geògraf Pau Vila...

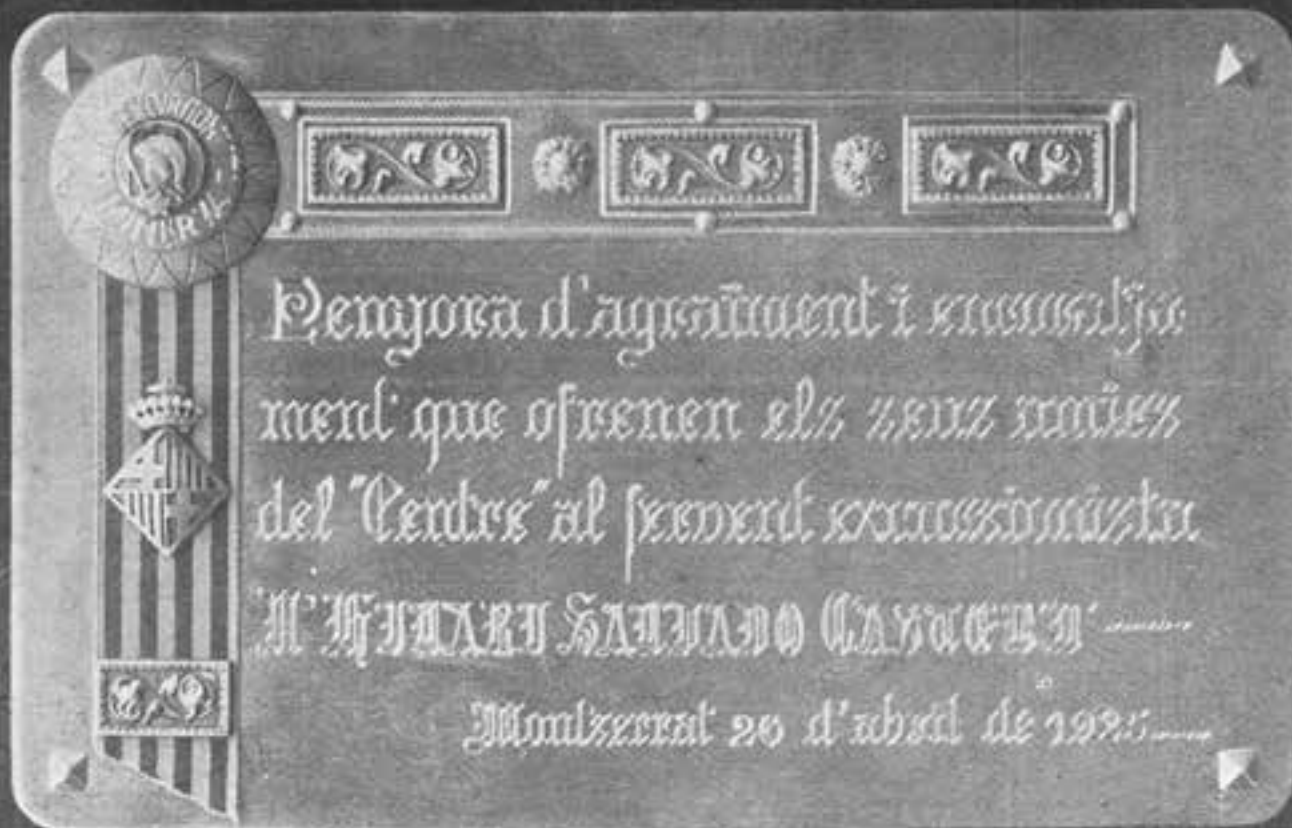
En els seus inicis els aficionats a l'excursionisme eren la petita burgesia i els professionals liberals, que podien gaudir d'un mínim temps lliure els diumenges i feien una tasca de difusió del patrimoni històric, artístic, lingüístic i cultural, és a dir, un excursionisme poc esportiu. Però, a partir del decret de descans dominical promulgat el 1904, la pràctica es va estendre entre la classe treballadora, quan moltes entitats cíviques i culturals en crearen seccions, en la línia d'oferir un lleure saludable i formatiu als seus associats. Els butlletins i les revistes es feien ressò de les sortides i dels treballs relacionats amb la muntanya.

44 BALCELLS, Albert. *Barcelona d'excursió: excursionisme i escoltisme més enllà del lleure ciutadà*, p. 11.

26 d'abril de 1925

Placa oferta a Hilari Salvadó pel Centre Excursionista Minerva, el dia que fou homenatjat.

AHCB (MINERVA)

Els voltants de Barcelona —serralades de Collserola i de Marina— i de les grans ciutats industrials del moment representaven un bon espai per practicar l'excursionisme. Alhora la millora de les comunicacions, i l'edició de guies i mapes, ajudà a popularitzar l'excursionisme i va permetre que molta gent conegués indrets com el Montseny i els Pirineus.

A l'*Enciclopèdia de l'Excursionisme* el geògraf Josep Iglésies ens descriu el naixement del Centre Excursionista Minerva de la següent manera:

«Des de l'any 1918, un estol de set companys s'havia llençat a fer excursions i propagar l'excursionisme a la barriada de la Barceloneta, fins aleshores òrfena en absolut de cap entitat que fes tasca semblant. Per fi es decidiren constituir-se legalment, i així ho feren el 7 de gener de 1921, conservant el nom de Grup Excursionista Minerva, que ja s'havien posat abans. Allistaven aleshores trenta-quatre socis i dos protectors. Recaptaven en conjunt trenta-sis pessetes cada mes. Al cap d'un any just, sumaven 110 socis numeraris i 28 protectors. S'acollien a uns baixos del carrer de santa Clara. L'any 1922, quan vingué el IV aniversari, celebrà una excursió familiar extraordinària, un concurs de fotografia, un concert coral, un àpat de germanor, una sessió de projeccions i una altra de la secció de Nens de l'Orfeó Barcelonès.»⁴⁵

L'entitat també realitzava accions solidàries amb les persones més necessitades de la barriada, com visites a llars de jubilats, centres de beneficència i de malalts.

Des del primer moment Hilari Salvadó —en fou un dels fundadors— s'implicà de forma activa dins de la dinàmica social i cultural de l'entitat. El trobem realitzant tasques com a vocal i guia en diverses excursions: Montnegre (desembre de 1922), Montalegre (maig de 1923), Mallorca, Fàbrica Catalana de Gas (1923), Salines de Cardona, Travessa del Montseny, Vallvidrera, Montserrat (1924), Castell d'Eramprunyà, Santa Cristina d'Aro (1925), Castelldefels (1932)... També, com a dinamitzador de l'oficina d'orientació excursionista, inaugurada el 1923. Francesc Roma esmenta al respecte:

«D'altra banda, Minerva tenia una oficina d'orientació excursionista, dirigida per Hilari Salvador, que elaborava itineraris i pressupostos i defensava una visió gairebé podríem dir feminista de l'excursionisme, perquè creien que no es podia salvar només mig món, que els beneficis que el seu excursionisme reportava no havien de ser tan sols privilegis dels homes. D'aquesta manera, en el C. E. Minerva tenien idèntics drets i deures les dones i els homes; tots els seus actes eren oberts a tothom; si no hi haguessin pogut anar les dones ja no es podien haver dit actes culturals, pensaven els de Minerva.»⁴⁶

El Centre Excursionista Minerva al llarg dels anys en què estigué en actiu organitzà multitud d'activitats excursionistes, però també relacionades amb el món de la cultura. Les vint-i-set sortides realitzades l'any de la seva constitució com a entitat demostren la vitalitat dels seus fundadors, persones expertes en l'excursionisme. La majoria de les sortides s'efectuaven pels voltants de Barcelona i de la Serra Prelitoral. Tanmateix, s'efectuaren algunes rutes d'alta muntanya com les programades al Pedraforca i el Pirineu. Algunes de les sortides tenien un component més cultural que esportiu, ja que solien ser visites a indústries, com la DAM o la Catalana de Gas, així com institucions públiques com l'Ajuntament de Barcelona.

L'entitat, al marge de les excursions, també organitzava conferències i actuacions de cant coral. Entre els conferenciants trobem personalitats de la vida social i cultural catalanes com l'etnòleg Josep Maria Batista i Roca o l'arquitecte Jeroni Martorell, L'estudiós Francesc Roma descriu l'entitat:

«[El Centre Excursionista Minerva és] el primer cas que he pogut conèixer en el qual ens parla de cultura amb diferents denominacions i que una d'elles és la cultura física que enrobusteix el cos i el perfecciona.»⁴⁷

45 IGLÉSIES, Josep. *Enciclopèdia de l'excursionisme, volum I Història (1876-1939)*, p. 614.

46 ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*, p. 262.

47 ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Op. cit.*, p. 259.

Sant Miquel del Fai, 24 d'octubre de 1926

Hilari Salvadó —assegut a l'extrem dret de la primera fila—
amb els assistents al Dinar de Germanor del 8è aniversari del Centre Excursionista Minerva.
AHCB (MINERVA)

I segueix:

«Agustí Granada⁴⁸ és un autor que representa molt bé la concepció que tenia de l'excursionisme el C. E. Minerva, aquell club que duïa el nom de la deessa de la saviesa. Per aquests homes, l'excursionisme perfecciona l'organisme humà i el fa robust a l'igual que ho fan l'atletisme i el càmping, nodreix la intel·ligència de coneixements (en aquest punt es recorda el seu passat de recerca per pobles i viles i els reculls de folklore, toponímia, geografia, història i com això va desvetllar noves ànsies de llibertat), educa els sentiments de l'home tot contemplant les bel·leses naturals, fa entendre a l'excursionista que ha de ser humil en veure la grandesa de les muntanyes, educa la voluntat i, en una paraula, com ja he dit abans, fa desaparèixer els defectes, rebutjant el dolent i quedant-se amb el bo.»⁴⁹

El CEM va ésser una associació que va defensar de forma seriosa el conreu de la cultura física. Segons Francesc Roma:

«Per als seus socis calia enfortir el cos, perquè aquesta era l'única manera que les persones tinguessin idees optimistes».⁵⁰

Tot i això, en el llibre de socis de l'entitat trobem, entre els associats del 24 de novembre de 1920, a Hilari Salvadó, de professió comerciant, amb el número 5, domiciliat al carrer de Santa Clara, 65, baixos.

Salvadó ocupa diversos càrrecs directius: secretari de la Junta Directiva des dels seus inicis fins el 1926; vicepresident, fins el 1929; bibliotecari fins el 1932; i vocal fins el 1934, quan deixa la Junta un cop escollit regidor de l'Ajuntament de Barcelona. Una de les primeres actuacions en prendre possessió com a regidor

48 Agustí Granada fou un destacat membre del Centre Excursionista Minerva i autor de diversos llibres sobre excursionisme, com *Excursionisme, cultura i ciutadania*, llibret publicat pel propi CEM el 1931, arran d'una conferència dictada el 15 d'octubre d'aquell any.

49 ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Op. cit.*, p. 260.

50 ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Op. cit.*, p. 261.

de la ciutat és dirigir un saluda a l'entitat excursionista amb les següents paraules:

«El Conseller Delegat del Districte Primer de l'Ajuntament de Barcelona,

Saluda

Al president del Centre Excursionista Minerva, i en prendre possessió del càrrec de Conseller Delegat del Districte Primer, [actual Districte de Ciutat Vella] es complau en posar-se a la disposició de l'entitat que dignament presidiu, per tot el que pugui interessar-vos en pro del Districte i de la Barceloneta, així com tindrà molt de goig en escoltar els suggeriments i posicions que tingui a bé adreçar-li.

Hilari Salvadó i Castell

Aprofita aquesta ocasió per a testimoniar-li la seva consideració més distingida.

Barcelona, 12 de febrer de 1934.»⁵¹

Les noves ocupacions polítiques no el feien perdre els seus orígens. Salvadó fou l'encarregat durant força anys del *Butlletí del Centre Excursionista Minerva*. Era el portaveu de l'entitat, des d'on es difonien les activitats a realitzar, els avisos dels socis i les necrològiques així com la possibilitat de publicar articles sobre el món excursionista o de les sortides realitzades. Hilari Salvadó va escriure en el butlletí diversos articles; alguns d'ells sobre les vivències viscudes en les excursions en les quals feia de guia. Els seus escrits els trobem signats majoritàriament per les inicials del nom i cognom, H.S. En pocs casos ho feia com a Salvadó o H. Salvadó. Sorpren l'habilitat narrativa dels seus escrits en la revista del centre, donada la seva formació autodidacta. A tall d'exemple reproduïm un fragment dels primers en publicar:

«L'excursionista, en els seus pelegrinatges per les planes i muntanyes, és objecte de continuades impressions que li alleugereixen i li fan més agradoses les llargues caminades que sempre ocasionen, fins a cert punt, cansament i fadiga, però imagineu-vos que si en lloc de

51 AMDCV - Fons de la Barceloneta.

Barcelona, 30 de novembre de 1929

Hilari Salvadó —dempeus, a l'extrem dret— amb la reina i la seva cort d'amor del Certamen Literari de la Cooperativa La Fraternitat, celebrat en commemorarió del 50è aniversari de l'entitat.

AMDCV

trobar aquesta flor plena d'encís trobeu contrarietats, que de moment fan preveure funestes conseqüències, llavors els entusiastes excursionistes que amb delit fri-sen guanyar el lloc fixat, se senten doblement fadigats del que pugui ocasionar la caminada i el cansament els aclapara degut a l'estat de nerviositat.

Durant el temps que excursioner he tingut ocasió d'ésser espectador de quiscuns d'aquests cassos que de moment són tan poc simpàtics i que després s'hi troba certa nota que fins arriba a fer desitjar repeti-cions per a servir-ne el gust que sempre recorda.»⁵²

Relata les anècdotes viscudes en les excursions programades. A voltes ensurts que acaben bé. Són sortides de més d'un dia i amb allotjament a la fonda del poble. Moltes vegades utilitza paraules de collita pròpia i expressions d'un català arcaic. Tanmateix, els relats són divertits i testimoniatge d'una forma d'entendre i practicar l'excursionisme. En plena Dictadura l'excursionisme era una finestra oberta a la llibertat i, a través de la natura i l'esport, camp d'aprenentatge de cultura i llengua, les quals perseguides i foragitades de l'administració pública i de l'ensenyament, eren arraconades dins l'àmbit familiar.

Als 26 anys és homenatjat pels companys del Centre, demostració de l'afecte del que gaudeix. El Butlletí del juny de 1925 és un monogràfic dedicat a la seva figura. Membres de la Junta Directiva li adrecen unes paraules. Al capdavant de totes elles es recullen unes del president Josep Maria Curet, escrites i publicades un any abans:

«L'Hilari Salvadó. L'engendrador d'optimisme, el que posseeix el secret de l'entusiasme i que també posseeix altes dots de idealitat. L'amic inseparable que es fa estimar dels que el rodegen.»⁵³

Els companys li reconeixen les seves dots orientatives i el seu entusiasme organitzatiu. Té escrits dese-

52 «Peripècies», *Portaveu del Centre Excursionista Minerva*. Número 9, maig de 1923, p. 84.

53 CURET, Josep Maria. *El Centre Excursionista "Minerva" i la seva obra*, p. 9.

nes d'itineraris i el seu cervell és una enciclopèdia de l'excursionisme de noms i indrets viscuts i per viure. En el moment de l'homenatge li és entregada una placa commemorativa. La placa se li havia de lliurar a Montserrat tal com anunciava el butlletí de l'entitat. Per motius que no hem pogut esbrinar la placa no li va poder ser lliurada en aquell indret i li'n feren lliurament el 4 de maig a la seu del CEM. Gravada en caràcters gòtics la llegenda diu «*Penyora d'agraïment i encoratjament que ofereixen els seus amics del "Centre" al fervent excursionista N'HILARI SALVADO CASTELL. Montserrat, 26 d'abril de 1925.*»⁵⁴

Una altra veu distingida del centre és la del company Salvador Farrarons:

«De paraula i per escrit, he dit i repetit que la vida és dels optimistes. Els pessimistes es donen per vençuts abans de lluitar; són porucs i fracassen.

Per ésser optimista cal abans que tot voler ésser-ho i després, posseir extraordinari desinterès i grandesa de cor. De receptes no crec pas que n'hagin per aquestes coses, però tots els que coneixeu el nostre volgut Lari, podeu seguir ses passes i foragiteu del vostre voltant les negrors del pessimisme.

Més que homenatge el que ara se li tributa, és una prova ben merescuda d'amistat i bon companyerisme que tots els amics d'en Salvadó li ofrenem. Cumpnim justament el nostre deure.»⁵⁵

Les dots reconegudes en l'homenatge seran una bona penyora de cara a la seva posterior tasca com a administrador del bé públic durant la seva etapa de regidor i d'alcalde de la ciutat de Barcelona. Un mes-tratge que li obrirà portes en el món polític com a bon gestor i organitzador.

54 «Adhesions a l'Homenatge», *Portaveu del Centre Excursionista Minerva*. Número 34, juny de 1925, p. 64.

55 *Ibidem*, p. 49.

Barcelona, 14 d'abril de 1931

Francesc Macià proclamant la República Catalana,
s'adreça al poble des del balcó del Palau de la Generalitat.

MERLETTI / IEFC

L'esclat republicà de 1931

5

A finals de la dècada de 1920 la Dictadura del general Primo de Rivera feia aigües, sense suport de les elits governants ni del propi Alfons XIII. El general dimitia el gener de 1930 i era substituït pel general Dámaso Berenguer i poc després, i fins l'abril de 1931, per l'almirall Juan Bautista Aznar-Cabañas. Un curt període que es coneix com la Dictablanda. Per a Josep Maria Roig i Rosich:

«Els quinze mesos que van des de la dimissió de Primo de Rivera (gener del 1930) fins a la proclamació de la Segona República (abril del 1931) van ser d'intensa activitat política i de canvi progressiu en els comportaments socials. Govern i oposició es van preparar per a conduir una transició amb propòsits gens rupturistes els uns, i de radical transformació els altres.»⁵⁶

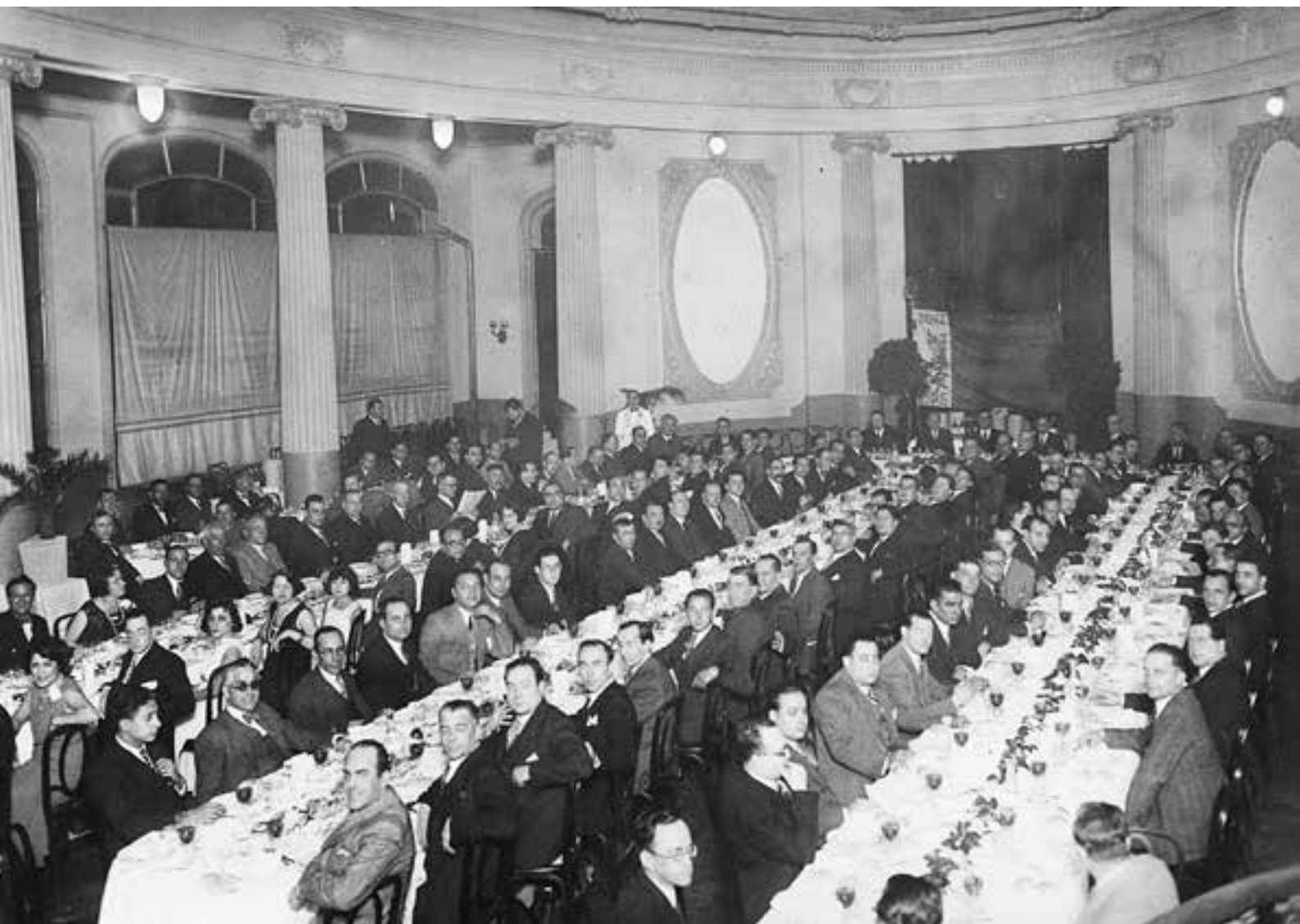
El darrer govern d'Alfons XIII va possibilitar el retorn dels alcaldes i regidors elegits abans del cop d'Estat de 1923, amb l'intent de fer una petita obertura. El règim monàrquic estava de reculada enfront un republicanisme que anava sumant adeptes. Es decretà una amnistia als presos polítics i exiliats, cosa que va permetre el retorn, entre d'altres, de Francesc Macià. Els partits polítics s'anaren posant al dia i s'estructuraren plataformes i organitzacions noves. Entre aquestes Esquerra Republicana de Catalunya que el 19 de març, després de llargues converses i debats, naixia en el marc de la Conferència d'Esquerreres Catalanes celebrada a Barcelona. Hi participaren: els homes de Francesc Macià d'Estat Català; el grup del setmanari *L'Opinió*, professionals liberals (advocats, periodistes...) com Joan Lluhí, Joan Casanelles, Joaquim Ventalló...; el Partit Republicà Català de Lluís Companys; sindicalistes de la Unió de Rabassaires; així com també diverses agrupacions locals i comarcals del republicanisme català, com ara Joventut Republicana de Lleida amb Humbert Torres, Joventut Nacionalista La Falç sota el lideratge de Josep Tarradellas... Francesc Macià va ésser escollit el primer president i Joan Lluís Pujol secretari general.

56 ROIG I ROSICH, Josep Maria. «La República i els processos autonòmics» a *Història. Política, Societat i Cultura dels Països Catalans. Volum 9. De la gran esperança a la gran ensulsiada (1930-1939)*, p. 70.

Barcelona, 23 de novembre de 1931

Sopar-homenatge de la Joventut Nacionalista La Falç al seu soci i diputat Josep Tarradellas, al restaurant del Parc. A la imatge apareixen, entre d'altres: a la presidència, Pere Comas, Lluís Bru, Josep Tarradellas, Lluís Companys, Salvador Tarradellas i Josep Riera i Puntí; a la resta de taules, Joan Alavedra, Dalmau Costa, Josep Fontbernat, Josep Grau i Jassans, Antoni Vilalta, Joan Tauler, Manuel Galés, Miquel Guinart, Joan Casanelles, Agustí Moliné, Hilari Salvadó...

D. FALCON / FMdC

El nou partit naixia sota una sèrie de principis: republicanisme, justícia social, laïcisme, dret a l'autodeterminació... I promulgava un canvi radical en l'estructura de l'Estat que comportés una federació de repúbliques ibèriques. *L'Opinió* —fundat el 1928 i subtitulat Setmanari socialista— fou reconvertit precipitadament en diari per fer front a les eleccions municipals. Joan B. Culla ens descriu aquell moment històric:

«En realitat, la Conferència [d'Esquerres Catalanes] va ser el laboriós fruit d'un any de treballs unitaris destinats a superar la disgregació i la feblesa que les esquerres republicanes i nacionalistes arrossegaven des d'abans de la Dictadura de Primo de Rivera; uns treballs impulsats d'entrada pel Grup de L'Opinió (els joves Joan Lluhi, Joan Casanelles, Antoni Xirau, Joaquim Ventalló, Pere Comas, Joan Lluís Pujol i Font...), als quals se sumaren després diversos republicans històrics en l'òrbita de Lluís Companys i, ja en la recta final del procés, els nacionalistes intransigents que, dins i fora dels modestos rengles d'Estat Català, reconeixien el lideratge de Francesc Macià. Els resultats de l'assemblea tampoc no estaven determinats d'antuvi. De fet, els maciànistes hi acudiren amb la idea de fundar el Partit Social Demòcrata de Catalunya, els homes de L'Opinió aspiraven a unificar les forces allí representades en un Partit Republicà Socialista, i molts republicans de comarques tan sols pretenien, amb la vista posada en les urnes, establir una federació o conjunció entre les entitats, nuclis i centres ja existents. Al capdavant hom decidí constituir un nou partit, si bé sota el nom —més genèric i sense connotacions de classe— d'Esquerra Republicana de Catalunya.»⁵⁷

En aquells moments Hilari Salvadó ja era un dels dirigents més actius de l'Ateneu Pi i Margall, una entitat republicana i catalanista de la Barceloneta, que havia ajudat a fundar i impulsar.⁵⁸ El 18 juny de 1933, conver-

tit Salvadó en el principal referent del catalanisme republicà al barri, l'Ateneu Pi i Margall acollí un homenatge a la seva persona:

«La comissió organitzadora de l'acte de simpatia al fervent nacionalista i remarcable home d'esquerra N'Hilari Salvadó i Castell, davant l'interès desvetllat a la Barceloneta i el nombre d'amics de l'homenatjat que han sol·licitat sumar-se a aquest simpàtic acte, han desistit del caràcter íntim que en principi volien donar-li i han decidit de celebrar el provinent diumenge, dia 18, a les 12 del matí, un vermut d'honor a la sala d'actes de l'Ateneu Pi i Margall, Sant Elm, 58 al 62, Barceloneta, per tal de donar una avinentesa als nombrosos amics i admiradors de N'Hilari Salvadó de retre-li llur sincer testimoni d'adhesió i afecte.»⁵⁹

L'Ateneu estava adherit a Esquerra Republicana. El mateix Hilari Salvadó feia constar, anys després en demanar que li fos arxivada la causa incoada contra ell per les autoritats franquistes i així poder tornar a Barcelona, que «*Es cierto que figuré como afiliado a Esquerra Republicana de Catalunya desde su fundación*».⁶⁰ En ser un dels líders de l'Ateneu Pi i Margall deduïm que és força probable que participés en la fundació del nou partit republicà.

El 12 d'abril, tot just vint-i-tres dies després de la seva fundació, Esquerra i candidatures afins serien els grans triomfadors d'uns comicis municipals que les forces republicanes havien convertit en un plebiscit entre república i monarquia, i que amb la seva victòria provocaren un canvi de règim incruent.

A Barcelona, la candidatura conjunta d'ERC i la Unió Socialista de Catalunya va aconseguir 25 regidors; els conservadors de la Lliga Regionalista, 12; la Coalició republicano-socialista, vertebrada entorn el lerrouxista Partido Republicano Radical, 10; i 3 regidors, foren de formacions polítiques menors, Federal, Derecha Liberal Republicana i un independent.

57 CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *Esquerra Republicana de Catalunya 1931-2012. Una història política*, p. 13-14.

58 L'Ateneu Pi i Margall devia el nom a Francesc Pi i Margall, un dels quatre presidents de la Primera República Espanyola i gran teòric del republicanisme federal.

59 «Acte de simpatia a Hilari Salvadó, a la barriada de la Barceloneta», *La Humanitat*, 15 de juny de 1933, p. 4.

60 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

Barcelona, 10 de juliol de 1932

Homenatge dels socis de l'Ateneu Pi i Margall de la Barceloneta al conseller de Governació de la Generalitat, Josep Tarradellas, per la seva tasca d'assistència social al barri.

Dempeus, a la presidència, d'esquerra a dreta: Miquel Guinart, Joan Tauler, Maria Donato, x, Josep Tarradellas, Josep Riera i Puntí, Agustí Moliné, x, Hilari Salvadó i Lluís Bru.

JOSEP MARIA SAGARRA - LLUÍS TORRENTS / AFB

Enric Ucelay-da Cal i Anna Sallés expliquen els motius de l'èxit d'Esquerra Republicana:

«El tronc fonamental de l'ERC era la varietat de casals, casinets, penyes i centres que havien format les diverses arrels del republicanisme a Catalunya. [...] representaven la tradició local, catalana d'esquerres, paper que havien complert de manera fidel i testimonial a les barriades i als pobles al llarg de molts anys. [...] Els activistes a nivell de barri eren coneguts, encarnaven uns valors concrets, una activitat, una presència, que podien ésser avaluats;»⁶¹

«Tota la riquesa política i ideològica continguda en la diversitat de centres i casals republicans i catalanistes dispersos arreu de Catalunya i de totes les barriades de Barcelona, no havia confluït mai en un tronc únic, capaç de recollir i donar forma al potencial renovador que arrossegaven. [...] Molts dels homes que, procedents dels diferents àmbits del catalanisme republicà, van decidir constituir una força única —l'ERC— eren molt representatius i tenien una gran influència en molts d'aquests centres i casals. Els Companys, Tarradellas, Humbert Torres, etc., eren personatges importants d'aquesta xarxa fins llavors escassament cohesionada. [...] Una entitat capaç de fer indestriables catalanisme i republicanisme o de posar-hi igual èmfasi semblava una garantia de canvi, i si aquesta garantia de canvi portava la fima de Macià, hem d'avaluar els resultats del 12 d'abril com el final lògic d'un procés històric endegat a començaments del segle XX.»⁶²

Esquerra recollia en un únic tronc multitud de sensibilitats catalanistes d'esquerres articulades en dotzenes d'organitzacions polítiques de caire local i comarcal. Un nou projecte per a un nou país, que arrossegaria un indestriable suport envers la figura d'un Francesc Macià com a líder d'aquesta nova organització. Bona part dels regidors d'ERC sorgits de les urnes

del 12 d'abril no eren uns novells en política municipal. Molts havien estat regidors abans de la Dictadura de Primo de Rivera. I d'altres provenien de moviments socials i culturals teixits en ateneus i associacions on havien forjat un gran bagatge polític i organitzatiu.

Raimon Soler ens dibuixa en la seva tesi la dinàmica electoral de la ciutat de Barcelona:

«Esquerra Republicana va obtenir els millors percentatges en barris obrers i populars (Sant Andreu-Horta, Sants-Hostafrancs i Poble Sec-Montjuïc) i els pitjors al districte obrer de Sant Martí, on tingueren la competència victoriosa de la Coalició republicana socialista (PRR i PSOE), i als districtes burgesos de Les Corts-Sarrià i Barceloneta-Ciutat Vella). Justament en aquest darrer districte la Coalició superava ERC per gairebé 10 punts percentuals i provocava que fos el centre de la ciutat l'únic districte que es quedés sense representació del partit de Macià i Companys.»⁶³

Amb aquesta victòria el catalanisme d'esquerres d'ERC i la USC prenia l'hegemonia política al Principat al catalanisme de dretes de la Lliga. I això seria així en totes les eleccions celebrades en el període republicà del 1931 al 1936, que foren guanyades per ERC, USC i els seus aliats, en vots i escons, excepte les legislatives de 1933, que guanyaren les candidatures conjuntes d'ERC i USC en vots, però la Lliga en escons.

El triomf republicà en la majoria de les grans ciutats i capitals de província de l'Estat espanyol comportà la proclamació de la Segona República dues jornades després. Una de les primeres ciutats en proclamar la República fou Barcelona. A migdia del 14 d'abril de 1931, Lluís Companys des del balcó de l'Ajuntament de Barcelona proclamava la República. I hores després Francesc Macià, des del balcó del Palau de la Generalitat, proclamava la República Catalana.

Tres dies després, la República Catalana seria convertida en Generalitat de Catalunya, tot recuperant l'antiga institució d'autogovern abolida arran del Decret de Nova Planta de 1716, fruit de la derrota catalana

61 UCELAY-DA CAL, Enric. *La Catalunya populista. Imatge, cultura i política en l'etapa republicana (1931-1939)*. p. 120.

62 SALLÉS I BONASTRE, Anna. *Quan Catalunya era d'Esquerra*. p. 11.

63 SOLER I BECERRO, Ramon. *Les eleccions municipals de 1934 a Catalunya*. p. 30. [Tesi doctoral no publicada].

Barcelona, 19 de febrer de 1933

Homenatge de les entitats d'Esquerra Republicana del districte VII de Barcelona al tinent d'alcalde de Barcelona, Antoni Vilalta, celebrat al restaurant Pàtria.

Hi apareixen diversos regidors i dirigents d'Esquerra com Benet Mori, Roc Boronat, Carles Pi i Sunyer, Ventura Gassol, Martí Rouret, Ramon Junyent, Josep Escofet, Maria Teresa Gibert, Joan Tauler, Josep Riera i Puntí, Joan B. Soler i Bru i Hilari Salvadó.

JOSEP DOMÍNGUEZ / ARF

na en la Guerra de Successió. Macià va haver d'acceptar que la nova situació no permetia anar més enllà de moment.

Alfons XIII marxà a l'exili i en els mesos següents del 1931 la República anà prenent cos. Al juny s'organitzaren eleccions legislatives que guanyaren les candidatures favorables al nou règim polític. A Catalunya, la candidatura d'ERC i USC en resultà la vencedora. A l'agost s'aprovava en referèndum el text de l'Estatut d'autonomia de Catalunya. El 3 d'octubre les Corts Espanyoles aprovaven el sufragi femení, tot i que amb molta oposició per part d'algunes formacions i personalitats d'esquerra. I el desembre la República estrenava una nova Constitució democràtica de caràcter laic que reconeixia el dret al divorci i el dret de les «regions» a disposar d'un règim autòmic. Tot i això, la nova Constitució tenia un fort component centralista.

El 1932, les ordres religioses foren excloses de l'educació i algunes foren substituïdes per cooperatives de pares o bé integrades dins la xarxa d'escoles municipals. Al setembre les Corts aprovaven l'Estatut de Catalunya tot i que amb serioses retallades del text original. El 20 de novembre tenien lloc les primeres eleccions al Parlament de Catalunya, que guanyaren les candidatures d'ERC i USC per majoria absoluta, enfront la Lliga. Francesc Macià fou elegit president de la Generalitat.

A les ciutats, la CNT seguia sent el sindicat majoritari i, al camp, la Unió de Rabassaires tenia l'hegemonia. Per als anarquistes l'arribada de la República havia comportat el triomf de la burgesia i demanaven a marxes forçades un canvi radical amb vagues i accions. El novembre de 1933 tenien lloc les segones eleccions legislatives de la República amb el triomf de les forces conservadores, amb la CEDA al capdavant. Molts homes d'esquerres van atribuir la derrota de les forces d'esquerres a les dones, que en aquestes eleccions votaven per primer cop, ja que pressuposaven que aquestes s'havien decantat per partits de dretes per la influència de l'Església. S'inicià el bienni negre, un nou període republicà sota la batuta de la dreta.

En aquestes eleccions legislatives de 1933, Hilari Salvadó fou candidat per primer cop, en la llista conjunta de Barcelona-ciutat d'ERC, USC i PRDF.

A l'hora d'escollir els candidats d'ERC, la Federació Comarcal de Barcelona-Ciutat volia que formessin part de la llista elements vinculats a les JEREC com Miquel Badia o Artemi Aiguader.⁶⁴ Altres sectors d'Esquerra no veien amb tants bons ulls aquesta possibilitat. Davant el risc de conflicte intern, es proposà que fos el president del partit, Francesc Macià, qui confeccionés la llista. Dies abans de les eleccions, Macià declarava a *La Humanitat*:

«Un altre aspecte que tinc interès a remarcar [...] és el fet que, malgrat que els reglaments del nostre Partit assenyalen que les Comarcals han d'elegir candidats, la de Barcelona, per dues vegades, em concedí àmplies facultats per a la confecció de la candidatura. És indubtable que elles haurien elegit homes que han prestat grans serveis al Partit i a Catalunya, alguns d'ells molt significats en el sentit catalanista dintre E.R.C.; però ells van creure més convenient, amb un gest que els honora i per tal d'evitar tota dificultat que pogués presentar-se, ratificar la seva confiança en mi i deixar exclusivament a les meves mans la confecció definitiva de la llista de noms de la candidatura. Em plau ara fer l'elogi d'alguns d'aquests homes, especialment Artemi Aiguader i Miquel Badia, que noblement han evitat tota motivació de dificultat en aquest sentit.

La seva no inclusió, que no és pas per manca de mèrits evidents, tant com pels motius indicats, obeeix especialment al fet d'estimar que els serveis d'aquests homes, tan estretament vinculats a l'organització del Partit, són més convenients i donaran un rendiment més efectiu dintre Catalunya. La mateixa cosa he de dir d'altres noms que han quedat fora de la candidatura, dels quals E.R.C. espera grans serveis, i destacarà, al seu moment, en llocs de responsabilitat i de representació.»⁶⁵

I Francesc Macià, entre els escollits per a formar part de la candidatura per Barcelona-Ciutat, va triar el

64 IVERN I SALVÀ, Maria Dolores. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*, volum 1, p. 442.

65 *La Humanitat*, 11 de novembre de 1933, p. 8.

Barcelona,
20 de novembre de 1933

Cua de ciutadans
al col·legi electoral
de la cantonada del carrer
Casp amb Pau Claris,
amb un cartell
de la llista d'Esquerra
Republicana, la Unió
Socialista i el Partit
Republicà Democràtic
Federal, a les eleccions
a Corts, on apareix el nom
d'Hilari Salvadó i Castell
com a un dels candidats.
CARLOS PÉREZ DE ROZAS /
AFB

nom d'Hilari Salvadó, l'home vinculat al teixit social de la Barceloneta, que representava els valors del republicanisme i el catalanisme d'esquerres en aquell barri de pescadors. La tria reflectia la voluntat de configurar llistes amb candidats provinents de barris obrers i populars. Hilari Salvadó va participar en mítings electorals a través de l'Ateneu Pi i Margall i el Casal d'Esquerra Republicana de Catalunya del Districte Primer.

Per poc Hilari Salvadó no va ésser escollit diputat. La forta bipolarització entre les dues forces hegemòniques a Catalunya, ERC i el seus aliats d'una banda i la Lliga i els seus de l'altra, comportà que tot i que ERC guanyà en vots, fos superada per la Lliga en escons. Esquerra va guanyar les majories a Barcelona-circumscripció i Girona. I la Lliga guanyà a Barcelona-ciutat, Lleida i Tarragona. Cal tenir present que ERC havia patit una escissió per part dels homes del grup de *L'Opinió* que, descontents amb la dinàmica que prenia el partit de Macià, fundaren el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerres. El PNRE es presentà a les eleccions, conjuntament amb Acció Catalana, com a Coalició d'Esquerres, sense assolir cap escó.

A nivell municipal, l'Ajuntament de Barcelona era capitanejat, des de les eleccions del 12 d'abril de 1931, per Jaume Aiguader, home de total confiança de Francesc Macià, el qual es dedicà a sanejar les arques municipals bastant malmeses arran de l'Exposició Universal de Barcelona i la mala gestió econòmica de l'antic consistori monàrquic. Entre els grans projectes que va dur el nou ajuntament republicà sobresurt la tasca pedagògica i d'infraestructures al voltant de l'educació —escolaritzant 50.000 infants barcelonins que fins aleshores no tenien escola i recuperant la feina realitzada per la Mancomunitat de Catalunya, malauradament aturada arran de la Dictadura de Primo de Rivera— i el projecte fallit, per les circumstàncies polítiques i econòmiques del moment, de dotar la ciutat de Barcelona d'un aeroport internacional.

Dins d'aquest període que va des del 12 d'abril de 1931 fins al 14 de gener de 1934 —en què es convocaren noves eleccions municipals—, Hilari Salvadó sobreeixí poc en l'esfera política i social, més enllà de la seva candidatura a les eleccions legislatives de novembre de 1933. Hi ha, però, alguna mostra del seu ac-

tivisme, com és la seva participació en l'acte de propaganda de les JEREC, celebrat el 10 d'agost de 1933, a l'Ateneu Pi i Margall de la Barceloneta. En aquest acte, a més del propi Salvadó, hi participaren M. Masramon, Roc Boronat, Nicolau Battestini, Miquel Badia, Ventura Gassol i Josep Dencàs.⁶⁶ D'altra banda, l'agost de 1933, seria nomenat comptador de la nova executiva de la Comarcal de Barcelona-Ciutat d'ERC. La presidència de la Comarcal requeia en el doctor Benet Mori, del Casal d'Esquerra Estat Català de Gràcia. En el cas d'Hilari Salvadó es feia constar la seva pertinença al centre adherit de l'Ateneu Pi i Margall.

Investigacions efectuades per funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona el 1941, permeten saber que Hilari Salvadó i Castell era domiciliat —a principis de la dècada de 1930— al carrer de Santa Clara, 36, de la Barceloneta —edifici afectat pels bombardejos de la guerra i inexistent actualment—, tenint al seu càrrec la mare, dues germanes i una tia cega.⁶⁷ La mare va morir el setembre de 1934 i la tia i una de les germanes, l'Antònia, havien mort uns anys abans.⁶⁸ Fins que no es va casar, el juliol de 1937, Dolors Salvadó i Castell va conviure amb el seu germà.

66 *La Humanitat*, 5 d'agost de 1933, p. 8.

67 Institut Municipal d'Estadística de l'Ajuntament de Barcelona. Arxiu Històric del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya.

68 No s'ha pogut esbrinar la data de la mort de la germana Antònia ni de la tia cega per manca de dades documentals.

Barcelona, gener de 1934

Panells de propaganda a la sortida del Metro a la Plaça de Catalunya amb el Passeig de Gràcia.

La campanya electoral va estar polaritzada entre les candidatures liderades per Esquerra i la Lliga.

BRANGULÍ / ANC-FONS BRANGULÍ

Les eleccions municipals de 1934

6

El 1934 s'iniciava amb Lluís Companys com a nou president de la Generalitat de Catalunya, arran de la mort de Francesc Macià la nit de Nadal anterior. Destacat advocat sindicalista, repetidament empresonat, havia fundat la Unió de Rabassaires i el Partit Republicà Català, esdevenint regidor a Barcelona i diputat per Sabadell. Era la persona més indicada per a ocupar el càrrec, atesa la seva llarga i incontestable trajectòria en el catalanisme republicà d'esquerres. Per Arnau Cònsul, Companys:

«Tres dies després de ser nomenat president va donar cabuda a l'executiu de la Generalitat a diferents partits d'esquerres: Acció Catalana Republicana, el Partit Nacionalista Republicà d'Esquerres (escissió d'ERC i fundat el 7 d'octubre de 1933 i integrat per membres del Grup de L'Opinió) i la Unió Socialista de Catalunya, a més d'ERC. És un gest significatiu si tenim en compte que al cap de deu dies, el 14 de gener, hi havia unes noves eleccions municipals que, a Catalunya, tothom entenia com una revàlida de les eleccions legislatives del novembre de 1933. Però aquesta vegada el guanyador podia fer-se amb el poder real d'alguns ajuntaments catalans importants. La sorpresa —relativa— va ser que la Lliga no va repetir victòria, sinó que en les principals places i en nombre de vots, la coalició d'esquerres va recuperar el terreny perdut. I en un acte de rebel·lia gairebé pueril, la Lliga Catalana va retirar-se del Parlament de Catalunya.»⁶⁹

Les eleccions municipals del 14 de gener de 1934 seran les primeres i úniques que convoqui la Generalitat de Catalunya en tota la seva història recent, ja que l'Estatut de 1932 li donava potestat per organitzar-les. El 5 de gener de 1934 el Parlament aprovava la nova Llei Municipal de Catalunya i més tard el *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya* publicava l'acord sobre el traspàs de les hisendes locals a Catalunya. L'acord significava que els municipis catalans deixaven de formar part del règim local espanyol i es reforçava la Federació de Municipis de Catalunya, que va ésser creada el 1932. Amb aquesta nova

69 CÒNSUL, Arnau. *Els diaris de Pascal. Els documents*, p. 184.

Barcelona, 7 de gener de 1934

Mítting central de la Candidatura d'Esquerres Catalanes a l'Ajuntament de Barcelona.

Carles Pi i Sunyer, candidat a l'alcaldia pren la paraula en un acte en el que també van intervenir Felip Barjau, Antoni Xirau, Santiago Casares Quiroga, Lluís Nicolau d'Olwer, Marcel·lí Domingo, Indalecio Prieto i Manuel Azaña.

JOSEP MARIA SAGARRA I PLANA / ANC-FONS JOSEP MARIA SAGARRA

Llei es volia evitar el caciquisme local. La Llei acordava la constitució d'una Comissió de Govern presidida per l'alcalde i formada per vuit consellers (regidors), escollits pel Ple. Les sessions plenàries deixaven de celebrar-se setmanalment i esdevenien més esporàdiques, cada quinze dies o un mes. També, segons la nova Llei, el partit més votat es quedava amb la majoria de consellers i l'oposició es repartia els restants. Així, per exemple, en un municipi com el Prat de Llobregat, que el 1934 tenia 6.694 habitants i li pertocaven 16 regidors, el partit guanyador assolía 11 consellers i l'oposició es repartia els 5 restants. Barcelona en canvi, amb més d'un milió d'habitants, en tenia 40. Segons la nova Llei, la renovació de la meitat de consellers de l'Ajuntament s'havia de fer cada dos anys. Els que havien de cessar en la primera renovació es decidien per sorteig. Ramon Alquézar remarca sobre el fet de la renovació dels consellers:

«Val la pena explicar que a la majoria dels municipis de Barcelona aquesta renovació no es dué a terme, ja que eren municipis governats per les esquerres des del gener del 1934, cosa que provocà la intervenció governativa en ells com a conseqüència dels fets del 6 d'Octubre i la correlativa suspensió de la Llei municipal.»⁷⁰

Segons la Llei Municipal de Catalunya, tot just aprovada, les poblacions de 100.000 habitants o les inferiors que disposin de comissions de govern, els consellers havien d'elegir primer l'alcalde, el qual serà el president de l'Ajuntament i de la comissió de govern. Tot seguit eren elegits els consellers de les comissions de govern. Tenien dret a vot, els residents a la població, homes o dones, més grans de vint-i-tres anys, que fes més de dos anys que estiguessin inclosos en el cens i al mateix temps figuressin en el cens electoral.

La victòria de la Lliga a les eleccions legislatives de novembre de 1933 els hi havia donat ales. Així, a la primera sessió del Parlament realitzada després d'aquella contesa electoral, Lluís Duran i Ventosa, en nom de la Lliga, afirmava que Esquerra ja no disposava d'au-

toritat moral i política per a administrar l'autonomia ni per a governar-la. De fet, els lligaires es pensaven que amb les properes eleccions municipals en sortirien vencedors i desfent-se d'ERC assumirien el govern de la Generalitat. Per dissort de la Lliga les coses no van anar així, ja que les esquerres es coalitzaren de nou i evitaren el triomf dels conservadors catalans.⁷¹

Així doncs, la Lliga pressionava per a convocar eleccions municipals el més aviat possible, al desembre. L'excepcionalitat política que es vivia en aquell moment arran de les vagues promogudes per la CNT a principis de desembre van desembocar en un estat d'excepció promulgat pel Govern de la República. Aquest fet va provocar l'endarreriment de nou de la consulta electoral. Finalment, la data triada fou el 14 de gener de 1934. Segons Ramon Alquézar:

«En tot l'àmbit de Catalunya foren considerades com una "segona volta" de les eleccions legislatives estatals del 19 de novembre de 1933. Per a les esquerres, la victòria en les eleccions municipals tenia múltiples conseqüències: assegurava l'autonomia de Catalunya i garantia el relleu d'una República progressista, coses molt amenaçades des del triomf de la coalició radical-cedista en les eleccions legislatives del 19 de novembre. Però no únicament s'havia de garantir l'autonomia de Catalunya, sinó que les eleccions municipals catalanes (Catalunya) havien de convertir-se en l'inici del recorrament de les essències republicanes espanyoles difuminades arran de la victòria de les dretes en les eleccions municipals espanyoles de l'abril de 1933 i de la desfeta de les esquerres al novembre de 1933. Un poder local d'esquerres a Catalunya seria el contrapunt adequat per a frenar l'onada de dretanització que emmarcava la vida política de la resta de l'Estat. Catalunya es convertiria així en el "baluard de la República".»⁷²

El 9 de gener d'aquell any es feren públiques les candidatures a consellers de l'Ajuntament de Barcelo-

70 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *L'Ajuntament de Barcelona en el marc del Front d'Esquerres*, p. 70.

71 *Diari de Sessions del Parlament de Catalunya*, 28 de novembre de 1933.

72 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 77.

Barcelona, 14 de gener de 1934

Cues a la porta d'un col·legi electoral de la Barceloneta.

JOSEP MARIA SAGARRA I PLANA / ANC-FONS JOSEP MARIA SAGARRA

na. En aquestes eleccions es presentaren les següents formacions polítiques: la Coalició d'Esquerres (formada per ERC, USC, PNRE i ACR), la Lliga, el PRR, el PCC, el PNC, IEF i el BOC. Tan sols tres llistes obtingueren representació municipal, i per aquest ordre, Coalició d'Esquerres, Lliga i PRR. A grans trets les tres organitzacions polítiques es presentaven a les eleccions d'aquesta manera:

El Partido Republicano Radical no tenia gaires opcions d'èxit, ja que en les darreres eleccions havien patit fortes davallades de vots. El programa municipal, farcit de tòpics i sense concretar res, divagava sobre la recaptació tributària, l'assistència social, les obres públiques, la necessitat de la municipalització dels serveis i la cultura popular. Rebutjaven les —segons ells— ingerències de la Generalitat en l'Ajuntament, ja que la ciutat era prou autònoma per a funcionar per si sola. El partit es definia com una opció no separatista i desgranava les bondats de pertànyer a l'Estat espanyol.⁷³

La Lliga Catalana, liderada per Francesc Cambó, havia guanyat en escons les recents eleccions legislatives del novembre de 1933. Vist l'èxit, els lligaires acceleraren la proclamació de les candidatures per tal de reforçar el missatge de força d'ordre amb voluntat de ser clau en el futur govern municipal i, de rebot, propiciar un canvi de govern a la Generalitat. El 7 de desembre ja havien enllestit la tria de candidats a consellers municipals. Lluís Duran i Ventosa, diputat al Parlament i alcalde de Barcelona el 1917, encapçalava la llista. El programa, de caire conservador i afavoridor de les classes benestants, era contrari al laïcisme promulgat per la Constitució de la República Espanyola i defensor de l'escola privada. Tanmateix la Lliga era lleial al règim republicà sorgit del 14 d'abril de 1931.

La Coalició d'Esquerres Catalanes fou possible perquè la derrota a les eleccions legislatives de novembre de 1933, la mort de Francesc Macià i el subsegüent ascens de Lluís Companys propiciaren un nou clima dins les diverses organitzacions del catalanisme d'esquerres. Companys configurà un nou govern de concentració republicana-socialista a la Generalitat amb

consellers d'ERC, USC, PNRE i ACR. I aquesta entesa s'extengué a les eleccions municipals, posant fi a la divisió que permeté la derrota electoral dos mesos abans.

Ramon Alquézar veu així la confluència de les diverses organitzacions d'esquerres:

«L'ERC es plantejava la Coalició d'Esquerres com una ampliació de la seva influència electoral (encara que només fos pel simple mecanisme d'agregació de vots), ampliació que tenint en compte el règim electoral de la llei municipal de Catalunya li podria atorgar una victòria que es presentava problemàtica si concorria sola a la contesa electoral. Companys no es va cansar d'esgrimir aquest raonament per vèncer les resistències que els sectors més puristes i intransigents del partit, particularment els d'Estat Català, posaven a una aliança que jutjaven com a pèrdua de les essències esquerranistes d'ERC. La lliçó del 19 de novembre, l'amenaça de les dretes espanyoles, però primordialment l'espasa de Damocles del règim electoral (que podia ésser beneficiós o catastròfic) i la garantia, suposada, que l'aliança de l'ERC amb l'ACR i el PNRE no comportava cap cessió fonamental en els criteris del partit ni una pèrdua de l'hegemonia de l'espai polític català, acabaren tombant aquestes reticències.»⁷⁴

La campanya de la Coalició d'Esquerres Catalanes es concretà en tres eixos: la defensa del marc autonòmic vigent, el qual suposaven en perill arran del triomf conservador a nivell estatal; la de desacreditar la Lliga com a referent del catalanisme; i articular una estreta relació amb les forces republicanes d'esquerra a nivell estatal, ja que l'Estatut d'Autonomia de Catalunya només es podia defensar si les esquerres governaven a l'Estat espanyol. Segons Ramon Alquézar:

«Únicament uns municipis d'esquerra i catalanistes —i naturalment el de Barcelona— podien ésser la garantia de continuïtat de l'autonomia catalana, fustigada des del poder central. Aquest projecte, no el podia, per naturalesa intrínseca, tirar endavant la Lliga, que

73 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 78-80.

74 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 87-88.

Barcelona, 14 de gener de 1934

L'alcalde de la Coalició d'Esquerres, Carles Pi i Sunyer, votant a les eleccions municipals.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

havia demostrat amb contumàcia la seva nul·la vocació de partit nacionalista i que, per altra banda, pels seus interessos de classe, quedava vinculada amb les forces polítiques espanyoles enemigues de l'autonomia catalana.»⁷⁵

En aquesta línia, el 7 de gener, a set dies de les eleccions municipals, se celebrà un grandios miting d'afirmació republicana a la Monumental, en el qual hi participaren destacats republicans espanyols, com Santiago Casares Quiroga, Indalecio Prieto i Manuel Azaña, vinguts expressament a Barcelona per a donar suport a les candidatures republicanes d'esquerra. Per a molts polítics espanyols d'esquerres Catalunya era l'únic bastió cent per cent republicà que quedava dempeus i calia preservar. Els republicans catalans que prengueren la paraula foren: Antoni Xirau, Felip Barjau, Lluís Nicolau d'Olwer, Marcel·lí Domingo i Carles Pi i Sunyer, candidat a l'alcaldia de Barcelona per la Coalició d'Esquerres Catalanes.

La llista de la Coalició d'Esquerres Catalanes estava formada per 26 candidats (17 d'ERC, 4 d'ACR, 3 de la USC i 2 del PNRE, per aquest ordre:

Carles Pi i Sunyer (ERC)
 Jaume Serra i Hünter (ERC)
 Estanislau Duran i Reynals (ACR)
 Antoni Ventós i Casadevall (ERC)
 Antoni Vilalta i Vidal (PNRE)
 Marià Martínez i Cuenca (USC)
 Jaume Vàchier i Pallé (ERC)
 Josep Escofet i Andreu (ERC)
 Ferran Boter i Maurí (ACR)
 Francesc Carbonell i Vila (ERC)
 Hilari Salvadó i Castell (ERC)
 Vicenç Bernades i Viusà (ERC)
 Domènec Pla i Blanc (ERC)
 Emili Granier-Barrera (USC)
 Josep Gispert i Vila (ERC)
 Francesc Codó i Roc (ERC)
 Tomàs Pumarola i Julià (ACR)
 Ot Hurtadó i Martí (ACR)

Benet Mori i Ballester (ERC)
 Antoni Oliva i Oliva (ERC)
 Ricard Altaba i Planuc (PNRE)
 Francesc Rossell i Muntaner (USC)
 Joan Cordoní i Pujolar (ERC)
 Josep Maria Massip i Izàbal (ERC)
 Ramon Junyent i Vila (ERC)
 i Cristià Cortés i Lladó (ERC).

Els resultats a la ciutat de Barcelona foren:⁷⁶

CEC	162.776 vots	50,33 %	26 regidors
Lliga	133.711 vots	41,35 %	10 regidors
PRR	20.914 vots	6,46 %	4 regidors
BOC	1.970 vots	0,62 %	
PNC	1.929 vots	0,60 %	
PCC	1.454 vots	0,45 %	
EIF	629 vots	0,19 %	

D'aquesta manera Hilari Salvadó entrava com a regidor a l'Ajuntament de Barcelona. Encara no era un alt dirigent d'ERC, més aviat una promesa donada la seva joventut, trenta-quatre anys, i manca d'experiència en càrrecs institucionals, però no pas en el camp de la gestió, ja que tant a la seva professió comercial com a les activitats associatives havia demostrat ser un element molt capaç.

Ramon Soler fa una bona síntesi dels resultats a la ciutat de Barcelona:

«En conjunt, els districtes en que la participació va superar la del conjunt de la ciutat van ser, per aquest ordre, Gràcia, l'Esquerra de l'Eixample, la Dreta de l'Eixample, i Les Corts-Sarrià. D'aquests, dos —Les Corts-Sarrià i la Dreta de l'Eixample— la Lliga es va imposar a la Coalició d'Esquerres i a Barceloneta-Ciutat Vella hi hagué un empat tècnic entre ambdues candidatures.»⁷⁷

La Coalició d'Esquerres Catalanes va obtenir els seus millors resultats en els barris obrers i menestrals

⁷⁵ ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 89.

⁷⁶ *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 13 de febrer de 1934.

⁷⁷ SOLER I BECERRO, Ramon. *Op. cit.*, p. 131.

Després de la victòria

Els regidors electes de les esquerres catalanes per la ciutat de Barcelona

15 de gener de 1934

La Rambla mostrà l'endemà mateix de la victòria de la Coalició d'Esquerres Catalanes la fotografia dels 26 regidors electes.

AHCB

Ferrer Serra-Bautista

Adrià Sala-Bautista

Antoni Tordera i Casademunt

Jaume Miró i Ribot

Miquel Ferrer i Capades

XARROD PI I SUÑER

Regidor electe de les esquerres catalanes, i molt afíllat amb el poble de Barcelona per haver estat l'encarregat de la gestió.

Jaume Flaquer i Riera

José Borrull i Andueza

Ferrer Sala i Ribot

Francesc Caraball i Vila

Miquel Salazar i Ribot

Ferrer Borrull i Ribot

José Miró i Ribot

Jaume Guzmán-Morales

Francesc Pla i Ribot

José Ribot i Vila

Miquel Alfaro i Ribot

José Guzmán i Ribot

Ferrer Sala i Ribot

Ferrer Borrull i Ribot

Miquel Sala i Ribot

Ferrer Sala i Ribot

Ferrer Sala i Ribot

Ferrer Sala i Ribot

Ferrer Sala i Ribot

Unes obres d'actualitat, imprescindibles

Figures de la República

La història de la República catalana és una obra que cal llegir amb atenció i amb el cor bategant.

Les obres que presentem a continuació són unes de les més importants que s'han escrit sobre la història de la República catalana.

El primer d'ells és un treball de gran importància que tracta de la història de la República catalana des dels seus orígens fins a l'actualitat.

El segon és un treball que tracta de la història de la República catalana des dels seus orígens fins a l'actualitat.

El tercer és un treball que tracta de la història de la República catalana des dels seus orígens fins a l'actualitat.

El quart és un treball que tracta de la història de la República catalana des dels seus orígens fins a l'actualitat.

Ferrer Sala i Ribot

dels districtes de Sant Martí de Provençals, Sant Andreu de Palomar-Horta i Sants-Hostafrancs, als quals va guanyar de manera aclaparadora.

Al Districte I, el de Ciutat Vella-Barceloneta aquests foren els resultats:⁷⁸

CEC	14.041 vots	45,58 %
Lliga	13.987 vots	45,41 %
PRR	2.124 vots	6,89 %
PNC	256 vots	0,83 %
BOC	186 vots	0,60 %
PCC	146 vots	0,47 %
EIF	59 vots	0,19 %

Ramon Soler comenta el següent, i en podem treure alguna conclusió davant de la manca de dades per barris:

«Al districte primer, aquesta diferenciació [entre ERC i la Lliga] es fa més evident en la línia que separa la part alta de Ciutat Vella i la Barceloneta. D'aquesta manera, la Coalició d'Esquerres Catalanes, que a tot el districte va obtenir el 45,4% dels vots, tenia un percentatge menor a aquesta mitjana principalment als col·legis electorals situats al cor de Ciutat Vella. D'altra banda, aquelles seccions on la CEC obtenia un percentatge superior al 50% es trobaven situades majoritàriament a la Barceloneta, destacant la secció 66, situada al carrer del Judici 12, on va obtenir el 80,7% dels vots amb una participació de prop del 47%.»⁷⁹

Atenent-nos al cas de la singularitat obrera i menestral de la Barceloneta podem deduir que la força més votada en aquelles eleccions del gener de 1934 deuria ser ERC. I la singularitat humana d'Hilari Salvadó hi deuria ajudar. No en va al barri era conegut com en «Lari», i molt apreciat i estimat.

Antoni Rovira i Virgili feia un elogi del triomf de les esquerres en les eleccions municipals del 14 de gener de 1934:

78 «Resultats definitius per districtes, a Barcelona», *L'Opinió*, 16 de gener de 1934, p. 3.

79 SOLER I BECERRO, Ramon. *Op. cit.*, p. 134.

«El dia 14 de gener Catalunya ha elegit els seus Ajuntaments d'acord amb una llei catalana, feta pel Parlament català en el nostre idioma propi i aplicada per un Govern català i per autoritats catalanes. Això no s'havia vist mai d'ençà de la caiguda de les nostres llibertats. Es tracta, catalans, d'una gran data en la història nacional de Catalunya.

I en designar ahir, la Catalunya autònoma, els seus Ajuntaments autònoms, ha confiat la grandíssima majoria d'aquests organismes vitals als partits d'esquerra, que han lluitat en coalició gairebé a tot arreu. Això és la rectificació clara i rotunda del retrocés relatiu que es produí, pel costat esquerrista, en les eleccions del dia 19 del passat [es refereix al novembre de 1933]. Es tracta, republicans, d'una gran data en la història democràtica i esquerrista de Catalunya.

[...]

El poble de Catalunya ha donat a les esquerres catalanes aquest doble triomf nacional i republicà a fi que es tradueixi en obres positives, en lleis noves, en realitzacions de justícia, de progrés i de cultura.

[...]

Catalunya triomfant ha de tornar a ésser rica i plena: rica pel treball, plena per la cultura. Ara Catalunya ocupa, davant d'Espanya i davant del món, el lloc que li pertany. Que se'n faci digna. Per que si no, perdria el lloc i la llibertat i l'ànima.»⁸⁰

El lloc, la llibertat i l'ànima van quedar somortes al cap de nou mesos amb l'esclat dels Fets del Sis d'Octubre d'aquell any. Nogensmenys, la Lliga hauria de resignar-se a fer d'oposició i esperar-se a tastar poder.

80 ROVIRA I VIRGILI, Antoni. «Catalunya triomfant...», *La Rambla*, 15 de gener de 1934, p. 1-2.

Barcelona, 4 de març de 1934

Vermut d'honor al Casal d'Esquerra Republicana del Districte I, amb motiu de descobrir un retrat del president de la Generalitat, Lluís Companys. D'esquerra a dreta: Joan Alavedra, Josep Riera i Puntí, x, Lluís Companys i Hilari Salvadó.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Regidor de l'Ajuntament de Barcelona

7

El 31 de gener se celebrava el primer plenari de la legislatura municipal. Reunits al saló de plens de l'Ajuntament els consellers elegiren, per vint-i-cinc vots a favor i quinze en blanc, Carles Pi i Sunyer com a nou alcalde de Barcelona. I una Comissió de Govern formada per: Jaume Serra i Hünter (ERC, Cultura), Antoni Ventós (ERC, Serveis Públics i Contractes), Jaume Vàchier (ERC, Circulació i Policia Urbana), Josep Maria Massip (ERC, Governació), Estanislau Duran i Reynals (ACR, Urbanització i Eixample), Ot Hurtado (ACR, Proveïments), Antoni Vilalta (PNRE, Ingressos, Despeses i Patrimoni) i Marià Martínez i Cuenca (USC, Política Social).

L'alcalde compaginava l'alcaldia amb la presidència de la Comissió de Govern i s'encarregava també dels pressupostos, del crèdit i de la tresoreria. S'aprofitava l'ocasió per a canviar les tinències d'alcaldia, substituint-les per deu districtes, essent ocupats per consellers de l'equip de Govern.

L'1 de febrer de 1934 es realitzava l'acte protocol·lari de la pressa de possessió de Carles Pi i Sunyer. El batlle sortint, Jaume Aiguader, que no havia optat a la reelecció, li féu lliurament solemne de la vara d'alcalde al Saló de Cent.

Carles Pi i Sunyer, el nou alcalde era un prestigiós enginyer industrial, economista, professor i escriptor, autor de *L'aptitud econòmica de Catalunya*, una obra de referència per a l'estudi de l'economia als anys 1930. Provenent d'Acció Catalana, Carles Pi i Sunyer va incorporar-se com a independent a les llistes d'ERC a les eleccions legislatives del juny de 1931 sent elegit diputat al Congrés. Per a l'historiador Ramon Alquézar:

«[...] Pi i Sunyer mai no fou un polític oportunista, assedegat de poder, ni que cerqués un protagonisme rellevant. Sense renunciar a la incidència política, preferia la rereguarda de l'aparell polític del partit. Aspirava a la direcció, però exercida des de la producció de projectes, programes i també des de la reflexió i l'anàlisi de les funcions socials de l'organització.»⁸¹

81 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. «Carles Pi i Sunyer: alcalde de la Barcelona Republicana», a *Carles Pi i Sunyer (1888-1971)*, p. 104.

Barcelona, 4 de març de 1934

Inauguració de l'Ateneu Obrer d'Esquerra Republicana de Catalunya del Districte V.

D'esquerra a dreta: Domènec Pla, Josep Riera i Puntí, Josep Dencàs, Hilari Salvadó, Joan Casanovas, Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer i Francesc Carbonell.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Hilari Salvadó va formar part de diferents comissions, juntes i patronats del nou engranatge municipal: Comissió de Circulació, Comissió de Proveïments, Comissió mixta dels Serveis al Taxi, Comissió de Finances, Junta d'Obres del Port de Barcelona, Patronat Escolar de Barcelona, Societat d'Atracció de Forasters...⁸² I fou nomenat conseller-delegat del Districte Primer. La seva forta vinculació a la Barceloneta fou una de les raons per a la seva tria. Qui millor per a encapçalar un districte que una persona fortament implicada en el teixit associatiu i social d'una barriada d'obres i menestrals. En prendre possessió del càrrec empenqué un seguit de reunions amb agents socials i culturals per tal de copsar la dinàmica de la ciutat.

Salvadó compatibilitzà el nou càrrec institucional amb la vicepresidència de l'Ateneu Pi i Margall per a la qual fou elegit el 24 de gener de 1934.⁸³ En ser nomenat conseller-delegat del Districte Primer, l'Ateneu Pi i Margall organitzà un àpat per a commemorar-ho. *La Humanitat* se'n feia ressò:

«Sopar de germanor dedicat al regidor senyor Hilari Salvadó.

La Comissió organitzadora del sopar que es dedica a la regidor i conseller Delegat del Districte I, Hilari Salvadó i Castell, amb motiu de la seva elecció, fa avinent que es poden adquirir tickets a la Secretaria de l'Ateneu Pi Margall (Sant Telm, 58, la Barceloneta) fins dia 14, a les deu de la vetlla.

L'àpat tindrà lloc dissabte vinent, dia 17, a les nou de la vetlla, al Restaurant Pellicé.»⁸⁴

82 AMCB. Actes del Plenari del 31 de gener de 1934.

83 La nova Junta de l'Ateneu Pi i Margall quedà establerta d'aquesta manera: president, Evarist Pinyol i Angelat; vicepresident, Hilari Salvadó i Castell; secretari, Isidre Granada i Escasany; vicesecretari, Agustí Torné i Bellafont; comptable, Joan Picarín i Fernando; caixer, Jaume Durany i Petit; bibliotecari, Josep Moya i González i vocals: Antoni Navarro i Tàrraga, Josep Pujol i Call, Àngel Aznar i Garcia i Avenir Vilalta i Bou. *La Humanitat*, 7 de febrer de 1934, p. 4.

84 «Sopar de germanor dedicat al regidor senyor Hilari Salvadó», *La Humanitat*, 11 de febrer de 1934, p. 8.

4 de març de 1934

Cartell de l'acte d'inauguració del nou estatge de l'Ateneu Obrer d'Esquerra Republicana de Catalunya del Districte V.

UB-CRAI-BPR

Barcelona, 11 de març de 1934

Diada dels Ajuntaments d'Esquerra. A la taula presidencial, d'esquerra a dreta: Josep Escofet, Nativitat Yarza, Amadeu Aragay, Antoni Vives, Ventura Gassol, Joan Casanovas, Lluís Companys, Carles Pi i Sunyer, Martí Barrera, Pere Mestres, Samuel Morera i Josep Borràs. A la fila del davant: x, x, Martí Rouret, Joaquim Llorens, Francesc Arnau i Cortina, Josep Puig Pujades, Ramon Frontera i Dolors Bargalló. En primer terme: Hilari Salvadó i Antoni Oliva.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Ramon Alquézar defineix aquest nou període a l'alcaldia de Barcelona:

«Pi i Sunyer s'apressava a governar una ciutat, Barcelona, que l'any 1933 tenia un pressupost que doblava amb escreix el de la Generalitat de Catalunya (147.237.900 ptes. el de Barcelona i 65.738.839,33 ptes. el de la Generalitat) i que concentrava un terç de la població de Catalunya, segons el cens de 1930 (1.005.565 habitants Barcelona i 3.116.037 a Catalunya). [...] D'altra banda, dirigir la ciutat de Barcelona implicava posseir les bases per dirigir el conjunt del bloc històric català. Tenir la majoria o el monopoli del poder a l'Ajuntament de Barcelona permetia l'exercici d'un cert control sobre una força de treball important, una influència sobre el conjunt del teixit social i, sobretot, en l'electorat. L'hegemonia política del consistori de Barcelona, en el context de la Catalunya autònoma, era la clau de volta per detenir el domini de Catalunya.»⁸⁵

El mateix historiador ho deixa prou clar en definir la política del nou consistori:

«Però els hipotètics beneficis polítics que podien aconseguir Pi i Sunyer i ERC com a gestors de l'Ajuntament de Barcelona passaven necessàriament per reeixir en el combat contra:

a) les càrregues financeres que atenallaven l'Ajuntament. En el Pressupost Municipal global de l'any 1933 (que reunia el Pressupost Ordinari o d'Interior més el d'Eixampla), que ascendia a 147.237.900 ptes., es destinaven 69.287.600 ptes., el 47%, a satisfer les obligacions generals. El deute municipal era una llosa heretada dels ajuntaments de la dictadura que condicionava negativament l'acció de govern. D'altra banda, la solució per eixugar aquest deute no podia trobar-se en un augment (ni en nombre ni en quantia) dels impostos, perquè aquesta seria una mesura nefasta políticament per la seva impopularitat.

b) racionalitzar la plantilla municipal. Aquest era un objectiu que ja anuncià Pi i Sunyer en el seu programa

electoral. Era públic i notori que l'administració Aiguader havia hiperdimensionat el nombre de funcionaris i treballadors municipals, molts dels quals havien estat nomenats a dit a partir d'afinitats polítiques. Potser sense arribar a la disbauxa que denuncia Puig i Ferrer en les seves Memòries polítiques (pp. 74 i 75), és cert que existia una percepció generalitzada de manca de control en la composició de les plantilles municipals. Domènec de Bellmunt, gens sospitós d'actituds desestabilitzadores, escrivia a La Rambla: "el problema de los funcionarios que existen, de los que no existen, de los que trabajan, de los que no trabajan, de los que entran y de los que no han entrado nunca". Racionalitzar la plantilla municipal comportava ajustar-ne el nombre de components i també dur a terme una redistribució homogeneitzadora que garantís l'eficàcia del servei que aquests havien de prestar als ciutadans.

c) posar fre a l'especulació del sòl, que dificultava l'acció d'una política municipal d'habitatge i de rehabilitació de vivendes, i alhora desenvolupar una política tributària progressiva sobre la propietat urbana.

d) deslliurar l'ajuntament de les tensions i els enfrontaments que afectaven l'ERC i fer més efectiva la dedicació dels consellers. El consistori havia de perdre el caràcter de caixa de ressonància dels conflictes partidistes i abandonar el to de "parlament petit" que havia conformat l'administració anterior. Val a dir que aquesta fita era relativament fàcil d'aconseguir pel rol benefactor que, en aquest aspecte, hauria de desenvolupar una Comissió de Govern homogènia que tenia abundants atribucions executives. Al mateix temps, l'existència de la Comissió de Govern —ateses les funcions que tenia reconegudes i que s'havia de reunir, com a mínim, setmanalment —també revertiria favorablement a evitar l'absència, fins aleshores força freqüent, d'alguns consellers municipals. Aquestes absències generalitzades eren fruit tant d'una probable negligència personal, de la inexistència d'una llei d'incompatibilitats (que derivava en un acaparament de càrrecs, impossible d'atendre'ls tots) com de la impossibilitat d'ERC de tenir cura de tots els fronts de govern en què estava immersa, cosa que implicava dispersió i ineficàcia.

e) evitar que es repetissin els escàndols que afectaren el primer ajuntament republicà, com foren l'afer

85 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 122.

Barcelona, 29 de maig de 1934

Homenatge a Miquel Badia al Casal d'Esquerra - Estat Català del Districte IV.

D'esquerra a dreta: Vicenç Bernades, Hilari Salvadó, Joan B. Soler i Bru, Josep Dencàs, Joan Solé i Pla, x, x, x i Amadeu Colldeforns.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Bloch, el cas de la col·lecció Plandiura, els dels autobusos Torner i l'expulsió de consellers, militants d'ERC, implicats en casos de presumpte suborn. La credibilitat social del govern municipal així ho exigia.»⁸⁶

Si volia sortir-se'n, Pi i Sunyer havia de demostrar que la seva gestió era transparent i honesta. A nivell d'infraestructures també calia engegar projectes com el pla d'enllaços ferroviaris i comunicacions, l'aeroport internacional... Calia posar la ciutat de Barcelona al nivell de les altres grans ciutats del món amb la seva potència econòmica.

Tal com marcava la nova Llei Municipal de Catalunya els ajuntaments havien de celebrar com a mínim una comissió de govern setmanal. Aquesta, de fet, es va convertir en l'acció de govern més pràctica, ja que els plenaries deixaren de tenir la preponderància que havien tingut fins aleshores. A les Comissions de Govern s'hi anava per feina, en canvi els plenaries es convertien en allargassades sessions farcides de discussions entre l'equip de govern i l'oposició.

La tasca d'Hilari Salvadó al capdavant de la regidoria del Districte Primer, l'hem de considerar activa i compromesa, com ho demostren les actes municipals i la premsa. Sense anar més lluny, *La Humanitat* es feia ressò d'una petició seva per l'arranjament de carrers del districte Primer:

«El conseller-delegat del districte I, senyor Hilari Salvadó, ha formulat una Moció al senyor conseller-regidor de Foment demanant que, amb la màxima urgència, es procedeixi a l'arranjament de l'asfaltat del carrer d'Escudellers, davant del carrer de Còdols, i del carrer d'Avinyó, tros comprès entre l'esmentat carrer d'Escudellers i Ample i entre Boqueria i Fiveller.»⁸⁷

O fruit de les seves gestions la regidoria de Serveis Públics i Contactes començava la urbanització del tram del passeig Nacional de la Barceloneta, comprès

entre l'avinguda Nova Icària i el carrer Baldoa.⁸⁸ D'altres precés adreçats al regidor d'Urbanització i reformes, Estanislau Duran i Reynals, foren: el de regar diàriament la plaça Francesc Magrinyà de la Barceloneta,⁸⁹ la construcció d'un desguàs al final del carrer Alfred Calderón, la construcció de nou empedrat i voravies al carrer Alcanar, el trasplantament d'arbres a la plaça de la Barceloneta, l'obertura i urbanització del passeig Doctor Robert, entre el carrer Pere IV i la via del ferrocarril i, la curiosa proposta, d'enderrocament del vèter en desús de la plaça del Pla de Palau.⁹⁰ Aquests fets demostraven el seu profund interès en la cosa pública i en el benestar dels veïns del seu barri. Com a conseller-delegat del Districte Primer rebia visites els dijous no festius, on els veïns i les veïnes li feien saber els seus problemes, neguits i suggeriments.

I no deixava de banda la seva tasca com a propagandista d'ERC. El diumenge 3 de juny participava en un vermut popular en el qual es feia lliurament d'una nova bandera per a l'Ateneu Pi i Margall de la Barceloneta. A l'acte, organitzat a la Casa Marí del passeig Nacional, hi prengueren la paraula, a més d'ell, Maria Dolors Bargalló, Josep Dencàs, Roc Boronat, Ventura Gassol i Carles Pi i Sunyer.⁹¹ El 13 de juny, pronunciava una conferència al Casal d'Esquerra del Districte IV sota el títol «Port de Barcelona. Cooperació i tasca municipal».⁹²

L'Estatut d'Autonomia de Catalunya recollia que la gestió dels ports catalans estaria en mans de la Generalitat. El govern conservador espanyol negava el seu traspàs i creava un nou conflicte amb el govern català. Davant d'aquest fet, essent de la Junta d'Obres del Port, Salvadó pronuncià vèries conferències sobre el

86 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 122-123.

87 «El paviment del carrer d'Escudellers i Avinyó», *La Humanitat*, 30 de març del 1934, p. 4.

88 «Les obres d'urbanització al Passeig Nacional», *La Humanitat*, 5 de juny de 1934, p. 4.

89 «Govern municipal. Demanda de millores urbanes», *L'Opinió*, 17 de març de 1934, p. 3.

90 «Govern municipal. Millores urbanes», *L'Opinió*, 21 d'abril de 1934, p. 3.

91 «El lliurament d'una nova bandera a l'Ateneu Pi i Margall», *La Humanitat*, 3 de juny de 1934, p. 3.

92 *La Humanitat*, 13 de juny de 1934, p. 6.

Barcelona, 16 de juliol de 1934

Mítting celebrat a l'Ateneu Pi i Margall de la Barceloneta

«de protesta contra les darreres disposicions del Govern central referents al Port de Barcelona».

D'esquerra a dreta: Hilari Salvadó, Josep Dencàs i Amadeu Colldeforns.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

tema. Una d'elles al Foment Republicà de Sants, el 20 de juliol, sota el títol «L'ofensiva contra Catalunya. El mancament per part del Govern central en el traspàs dels ports de Barcelona i Tarragona».⁹³ La conferència fou un èxit de públic i la premsa se'n feu ressò:

«Tenint en compte l'interès que a tot Catalunya ha desvetllat la mesura del Govern Central de reservar-se l'execució de la legislació damunt els ports de Barcelona i Tarragona, declarats d'interès general, no és gens estrany que divendres a la nit l'ampla sala del Foment Republicà de Sants es veïés atapeïda de públic desitjós de conèixer algunes incidències d'aquest assumpte i del qual Hilari Salvadó n'és un gran coneixedor.»⁹⁴

Hilari Salvadó inicià la conferència esmentant que l'Estatut preveia el traspàs dels ports de Barcelona i Tarragona i les gestions que s'estaven realitzant a la Comissió Mixta de Traspassos de serveis, entre la Generalitat i el Govern de la República. Recordava que des de finals del segle XIX el port de Barcelona gaudia d'una certa autonomia i argumentava que des de 1875 fins el 1933 s'havien invertit al Port de Barcelona, des del Principat, 226 milions de pessetes, i el govern espanyol tan sols havia invertit 16 milions. Alhora explicà el seu paper a la Junta d'Obres del Port de Barcelona:

«Ens vàrem trobar, en prendre possessió jo, com a representant de l'Ajuntament a la Junta d'Obres del Port, que a la secretaria encara hi havia crucifix i a la Sala de Junes hi havia encara els emblemes de l'antic règim, es a dir la corona monàrquica. Com és natural, vàrem decidir acabar amb aquell estat de coses, i això promogué una gran protesta i arribaren a l'extrem de l'agressió personal, de la qual jo en vaig ésser objecte. Allà el català encara no hi ha entrat. Les reunions es

93 «Campanya de protesta contra la suspensió del traspàs dels ports de Barcelona i Tarragona», *La Humanitat*, 20 de juliol de 1934, p. 8.

94 «El conseller delegat del districte primer, senyor Hilari Salvadó, donà una interessantíssima conferència sobre el traspàs de serveis en relació als ports de Barcelona i Tarragona», *La Humanitat*, 22 de juliol de 1934, p. 5.

16 de juliol de 1934

Cartell del míting celebrat a l'Ateneu Pi i Margall de la Barceloneta.

UB-CRAI-BPR

Barcelona, 9 de setembre de 1934

Boda del periodista Enric Tubau amb Enriqueta Gallinat, secretària del regidor Hilari Salvadó.

A més dels familiars dels nuvis, hi apareixen els dirigents d'Esquerra, Josep Maria Massip, Lluís Companys, Hilari Salvadó i Joan Casanovas.

JMTG

tenien en castellà, malgrat que la major part dels elements que integren la Junta del Port són gent catalana. Les notes, encara es fan en castellà i no sé pas si es presentava una instància en català la sort que tindria.»⁹⁵

Tot seguit es queixava que la gent que integrava la Junta d'Obres del Port no tenien cap vinculació amb el món mariner. En destacava els representants de les següents corporacions: l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, la Cambra de la Propietat Rústica, la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País, la Cambra Minaire i el Sindicat Agrícola de la Costa. Finalitzà la conferència desitjant que la gestió dels esmentats ports estigués en mans catalanes.

Durant el seu mandat com a conseller-delegat del Districte Primer comptà amb la inestimable col·laboració de la seva secretària particular, Enriqueta Gallinat. Segons Josep Maria Tubau i Gallinat, en la inèdita biografia de la seva mare:

«Quan l'Hilari Salvadó va ser escollit regidor d'ERC a l'Ajuntament de Barcelona, ell i l'Enriqueta no es coneixien personalment. L'encontre es va produir quan va demanar una persona perquè fos la seva secretària, posant la condició que escrigués correctament en català, en castellà, i sabés taquígrafia. Com que ella reunia aquestes condicions, la van designar com a secretària particular del regidor, càrrec que li fou confirmat de nou quan el juliol del 1937 l'Hilari Salvadó va ser escollit alcalde de la ciutat. Llavors va ser quan va assumir una responsabilitat que mai hauria pensat el dia que va entrar al negociat de Cultura per exercir com a taquimecanògrafa.»⁹⁶

El 12 de setembre de 1934, als seixanta-nou anys, moria la seva mare, Dolors Castell i Simon, una dona vídua que a empentes i rodolons va pujar tres fills i va cuidar d'una germana cega. Una dona valenta i decidida que havia fet jurar al seu fill que mai es dedicaria

95 *Ibidem.*

96 Text biogràfic sobre Enriqueta Gallinat i Roman facilitat per l'autor, el seu fill Josep Maria Tubau i Gallinat.

al món de la pesca com el seu pare i germans difunts. Una dona amb el desig complert de veure el seu fill prosperar i el goig de saber-lo nou regidor de la ciutat de Barcelona.

L'endemà de finir se celebrà un ofici religiós a Sant Miquel del Port, a la Barceloneta, i tot seguit la comitiva es dirigí vers el cementiri de Montjuïc. La cerimònia va ésser presidida per l'alcalde de Barcelona Carles Pi i Sunyer, el conseller de Treball i Obres Públiques de la Generalitat Martí Barrera, el diputat del Parlament de Catalunya Joan Baptista Bru i Soler —en representació del President de la Generalitat— i els consellers regidors Josep Maria Massip i Estanislau Duran i Reynals.⁹⁷ La prova d'estima envers la figura d'Hilari Salvadó es féu palesa amb la gran munió d'amics i coneguts que acompanyaren el fèretre i llurs familiars cap al cementiri del Sud-Oest.

A la desgràcia de la pèrdua de la mare estimada, al cap de vint-i-quatre dies s'hi afegí que Hilari Salvadó era empresonat, conjuntament amb els membres del govern municipal, al vaixell Uruguay arran de la proclamació de Lluís Companys de «l'Estat Català de la República Federal Espanyola».

97 «L'enterrament de la senyora Dolors Castell i Simó», *La Humanitat*, 14 de setembre de 1934, p. 4.

Barcelona, 6 d'octubre de 1934

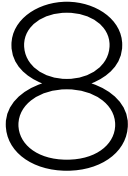
El president Lluís Companys proclama l'Estat Català de la República Federal Espanyola.

La proclamació es va fer a un quart de nou del vespre des del balcó del Palau de la Generalitat amb una plaça de la República plena.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Els Fets d'Octubre de 1934

A les eleccions legislatives del novembre de 1933 la coalició de dretes encapçalada per la CEDA en va sortir vencedora, seguida de molt a prop pel PRR d'Alejandro Lerro. Tot i això, per tal de no donar el poder a una formació amb tan poca sensibilitat republicana com la CEDA, el president de la República, Niceto Alcalá-Zamora, es decidí per Lerro, un polític de trajectòria dubtosa i demagoga, però indubtablement d'arrels republicanes.

Deu mesos després, el setembre de 1934, la CEDA va remoure cel i terra per entrar a formar part del govern. L'aprovació, al Parlament de Catalunya, de la Llei de Contractes de Conreu per segona vegada consecutiva, va ésser l'ocasió perfecta per posar el govern en qüestió, segons els cedistes per la seva feblesa davant la provocació catalana. L'aleshores cap del govern Ricard Samper, veient les dificultats de suport de la CEDA, va dimitir i de retruc va fer tornar Alejandro Lerro a presidir el Consell de Ministres, el qual havia dimitit arran de la primera aprovació de la Llei de Contractes de Conreu.

La inclusió de tres ministres de la CEDA en el nou govern presidit per Lerro va fer esclatar una onada d'indignació popular. A Astúries, els miners van revoltar-se i a Catalunya, el 6 d'octubre, el president Lluís Companys va proclamar, des del Palau de la Generalitat, l'Estat Català de la República Federal Espanyola. El ple de l'Ajuntament de Barcelona reunit de forma extraordinària s'hi adheria:

«A la ciutat de Barcelona, essent les deu i vint de la nit del 6 del mes d'octubre del 1934, sota la presidència del senyor Escofet i amb assistència dels senyors Mori, Rosell, Granier-Barrera, Pumarola, Cordero, Junyent, Cortès, Hurtado, Gispert, Bernades, Altaba, Codó, Salvadó, Pla, Pi i Sunyer, Ventós, Duran i Reynals, Vilalta, Martínez Cuenca, Duran i Ventosa, Sagarra, Roda Ventura, Vendrell, Bausili, Codolà, Saltor, Calderó, Carbonell i Oliva, consellers, es reuní en sessió extraordinària l'Ajuntament de Barcelona, actuant de secretari el titular del mateix senyor Josep-Maria Pi i Sunyer.

El President manifestà que es llegiria una proposició presentada per distints consellers; en dóna compte el secretari.

La proposició diu així:

Barcelona, 6 d'octubre de 1934

Militants de les JEREC formant davant el Palau de la Virreina, a la Rambla, preparats per defensar la proclamació de l'Estat Català.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

*“A l’Ajuntament Ple. — Els consellers municipals que subscriuen davant la proclamació de l’Estat Català de la República Federal Espanyola, fidels als ideals que han servit lleialment tota la vida, proposen al Ple consistorial que acordi la seva ferma i decidida adhesió al President i al Govern de Catalunya — Barcelona, 6 d’octubre del 1934. — Signen l’alcalde, senyor Pi i Sunyer, els consellers regidors i alguns regidors de la majoria consistorial.”*⁹⁸

Davant la proclama el capità general de Catalunya, Domènec Batet, va declarar l’estat de guerra a tot el Principat, seguint el decretat pel president del Consell de Ministres Alejandro Lerroux a tot l’Estat. El president Lluís Companys i el govern resistiren tancats al Palau de la Generalitat. L’alcalde i regidors d’Esquerra es tancaren també a l’Ajuntament en senyal de solidaritat. L’enfrontament entre la Generalitat i l’exèrcit durà poc. Davant de la inferioritat d’efectius i el poc suport rebut des de l’exterior, el Govern català es rendí a les 6 de la matinada del 7 d’octubre i al mateix temps ho feia el de l’Ajuntament de Barcelona.

El regidor Vicenç Bernades va viure en primera persona els fets i en narrà les vivències en el llibre *Estampes de l’Uruguay* d’aquesta manera:

“Quan l’oficial de policia urbana hissà bandera blanca, cessà el canoneig que des de mitja hora venia fent-se contra l’innocent edifici. Els consellers municipals s’havien quedat al saló petit de sessions, mentre l’altre oficial Sanz s’avançava a obrir la porta de Casa la Ciutat i sortia a rebre al cap que comanava les forces de l’exèrcit. En parar el foc de canó, va parar també el de granades de mà i el de fusell, fent que de sobte una pau silenciosa substituís al brogit infernal de pocs moments abans.

En clarejar, una primera canonada havia vingut a donar el bon dia a tothom. Els qui no sabent què fer havien cregut preferible d’adormir-se per algun recó de la Casa, tingueren tanmateix un despertar ben sobressaltat. El canoneig s’intensificà i el telèfon començà a

funcionar activament en aquelles primeres hores de la matinada.

L’abnegada Maria Martínez s’havia passat prop de vint hores sense moure’s del lloc, tancada dins de la cabina telefònica i exposada a la desviació de qualsevol bala, però malgrat la fatiga i la nerviositat no havia pas deixat d’atendre les múltiples demandes telefòniques que es rebien de dins i de fora. En aquesta hora final, no mancada de grandesa, la pobra hagué de treballar encara abnegadament per tal d’activar les comunicacions. Primer, amb la Generalitat, després amb la Divisió militar i una altra vegada encara amb la Generalitat.

En aquestes conferències, l’alcalde serè, conscient de la missió històrica d’aquells instants tràgics, tingué sempre el mot just —reflexiu o digne— segons què es tractava.

No oblidava que era la més elevada representació de la ciutat, quan adreçant-se al general li invocava el deure que tenia d’evitar vessaments de sang. La veu llunyana havia dit que dins de deu minuts sortirien els avions per a bombardejar els edificis de la plaça de la República i l’alcalde responia que calia evitar aquest espectacle per humanitat i pel prestigi de la mateixa civilització. Les seves paraules eren sempre les estrictament necessàries, sense cap lirisme però d’una justesa trinxant.

A l’altra banda del fil telefònic la veu havia ressonat de bell antuvi malhumorada, amenaçadora, molt excitada. Després semblà com si s’ablanís i si bé continuà expressant-se amb la mateixa fermesa, acusava ja un to més conciliador. Seguia el diàleg i continuava sentint-se el xiuleig de les bales en una ferèstega polifonia a la que l’estrident canonada donava un imponent teatralitat.

—L’Ajuntament, que tregui la bandera perquè cessi el bombardeig, i la Generalitat, que capituli si vol evitar-se mals pitjors —ordenà finalment la veu imperativa.

La resposta fou retransmesa a la Generalitat, ja que d’ella s’havia rebut l’encàrrec i decidia capitular.

L’alcalde va comunicar als companys allí reunits el resultat de la conversa amb el general i m’encarregà que fes el necessari. I fou així com a les 6’50 del matí del diumenge dia 7 d’octubre, l’oficial Balagué treia pel balcó que dóna a la saleta d’espera del saló de l’alcaldia, clavada en un llarg pal, aquell tros de tovallola tota

98 ESCOFET I ALSINA, Frederic. *Al servei de Catalunya i de la República. La desfeta* (6 d’octubre de 1934), p. 214-215.

Barcelona, 7 d'octubre de 1934

Soldats de l'Exèrcit espanyol desplegats a la plaça de la República després dels Fets d'Octubre, davant un Ajuntament on són ben visibles els estralls produïts pel foc d'artilleria.

ALBERT OLIVERAS I FOLCH / AFCEC

bruta. Per una ironia del destí, d'això se n'ha hagut de dir bandera blanca.

A la Generalitat ja era extès un llençol i l'ordenança que l'havia tret havia caigut ferit exhalant un crit de dolor que la ràdio cruel s'encarregà d'escampar per tot Catalunya; aquest crit devia ressonar fatídicament com el final de la simfonia tràgica d'aquella nit de desventura. S'oí a poc el toc de corneta d'alto el fuego i cessaren de crepitjar les metralladores i de disparar els fusells. El canó també havia emmudit deixant un escampall de fum i de pols en tota la part del davant de l'edifici, de tal manera que em tapà quan vaig entrar al despatx de l'alcaldia. Tot ell estava cobert per un gruix de pols, de pedres i cristalls fets a bocins. Eren estripats els cortinatges i un d'ells anà a encastar-se al bell mig de la sala, arrapant-se desesperadament a la làmpara que encara s'aguantava. Tot aquell desori i desballestament produïa pietat. No semblava possible que fos l'obra destructora d'uns pocs minuts, més aviat semblava el desempar d'uns anys; amb poca imaginació hom hauria vist les teranyines entelant les pintures de Nogués.

[...]

En Sanz ja havia pujat l'escala acompanyant un comandant d'artilleria.

—Compte, que aquí hi ha dues granades —li féu observar molt amatent bo i assenyalant els graons de l'escala d'honor on jeien els dos enginys que no havien explotat.

—No porten espoleta —es limità a contestar l'artiller.

Anava el comandant sense armes i es mirava assíduament el rellotge de pulsera. Fou acompanyat al Saló on els consellers romanien formant petits grups.

L'alcalde se li atancà i la primera indicació era per fer constar que els vuit consellers de Lliga Catalana allí presents —tal com abans ja era dit per telèfon al general de la Divisió —havien votat contra la proposició d'adhesió al Govern de la Generalitat. No procedint, doncs, adoptar mesures contra ells, demanava que se'ls deixés sortir com més aviat millor i sense molèsties. També féu constar que hi havia un Consell de Govern que era l'executiu dels acords. El comandant contestà que ell només havia rebut l'ordre d'ocupar els edificis de l'Ajuntament i de la Generalitat i que procuraria que l'ocupació fos el menys molesta possible. Respecte

les persones encara no tenia instruccions dels seus superiors jeràrquics.

[...]

Els consellers de Lliga Catalana s'acomiaden de nosaltres per a anar-se'n. Hi ha en aquests instants un reflex de sinceritat en els homes i les estretes de mà i abraçades que ens donaren, eren cordials i sinceres. Recordo que en la curta sessió que havíem celebrat la nit abans, el senyor Duran i Ventosa parlava, malgrat ajudar-se d'uns apunts, amb una sincera emoció perquè comprenia l'hora transcendental i històrica que tots vivíem. Ell, home de paraula fàcil, s'enterbolia. No podia atribuir-se a coacció de cap mena perquè la sala estava deserta de públic i només hi eren els funcionaris precisos per a aixecar acta. A més, els de la Lliga sabien que tenien en nosaltres uns adversaris polítics, però uns homes d'honor en tots els terrenys. Jo mateix havia disposat que se'ls donés la guàrdia personal que cadascun d'ells necessitès per tal de no ésser molestats al carrer. Es disposaven a baixar l'escala quan es produí la topada a la Plaça de la República entre forces de la Generalitat i les del Govern central i vaig oposar-me que sortís al carrer exposant-se a un risc. Durant la nit famosa, havien pogut córrer per tots els recons de la Casa sense que trobessin obstacles per part de ningú. No era, doncs, d'estranyar, que en adreçar-nos un Bona sort, ho fessin amb la mateixa emoció sincera que la nit abans pronunciaven el no quan el secretari els cridava per llur nom per a votar l'acord.

Havien començat, entretant, a desfilar pels corredors, soldats i més soldats. Ningú no ens ho havia pas dit encara, però des d'aleshores ja sabíem que érem uns presoners.»⁹⁹

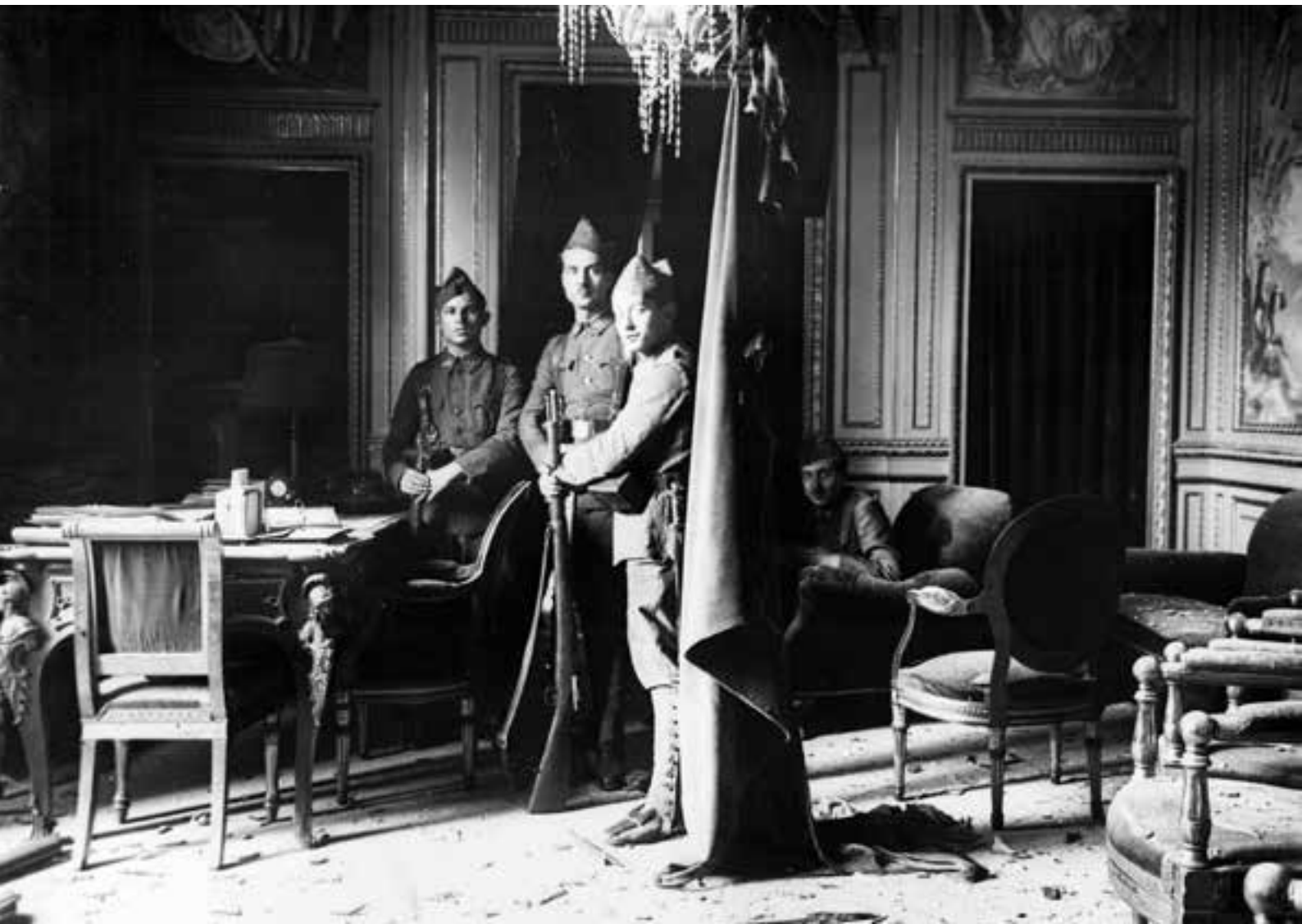
Un cop l'exèrcit s'apoderà dels dos edificis va fer presoners els membres del Govern de la Generalitat, els diputats, l'alcalde, els consellers-regidors i alts càrrecs allí presents. Una corrua de presoners seguia en fila cap al port. Hilari Salvadó i la resta de persones se'n duts cap a Capitania General. Segons Bernades:

99 BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Estampes de l'«Uruguay»*, p. 21-28.

Barcelona, 7 d'octubre de 1934

Després d'haver estat detinguts els regidors d'esquerres que s'havien adherit a la proclamació de l'Estat Català, l'Ajuntament fou ocupat per l'Exèrcit espanyol. A la imatge es fan evidents els desperfectes causats durant el setge al despatx de l'Alcaldia.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC-FONS JOSEP MARIA SAGARRA

«Seguirem cap avall, direcció de Correus, sempre amb la petita escorta d'artillers que ens havien posat. Ja no tenim soldats de banda a banda i comencem a enraonar els del grup. Quants som? A veure, el President Companys i els consellers Gassol, Martí Esteve, Barrera, Comorera, Lluhí, el president del Parlament Joan Casanoves, els militars Pérez Farràs i López Gattell, l'Alcalde Pi Sunyer i els regidors Escofet, Ventós, Cortés, Martínez Cuenca, Odó Hurtado, Duran Reynals, Hilari Salvador, Rosell Montaner, Pla, Pumarola, Altaba, Carbonell, Codó, Gispert, Oliva, Mori, Cordoní, Junyent, Granier Barrera i jo.»¹⁰⁰

Després de diversos interrogatoris, en primer lloc al president Companys, Hilari Salvadó i els seus companys de consistori seran empresonats al vaixell Uruguay, conjuntament amb el president, consellers i alts càrrecs de la Generalitat. Durant l'estada com a presoner, Salvadó, igual que la resta d'empresonats, rebé nombroses mostres de solidaritat. Bernades s'hi refereix així:

«L'Hilari Salvador era el que en tenia més, car de la Barceloneta n'acudien en gran nombre i cada diumenge al matí, durant tot el temps de captiveri, dues o tres barques pesqueres, que ja en dèiem l'esquadra de la Barceloneta, anunciaven llur arribada pel ritme acompanyat de llurs motors, mentre llurs ocupants deixaven anar els crits de Lari, Lari, i agitaven els mocadors.»¹⁰¹

Aquest fet demostra la forta popularitat que tenia Hilari Salvadó entre els seus conveïns de la Barceloneta, els quals aprofitant que el vaixell Uruguay era estacionat al port de Barcelona l'anaven a saludar sovint des de barques de pescadors, abans o després d'anar a feinejar mar endins.

Els presos foren traslladats uns dies al vaixell Ciudad de Cádiz, per després retornar a l'Uruguay. El captiveri el compartiren amb altres empresonats pels mateixos condicionants polítics. A més dels membres del

Govern de la Generalitat —els quals serien traslladats posteriorment a Madrid per a ésser jutjats— i de l'Ajuntament de Barcelona, també cohabitaven els alcaldes i regidors de diverses ciutats catalanes (Badalona, l'Hospitalet de Llobregat, Lleida, Tarragona, Manresa, el Prat de Llobregat...) així com, durant poc temps, amb l'expresident del Consell de Ministres de la República Manuel Azaña i personalitats de la cultura catalana, com Pompeu Fabra i Pere Bosch i Gimpera. Per tal de suportar els dies i hores de detenció els retinguts s'organitzen i realitzen diverses activitats, des de classes de català fins a la confecció d'un butlletí intern anomenat *Llibertat*.

Anys a venir, el periòdic vespertí *Última Hora*, en recordar la trajectòria d'Hilari Salvadó, en ser nomenat alcalde de Barcelona, esmentava el seu pas pel vaixell-presó amb aquestes paraules:

«El 6 d'octubre és empresonat i dut a l'"Uruguay" junt amb altres companys de consistori. A bord de la presó flotant apareix més que mai el bon camarada, l'home generós que sempre té una dita, una broma i una rialla per endolcir als altres les hores amargues i punyents del captiveri.»¹⁰²

L'Ajuntament de Barcelona fou substituït per una gestora controlada des del govern de Madrid. Segons un informe realitzat a petició de Carles Pi i Sunyer el 1936, els setze ajuntaments de més de 10.000 habitants foren suspesos i en el seu lloc el govern de Madrid hi posà gestores encapçalades per homes de la Lliga, del PRR o de la CEDA. Aquesta mateixa suspensió afectà també a molts ajuntaments de 2.000 habitants governats per gent d'esquerres i catalanistes. Segons l'historiador Manel López Esteve:

«En total, uns dos terços de la població del Principat, 1.822.641 persones, tenia el govern municipal en estat de suspensió.»¹⁰³

100 BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Op. cit.*, p. 42.

101 BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Op. cit.*, p. 70.

102 *Última Hora*, 17 de juliol de 1937, p. 4.

103 LÓPEZ I ESTEVE, Manel. *Els Fets del 6 d'Octubre de 1934*, p. 367.

Barcelona, octubre de 1934

Consellers municipals de Barcelona al vaixell-presó Ciudad de Cádiz.

D'esquerra a dreta, en primer terme: Antoni Ventós, Josep Gispert, Marià Martínez Cuenca, Tomàs Pumarola, Ot Hurtado, Hilari Salvadó i Francesc Codó.

Darrere, més elevats: Francesc Rossell i Ramon Junyent.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

La persecució cap a Esquerra i els seus aliats afectà funcionaris de la Generalitat i dels ajuntaments intervinguts, suspesos de sou i feina. També se suspengueren periòdics com *La Humanitat*, *La Rambla* i *L'Opinió*, que un cop rebé el permís per editar de nou, no va reeixir i finí per sempre. La repressió fou dura i s'allargà fins ben entrat el 1935. La castellanització de l'administració fou ràpida i la congelació de l'autonomia un fet tangible. Els obrers veieren anul·lades les millores laborals aconseguides fins al moment, retornant a la situació d'abans de l'esclat republicà d'abril de 1931.

Vicenç Bernades descriu els dies viscuts al vaixell-presó Uruguay. En fa un recull de les vivències i un diari dels fets més importants. Hi ha nostàlgia, però també solidaritat entre els companys empresonats:

«Dia 8- [un dia després d'ésser empresonats] De bon matí, i sense abandonar el cambrot, un de nosaltres es dedica a recórrer el vaixell per totes bandes. L'espectacle és depriment, però pintoresc a la vegada. Barrejats confusament centenars de persones, paisans, mossos d'esquadra i guàrdies d'assalt jeuen per tots els recons. Molts d'ells han hagut de passar la nit a coberta tenint per coixí la fusta i per abrigo l'airet de la matinada. No hi ha la menor notícia a bord de quin serà el moment que el nostre estómac entrarà en funcions. Les cuines es veuen fredes i buides. Hom cerca endebades un bocinet de pa per alleugerir la fam, però les hores passen... Portem quaranta hores sense tastar res.

A les dotze del migdia una veu exclama: Correu, correu, que donen pa. El pa de munició és engolit àvidament. A mitja tarda ens en tornen a repartir, acompanyat aquesta vegada de chorizo. Ha estat el nostre esmorzar, dinar i sopar tot d'una peça.

Ens acotxem amb l'angoixa de no saber res absolutament dels nostres familiars i amb la certesa que la seva deu ésser encara més gran. El pensament divaga febro-sament a l'entorn de totes les coses que han passat. La visió de sis autoòmnibus que ara fa poc hem vist arribar plens de nous detinguts que vénen a engruixir la població del vaixell, acaba de deprimir el nostre ànim...»¹⁰⁴

Malgrat tot, al vaixell, a estones, s'hi respira bona companyia i bon humor que ajuden a fer les hores so-mortes més apaivagades:

«Dia 1.— Primer dia de desembre, precursor dels freds que tan temem els que vivim a l'Uruguay. Però, ara com ara, no ens podem queixar, els matins són clars i assolellats. A la nit, seguint la rutina o l'habitudo que tenim molts, fem la vetllada del dissabte. Són unes estones plenes de bon humor que ens allunyen de pensar en la nostra situació. Cantem, es balla, s'expliquen acudits. Un parell d'hores de sana alegria.»¹⁰⁵

El moment de recuperar la llibertat es fa etern. Els consellers-regidors amb l'alcalde al capdavant reben notícies constants de l'imminent alliberament, però el dia i l'hora és una incògnita:

«Sembla que avui va de veres la llibertat dels consellers de l'Ajuntament; d'ençà fa quinze dies que estem pendents de la notícia, però aquesta no se'ns ha confirmat encara, tot i les bones impressions que a diari ens donen.

Amb la d'avui seria per 140 vegades que hauriem vist pondre's el sol darrera Montjuïc i tots n'estem lassos de la monotonia d'aquesta vida que encomana tanta grisor en el paisatge desolat del nostre endins.

Però ara sí que deu anar de debò. S'observa una animació d'anades i vingudes al moll de l'Aeronàutica i les visites ens fan senyes des de terra com pressagi d'algun esdeveniment important. A més, veiem arribar reporters i fotògrafs i aleshores sí que no hi ha lloc a dubtes, car els periodistes s'avancen sempre als fets i rares vegades fan el camí en va.

[...]

Hom sent, no cal dir-ho, l'emoció de la proximitat de la sortida, però també sent una certa recança en deixar aquí dins tants companys encara i sobretot els amics Casanoves i Tauler, que amb nosaltres eren els veterans del vaixell.

[...]

104 BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Op. cit.*, p. 136-138.

105 BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Op. cit.*, p. 148-149.

Barcelona, 12 d'octubre de 1934

Detinguts pels Fets d'Octubre als vaixells-presó al port de Barcelona conversen amb familiars i amics que s'apropen a visitar-los en barques.

En primer terme el Ciudad de Cádiz i rere seu l'Uruguay.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

Però, apa, de pressa, que ja són aquí els advocats i l'oficial del jutjat que ens porta l'alliberament. Cal anar a signar. Com que és l'hora de les visites, aquestes s'uneixen a l'alegria general i durant una estona la sala és un guirigai. Per fi, tothom ha signat. Es va recollir els trasetets, però, abans, el chor cantarà el nou himne de la llibertat que des de fa uns dies assaja en substitució del Guillermo Tell, que no és plaent a les orelles.

I sota la batuta de Tauler i amb Dardalló al piano, els bons companys que encara hi deixem llencen a ple pulmó la seva estrofa triomfal:¹⁰⁶

*Companys, ha arribat l'hora
de la vostra llibertat,
Consellers de Barcelona
amb l'alcalde popular
cridem tots amb veu ben forta
Via Fora! Llibertat!*

*S'ha acabat el vostre viure
d'homes empresonats;
amb els vostres us espera
el poble bó i honrat.*

*Via fora! Via fora!
que visqui la llibertat.*

*Llibertat per a tots els presos
sense oblidar-ne cap;
recordem els germans nostres
que a Madrid estan tancats
El President i Consellers
de la Generalitat.*

*Consellers de Barcelona
que torneu a la ciutat
crideu fort amb tots nosaltres*

*Via fora! S'ha acabat!
Que visqui el poble lliure!
que visqui la llibertat!*

La llibertat!

La llibertat!»¹⁰⁷

Hilari Salvadó, l'alcalde Pi i Sunyer i els consellers regidors de Barcelona són alliberats el 23 de febrer de 1935. Ara calia refer l'estructura orgànica d'ERC, ja que els càrrecs més importants de l'organigrama seguien empresonats. Pi i Sunyer era l'excàrrec d'ERC més rellevant en llibertat i, per aquest motiu, li pertocava recompondre de nou el partit. Segons Ricard Vinyes:

«En sortir del seu empresonament al vaixell "Uruguay" el febrer del 1935, en el qual havia romàs cinc mesos amb motiu de l'aixecament del sis d'octubre, Pi i Sunyer ja havia rebut les adhesions de tots els sectors del partit —inclosos Dencàs i Badia— i de comarcals rebels que reconeixien l'autoritat i que estaven disposats a acatar-la, però també havia rebut l'opinió favorable de militants de base i dels empresonats que l'encoratjaven, conscients de la crítica situació del partit, a emprendre els canvis necessaris.»¹⁰⁸

Per redreçar Esquerra, Pi i Sunyer comptà amb el vist-i-plau de Lluís Companys, de la presó estant. Calia mà ferma per no qüestionar el lideratge de l'expressident de la Generalitat i recompondre una unió de les esquerres que a les properes eleccions generals propiciés una amnistia general dels presos i la restitució de la Generalitat de Catalunya i dels ajuntaments suspesos. Des de la presó Modelo de Madrid, Lluís Companys encoratjà la formació d'una nova executiva d'Esquerra encapçalada pel propi Pi i Sunyer. Josep Maria Massip, destacat dirigent d'ERC i regidor a Barcelona, s'adreçava a Pi i Sunyer:

«Es necessita un home o un Comitè que amb la deguda autoritat digui el que cal fer. En una paraula, que mani. Ara, sense direcció autoritzada, tots divaguen i es desvien. Hi ha bona voluntat, adhesió afectiva i entusiasme, però falten les paraules d'ordre que centrin i canalitzin les activitats de tots. Aquesta és la feina a realitzar i amb tota urgència.»¹⁰⁹

106 «Himne a la Llibertat». Lletre de Joan Tauler i Lluís Bru, música de Francesc Carbonell i Joaquim Dardalló. Cantat a l'Uruguay amb motiu de l'alliberament dels consellers-regidors i l'alcalde de l'Ajuntament de Barcelona.

107 BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Op. cit.*, p. 175-181.

108 VINYES, Ricard. «Carles Pi i Sunyer: Introducció per una biografia», a *Carles Pi i Sunyer (1888-1971)*, p. 47.

109 PI I SUNYER, Carles. *La República y la guerra. Memorias de un político catalán*, p. 295-296.

Barcelona, 23 de febrer de 1935

L'alcalde i els consellers municipals de Barcelona són posats en llibertat provisional, després de cinc mesos als vaixells-presó Ciudad de Cádiz i Uruguay.

Hilari Salvadó —al centre de la imatge— amb la resta de companys i familiars.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Per tal de dur a terme la reorganització del partit, Pi i Sunyer es va envoltar d'estrets col·laboradors de confiança. Tal com expressa el propi exalcalde en les seves memòries:

«La situació en que l'Esquerra es trobava era tèrbo-la i complexa. La Comarcal de Barcelona-Ciutat, dominada pels elements d'Estat Català, havia anat prenent atribucions que corresponien a l'òrgan executiu superior del partit, que jo estava encarregat de reconstruir [...] [Lluís Companys] en una de les seves cartes donava els noms dels que, segons el seu criteri, havien de constituir la Comissió Executiva. A més del meu, figuraven els de Pere Coromines, Joan Puig i Ferrer, Casanovas, Ventós, Sunyol i Massip, el qual actuaria com a Secretari. La realitat i circumstàncies de la política catalana en aquells moments haurien de canviar bastant la composició prevista. Les inevitables reaccions després del 6 d'octubre van produir una gran confusió i profundes esquerdes en el partit. Ningú se sentia content i pocs estaven d'acord. Molts eren els que atacaven als d'"Estat Català", com a causants del fracàs; mentre els seus joves militants havien anat prenent posicions en la Comarcal de Barcelona. Els vells republicans de les comarques també volien estar representats per algunes de les seves personalitats tradicionals; altres els atacaven per la seva actitud de por davant els darrers esdeveniments. Cada individu consultat defensava una opinió diferent de la d'aquell amb qui jo acabava de parlar. Vaig celebrar varies reunions a centres barcelonins, vaig anar a Lleida i Girona, vaig visitar Josep Puig Pujades a la presó, i després d'un part laboriós, d'aquells en què cal fer servir el fòrceps, la Comissió Executiva va quedar integrada, sota la meua presidència, per Coromines, Humbert Torres, Santaló, Sunyol i Hilari Salvadó.»¹¹⁰

La tria dels noms per a la nova Comissió Executiva demostrava la voluntat de comptar amb totes les sensibilitats d'Esquerra: Pere Coromines, antic líder de la UFNR, era un vell republicà de solvència contrastada;

Humbert Torres, metge, fundador de Joventut Republicana de Lleida, havia desaprobat l'acció política del Sis d'Octubre; Miquel Santaló, geògraf, primer alcalde republicà de Girona; Josep Sunyol, empresari i fundador del periòdic *La Rambla*, provinent d'Acció Catalana, i president del Barça; i el darrer triat Hilari Salvadó, que amb aquest nomenament agafava força dins el partit, era la quota del sector d'Estat Català.

La tasca de la nova Executiva seria la de reconstruir la unitat i la disciplina, com el propi president Companys reclamava en una carta a Pi i Sunyer:

«Depuració de files; eficiència; un programa, el de l'Esquerra, que pugui anar un pas més endavant o més enrere; qui s'aparti d'ell, no és del Partit; cap confusió de cap ordre; això ha de quedar ben clar; qui no ho vulgui així que se'n vagi. Una bandera, un home, una disciplina.»¹¹¹

Per a molts els autèntics responsables del fracàs d'Octubre de 1934 foren els membres del sector d'Estat Català. Per això es volia acabar amb la seva influència en el partit. Malgrat tot, Pi i Sunyer no era del parer de fer neteja dins d'Esquerra i proposà un to més conciliador amb aquest sector.¹¹²

En un clima d'entesa creixent, Companys ja no prenia cap decisió sense consultar Pi i Sunyer. D'altra banda, els diputats de la minoria d'ERC a les Corts espanyoles, en tenir Miquel Santaló com a membre de l'Executiva, ja no podien al·legar que el partit estava mancat de direcció.

La situació dels membres d'ERC encara empresonats, empitjoraria a finals de març de 1935 en celebrar-se la vista de la causa contra el Govern de la Generalitat interposada per la fiscalia de l'Estat davant el Tribunal de Garanties Constitucionals. El tribunal dictà sentència de 30 anys per a tots els condemnats. El Govern de la Generalitat quedà dividit en dos en ser empresonats en llocs diferents. Al Penal del Puerto de Santa Maria hi van anar a parar Lluís Companys, Joan

¹¹¹ PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 309.

¹¹² PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 309-310.

¹¹⁰ PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 308-309.

Barcelona, 8 de desembre de 1935

Conferència de Josep Antoni Trabal, «Present i futur de l'esquerrisme». A mesura que els dirigents d'Esquerra empresonats eren alliberats s'incorporaren de nou a l'activitat política. D'esquerra a dreta: x, x, x, Marià Rubió i Tudurí, Josep Antoni Trabal, Josep Maria Espanya, x i Hilari Salvadó.

En segon terme apareix Jaume Miravittles.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Lluhí i Joan Comorera. I al penal de Cartagena Ventura Gassol, Martí Esteve, Pere Mestres i Martí Barrera.

Els casos de corrupció de membres i formacions de dretes en el govern de la República, els milers de presoners polítics que omplien les presons espanyoles arran dels Fets d'Octubre de 1934 i un seguit de fets conjunturals que afectaven de ple el règim conservador en el govern, van avançar les eleccions legislatives al 16 de febrer de 1936. Aquest cop els anarcosindicalistes no van demanar l'abstenció ja que volien l'amnistia dels presos polítics dels Fets d'Octubre.

Per tal d'aconseguir aquesta acció calia fer un front comú de totes les esquerres catalanes, des d'ERC fins als socialistes i comunistes. La nova coalició tenia com a objectius: garantir unes Corts adequades als sentiments genuïnament republicans del 1931; aconseguir el restabliment ple de l'autonomia; i l'amnistia per als més de 30.000 empresonats arreu de l'Estat, entre ells el president i el govern de la Generalitat.¹¹³ A l'Estat espanyol la unió de les forces republicanes d'esquerres va denominar-se Frente Popular. A Catalunya, en un principi la unió de les esquerres catalanes havia de dur aquest nom, però Carles Pi i Sunyer s'hi oposà. Per a Ramon Alquézar el rebuig tenia dues raons:

«La primera perquè encarnava una nomenclatura que provenia del Komintern, per tant vinculada a una estratègia, la comunista, i aquesta dependència estratègica podria suscitar un reflex de desaprovació entre els catalans, que eren majoritàriament republicans i catalanistes. La segona perquè l'esmentat mot fàcilment s'identificaria amb la traducció catalana de l'estratègia espanyola del Frente Popular, i si bé la instància unitària catalana necessàriament s'hauria d'imbricar en aquella, alhora havia de matisar la pròpia especificat, fins i tot en la denominació.»¹¹⁴

Aquesta política d'unitat havia de comportar, finalment, el naixement del Front d'Esquerres, terme més adequat a la realitat sociopolítica catalana.

113 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 147-152.

114 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 149.

28 de desembre de 1935

Cartell d'un míting celebrat al local d'Actuació Valencianista d'Esquerra a Barcelona, on el nom d'Hilari Salvadó i Castell, apareix escrit erròniament.

UB-CRAI-BPR

Barcelona, 12 de gener de 1936

Mítting d'ERC al Gran Price, setmanes abans de la constitució del Front d'Esquerres de Catalunya.

D'esquerra a dreta: Pere Coromines, Joan Puig i Ferrater, x, Miquel Guinart, Hilari Salvadó, Manuel Galés i Josep Antoni Trabal. En segon terme apareixen, Jaume Serra i Hünter, Antoni Oliva, Josep Fontbernat...

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

El triomf del Front d'Esquerres. De nou regidor de l'Ajuntament de Barcelona

9

Les eleccions legislatives de febrer de 1936 foren guanyades per les forces republicanes d'esquerres. A Catalunya participà el 71,3% de l'electorat i atorgà un triomf clar al Front d'Esquerres amb un 58,9% dels vots (41 diputats) davant el 41% del Front d'Ordre (13 diputats). A nivell d'Estat la diferència de vots no va ser tan àmplia. Les esquerres aconseguiren 263 escons i les dretes 136. S'obria així una nova etapa política plena d'il·lusions i esperances i en la qual Hilari Salvadó, home de confiança de Carles Pi i Sunyer, assumiria responsabilitats de primer ordre.

Amb el triomf de les esquerres es decretà una amnistia per a tots els presos polítics, entre els quals el president de la Generalitat i els seus consellers. Es restabliren els governs legítims dels ajuntaments suspesos i l'Estatut d'Autonomia. A partir de l'1 de març Esquerra empenia de nou el rumb del lideratge de la política catalana recuperant el poder de les institucions de les quals n'havia estat expulsada. Segons Joan B. Culla:

«D'una banda Companys, alligonat per les conseqüències del 6 d'octubre, apostava ara pel respecte escrupolós de la legalitat i del règim parlamentari, per una moderació reformista que reflectís millor els mínims comuns denominadors de la seva base i del seu electorat interclassistes; i pretenia situar-se, en relació a ERC, au dessus de la mêlée: "jo procuro no intervenir mai en coses que tinguin relació amb la política del partit, mentre no m'hi vegi absolutament obligat a fer-ho",»¹¹⁵

Carles Pi i Sunyer no esperà l'autorització del nou govern republicà per a recuperar l'alcaldia, sinó que anuncià al governador general de Catalunya les seves intencions. Dos regidors, Jesús Ullé, del PRR, i Joan Baptista Viza, del Partido Agrario Español, recolzaren la decisió de Pi i Sunyer, molestos pel ta-

115 CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *El catalanisme d'esquerra. Del Grup de L'Opinió al Partit Nacionalista Republicà d'Esquerra (1928-1936)*, p. 337. Les declaracions de Lluís Companys estan extretes de: «Generalitat de Catalunya. El president de la Generalitat digué als periodistes que procura no intervenir en la política del partit», *La Humanitat*, 9 de maig de 1936, p. 7.

Barcelona, 10 de febrer de 1936

Reunió d'interventors al Nou Món, en el marc de la campanya del Front d'Esquerres de Catalunya.

Dempeus, Joan Tauler, secretari general d'Esquerra Republicana.

A la taula a més d'Hilari Salvadó hi apareix Pere Coromines i Lluís Nicolau d'Olwer.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

rannà antidemocràtic dels lligaires davant del triomf del Front d'Esquerres. Durant els dies previs al decret d'amnistia promulgat pel nou govern de la República, el 22 de febrer, l'Ajuntament de Barcelona presidit per Pi i Sunyer actuava de forma al·legal. Tanmateix, ningú va gosar contradir-lo atès que es donava per fet que al cap de pocs dies seria promogut el decret d'amnistia.

En recuperar l'alcaldia, i acompanyat dels regidors d'esquerres, Pi i Sunyer sortí al balcó de l'Ajuntament per a adreçar-se a la gentada congregada a la plaça:

*«Ciudadans de Barcelona. No venim a fer discursos ni a malgastar paraules; venim a complir un acte, el qual no és altre que el retorn de l'Ajuntament de Barcelona. L'acte d'aquest moment queda acomplert. Aquest acte és la primera conseqüència del grandíols triomf obtingut ahir pel Front Popular d'Esquerres. [...] Nosaltres tenim coneixement de l'hora en què vivim. Per això diem a Barcelona que tingui confiança en els seus dirigents i estiguem tots amatents a les consignes, però sense fer cap acte d'imprudència que pogués donar lloc a entrebancs per veure realitzats els actes beneficiosos per Catalunya i per la República».*¹¹⁶

El retrobat ajuntament republicà d'esquerres es posava a treballar de nou. El 30 de març l'alcalde proposava una nova Comissió de Govern formada pels següents consellers-regidors: Vicenç Bernardes, Circulació i Policia Urbana; Cristià Cortès, Cultura; Estanislau Duran i Reynals, Urbanització i Eixample; Josep Escofet, Ingressos, Despeses i Patrimoni; Ot Hurtao, Proveïments; Marià Martínez Cuenca, Política Social; Hilari Salvadó, Governació; i Antoni Ventós, Serveis Públics i Contractes.¹¹⁷

Hilari Salvadó recuperava les funcions de conseller-regidor de Governació, les quals ja havia ostentat. Tanmateix, era el primer cop que formava part de la Comissió Permanent del consistori. Entrava dins del nucli dur del govern municipal. L'Ajuntament recuperava

aquelles actuacions que havien quedat paralitzades arran dels Fets d'Octubre. El 14 d'abril es commemorava el cinquè aniversari de la República amb un acte multitudinari al Parc de la Ciutadella. El 16 s'inaugurava la nova Biblioteca Popular Ignasi Iglésias, a Sant Andreu de Palomar. També durant l'abril es col·locava el monòlit dedicat a Francesc Pi i Margall, a la cruïlla del passeig de Gràcia amb l'avinguda del 14 d'Abril —actualment la Diagonal— i el monument en homenatge a Francesc Layret. D'aquesta manera es dignificaven prohoms del republicanisme, l'obrerisme i el catalanisme.

En assumir el càrrec de Governació, Hilari Salvadó —que serà també alcalde accidental en absència de Pi i Sunyer— afrontava un repte important de gestió municipal. D'ell depenien directament els empleats de l'Ajuntament. El 8 d'abril la Comissió de Govern tractà dels nomenaments dels empleats arran dels Fets d'Octubre i s'aprovà una proposta seva que revocava totes les decisions preses per l'anterior govern municipal gestor, per tal de donar continuïtat a la tasca del consistori anterior als Fets d'Octubre. També proposà abonar les seves retribucions als funcionaris detinguts o suspesos durant el bienni negre.

En algunes comissions de govern, entre el març i el juliol de 1936, no hi assisteix. Ignorem la raó d'aquesta absència. Continuava ocupant la titularitat de conseller delegat del Districte Primer. A tal efecte, suggereix als veïns i a les veïnes d'aquest districte que no llencessin escombraries al carrer. Fins i tot *Última Hora* en publicà un breu:

*«El conseller delegat del districte primer, senyor Hilari Salvadó, prega als veïns que s'abstinguin de llançar escombraries al carrer. Així mateix fa avinent que seran imposades penyores en el grau màxim a totes les persones que cometin aquesta mena d'infraccions.»*¹¹⁸

I segons testimonis de l'època el seu despatx de la Casa Gran era sempre a disposició dels ciutadans que tinguessin dubtes, suggeriments i queixes a realitzar.

116 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *República, guerra i revolució. L'Ajuntament de Barcelona (1931-1939)*, p. 22.

117 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, del 30 de març de 1936.

118 «No tireu escombraries al carrer», *Última Hora*, 18 de març de 1936, p. 3.

Barcelona, 2 de juny de 1936

L'alcalde Carles Pi i Sunyer i Hilari Salvadó reben, al Saló de Cròniques de l'Ajuntament, els participants del IV Rallye Congr s Internacional de Càmping, celebrat a Caldes de Montbui.

JOSEP DOMÍNGUEZ / FCPS

Demostrant d'aquesta manera el seu caràcter afable i proper i trencant, a voltes, fronteres protocol·làries. També va formar part com a jurat en l'examen de temporers per a esdevenir empleats de ple dret de l'Ajuntament de Barcelona. Els exàmens es van realitzar al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona el 25 de juny.¹¹⁹

A part de les tasques estrictament polítiques ayesades al seu càrrec municipal Hilari Salvadó participava en actes culturals. Sense anar més lluny, el 12 d'abril de 1934 col·laborava com a membre del jurat en el Concurs de caramelles organitzat per l'Ajuntament i realitzat a la plaça de la República, com s'anomenà la plaça de Sant Jaume durant l'època. El jurat, des del balcó de l'Ajuntament estant, anava sentint les cançons dels grups cantaires i fent les seves anotacions. En la vetllada actuaren dues corals franceses convidades per a l'ocasió, la Societat Lou Calen de Marsella i la banda Musicale.¹²⁰

El 23 d'abril Hilari era proclamat candidat a compromissari, per la circumscripció de Barcelona-ciutat, per a l'elecció del president de la República.¹²¹ En guanyar les esquerres les eleccions legislatives el febrer d'aquell any el president de la República Espanyola, Niceto Alcalá-Zamora, fou destituït de la presidència. En quedar vacant el càrrec calgué elegir-ne un de nou, que seria Manuel Azaña, que havia estat president del Consell de Ministres de la República del 1931 al 1933.

Els primers mesos d'ençà del triomf del Front d'Esquerres han estat considerats per alguns historiadors com un oasi primaveral. En contrast amb la inestabilitat política de Madrid, a Catalunya s'hi va respirar una certa tranquil·litat. Els elements més extremistes de la dreta, com la CEDA, els hi costava empassar-se la derrota i es dedicaren a conspirar contra el govern democràtic legítim. A Catalunya, la Lliga tot i no pair

la derrota realitzà la seva tasca opositora dins el joc democràtic. Segons Ramon Alquézar, en referir-se al Principat:

«La dreta, la gran perdedora de les eleccions del 16 de febrer, semblava acceptar el paper de d'oposició responsable per solidificar a Catalunya la democràcia i l'autonomia. Calia garantir el funcionament normal de la vica política i social mitjançant la democràcia parlamentària. Des de les rengleres de la Lliga es defensava aquesta estratègia com el millor argument per a la pau social i també com el millor antídoto contra la revolució.»¹²²

Només l'assassinat dels germans Badia, a mans dels anarquistes, trencà aquest oasi primaveral. Miquel Badia havia estat comissari d'Ordre Públic de la Generalitat durant l'etapa del conseller de Governació Josep Dencàs. Va ésser molt criticat pels mètodes que emprava. Els anarquistes li tenien ben jurada i el 28 d'abril, Miquel i el seu germà Josep foren abatuts a trets per membres de la FAI, ocasionant una forta commoció al país.

D'altra banda, el 18 de juliol s'havia de celebrar l'Olimpiada Popular, en resposta als Jocs Olímpics de Berlín que legitimaven el règim nazi de Hitler. Per aquest motiu Barcelona, que havia sortit derrotada en l'elecció de la ciutat per acollir l'event esportiu, va ésser l'escollida per a fer uns jocs paral·lels en què els valors democràtics excel·lissin enfront de la propaganda del feixisme imperant a mitja Europa. El sollevament del 17 de juliol va estroncar del tot la inauguració i realització de l'Olimpiada Popular. A Barcelona s'havien desplaçat centenars d'atletes d'altres països amb el propòsit de participar-hi. Molts d'ells, de fortes conviccions antifeixistes, van romandre al país i s'allistaren com a voluntaris a les Brigades Internacionals, lluitant durant gairebé dos anys en defensa de la República.

119 «Aquest matí han estat examinats els temporers municipals», *Última Hora*, 25 de juny de 1936, p. 7.

120 «"La Unió d'Hostafrancs" va guanyar el concurs de caramelles», *La Humanitat*, 12 d'abril de 1936, p. 8.

121 «Ahir foren proclamats els candidats a compromissaris», *La Humanitat*, 24 d'abril de 1936, p. 8.

122 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.*, p. 229.

Barcelona, 26 de setembre de 1936

Funcionaris municipals de Barcelona constituïren la centúria Pi i Sunyer per incorporar-se a la lluita. L'alcalde Carles Pi i Sunyer i Hilari Salvadó durant la presentació pública de la mateixa, al Parc de la Ciutadella.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / FCPS

La República en guerra

10

Les conspiracions de la dreta contra la República eren seguides des del Govern de la Generalitat, especialment des de la Conselleria de Governació, dirigida per Josep Maria Espanya, que estava al cas del que es deia i feia a les casernes catalanes, a través del comissari d'Ordre Públic de la Generalitat, Frederic Escofet, el qual tenia bons contactes amb la Unión Militar Antifascista, grup de militars de tarannà republicà.

El sollevament militar s'inicià a Ceuta i Melilla, el 17 de juliol de 1936. Tanmateix, el cop fort fou l'endemà de l'aixecament al nord d'Àfrica i s'estengué per la Península, triomfant en alguns indrets. La República quedà dividida en dos. En els territoris controlats per les forces sollevades la repressió fou dura i sagnant contra els partidaris del govern legal de la República. S'iniciava un llarg conflicte bèl·lic que duraria gairebé tres anys, dominat per la fam, la por, les represàlies d'ambdós bàndols i l'horror de les bombes i la mort.

El 18 de juliol els barcelonins es preparaven per la gran festa de l'esport i la pau en què s'havia de convertir l'Olimpíada Popular. Per a molts, també, era un dia normal d'esbarjo estival. Però, des del nord d'Àfrica i d'altres llocs de l'Estat arribaven rumors d'un aixecament militar. El govern de la Generalitat, gràcies a les escoltes telefòniques, va saber que el cop d'Estat a Catalunya s'iniciaria a l'endemà. Preveient aquest fet s'organitzaren punts de defensa estratègica en diferents llocs amb la ferma voluntat de parar el xoc. Segons Ferran Aisa:

«Lluny de la conspiració militar i de l'alerta institucional i obrera, els ciutadans se n'havien anat a dormir sense saber que a l'alba sonarien les sirenes per cridar al combat. El 18 de juliol de 1936 va ser l'última nit de la Barcelona republicana en pau, i l'endemà tots els actes programats van quedar automàticament ajornats sine die. Tot se'n va anar en orris, l'esforç d'organització i tantes altres coses.»¹²³

Esquerra Republicana de Catalunya tenia previst celebrar el seu 3r Congrés Nacional ordinari a Barcelona els dies 18 i 19 de juliol. Nogensmenys, la insurrec-

123 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 30.

Barcelona, 3 de setembre de 1936

Amb l'esclat de la Guerra Civil, l'Ajuntament de Barcelona es reorganitzà i Hilari Salvadó passà a ser membre de la Comissió de Govern. D'esquerra a dreta: dempeus, Hilari Salvadó, Josep Escofet, Ot Hurtado, Jaume Serra i Hünter i Francesc Codó; asseguts, Marià Martínez i Cuenca, l'alcalde Carles Pi i Sunyer i Vicenç Bernades.

BRANGULÍ / ANC-FONS BRANGULÍ

ció militar i civil del dia abans va provocar que per la tarda d'aquell dissabte fos suspès el Congrés i es decidís ajornar-lo fins l'octubre.

Tal com havien previst els serveis d'intel·ligència de la Generalitat l'endemà del 18 de juliol es produí l'intent de cop d'Estat a Catalunya. Les sirenes de moltes fàbriques de Barcelona donaren l'avís de la revolta militar. Des de Governació amb el conseller Josep Maria Espanya al capdavant i amb la coordinació del comissari d'Ordre Públic, Frederic Escofet, i el cap de Serveis, Vicenç Guarner, s'havia dissenyat un pla de defensa. Aquest pla preveia un seguit d'accions i efectius que estarien repartits per diversos indrets de la ciutat. Lluís Companys, temerós que li succeís el mateix que li va passar el Sis d'Octubre de 1934, abandonà el Palau de la Generalitat i es dirigí cap a la Comissaria General, aleshores situada a la Via Laietana, i d'aquesta manera restar al costat de l'equip coordinador de la defensa de la legalitat republicana. Des de Mallorca arribava Manuel Goded, capità general de les Illes Balears, per a dirigir el sollevament militar a Catalunya. Contràriament al que molts pensaven, la Guàrdia Civil es posà del cantó de la legalitat republicana. La situació a Barcelona i a la resta del Principat fou controlada gràcies a l'acció de les tropes d'assalt, de la Guàrdia Civil i de les milícies anarquistes, les quals es proveïren de força material bèl·lic, sobretot fusells, sostrets de la Caserna d'Artilleria de Sant Andreu de Palomar. El general Goded es va veure obligat a rendir-se i forçat pel president Companys pronuncià un discurs per ràdio allisonant la resta de sollevats a depositar les armes. Lluís Companys, contràriament al Sis d'Octubre, actuà serenament i respongué amb enginy a l'esclat revolucionari. Catalunya havia vençut l'enemic de la República però no la guerra. Per endavant quedaven mesos d'incertesa.

Esclatava un estiu revolucionari on l'anarquisme, expressat a través de la CNT-FAI, esdevindria l'amo i senyor de la situació. Per alguns una revolució que havia de canviar la societat i convertir-la en un nou món, on les capes menys afavorides serien les capdavanteres. Per a d'altres un règim de terror, que perseguís tot allò que fes olor a missa i conservadorisme: capellans, monges, creients, gent de dreta... Alguns pogue-

ren sobreviure gràcies a l'ajut de familiars, amics i en molts casos a l'aixopluc de la Generalitat i de l'Ajuntament de Barcelona en dotar-los de passaport —a voltes amb noms i cognoms falsos— per tal que poguessin fugir del país. En d'altres casos la mort va ser la penyora que van haver de pagar. Malgrat tot, en un conflicte bèl·lic no tot és blanc o negre, els matisos, és a dir, els tons grisos, tenen molta més preponderància i expliquen la realitat en tota la seva complexitat.

Durant la revolta militar l'Ajuntament de Barcelona va ésser custodiat per la Guàrdia Urbana i no sofrí cap dany ni desperfecte. Carles Pi i Sunyer descriu excel·lentment la situació en les seves memòries:

«L'endemà des de l'Ajuntament podia començar a fer-se quelcom. Vingueren alguns regidors i funcionaris i calia prendre les mesures d'urgència necessàries en els greus problemes que les circumstàncies anormals portaven en la vida de la ciutat. Els més urgents eren els que podien posar en perill la salut pública. Es prengueren les disposicions escaients per tal que a partir d'aquell mateix dia, dilluns, prestés servei el personal encarregat de la recollida domiciliària d'escombraries, i que el del Canyet acudís tot seguit a recollir els cavalls morts als carrers. S'organitzà un sistema provisional de distribució de queviures per atendre els casos de més necessitat i s'encarregà als regidors o delegats de Districte la compra de queviures bàsics —pa, arròs, patates, bacallà i oli— per a les famílies més necessitades, així com també la seva distribució. I com no oblidar els nens barcelonins de les Colònies escolars que precisament aquells dies havien de retornar a la ciutat i als quals en la confusió ambient podien amenaçar grans perills. Disposicions foren preses per la seva seguretat, i els dies successius tots anaren tornant sense contratemps a Barcelona.»¹²⁴

Tot seguit continua relatant:

«L'aspecte de la ciutat continuava essent anormal i estrany. Molta gent continuava tancada a casa, i pels

LA VANGUARDIA

LA CONSTITUCION DEL NUEVO AYUNTAMIENTO

Barcelona,
22 d'octubre de 1936

La Vanguardia

es fa ressò, a tota portada,
de la constitució del nou
ajuntament de Barcelona,
fruit del decret
de la Generalitat.
Hilari Salvadó ja apareix
com a mà dreta
de l'alcalde.

UB-CRAI-BPR

carrers mig deserts passaven escamots d'homes armats i alguns autos corrien sense control ni senderi. La majoria de les botigues continuaven tancades, però al vespre els cafès obriren. A les emissores de la ràdio alternaven les al·locucions exaltades amb la música de circumstàncies i els precs insistents als donadors de sang. La notícia de l'alliberació dels presos comuns accentuà la sensació d'angoixa col·lectiva. Per sobre de la línia dels terrats es veien les columnes de fum de les primeres esglésies incendiades. De lluny se sentia l'espetec dels trets en l'atac a alguns convents dintre dels quals s'havien tancat alguns militars que s'hi feien forts. Corrien ja molts cotxes amb les lletres de la F.A.I. pintades al costat. Quan vingué la nit, les ombres semblaven estendre's damunt d'una ciutat cansada i atemorida, plena d'angúnia i d'ombrívols presagis.»¹²⁵

L'alcalde visqué els fets del 19 i 20 de juliol des del seu despatx de l'Ajuntament i restà en tot moment en comunicació amb el president Companys així com dels comandaments de la Guàrdia Urbana que li informaven de tot el que anava succeint. En sentir des del seu despatx les patrulles de control i els seus desbotcats registres domiciliaris li vingué un clar enuig d'impotència en veure que allò es descontrolava. Res es podia fer des d'aquell desastrós bloqueig de la legalitat. Tan sols es podia esperar que el mal fos el menor possible a l'espera de redreçar la situació. Per Carles Pi i Sunyer l'actuació de Companys en aquells moments tràgics fou la més encertada:

«En aquella dramàtica conjuntura Companys podia fonamentar la possibilitat d'aquest redreçament damunt de dos supòsits. El primer, que la revolta quedés dominada aviat a tot Espanya. Aleshores, sense el temor de donar amb la divisió el triomf a l'enemic, seria més factible enfrontar-se a la C.N.T., tant més que per fer-ho hom podria comptar segurament per aquest objectiu immediat amb les forces de l'Espanya republicana. I en el cas del segon supòsit, del que realment fou, que la guerra es prolongués, aleshores, dintre el marc

125 *Ibidem*.

3 de desembre de 1936

Autorització de lliure circulació per tot Catalunya, amb permís d'arma, d'Hilari Salvadó.

PFV

**Barcelona,
20 de desembre de 1936**

Hilari Salvadó
pren la paraula
a l'acte de col·locació
d'una placa al carrer
d'Anselm Clavé on,
a les primeres hores
de la revolta militar,
van caure morts
quatre militants
d'Esquerra: el diputat
Amadeu Colldeforns,
Josep Colldeforns,
Joan Fusté
i Josep Maria Martí.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

superior d'una guerra difícil, el Govern podria anar recuperant la seva autoritat, mentre disminuïa la dels ce-netistes. Que és, de fet, allò que va succeir.»¹²⁶

Sobre els primers dies de la revolució del juliol de 1936 a la Barceloneta, Ferran Aisa ens comenta:

«El comitè revolucionari de la Barceloneta el formaven el Comitè de Defensa de la CNT i militants de les organitzacions del Front Popular. El comitè va establir el seu centre de relacions al Casino Republicà de la plaça del Mercat, però disposava d'altres locals: Defensa es va instal·lar al balneari de Sant Sebastià i Proveïments en un magatzem del passeig Nacional [actual passeig de Joan de Borbó]. Una de les accions culturals de les joventuts del barri fou la creació de l'Ateneu Llibertari a la seu del Comitè. A la Barceloneta, aleshores, ja hi havia dos altres ateneus, el Cultural i el Pi i Margall.

El moviment revolucionari de la Barceloneta comptava amb la col·laboració de carrabiners i guàrdies d'assalt. La primera barricada al barri es va fer amb bales de paper a l'inici del passeig Nacional. Al barri hi havia la seu del potent Sindicat Únic del Transport Terrestre i Marítim de la CNT-AIT.»¹²⁷

Els milicians faistes van cremar l'església de Sant Miquel del Port. En un manuscrit, en part inèdit, trobat a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, i publicat en cd-rom, arran de la biografia de l'arquebisbe de Barcelona Gregorio Modrego, es descriuen els fets de l'església de Sant Miquel del Port de la següent manera:

«Segons l'informe, el comitè de la Barceloneta s'imposà a les turbes que volien matar els capellans d'aquell barri, i així es pogueren salvar en aquell mes de juliol del 1936. Malgrat tot, l'església fou incendiada, cremant-se els retaules barrocs de la Immaculada, la Mare de Déu dels Dolors i Sant Telm. També foren destruïts el retaule major neoclàssic, obra de Lluís Bonifàs, i una imatge barroca de Sant Josep [...] El 1936 fou profanada, per-

dent-se en aquella ocasió la imatge de l'Arcàngel titular que centrava la seva magnífica façana barroca. Tot els objectes de culte, a excepció d'una campana, foren ro-bats o cremats.»¹²⁸

El juliol del 1936 Hilari Salvadó vivia al carrer de Santa Clara, 62, de la Barceloneta. Era la casa on havia viscut la seva àvia materna, Roberta, que l'havia inscrit al registre civil en néixer. És molt probable que la seva autoritat moral li permetés de fer d'intermediari amb els anarquistes revoltats i evités la mort dels capellans, doncs sabem que gràcies a les seves gestions molta gent va poder fugir d'una mort segura en la Barcelona revolucionària de l'estiu del 1936.

En estar situada a tocar del port, la Barceloneta patirà al llarg de la Guerra Civil molts bombardejos de les aviacions feixistes italiana i alemanya, fet que obligà a desplaçar tota la seva població a la zona alta —Pedralbes, Sarrià, Sant Gervasi— aprofitant que moltes cases i edificis eren buits per la fugida dels seus inquilins de Barcelona per por a la persecució anarquista.

Retornant a l'esfera de l'Ajuntament de Barcelona Ramon Alquézar ens diu:

«La primera constatació és que després del 19 de juliol de 1936 es produí una autonomia municipal que ratllà la independència legislativa, la qual cosa no implicà, necessàriament, la possessió del poder real que, com tot-hom sap, es trobava al carrer a les mans de les organitzacions populars.»¹²⁹

Aquest poder s'escenificà amb algunes resolucions preses des de l'alcaldia, per tal de dotar de més poder econòmic les finances municipals a fi i efecte de poder pagar el personal municipal i satisfer les necessitats més urgents del pressupost. En la comissió de Govern del 24 de juliol, la primera d'ençà del solleva-

126 PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 17.

127 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 103.

128 «Relación de los hechos ocurridos en motivo de la guerra determinada por el levantamiento cívico-militar del 18 de juliol de 1936». Arxiu Diocesà de Barcelona. Reproduït a MARTÍ I BONET, Josep Maria. *El martiri dels temples a la diòcesi de Barcelona (1936-1939)*, p. 148.

129 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.* p. 148.

Barcelona, 6 de març de 1937

Conferència «L'economia del treball humà» realitzada pel doctor belga Alexander Chleusebaigue, que obrí un cicle sobre estudis econòmics, organitzat per la Conselleria d'Economia de la Generalitat, celebrat a la Cambra de Comerç.

Al costat esquerra d'Hilari Salvadó, Andreu Capdevila, president del Consell d'Economia de la Generalitat.

JOSEP MARIA SAGARRA / ANC-FONS JOSEP MARIA SAGARRA

ment del 18 de juliol, s'acordà que tots els funcionaris que haguessin pres part en el citat cop fossin destituïts dels seus càrrecs de funcionaris. En l'esmentada reunió municipal es prengué el compliment del Decret del 24 de juliol de 1936 de la Generalitat de Catalunya pel qual el president Companys i el conseller Espanya disposaven:

«Article 1r. Cessaran en tots els Ajuntaments de Catalunya els Consellers, propietaris o suplents, que procedixin de llistes dels partits no afectes al Front Popular d'Esquerres de Catalunya.»¹³⁰

Un Decret del 21 d'agost de la Conselleria de Governació eixamplava el Decret del 24 de juliol atorgant de forma extraordinària més autonomia municipal a l'Ajuntament de Barcelona, el qual aconseguia unes quotes de govern fins el moment mai assolides.¹³¹ El nou Ajuntament es constituïa per 31 consellers-regidors, quedant exclosos els de la Lliga i els del PRR. Als 26 consellers d'ERC que ja formaven part de l'assemblea municipal s'afegirien els cinc suplents següents: Francesc Ferrer i Pié, Antoni Lloret i Fumanal, Gaetà Rahola i Escofet, Ramon Palomes i Tudó i Delmir Ibàñez i Sanagustín. En constituir-se l'Ajuntament, sorgit del Decret de Governació, el 3 de setembre de 1936 es procedí a elegir els membres de la Comissió de Govern. La Comissió quedà formada pels següents consellers-regidors:¹³²

Alcalde: Carles Pi i Sunyer (ERC)
Hisenda: Vicenç Bernades (ERC)
Governació i Policia Urbana: Hilari Salvadó (ERC)
Proveïments: Josep Escofet (ERC)
Urbanització i Obres Públiques: Ot Hurtado (ACR)
Estadística, Política Social i Assistència:
Marià Martínez i Cuenca (PSUC, abans USC)
Serveis Públics: Francesc Codó (ERC)
Cultura: Jaume Serra i Hünter (ERC)

130 «Decret de Governació», *Butlletí Oficial de la Generalitat de Catalunya*, 24 de juliol de 1936, p. 673-674.

131 ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *Op. cit.* p. 148-149.

132 *Ibidem.*

Entre els membres de la Comissió de Govern hi ha un membre de la nova formació política comunista, el PSUC. El 23 de juliol, tot just cinc dies després del cop d'estat, es fundava el Partit Socialista Unificat de Catalunya, com a fusió de la Unió Socialista de Catalunya, del Partit Comunista de Catalunya, del Partit Català Proletari i de la Federació Catalana del PSOE. Tanmateix, el projecte de creació d'un nou partit d'ideologia marxista s'arrossegava de lluny, des del desenllaç dels Fets d'Octubre. La nova entitat política pretenia aglutinar tot l'espectre del socialisme i comunisme obrer i ser el referent català de la Internacional Comunista. El PSUC esdevindrà un puntal en l'àmbit polític català dels anys de la República en guerra. Tot i navegar en el mateix vaixell, la rivalitat entre ERC i el PSUC es farà punyent. A l'Ajuntament de Barcelona aquesta rivalitat quedarà ben palesa dins del Comitè Permanent Municipal, el relleu onomàstic de les Comissions de Govern.

Aquesta remodelació havia de durar poc, ja que la Generalitat de Catalunya havia format nou govern donant l'entrada a d'altres formacions polítiques com la CNT, el POUM i el PSUC i els ajuntaments també s'adaptaren al moment polític seguint l'exemple del Consell de Govern de la Generalitat. L'Ajuntament de Barcelona organitzà un Ple extraordinari a fi i efecte de fer efectiu el Decret del Departament de Seguretat Interior de la Conselleria de Justícia. En aquest Ple celebrat el 21 d'octubre, s'elegí el nou Comitè Permanent Municipal:¹³³

Alcalde President: Carles Pi i Sunyer (ERC)
Hisenda: Vicenç Bernades (ERC)
Governació: Hilari Salvadó (ERC)
Serveis Públics: Vicenç Pérez (CNT)
Urbanització i Obres: Manuel Muñoz (CNT)
Vigilància Municipal: Jaume Aragó (CNT)
Cultura: Víctor Colomer (PSUC)
Assistència Social: Marià Martínez Cuenca (PSUC)
Higiene i Sanitat: Tomàs Tussó (POUM)
Estadística: Manuel Andreu (ACR)
Proveïments: Pere Puig i Subinyà (UR).

133 «Ahir a la tarda es constituí el nou Ajuntament de Barcelona. Carles Pi i Sunyer, alcalde», *La Humanitat*, 22 d'octubre de 1936, p. 3.

Barcelona, 16 de març de 1937

Ambulància de l'Ajuntament, combatents republicans, bombers i ciutadans donant els primers auxilis en una casa destruïda per un bombardeig aeri al carrer Mediterrània de la Barceloneta.

ANC-FONS GENERALITAT DE CATALUNYA (SEGONA REPÚBLICA)

Amb la composició dels nous governs municipals molts consellers-regidors elegits per sufragi universal, en els eleccions municipals del 14 de gener de 1934, quedaven desposseïts del càrrec i eren reemplaçats per membres de les noves forces polítiques i sindicats emergents. El principal partit polític de la dècada republicana, ERC, quedava a Barcelona amb dos figures en el nou enquadrament del nucli dur municipal. Ocuparia l'alcaldia i la conselleria-regidoria de Governació. Salvadó anava agafant pes i protagonisme en el nou cartipàs municipal.

L'Assemblea estava composta a més dels consellers-regidors que formaven el Comitè Permanent Municipal per:

ERC: Josep Escofet, Francesc Codó, Josep Gispert, Domènec Pla, Antoni Oliva i Joan Cordomí.

CNT: Jaume R. Magrinyà, Joan Puig i Elias, Poncià Alonso, Magí Cabruja, Alexandre G. Gilabert i Vicenc Barrientos.

PSUC: Eusebi Rodríguez, Jordi Benejam, Joan Borràs i Josep Muni.

POUM: Josep Martí i Pere Bonet.

ACR: Tomàs Pumarola, Ot Hurtado i Manuel Andreu.

UR: Pere Vinyals i Pau Baqués.

El nou panorama sorgit del sollevament del 18 de juliol comportava una nova escenificació política on el poder decisiu i d'acció restava en mans de més d'un partit. Sense haver passat per les urnes la CNT i el PSUC aconseguien quotes de poder inimaginables en un context de pau. ERC de cop i volta perdia el poder hegemònic aconseguit a les urnes, tot i que mantenia els principals càrrecs del país i controlava la majoria al Govern de la Generalitat.

Pi i Sunyer en les seves memòries descriu força bé aquell Ajuntament sorgit de la nova composició política del Decret de Justícia:

«I què hi fèiem, mentrestant, a l'Ajuntament? Ben poca cosa podíem fer. En temps de guerra i de desbordaments revolucionaris no podia pensar-se en plans per al futur; s'havien d'anar resolent els problemes que la mateixa anormalitat plantejava i procurar que els ciutadans patissin el menys possible les contingències presents. Amb l'entrada de les sindicals canvià la compo-

sició del Municipi; de fet, els de la U.G.T. ja hi eren amb la representació del P.S.U.C., però la incorporació dels cenetistes era cosa nova. Entraren a l'Ajuntament amb grans proclames, volent canviar-ho tot; però tot continuà igual, i a part de les notes truculentes en els seus diaris, no s'en preocuparen massa. Els seus dos regidors més importants eren el que tenia per motiu «en Combina», i l'Aragó; el primer donant-se aires d'ésser un dels factòtums de la C.N.T.; el segon, adoptant un benigne posat de bonhomia. Amb tot, fóra injust si diguéssim que els cenetistes es portaren malament al Municipi; ésser regidors afalagava a la seva vanitat —que la tenien—, però sempre vaig poder mantenir l'autoritat del càrrec, que ells respectaven.»¹³⁴

La tasca d'Hilari Salvadó com a conseller-regidor la trobem centrada en la governança del funcionariat de l'Ajuntament i la direcció de la Guàrdia Urbana, la qual prengué una rellevància més important atès les circumstàncies del moment. El 20 d'agost 170 funcionaris de l'Ajuntament eren cessats per les seves suposades relacions i col·laboracions amb els revoltats. Se'ls consideraven feixistes. Salvadó feia pública la llista dels cessats, després que l'Associació d'Empleats Municipals amb la col·laboració de regidors del govern municipal en determinés quins havien de ser expulsats. Entre els cessats hi havien mecanògrafes, guàrdies urbans, escriptors, infermeres, mestres, paletes, jardineros, ordenances... Per tal de pal·liar el nombre de baixes calgué organitzar oposicions. *La Gasetta Municipal de Barcelona* publicava el llistat dels aspirants que havien aprovat les proves. En total 202 nous funcionaris, la majoria dels quals serien represaliats pel franquisme anys després.

Entre aquesta nova formada de treballadors que entraran a treballar a l'Ajuntament de Barcelona hi trobem Francesca Cervera i Gros i Joaquina Tarrades. Ambdues seran contractades i nomenades per la Comissió de Govern com a telefonistes interines de la centraleta de la Casa Gran. Sembla ser, segons consta en l'expedient de Francesca Cervera dipositat a l'Ar-

134 PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 39.

**Barcelona,
circa 1937**

Els equips de salvament
rescaten un nen
d'entre les runes
d'un edifici després
d'un dels sagnants
bombardejos
sobre la ciutat.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

xiu Municipal Contemporani de Barcelona, que aquesta fou contractada, i amb força interès, per Hilari Salvadó.¹³⁵ Per acord de la Comissió de Govern de l'1 de març de 1937 Francesca Cervera esdevindrà funcionària oficial de telefonista per adopció.

Francesca Cervera, també coneguda com a Paquita, va néixer al Port de la Selva l'11 de maig de 1904. El pare era originari de Girona i la mare del Port de la Selva. Casada en primeres núpcies amb Marià Bonet i Navarro amb el qual va tenir dos fills, en Joan i la Magdalena. En marxar Hilari Salvadó de Barcelona cap a l'exili, el gener de 1939, Paquita Cervera l'acompanyarà, deixant marit i fills.

A l'agost d'aquell any l'Ajuntament facultava Hilari Salvadó, com a conseller delegat del Districte Primer, per tal que incautés en nom del municipi els Banys Orientals, situats a la platja de la Barceloneta. El Comitè Permanent el designava com a delegat de l'administració local en l'administració dels citats Banys Orientals i de la Mar Bella. També, participava en actes protocol·laris en nom de l'Ajuntament o bé reforçant la figura de l'alcalde tot acompanyant-lo així com substituint-lo com alcalde accidental. Al mateix temps, des de l'administració local s'havia obert la possibilitat d'allistar funcionaris voluntaris per anar al front. Per tal motiu es creà la Columna Pi i Sunyer, batejada en honor a l'alcalde. En l'acte de presentació de la columna Salvadó, com a responsable dels funcionaris municipals, hi prengué part conjuntament amb l'alcalde. L'equipament i l'armament anirien a càrrec del pressupost ordinari de l'Ajuntament. La Columna Pi i Sunyer va participar en accions bèl·liques en el Front d'Aragó. L'alcalde, l'estiu de 1936, es desplaçà al front per fer costat als membres de la columna.

A inicis d'octubre, Hilari Salvadó obté el permís del Comissariat de Propaganda de la Generalitat, dirigit per Jaume Miravittles, per anar al front d'Aragó acompanyant als periodistes Anton Marc Pellicer i Casimir Baidés.¹³⁶ Visiten la Columna Macià-Companys, composta majoritàriament per voluntaris d'ERC i d'Estat

Català, que en aquells moments està operant a Azaila, a Terol.

El 3 de desembre d'aquell any, el Departament de Seguretat Interior de la Generalitat de Catalunya l'autoritzava per a circular lliurement «*per tot Catalunya, zones fronteres i zones de guerra, de dia i de nit, amb arma curta i llarga*».¹³⁷ Per sort no li calgué mai utilitzar cap pistola ni fusell.

Si no hi havia prou amb el conflicte bèl·lic que no parava de segar vides humanes, el Govern de la Generalitat entrava en crisi per divergències entre les organitzacions polítiques que el formaven. El PSUC utilitzava el seu creixement de militància per guanyar pes polític. El nou govern, constituït el 18 de desembre de 1936, estava format per tres consellers més el president d'ERC, quatre de la CNT, tres de la UGT-PSUC i un de la UR. Tanmateix, els anarquistes continuaven tenint més representació que els comunistes. El representant del POUM era exclòs i la campanya de difamació i obstrucció vers el partit d'Andreu Nin es feia cada cop més patent; sobretot des de les files d'un PSUC a les ordres de Moscou. Semblava que la composició del nou Govern paralitzava la crisi. Però només fou una treva temporal fins l'esclat dels sagnants Fets de Maig de 1937.

El primer any de la República en guerra finalitzava amb una greu problemàtica en referència a la carestia dels aliments: la manca de blat per a elaborar pa. Segons Ferran Aisa:

«Les dones dels barris barcelonins es mobilitzaren i una comissió es va concentrar a la plaça de la República en la que va ser la primera manifestació per reivindicar pa, si bé no seria l'última. Les manifestants mostraven un gran malestar, ja que els diversos comitès no havien pogut solucionar el problema. La força pública tolerava l'aldarull que feien les dones, les quals crida-

135 AMCB. (F131). Expedient 7301 de 1936.

136 Fons PFV-Fundació Josep Irla.

137 Arxiu de Pep Ferré i Vidal. Al document consta com a domicili d'Hilari Salvadó el carrer Venasc, 1, 1r. No hem identificat aquest carrer al nomenclàtor de l'època. És possible que per tal d'evitar donar la veritable adreça, a fi i efecte de no ser utilitzat per algú amb finalitats oposades al seu ús, s'utilitzés un carrer i numeració fictici.

Barcelona, 21 d'abril de 1937

Seguici fúnebre en l'enterrament de les víctimes d'un bombardeig aeri al port.

D'esquerra a dreta: Hilari Salvadó, Jaume Serra i Hünter i Joan Puig i Elias.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

ven: “Menys comitès i més pa. Que governi un Govern: el de la Generalitat”.»¹³⁸

Una comissió de dones foren rebudes al Palau de la Generalitat pel nou conseller de Cultura, Antoni Maria Sbert que havia substituït Ventura Gassol, crític amb els anarquistes i obligat a fugir a l'exili el 23 d'octubre amenaçat de mort pels faistes. Sbert va comunicar al grup de dones reunides que l'Ajuntament de Barcelona en pocs dies rebria una forta comanda de farina. Davant l'escassetat d'aliments, i més tard amb els bombardejos que va patir Barcelona, les famílies que podien duïen els fills fora de la ciutat per tal d'evitar els estralls del conflicte. La manca d'aliments bàsics va comportar la implantació de la targeta de racionament —que entrà en vigor el 20 de gener de 1937 distribuïda per l'Ajuntament— per tal de regular-ne l'escassetat. Per tal d'assabentar els barcelonins de la posada en funcionament de la targeta es publicà un ban municipal amb el següent text:

*«Cada cap de família que en el seu dia va omplir els fulls distribuïts per la Conselleria de Proveïments rebrà al seu domicili, tancada en un sobre, la targeta de racionament i els tiquets corresponents als diversos productes a racionar. La targeta o carnet serveix per a tots els mesos, i ha de guardar-se, perquè és el document que acredita la personalitat del consumidor; quant als tiquets, es renovaran tots els mesos, i probablement més endavant, quan el servei marxi amb regularitat, cada dos o tres mesos. Els tiquets que es reparteixen corresponen als productes pa, carn, patates, ous i carbó. Encara que el racionament començarà només pel pa, s'ha cregut convenient incloure als mateixos tiquets corresponents els altres productes previstos per la Conselleria de Proveïments, per al possible racionament d'alguns d'ells.»*¹³⁹

Aquell primer Nadal en guerra seria diferent als viscuts fins aleshores. Ni esclats de rialles, ni esclats dels

Barcelona, 13 de maig de 1937

Anvers del bitllet de 50 cèntims emès per l'Ajuntament de Barcelona durant la Guerra Civil i signat per Hilari Salvadó com a alcalde, tot i que aleshores només ho era accidental. CDMH

138 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 297.

139 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 322.

Barcelona, 30 de juny de 1937

Preses de possessió de Carles Pi i Sunyer com a nou conseller de Cultura de la Generalitat.

D'esquerra a dreta: x, Domènec Pla, Joan Puig i Elias, Antoni Maria Sbert, Carles Pi i Sunyer, Carles Martí i Feded, Pere Bosch i Gimpera, Hilari Salvadó, Vicenç Bernades, Josep Irla i Antoni Oliva.

JOSEP DOMÍNGUEZ / FCPS

taps de les ampolles de xampany, un àpat de Nadal com un àpat qualsevol. Carles Pi i Sunyer ens narra prou bé aquella nit de Nadal del 1936:

«I ja som a la Nit de Nadal. La Nochebuena castellana, que aquest any és de guerra. Amb tot, la nit té una serenor de miracle. Un creixent de lluna no priva que brillin clares les estrelles. Abans de sopar comença a sentir-se un soroll somort. Sembla que vingui de lluny, però va acostant-se. De sobte s'hi barreja un fort brunzir de motors. Són els caces que han sortit. Més tard, baixem als sòtans, on funcionaris i guàrdies fan tabola. De la cuina del costat, arriben, com a glopades, l'alegria oblidadissa de cants i rialles. Mentre que de tant en tant continua el persistent record del canoneig.»¹⁴⁰

L'any nou no deixava de ser una perllongació de l'anterior. Les festes de Nadal en el seu sentit més religiós havien deixat d'existir. El dia de Reis s'havia convertit en la Diada de l'Infant.

El 26 de gener l'alcalde Carles Pi i Sunyer i el conseller-regidor de Governació, Hilari Salvadó, s'acomiadaven dels funcionaris voluntaris que havien d'engreixar la centúria que duia el nom del batlle.¹⁴¹

Per Salvadó, la presència activa als actes del partit era força notòria. El 28 de març presentava un míting organitzat per les JEREC a la seu d'ERC del Districte I, situada al carrer Ample, 27.¹⁴² Hi intervingueren: Lluís Martí, Ramon Serra, Josep Montes, Montserrat Martínez, Josep Maria Lladó i Josep Navarro i Costabella. El míting volia fer palès que ERC s'involucrava amb la tasca revolucionària de la guerra i al mateix temps realitzava tasca de govern:

«Els oradors destacaren la missió històrica que compleix i que ha de complir la joventut antifeixista, i subratllaren d'una manera especial l'esforç conscient i

140 PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 50.

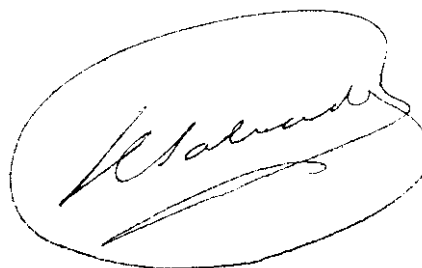
141 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 321.

142 «Joventuts. El míting de demà», *Butlletí d'Esquerra Republicana de Catalunya - Federació de Barcelona-ciutat*, 27 de març de 1937, p. 2.

Barcelona, circa 1937

Hilari Salvadó, en un retrat oficial com a regidor.
JMTG

1937

Signatura d'Hilari Salvadó.

Barcelona, 10 de juliol de 1937

Casament a l'Ajuntament de la germana d'Hilari Salvadó, Dolors Salvadó amb Antoni Oliver.

Entre els convidats l'alcalde Carles Pi i Sunyer —mig tapat— i els consellers-regidors

Domènec Pla i Marià Martínez Cuenca.

FCPS

disciplinat de les Joventuts d'E.R.E.C. en la guerra i en la revolució. Negaren amb sòlida argumentació, les imputacions fetes a E.R. de C. per part d'algú en el sentit que aquesta organització havia esgotat —com les altres fraccions republicanes d'esquerra— les possibilitats d'acció i de direcció pel fet de no ésser prou revolucionària.»¹⁴³

Moltes de les crítiques contra ERC venien del nou partit comunista, el PSUC, que pretenia arrabassar-li l'hegemonia de les esquerres. Si en el moment de constituir-se, el juliol de 1936, comptava uns 6.000 militants a finals del 1938 afirmarien propagandísticament tenir-ne 90.000.¹⁴⁴

El veterà polític i historiador Antoni Rovira i Virgili, des de les pàgines de *La Humanitat*, reivindicaria ERC com la força majoritària de Catalunya i criticaria la nova formació d'ésser un partit sucursal d'Espanya i d'Europa:

«Mentre s'encenen i s'apaguen els focs d'encenalls, la vida de l'Esquerra es manté com una flama segura.»¹⁴⁵

El PSUC, a mida que anava avançant la guerra, anava guanyant força en l'espai de l'esquerra revolucionària, en detriment dels anarquistes de la CNT-FAI i el POUM. Els Fets de Maig canviaren les regles del joc dins del bàndol republicà. El detonant fou l'ocupació de l'edifici de la Telefònica en mans de la CNT per part de les forces d'ordre públic de la Generalitat. L'edifici de la Telefònica era el principal nus de les comunicacions entre Barcelona i el Govern de l'Estat. Qui en posseïa el control obtenia tota la informació del desenvolupament bèl·lic. Es creuaren trets entre dos bàndols republicans. Per una banda la CNT i el POUM i per l'altra la Generalitat, el PSUC i els seus aliats. Després de

quatre dies de lluita aferrissada pel control de la situació els anarquistes i poumistes foren vençuts i s'inicià el declivi hegemònic de la CNT i la il·legalització i persecució del POUM, acusats de confidents dels feixistes, en la guerra bruta del PSUC i el PCE per liquidar aquesta organització d'inspiració trotskista enfrontada a l'estalinisme, com així van fer amb l'assassinat del seu líder, Andreu Nin, per ordre d'Stalin.

Els Fets de Maig significaren també una pèrdua de poder polític de la Generalitat atès que el govern de l'Estat s'aproprià de competències autonòmiques com l'ordre públic i les atribucions de proveïments.

Un protagonista d'aquelles jornades fou el cap de Proveïments de l'Ajuntament de Barcelona, Francesc Serinyà, el darrer funcionari de la Casa Gran en abandonar-la abans de l'entrada de les forces franquistes. En una entrevista realitzada pels periodistes Josep Maria Huertas i Jaume Fabre, Serinyà esmentava les seves experiències en aquells tràgics jorns de maig:

«Sempre recordaré que, durant els fets de maig de 1937, l'alcalde, l'Hilari Salvadó, [en aquelles dates actuava com a alcalde accidental, en absència de Carles Pi i Sunyer] va cridar-me en quedar isolats dins l'Ajuntament —no es podia sortir a la plaça de Sant Jaume dels trets que disparaven— i va preguntar-me: “Què teniu per menjar?” “No hi ha res” “Com?” “No es pot sortir i el poc que hi havia s'ha anat acabant”. A fora tiraven trets, no sabien ben bé contra qui, crec jo, però en tiraven. Aleshores li vaig dir a l'alcalde: “Mireu, aquí, abaix hi ha un “colmado” Simó. Si em doneu un guàrdia qual-sevol, encara que sigui tancat, jo hi entraré”. I vam anar tots tres: un guàrdia amb el fusell, l'alcalde i jo, cap al “colmado”. Era al xamfrà del carrer d'Avinó amb el de la Lleona.

“Quan vam arribar, vaig agafar embranzida i vaig saltar a l'altre costat, però mentrestant ja em van disparar un raig de trets des de la plaça de la Verònica, on hi havia una barricada des de la qual mosca que passava tret que li pegaven. Vaig entrar, estava obert, i els hi vaig demanar menjar per a l'alcalde. Em van preparar dos paquets grossos, massa grossos, que no es podien ni portar. Vaig sortir i els hi vaig dir que primer tiraria un paquet i després un altre, i que finalment saltaria jo.

143 «Joventuts. El miting al districte primer», *Butlletí d'Esquerra Republicana de Catalunya - Federació de Barcelona-ciutat*, 30 de març de 1937, p. 2-3.

144 PUIGSECH I FARRÀS, Josep. *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*, p. 136-137.

145 «Vitalitat de l'Esquerra», *La Humanitat*, 13 de juny de 1937, p. 1.

Barcelona, 16 de juliol de 1937

Hores abans de prendre possessió de l'alcaldia, el darrer acte d'Hilari Salvadó, encara com a regidor, fou assistir a l'obertura del 5è Congrés de la Federació de Cooperatives de Catalunya. A la presidència també s'hi poden reconèixer Francesc Xavier Casals, Joan Ventosa i Roig i Antoni Dot. CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Tiro un paquet i darrera d'ell tot un seguit de trets, tiro el segon i aquest el van arribar a tocar, però així i tot el pogueren agafar entre el guàrdia i l'alcalde. Vaig deixar passar una estona i aleshores vaig saltar jo sense que em passés res.»¹⁴⁶

Durant els dies que durà la revolta dels Fets de Maig Carles Pi i Sunyer va tenir una recaiguda. Un atac de reumatisme, el tercer en vida, el deixava fora del càrrec d'alcalde per un temps. Segons el mateix Pi i Sunyer en les seves memòries:

«I fou en aquesta atmosfera tensa i entenebrida que un matí, després d'una nit de pesantor inquieta i de malsons, vaig despertar-me amb el cos rígid, garrotades les articulacions per un atac de reumatisme articular agut que em condemnava, passés el que passés, a romandre, qui sap quants dies, lligat al llit sense poder-me moure. I a quedar potser, amb el cor més mal-mès. Unes perspectives ben poc agradables, certament, en aquelles hores tèrboles.»¹⁴⁷

Aconsellat pel seu germà metge, August Pi i Sunyer, l'alcalde decidí anar-se'n a la Jonquera a reposar i refer-se. Hilari Salvadó assumí l'alcaldia en funcions i el 13 de maig, per tal de suplir la manca de paper moneda de la República, es reunia d'urgència el Comitè Permanent municipal a fi i efecte de poder proposar l'emissió de paper moneda. D'acord amb el Decret del 21 de setembre de 1936 de la Generalitat i les disposicions del gener de 1937 l'Ajuntament emetria bitllets d'una pesseta i de cinquanta cèntims.

Durant l'etapa d'alcalde accidental de Salvadó es prengueren acords municipals¹⁴⁸ com la contractació de moneda-divisa per a la compra a l'estranger de deu xassís per al servei de neteja pública domiciliària, l'habilitació de nous projectes del CENU, l'inici de les

obres del refugi antiaeri de la plaça del Nord a Gràcia, la contractació de diverses aules de l'Ateneu Obrer de Sant Andreu de Palomar per a obrir-les com escoles municipals i tot un seguit de mesures urgents per tal de pal·liar els efectes devastadors de la guerra, com la d'autoritzar les forces del castell de Montjuïc a utilitzar per menjar i dormir l'hotel-restaurant de Miramar.

Ferran Aisa simplifica força bé l'etapa de Salvadó com a alcalde accidental amb les següents paraules:

«L'alcaldia accidental havia posat a la llum el perfil honest d'un polític apassionat que es lliurava amb ànima i cos a la seva ciutat. Hilari Salvadó seria molt aviat el futur alcalde de Barcelona.»¹⁴⁹

D'altra banda, sis dies abans que fos nomenat alcalde de la seva germana Dolors es casava. *Última Hora* en publicava la notícia:

«Aquest migdia s'ha celebrat al Saló de les Cròniques de la Casa de la Ciutat el casament d'Antoni Oliver i Riba amb Dolors Salvadó i Castell, germana la núvia de l'alcalde interí senyor Hilari Salvadó. Han assistit a l'acte, ultra l'alcalde, el senyor Carles Pi i Sunyer, conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, el qual portava la representació del President senyor Lluís Companys; l'alcalde de Madrid, senyor Rafael Henche, els consellers municipals senyors Martínez Cuenca, Colomer, Aragó, Muni, Cusó, Arís, Bernades, Vaqués, Alonso, Pérez Combina, Oliva, Tusó, Castellote, Andreu, Gilbert, Cabruja, Muñoz, Borràs, Bertran, Vinyals, i els oficials de Cerimonial senyors Puigdomènec i Oller. El matrimoni ha estat efectuat pel jutge popular local núm. 5, senyor Rafael Corbella i Amat, i pel secretari senyor Josep Martínez Arévalo. Com a testimonis han actuat els regidors senyors Josep Escofet, Domènec Pla. Ha assistit a l'acte un nombrós públic.»¹⁵⁰

146 FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep Maria. «Francesc Serinyà, l'últim funcionari», entrevista a *L'Avenç*, desembre de 1980, p. 17-18.

147 PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 60.

148 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 394-395.

149 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 398.

150 «S'ha casat una germana de l'alcalde», *Última Hora*, 10 de juliol de 1937, p. 2.

Barcelona, 16 de juliol de 1937

Hilari Salvadó dirigint-se als consellers municipals en el ple que l'elegí com a nou alcalde de Barcelona.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

Alcalde de Barcelona

11

Al cap de pocs dies del retorn de Pi i Sunyer a l'alcaldia, el president Companys el proposava com a nou conseller de Cultura en la remodelació del seu govern. Segons el propi alcalde:

«Un matí, quan encara feia pocs dies del meu retorn a Barcelona, Companys vingué a veure'm a l'Ajuntament. Parlàrem a soles al meu despatx una llarga estona. Vaig trobar-lo nerviós, un xic decaigut. Va dir-me com el seu pensament anava donant voltes per a cercar la millor solució possible dels greus problemes plantejats i que volia que el nou Govern de la Generalitat a constituir fos una garantia de redreçament, i que per aquest fet contribuís a aixecar la moral de la població catalana. Va insinuar-me —i aquest era el real objectiu de la visita— com desitjaria que jo hi entrés. De fet, no hi havia res que m'ho impedís. A l'Ajuntament aleshores, com ja he esmentat, poca cosa positiva es podia anar fent per la ciutat. Per això no vaig haver de pensar-m'hi gaire per a contestar afirmativament.»¹⁵¹

Pi i Sunyer en acceptar la proposta de Companys envià una comunicació a l'alcalde accidental de Barcelona on li fa saber:

«Nomenat per l'Honorable President de la Generalitat conseller de Cultura del govern de Catalunya, sento haver de posar en els vostres mans la dimissió i renúncia dels meus càrrecs d'Alcalde i Conseller Municipal de la nostra ciutat. En comunicar-ho amb una emoció que tot altre paraula trairia, no puc expressar el profund sentiment amb que deixi l'Ajuntament de Barcelona, obligat per un imperatiu inexcusable de servir Catalunya a aquesta hora decisiva.»¹⁵²

El Govern municipal decidí efectuar l'elecció del nou alcalde a través d'un ple extraordinari, segon recull l'acta del 8 de juliol:

151 PI I SUNYER, Carles. *Op. cit.*, p. 65

152 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 8 de juliol de 1937.

Barcelona, 16 de juliol de 1937

Hilari Salvadó tot just escollit nou alcalde de Barcelona, amb la resta de consellers-regidors del ple municipal, en un Saló de Sessions on s'havia cobert amb roba el retrat de la Reina Regent.

JOSEP DOMÍNGUEZ / L'AJUNTAMENT DE BARCELONA. REPÚBLICA, GUERRA I REVOLUCIÓ (1931-1939)

«...que els representants dels distints grups consistorials estimen que per a donar més relleu i caràcter a la designació de l'Alcalde es indicat fer l'elecció per la corporació municipal plena, en lloc de que la faci el Comitè Permanent Municipal, malgrat tenir delegades les seves facultats.»¹⁵³

El divendres 16 de juliol, a les 6 de la tarda, se celebrà aquest ple extraordinari. El conseller-regidor Víctor Colomer proposà fer l'elecció per aclamació, però d'acord amb el president de l'Assemblea Municipal, Joan Puig i Elias, es va fer la votació per escrit i secreta. Hilari Salvadó obtingué 31 vots a favor i un en blanc, el propi. La unanimitat no era casual. Salvadó ja havia demostrat lideratge en absència de Pi i Sunyer. En ser nomenat batlle pronuncià les següents paraules:

«En assumir el meu càrrec crec necessari fer esment dels meus anhels encaminats a aconseguir per a Barcelona la puixança i engrandiment necessaris que permetin les circumstàncies doloroses que travessem. No haig de regatejar el meu esforç ni la meua voluntat fermíssima per tal d'aconseguir tots els beneficis possibles per a la ciutat. (...) En ésser elegit Conseller en Cap de l'Ajuntament de Barcelona, capital de Catalunya, seguiré com sempre, com tota la meua vida essent catalanista que per damunt de tot interès hi posa el sagrat de la Catalunya nacional, i, en laborar per Barcelona ho faré no sols impulsat pel gran amor que li professo, sinó pensant també que ella és el Cap i Casal de totes les terres catalanes.

Aquest catalanisme, però, no ha d'impedir que des del lloc que m'és assenyalat. I en proporció que m'escaigui, i àdhuc més si cal, m'ajunti l'esforç de tots els ciutadans en la lluita contra el feixisme, que sostenen, en lliure concert, els pobles ibèrics, per tal d'aconseguir en data propera un alliberament total que en tots els conceptes ens permeti viure sense sentir damunt nostre la marca de l'esclavatge. En aquest moment solemne, aprofito l'avinentesa per tal de retre càlid homenatge a totes les víctimes del feixisme.

A treballar, doncs. Per Barcelona, per Catalunya, per la llibertat i un millorament social, endavant sempre. Aquest ha estat tot-hora el nostre lema i no deixarà ara d'ésser-ho.»¹⁵⁴

Tot just ocupat el càrrec es reunirà amb el president Companys i serà entrevistat per diversos mitjans. A l'endemà de ser elegit se'n feia el seu perfil:

«Ans que res és catalanista. Un home que per damunt de totes les coses estima Catalunya. La seva història és la història precisament d'un catalanista. Començà servint la nostra pàtria d'una manera romàntica i sentimental. Era soci d'entitats excursionistes, lector de premsa catalana. Assistia a totes les manifestacions patriòtiques: Casanova, Claris... Fossar de les Moreres. Aleshores era un jovenet que moltes vegades havia plantat cara a la policia d'Alfons XIII, i havia estat atropellat pels cavalls de la Guàrdia Civil els tricorns de la qual projectaven una ombra negra sobre les nostres aspiracions nacionalistes.

Tota la seva adolescència està menada per aquest amor a Catalunya. No hi ha festival catalanista, ni aplec, ni reunió, que no hi figuri aquest xicot. És l'època romàntica de la nostra política, l'època que constituïa una heroïcitat i fins i tot una follia llançar un "visca Catalunya!" [...]

Sovint, en aquell període, el veiem president d'entitats catalanistes i soci de totes aquestes entitats. És l'home de les cent quotes i de les cent ensenyes. Practica esports en aquells moments que, també practicant-los, es feia catalanisme.

[...]

Des del 13 de setembre del 1923 fins a la caiguda de la dictadura del general Miguel Primo de Rivera, la vida d'Hilari Salvador és un complot constant. Ha deixat enrera el catalanisme romàntic i sentimental, ha deixat enrera servir Catalunya ballant sardanes i assistint a aplecs excursionistes. Ara es juga constantment la llibertat. Fa recaptés clandestines a profit dels presos i de Macià i els seus. Fa circular diaris, també clandestins.

153 AMCB. Plenari de l'Ajuntament de Barcelona, 16 de juliol de 1937.

154 *Ibidem.*

Barcelona

17 de juliol de 1937

La primera visita oficial
d'Hilari Salvadó
com a alcalde de Barcelona
fou al president Companys
al Palau de la Generalitat.

JOSEP MARIA SAGARRA /
ANC - FONS JOSEP MARIA
SAGARRA

Té processos i la policia el cerca, però ell segueix treballant per Catalunya i conspirant de la manera més novel·lesca que hom es pot imaginar.

Els catalanistes l'estimen. La seva còrpora poderosa, la seva veu forta i profunda és familiar als centres i als locals catalanistes. Allà on és l'amo, allà on tothom el vol i on s'ha ficat tota la gent a la butxaca, és a la Barceloneta. Els veïns de la barriada l'anomenen "Lari" i abans d'ésser alcalde de Barcelona, de fet ja ho era de la Barceloneta. [...]

President del "Minerva", durant temps i temps, serveix la barriada amb una abnegació exemplar. Personalment té una simpatia extraordinària i una paraula agradable per a tothom. La gent l'estima i al mateix temps el respecta.

[...]

Ara el seu amor a la ciutat l'ha dut a ocupar l'Alcaldia de Barcelona. És una fita del seu entusiasme i del seu amor a Catalunya.»¹⁵⁵

Dos dies després, Andreu-Avel·lí Artís el descriu així:

«Hilari Salvador, pescador de la Barceloneta, alcalde cent per cent popular [...]

Hilari Salvador, fill del poble, arriba a l'Alcaldia en plena joventut, quan encara no s'han gastat els entusiasmes i les il·lusions de fill del poble.

A l'inrevés del que acostuma a passar amb els polítics, per a ell els problemes de la ciutat no s'han convertit encara en abstraccions. Si us parla de proveïments, podeu estar segurs que al pensament, més que no pas les estadístiques, hi té la dona que va a la plaça amb el cistell. Si us parla d'escoles, en lloc de pensar amb els sistemes pedagògics, la seva imaginació veu els vailets que juguen per les places de la Barceloneta, tot esperant que l'alcalde, el "seu" alcalde, els faci construir l'escola que manca a la barriada.

Política de realitats, dirà algú. Política simplement humana. Política pròpia d'un home que fa quatre dies era el més apassionat dels ciutadans. Política d'un home que, posat a l'Alcaldia, que mai no havia ambici-

onat, es troba que pot contribuir d'una manera directa a la resolució de les qüestions que ahir el preocupaven des del carrer.»¹⁵⁶

Pocs mesos després d'ésser elegit alcalde de Barcelona, a una publicació de la CNT, *Mi Revista*, apareixia un estudi grafològic en síntesi i estètica arrel d'una dedicatòria realitzada per Salvadó. L'autor, el professor Manuel Linares, afirmava:

«Alguna sombra de Maquiavelo es lo primero que se ve en esta escritura de trazado limpio, decidido y claro, que se va desenhebrando en las vocales, lo que descubre una psicología penetrante y con ideación extraordinaria, activa y fácil que le da una facultad de decisión pronta y definitiva, que debe por cierto redoblar la fuerza de sus resoluciones, que son forjadas en muy buena ley. Dominio de si mismo, lo que equivale a tenerlo sobre los demás, aparte de una sensibilidad exquisita y paradójicamente femenina. Enigmático. Persuasivo. Susceptible. Frio. Dureza que quizá provenga de un espíritu vindicativo. Esta cualidad de su temperamento está confirmada en su caligrafía angulosa, pero su construcción dextrógira demuestra una profunda afectividad de hombre bueno y amigo devoto, benévolo y que no olvida fácilmente el bien recibo. La firma que se enciera en bucle habla de cortesía con mucha habilidad diplomática: algún amor a la pose descubre ese mismo bucle de la rúbrica como el de la letra "B", grande e hinchada. La "H" inicial de la firma descubre una gran lucidez de espíritu, así como el ligado y la subida de la firma le confirman como un amante apasionado. Filosofía. Cerebralismo. Ardor latente contenido por una naturaleza donde nada desentona; es quizá excesivo en talento, aunque hay acusados rasgos de idealismo. Un soñador que construye como un hombre de acción, y quizá nunca llegue a plasmar en realidad lo que le pide su potente imaginación, que descubre su escritura larga, que estrecha los más amplios horizontes.

Su idealismo, con su imaginación, está urgido de algo más grande que quizá la humanidad sólo pueda beber

155 «Hilari Salvadó. Per damunt de totes les coses estima Catalunya», *Última Hora*, 17 de juliol de 1937, p. 4.

156 «Només gent malintencionada, que no vull qualificar, pot regatejar l'esforç català...», *Última Hora*, 19 de juliol de 1937, p. 4.

Barcelona, 17 de juliol de 1937

Hilari Salvadó, l'endemà d'haver estat escollit alcalde de Barcelona, és entrevistat per Andreu-Avel·lí Artís «Sempronio» per a *Última Hora*.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

muy diluido, porque es fina esencia. Debe ser un torondo partidario de las reivindicaciones sociales; pero como esto no es obra de un cerebro, sino de muchos cerebros juntos, los grandes ideales se estrellan ante la realidad san chopancesca, etc, etc.

Temperamento. Es el suyo delicadamente emotivo, calmo, afectuoso, amable. El carácter es duro y blando, cede más por la razón que por la persuasión. Excelente raciocinio deductivo. La voluntad es dura como un diamante y no se exterioriza jamás por medios violentos, pero no la dietene nada ni nadie; cualidad que confirma el movimiento de la pluma, parco, rápido y sin vacilaciones, aunque hay calma en la acción, que descubre la desenhebración de letras.»¹⁵⁷

Una de les anècdotes dels primers dies com a alcalde de la ciutat l'explicava Francesc Serinyà:

«Un dia va arribar la notícia que en el mercat de Santa Caterina el director tenia la caixa de cabals —tots els mercats en tenien una— plena de pots de llets. Vam anar cap allí amb l'alcalde, l'Hilari Salvadó, perquè la denúncia li havia arribat a ell. El director ens va rebre cerimoniós. Era un home gros que no feia més que saludar: “Senyor alcalde, senyor alcalde...”. I en Salvadó: “Obriu la caixa”. L'home va obrir-la i dintre hi havia deu o dotze pots de llet. L'alcalde el volia castigar, però jo vaig intervenir-hi: “Què voleu fer? Aquest home està carregat de família. I a més no són només els pots de llet, sinó que s'enduu altres coses del mercat, pagant-les o no pagant-les. Però tots els directors de mercats fan el mateix”. I ens vam limitar a canviar-lo pel director del mercat d'Horta, i prou. Cal pensar que tot això passava en plena guerra.»¹⁵⁸

Per a Hilari Salvadó el més important era guanyar la guerra. Entrevistat per Joan Maria Soler responia:

«Hoy pensemos tan sólo en ganar la guerra, que después haremos de Barcelona la ciudad hermosa que todos los barceloneses deseamos sea.»¹⁵⁹

En la mateixa entrevista el nou alcalde de Barcelona proposava les actuacions a realitzar durant el seu mandat:

«[...] en la actualidad estamos desarrollando un vasto plan de cultura con la creación de cantinas escolares, parvularios y guarderías en todos los distritos de la ciudad. Las mujeres que por las exigencias de la guerra se ven obligadas a ocupar importantes puestos en nuestras industrias no deben vivir bajo el peso de la preocupación de que sus hijos no tengan los cuidados precisos. El Ayuntamiento velará por ellos y muy especialmente en las barriadas obreras.

Vamos también a instalar rápidamente policlínicas en todos los distritos para que en caso de accidente la víctima sea trasladada con la máxima rapidez a un centro médicoquirúrgico cercano donde pueda ser operada sin necesidad de acudir a los hospitales. Por su carácter industrial, Barcelona requiere la instalación modernísima de varias de estas policlínicas.

Otro proyecto que vamos a realizar también muy en breve es la instalación de un Hospital de reposo en la falda de la montaña de San Pedro Mártir, para mutilados de guerra. Todo esto, como puede usted ver, de cara al porvenir, no de cara al presente.»¹⁶⁰

El mandat de Salvadó no seria fàcil. Hauria de fer front a una ciutat en estat de guerra i plena de dificultats per a sobreviure en un constant degoteig de bombes de l'aviació feixista italiana i alemanya.

157 «Lo que dice la caligrafía del alcalde de Barcelona Hilario Salvadó». *Mi Revista*, 15 de maig de 1937. p. 51.

158 FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep Maria. «Francesc Serinyà, l'últim funcionari», entrevista a *L'Avenç*, desembre de 1980, p. 18.

159 *Mi Revista*, 1 de novembre de 1937, p. 17.

160 *Op. cit.*, p. 16-17.

Barcelona, 18 de març de 1938

Bombardeig de l'aviació feixista italiana sobre el Parlament i la Barceloneta.

CHCC

Una ciutat sota les bombes

12

Des d'inicis de 1937 que Barcelona era bombardejada constantment. Primer des del mar pel vaixell Savoia de l'armada italiana i en els darrers mesos de la guerra des de l'aire per l'aviació feixista italiana i per l'alemanya nazi. Els atacs, indiscriminats, no solien atacar objectius militars. La idea terrorífica dels atacants era minvar la moral de la població.

Per tal d'evitar els atacs i protegir la població, l'Ajuntament construí bateries antiaèries i refugis. Es prohibí que les fàbriques fessin sonar les sirenes per no confondre la població amb el so de les que avisaven dels bombardejos. Des del Comitè Municipal Permanent es prengué l'acord, el 25 d'agost de 1937:

«[...] Posar a la disposició de l'Alcalde President de Barcelona la quantitat de 50.000 pessetes que serviran per a fer efectives les petites subvencions que siguin atendibles demanades a l'Ajuntament, amb motiu d'obres que tenen per finalitat la defensa passiva.»¹⁶¹

Així, durant el mandat de l'alcalde Salvadó, es construïren nombrosos refugis antiaeris públics i l'Ajuntament aconsellà els veïns que havien de fer-se amagatalls pel seu compte, ja que l'administració no podia arribar arreu. Ho féu editant un fulletó que duia el significatiu títol de «Defensa passiva antiaèria. Refugis: instruccions elementals per a la protecció contra els atacs aeris amb bombes explosives o incendiàries».

L'obligatorietat de fer servir els refugis era per a tothom, segons la Junta de Defensa Passiva de Barcelona. Tot i això, hi havia persones que no l'utilitzaven. Alguns per raons òbvies de mobilitat —malalts, minusvàlids,...— i d'altres per mandra i por. Estanislau Torres a les seves memòries ho relata prou bé:

«La gent es va abocar als refugis, quan es van produir els primers bombardeigs, refugis que, en general, estaven a mig fer, llavors encara. Després, a mesura que va anar passant, el temps, molts es quedaven a casa. Més, encara: molts, com la

161 ALBERTÍ I GUBERN, Santiago; ALBERTÍ I CASAS, Elisenda. *Perill bombardeig. Barcelona sota les bombes (1936-1939)*, p. 117.

Barcelona, 22 de juliol de 1937

Després de la caiguda del País Basc a mans de l'exèrcit franquista sublevat, el Govern Basc obrí una delegació a Barcelona per tal de donar suport a la seva població refugiada a Catalunya.

En la seva primer visita com a lehendakari José Antonio Aguirre, feu una entrada triomfal a la plaça de Sant Jaume —anomenada aleshores plaça de la República— en un automòbil al costat de l'alcalde Hilari Salvadó i del conseller municipal Joan Puig i Elias.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

meva mare mateix, ni tan sols no es llevaven. Jo només hi vaig baixar una vegada, al refugi. Una nit, concretament... Però vaig patir molt. El bombardeig va ser molt fort i, malgrat que estàvem al final d'una de les galeries o sigui allunyats de l'entrada, el so i la resplendor de bombes i antiaeris impressionaven molt més que si haguéssim estat a l'exterior. Vaig decidir no tornar-hi, cosa que vaig complir. I és que em sentia més còmode —i fins i tot més segur— contemplant l'espectacle (que ho era, tot i que perillós) des del carrer o des del terrat de casa.»¹⁶²

En d'altres casos el nerviosisme dels bombardejos comportava males passades. Molts edificis van aprofitar magatzems soterranis com a refugis. Aquest va ésser el cas del bar Versailles, situat als baixos de l'edifici modernista de Can Vidal, a Sant Andreu de Palomar. Els propietaris del bar vivien en el segon pis de l'esmentat edifici i tot just feia poc havia nascut el darrer fill dels amos de la cafeteria, en Pere Heredero. En un dels bombardejos tota la família i veïns van baixar cap al soterrani cames ajudeu-me. Oblidant en el bressol el més menut de tots. El fill gran va alertar als pares de la situació i anà a cercar el petit de la família per dur-lo cap al refugi improvisat.¹⁶³ Per disposició de la Junta de Defensa Passiva, de nit, tots els bars, cafès i restaurants havien de mantenir l'enllumenat exterior completament tancat i procurar, a més, per mitjà de portes o cortines, tota visibilitat de llums interiors. Les cases també havien de romandre amb les portes i finestres tancades per tal de no donar lluminositat que fos favorable a l'enemic així com els pocs vehicles que circulaven. Es vivia en un ambient de total angoixa. Malgrat tot, l'allargament de la guerra va comportar que la població s'anés acostumant als bombardejos.

Davant la barbàrie dels bombardejos s'organitzà la defensa passiva de la ciutat. Es crearen refugis antiaeris, en un principi construïts pels propis veïns i més tard per l'administració, i se'n regularen les seves funcions. Cada refugi tenia els seus responsables elegits pels propis veïns, els quals estaven obligats a cooperar en la construcció i manteniment d'aquests. Es crearen juntes de defensa passiva de districte i els consellers delegats dels districtes s'encarregaren de convocar els veïns i les veïnes a les assemblees constitutives. En algunes d'aquestes assemblees hi participà l'alcalde, com la del 15 de juliol de 1938, duta a terme al Saló del Consell de Cent.

A mitjans de juliol de 1938 una delegació de periodistes estrangers visitava la ciutat de Barcelona. S'entrevistaren amb el ministre d'Estat Álvarez del Vayo, el president Companys i l'alcalde Salvadó, el qual, aprofitant que en dies previs hi havia hagut bombardejos a la zona del port, explicà als periodistes, segons recollia *La Vanguardia*:

162 TORRES, Estanislau. *Quasi un dietari (memòries: 1926-1949)*, p. 80-81.

163 Anècdota explicada per en Pere Heredero, antic propietari del bar Versailles,

Juliol de 1937

Caricatura d'Hilari Salvadó
publicada a *Última Hora*.
AHCB

Barcelona, 28 d'agost de 1937

Barcelona va acollir milers de refugiats que fugien d'àmplies zones del front de guerra o que havien caigut en mans feixistes com Astúries, País Basc, Madrid o Andalusia.

CARLOS PÉREZ DE ROZAS / AFB

«El alcalde dijo que se complacía, en nombre de la Ciudad, en saludarles y desear que su estancia en Barcelona les fuera del todo grata. Añadió que les sabía enterados, por la visita hecha a la Ciudad, de los destrozos causados por los bárbaros bombardeos de la aviación italoalemana contra nuestra población civil. Agregó que para que se dieran cuenta de cuáles son los resultados de estos criminales atentados, iba a facilitarles el balance de los cincuenta y tres bombardeos efectuados desde el aire contra el casco de la Ciudad, o sea en el radio urbano estricto del Municipio barcelonés. Este balance es el siguiente —según los datos recogidos hasta el día de la fecha— 2.116 muertos, 5.830 heridos y 1.253 casas o edificios destruidos. Con la desgracia y cruel particularidad —añadió el señor Salvador— que más de la mitad de los muertos son niños, figurando también en la lista de los muertos la cifra de 583 mujeres. El resto es de población masculina. Con gráficos a la vista, de cada uno de los bombardeos, el alcalde demostró cuan falsa era la afirmación que hacían los facciosos de que con los ataques aéreos contra Barcelona se perseguían objetivos militares».¹⁶⁴

El 9 de desembre de 1938 l'alcalde Salvador donava noves xifres i aquestes havien augmentat. De les 5.830 facilitades als periodistes estrangers el 21 de juliol es passaven a les 9.130 víctimes. A tot això cal afegir les persones mortes a posteriori dels bombardejos arran de les ferides sofertes en ells així com dels ferits que no van acudir a cap centre hospitalari. Així doncs, les xifres reals eren encara més elevades. Barcelona esdevindria la primera ciutat d'Europa en ser bombardejada des de l'aire de forma sistemàtica.

Un dels llocs amb població més bombardejats fou la Barceloneta atès que era a tocar del port i tenia baixes possibilitats de defensa per les bateries antiaèries del Carmel. Davant d'aquest fet el barri mariner s'anà despoblant. Ningú volia viure sota les bombes. A finals del 1937 l'Ajuntament obligà a evacuar la Barceloneta. Els veïns i les veïnes són enviats cap als barris de la zona alta com Sarrià i Pedralbes. El propi alcalde tam-

164 «La estancia de periodistas extranjeros en Barcelona», *La Vanguardia*, 21 de juliol de 1938, p. 2.

bé haurà d'abandonar el seu domicili de la Barceloneta. L'Institut Municipal d'Estadística a instàncies del jutge que ressegueix la causa per Responsabilidades políticas d'Hilari Salvadó, el 3 gener de 1940, fa saber:

«..el último domicilio habitado en esta ciudad por Hilario Salvadó Castell pláceme poner en su conocimiento que, consultado el vigente Padrón de Habitantes, acusa como última residencia de dicho señor la calle Santa Clara, nº 36, bajos.»¹⁶⁵

Tanmateix, 9 dies després, el 12 de gener, la Jefatura Superior de Policia de Barcelona feia saber al jutge:

«Que el citado Salvador, tuvo su último domicilio en ésta (Barcelona), en la calle de Vergós, 25, habiendo habitado con anterioridad en la calle Vinaroz, 1.»¹⁶⁶

Així doncs, Salvadó fou evacuat del carrer Vinaròs, a la Barceloneta, al carrer de Vergós a Sarrià-Sant Gervasi. Segons els documents de l'expedient de Salvadó dipositats a l'Arxiu Històric del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya no consta que tingués cap propietat immobiliària a nom seu. Hem de suposar que vivia de lloguer o en casa de familiars.

Hilari Salvadó, amb la seva mentalitat de servei al poble, anava als indrets bombardejats per solidaritzar-se amb els afectats i les víctimes, participant en les tasques de salvament i rescat dels sepultats per les pedres dels edificis enrunats pels atacs aeris. Jaume Miravittles, cap del Comissariat de Propaganda de la Generalitat, recorda:

«Cada vegada que era bombardejada la ciutat, jo sortia amb els cineistes del meu departament a filmar els resultats de l'acció aèria. Per cert que molt sovint m'hi trobava amb Hilari Salvadó, alcalde de la ciutat, al cap dels serveis d'ajut.»¹⁶⁷

165 AT.SJC.

166 AT.SJC.

167 MIRAVITLLES I NAVARRA, Jaume. *Episodis de la Guerra Civil espanyola*, p. 145.

Barcelona, 11 de setembre de 1937

Hilari Salvadó intervenint en la seva primera Diada com a alcalde.

al costat del president Lluís Companys i dels consellers Joan Comorera i Antoni Maria Sbert,

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

I el periodista Gracián Sánchez Boxa a *El Día Gráfico* el lloa per la seva actuació:

*«El alcalde es el primero en acudir a los lugares siniestrados cuando la barbarie fascista destroza la carne de la ciudad y la carne de sus hijos.»*¹⁶⁸

Enriqueta Gallinat, la seva secretària personal, en una entrevista realitzada pel periodista i fotògraf Josep Maria Contel afirmava:

«Era la secretaria del darrer alcalde de la República a Barcelona, l'Hilari Salvadó. El meu despatx i el de l'alcalde teníem balcons, que encara hi són, i que donen a la plaça de Sant Jaume. I és allí on ens arribaven els primers sorolls de les sirenes que anunciaven el començament dels bombardeigs. Immediatament l'alcalde quedava pendent del telèfon per saber on havien caigut les bombes i tot seguit se n'hi anava. Jo em quedava sola en aquell gran saló-despatx intentant posar-me en contacte amb els regidors que es podien trobar a la Casa Gran i per posar-nos en contacte amb els dispositius pertinents: Guàrdia Urbana, ambulàncies, cos de bombers, etc. En pocs minuts, aquell despatx s'omplia de gom a gom, regidors, periodistes, alt personal de la casa i tots pendents d'un minúscul telèfon que estava en les meves mans, no hi havia mòbils, però sempre hi havia persones amics o coneguts, personal de la casa, que estava de servei al carrer i que comunicaven a l'alcaldia el lloc on havien caigut les bombes, on havien fet mal. En quin lloc, en quin barri. Hi havia morts? Homes, dones, criatures? Després d'aquestes primeres notícies, els periodistes començaven a desfilar, perquè el que aleshores els interessava era anar al lloc dels fets.

Així de mica en mica m'anava quedant sola pendent del telèfon i així s'anava escolant el temps. Quins moments més llargs, quin patir, quina angoixa fins que l'alcalde, l'Hilari Salvadó telefonava per dir-nos que els bombardeigs havien passat, i que tot l'aparell sanitari, bombers, urbans, Creu Roja, ambulàncies, etc., començava a actuar. Aquest era el primer episodi que em to-

cava viure. El que vindria després era pitjor, perquè un o dos dies després el meu despatx es tornava a omplir de gent angoixada que volien saber l'hospital, casa de socors o tanatori on podia trobar la persona que busquen. Se'ls havia dit que nosaltres, a l'Ajuntament teníem les llistes dels trobats i era així, però el que no teníem encara era la llista dels desapareguts.

*Allò sí que era un quadre dantesc, allí tothom preguntava, tothom cridava, i allí no hi havia per respondre més que dos guàrdies urbans i jo mateixa que amb el cor encogit i amb llàgrimes als ulls, procuraven asserenar els nostres visitants. Allí no teníem cap metge, cap infermera, cap psicòleg, això que ara està tant de moda. No hi havia morts, ni ferits, però un dolor punyent i inexplicable s'emparava d'aquelles quatre parets. Quin dolor, el meu, quan em veia imponent per calmar el dolor de tota aquella gent: pares, mares, oncles, fills, tothom preguntava i nosaltres, no teníem respostes, allò era la guerra, no era el camp de batalla, era la batalla dels sentiments, del dolor, de la pena i de les llàgrimes.»*¹⁶⁹

Malgrat la guerra, la ciutat continua ben viva. No es podia defallir; calia seguir donant sentit de normalitat a la quotidianitat de la ciutat. L'Ajuntament també n'havia de ser un exemple. Hilari Salvadó, el 12 de setembre de 1937 presidia l'assemblea de la Federació de Municipis de Catalunya, celebrada al Saló de Cent de la Casa de la Ciutat, per de tot un seguit de neguits que afectaven als ens municipals catalans per tal de fer front a les necessitats més bàsiques i urgents de la guerra: queviures, defensa passiva, refugiats...

Segons les recents requestes del catedràtic d'Història Contemporània de la UAB, Joan Serrallonga, es calcula que a l'agost de 1938 Barcelona acollia unes 318.000 persones.¹⁷⁰ Eren desplaçats i refugiats que fugien de l'avençada de les tropes franquistes en territori republicà. La majoria foren acollits en dependències

169 CONTEL, Josep Maria. «Entrevista a Enriqueta Gallinat», a *Gràcia, temps de bombes, temps de refugiats. El subsòl com a supervivència*, p. 20-21.

170 SERRALLONGA I URQUIDI, Joan. *Refugiats i desplaçats. Dins de la Catalunya en guerra (1931-1939)*, p. 190.

168 *El Día Gráfico*, el 19 de novembre de 1938, p. 3.

Barcelona, 21 de setembre de 1937

Hilari Salvadó i els consellers-regidors Joan Cordomí, Marià Martínez Cuenca i Joan Puig i Elias durant la inauguració d'un centre de repartiment de llet dirigit per la Societat d'Amics Quàquers, als baixos de la tinença d'alcaldia del Districte IX, actual Districte de Sant Andreu.

ANC-FONS GENERALITAT DE CATALUNYA (SEGONA REPÚBLICA)

municipals —en gran part en els pavellons de l'Exposició Universal de 1929— i uns 1.000 infants madrilenys que quedaren sota la tutela de l'Ajuntament. Tanmateix, segons Serrallonga, a Catalunya s'hi desplaçaren quasi un milió de refugiats, a finals de la guerra.

En referència a aquesta allau, Salvadó s'expressava en una entrevista a la revista *Moments*:

«L'afluència de refugiats ha demostrat fins a quin grau el poble català posseïx esperit de fraternitat. Per altra banda ha palesat l'aptitud de la nostra gent per resoldre problemes de gran envergadura. Puix que, accelerada constantment l'afluència de refugiats, ha calgut superar tota mesura preventiva.

*Gràcies a la col·laboració prestada per la Generalitat i pel Govern de la República, tot i tractar-se d'un problema de Govern, i a desgrat de les nombroses despeses que proporciona i a les quals s'atén amb regularitat, els fugitius de la invasió feixista són atesos i acollits com cal.»*¹⁷¹

Davant d'aquest fet, sota el seu mandat, calgué improvisar construint noves escoles, cantines per als més menuts, habitatges, distribuint queviures per als nouvinguts... I mentres, continuaven caient bombes. Segons Enriqueta Gallinat:

*«Vaig anar dos cops a París en nom de l'alcalde. Només aconseguia roba i alguna cosa per menjar. Mai armament per defensar-nos. En canvi, els contraris tenien totes les armes que volien d'en Mussolini i d'en Hitler.»*¹⁷²

Una de les accions que es dugué a terme, a nivell social, foren les cantines per a nens i nenes de fins a 4 anys. Després s'ampliaren fins als 12 anys. Les cantines oferien un primer àpat als infants amb la voluntat que no es quedessin desnodrits per una mala alimentació deguda als estralls de la guerra. El 23 de setembre de 1937, el diari *El Diluvio* se'n feia ressò de la in-

171 «Després de dos anys de guerra. Unes paraules de l'alcalde Hilari Salvadó». *Moments*, maig de 1938, p. 18.

172 ALBERTÍ I CASAS. Elisenda. *Compromeses. Vuit dones catalanes excepcionals*, p. 97.

auguració de la cantina municipal de l'Harmonia de Palomar —nom que rebia l'antic municipi de Sant Andreu de Palomar—, creada i sostinguda per un comitè noruec adherit a la Societat dels Amics dels Quàquers. La cantina era situada als baixos de l'edifici de la tinença d'alcaldia del Districte IX. En finalitzar la guerra la cantina fou abolida. L'esmentat diari comentava al respecte:

«El alcalde de Barcelona, don Hilario Salvadó, iba acompañado del consejero delegado del distrito IX, señor Puig y Elías; del consejero-regidor de Asistencia Social, señor Martínez Cuenca y del delegado del Distrito VIII, señor Cordomí. También asistieron el señor vicedónsul de Noruega, en representación del señor cónsul; el secretario del Consulado de Dinamarca, Ms. Elisa Thompsen, danesa, cuáquera de Barcelona, responsable general de las cantinas de la Sociedad de los Amigos Cuáqueros y la Unión Internacional de Socorros a los Niños (Ginebra); Mr. Kendall Park, representante del Fondo General de Ayuda a las Mujeres y Niños de España, que sostiene exclusivamente la cantina del Hospital Internacional, y que contribuye al sostenimiento de la de los distritos V y VII; Mr. Alfred Jacob, delegado de España de la Sociedad de los Amigos Cuáqueros (Servicio Internacional); doña María Solá de Sellarés, presidenta de Asistencia Infantil; don Domingo Ricart, de la Delegación Cuáquera, don Pedro Jiménez, del Servicio municipal de Cantinas, etc.

*Hizo uso de la palabra Mr. Kendall Park, quien ofreció la nueva cantina y dió las gracias al Ayuntamiento de Barcelona por las facilidades que les ha dado para la instalación del servicio. Finalmente hizo uso de la palabra, cerrando el acto, el alcalde de Barcelona, don Hilario Salvadó, quien expresó el agradecimiento de la ciudad, del Ayuntamiento y el propio para con la Sociedad de Amigos Cuáqueros por todo lo que hacen en beneficio de nuestras mujeres y niños.»*¹⁷³

A finals d'estiu de 1937, Barcelona esdevenia la capital de tres governs: el català, el de la República i el

173 «Casa de la Ciudad. Inauguración de una cantina de leche para niños», *El Diluvio*, 23 de setembre de 1937, p. 4.

Barcelona, setembre de 1937

L'alcalde Hilari Salvadó i el conseller-regidor d'Higiene i Sanitat, Joan Borràs, visiten el Laboratori Municipal dirigit pel doctor Pere González, que se sumà a l'esforç bèl·lic fabricant les vacunes (hipodèrmica, antivariòlica, per os) i sèrums (antitetànic, antigangrenós, antidiftèric) necessaris als fronts de guerra.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

del País Basc, acollit quan els territoris bascos foren ocupats per l'exèrcit rebel. La necessitat d'habilitar espais per als ministeris comportà un gran malestar entre l'alcalde i regidors envers la usurpació d'edificis públics municipals per part del govern de la República. Per a l'estudiós Ferran Aisa:

«El Ministeri de Defensa Nacional [...] s'adreçava a l'alcalde president del Consell Municipal de Barcelona per sol·licitar nous locals i demanava que "con la mayor urgencia sean puestas a nuestra disposición las fincas 86 de la Avenida [passeig] de la Bonanova y las 46, 48 y 50 de Angli, en las que se encuentran refugiados, y que muy bien pudieran ser trasladados a otros edificios, en beneficio de la labor inaplazable que estamos verificando". El Ministeri de Defensa ja disposava de dos edificis més a la travessera de Dalt, però les necessitats de la guerra l'obligaven a continuar ocupant-ne d'altres. Un altre ofici de la Subsecretaria d'Aviació demanava l'edifici de l'avinguda del Tibidabo, 32, antiga escola municipal de cecs, aleshores ocupada per les Brigades Internacionals. L'alcaldia, naturalment, denega la petició... L'alcalde i els consellers-regidors de l'Ajuntament han de fer hores extres per a contestar, immediatament, a les forces republicanes de Barcelona, que no paren de demanar més i més locals per a la seva burocràcia, els seus magatzems i els seus homes.»¹⁷⁴

Eren nombroses les visites de personalitats polítiques i culturals europees compromeses amb la República o, si més no, interessades en el desenvolupament del conflicte bèl·lic i en el seu ajut. Entre aquestes visites trobem una delegació de polítics britànics amb la voluntat de fer arribar al president de la Generalitat i a l'alcalde de Barcelona 100.000 pots de llet per a la mainada:

«Ahir al migdia complimentaren el president de la Generalitat una delegació anglesa formada per miss Betty Ireland, de "League of Nations Youth"; miss Edith Gow, de "National Union of Clerks"; miss Ailee Frase; de

"National Council of Girls Bulbs"; mister Vincent Duncan Jones, de "Chairman of British Youth Peace Assembly"; mister Ted Wills, de "Labour League of Youth".»¹⁷⁵

Al marge dels governs de les democràcies europees que s'inclinaven per no intervenir en el conflicte espanyol, diverses organitzacions humanitàries, com les angleses, s'involucraven de ple i amb el seu ajut reforçaven la causa republicana. Si més no, aquesta ajuda significava un petit respir per a una població prou malmesa pels estralls de la guerra.

L'alcalde de València el cenetista Domingo Torres era rebut per Hilari Salvadó així com gent de la faràndula com els actors Pius Daví, Enric Borràs, Maria Vila... El 22 de desembre s'entrevistava amb membres de la premsa escrita i gràfica de Madrid. El desig de Salvadó era dignificar aquelles reunions i visites amb el desig de donar ànims envers la victòria de la República contra els sollevats. El desànim no podia esdevenir triomfador en aquelles hores difícils per a la democràcia i la llibertat del poble.

La discussió sobre el Decret de municipalització de l'habitatge va ésser un dels debats més punyents entre els membres de la Comissió Permanent de l'Ajuntament. Afectava a la qüestió de la propietat dels habitatges i es pretenia modificar-ho atenent els canvis revolucionaris del juliol de 1936. Tot i això, no tots els consellers-regidors i l'alcalde hi estaven d'acord. El PSUC i el POUM —en la primera etapa, abans de la seva persecució— estaven a favor de la municipalització total de les vivendes atès que així es completaven els tres eixos revolucionaris: Decret de Col·lectivitzacions, del 24 d'octubre de 1936; Decret de Serveis Públics, del 9 de gener de 1937 i Decret de l'Habitatge, de l'11 de juny de 1937. A més el PSUC demanava la municipalització de tots els serveis públics i el transport urbà. ERC, ACR i CNT s'hi van oposar en entendre que amb les col·lectivitzacions ja es donava preponderància obrera i no calia fer un canvi de dinàmica. Cal tenir present que els republicans i anarquistes eren majoria dins del consistori i alentiren la posada en marxa del Decret.

174 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 472-473

175 *La Humanitat*, 10 de desembre de 1937, p. 2.

Barcelona, 8 d'octubre de 1937

Hilari Salvadó visita l'escenari d'un bombardeig a la Barceloneta, mentre voluntaris busquen supervivents entre la runa i els sanitaris atenen els ferits
AHCB (VISIONS DE GUERRA I DE REREGUARDA)

Prèviament al Decret, el 9 de gener de 1937 dins de l'anomenat Pla Tarradellas —Pla per unificar la política financera de Catalunya— s'establí la supressió del pagament dels lloguers durant tres mesos, com a mesura preventiva més que efectiva davant la carestia de la vida i es creà una comissió d'estudi del règim immobiliari. El Decret de Municipalització de l'Habitatge, entre altres disposicions, pretenia unificar en una sola empresa pública totes les empreses de construcció existents i reagrupar els treballadors d'aquestes. Una de les primeres mesures fou la supressió de totes les cambres de la propietat urbana. Una altra disposició era la municipalització dels lloguers i la supressió de la propietat d'aquests, però sense necessitat d'expropiació i que aquests revertissin en benefici de la comunitat. Els ajuntaments crearien una Caixa Immobiliària coordinada per un Comitè directiu amb la representació següent: una tercera part, representativa de l'Ajuntament i constituïda pels consellers municipals; dues terceres parts representatives de les organitzacions sindicals: CNT i UGT, distribuïdes proporcionalment al nombre d'afiliats en cada localitat.¹⁷⁶ A Barcelona era format per quinze membres amb l'alcalde com a president. El Decret també establí que els immobles propietat de persones de signe faccions fossin confiscats per l'Ajuntament i passessin a ser de titularitat municipal sense rebre cap mena d'indemnització. Però segons Francesc Roca el Decret tenia:

«La municipalització de la propietat urbana —l'única mesura eficaç, possiblement, per a un plantejament global de la política urbana— fou una qüestió discutida aferrissadament. Ni la gestació del Decret de Municipalització ni els seus efectes immediats —forçosament reduïts— no poden ésser comparats a la teoria i a la pràctica al Decret de Col·lectivitzacions. És la diferència existent entre política urbana i política industrial, entre llarg termini i curt termini.»¹⁷⁷

176 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 419.

177 ROCA, Francesc. «El Decret de Municipalització de la Propietat Urbana de l'11 de juny del 1937 i la “nova economia urbana”», a *Política, economia y espacio: la política territorial en Catalunya (1936-1939)*, p. 226.

Finalment els darrers dies de desembre el Decret de Municipalització de l'Habitatge va ésser paralitzat per un altre Decret dictat per la Generalitat de Catalunya. En estar suspès el reglament deixava sense efecte els nomenaments de les persones que havien de formar el Consell Directiu. Era un tema espinós i no unitari entre les formacions polítiques que formaven el consistori. S'havia fet un pas endavant i després, dos enrere.

Durant els darrers mesos de la guerra es realitzà una ofensiva contra Catalunya, acusant-la d'insolidària. Madrid era venuda com una ciutat heroica que havia fet front a l'enemic i en canvi Catalunya només mirava pels seus interessos. El Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, dirigit per Jaume Miravittles, realitzà una campanya publicitària per contrarestar aquests rumors. Miravittles, aprofitant el primer aniversari de l'ofensiva de Franco envers Madrid, organitzà una setmana d'homenatge a la capital de la República. Un agermanament entre catalans i madrilenys i un homenatge als soldats catalans desplaçats en aquell front de guerra. Dies després de l'homenatge a Madrid, una delegació catalana encapçalada per l'alcalde Salvadó visitava la ciutat. L'acompanyaven regidors de Barcelona i de Tortosa. La finalitat de la visita era lliurar al consistori madrileny aliments comprats a càrrec de l'Ajuntament de Barcelona així com d'altres queviures adquirits per subscripció popular arreu dels pobles de Catalunya: arròs, embotits, cafè, cansalada, carn congelada, ous, cigrons, patates, sucre, mongetes... El valor total de les mercaderies pujava a 125.000 pessetes.¹⁷⁸ L'alcalde i regidors de la comitiva van aprofitar la seva estada per visitar els soldats catalans del front de Madrid, encoratjant-los a seguir lluitant per la República, la democràcia i per abatre el feixisme. Tot i l'agermanament i ajuts rebuts, els rumors de la insolidaritat catalana no cessaran. Alguns periodistes i polítics espanyols encara parlaven de la desgrana catalana.

En plena diada de Nadal de 1937 l'alcalde i d'altres membres del consistori empenien un viatge llampec a

178 «Fins ara Catalunya ha tramès a Madrid queviures per valor de 216 milions de pessetes», *La Publicitat*, 30 de novembre de 1937, p. 1.

Madrid, 26 de novembre de 1937

Recepció a la delegació de la Generalitat a Madrid, de la missió de vint-i-un camions amb queviures, enviats pels ajuntaments de Barcelona i Tortosa, encapçalada per l'alcalde Hilari Salvadó i els consellers-regidors Joan Casacuberta, Jaume Lluís i Roca, Pau Baqués, Poncià Alonso, el responsable de la recollida, David Boldó i els consellers-regidors de Tortosa, Joan Cid i Mulet, Joan Villo i Joan Ballart.

VIDAL / EFE

Terol, al Front d'Aragó. La missió municipal era dur roba d'abric recollida a Barcelona, gràcies a la generositat dels veïns i veïnes, amb la intenció d'ésser lliurada als combatents. Al cap de sis dies la delegació tornava a Barcelona i l'alcalde Salvadó convocava la premsa per tal de donar les seves impressions sobre el viatge i altres temes de l'actualitat municipal:

«[L'alcalde] tornava impressionat del viatge a Terol per la moral i la disciplina dels soldats que lluitaven al front; i ho aprofitava per anunciar els darrers acords presos pel Comitè Permanent, entre els quals hi havia la cessió del Palau Nacional del Parc de Montjuïc a la comissió organitzadora de la Setmana de l'Infant;¹⁷⁹ continuar les obres de pavimentació de l'avinguda 14 d'Abril, entre els carrers Sardenya i Sicília; realitzar diverses obres a la colònia de Martorelles i al grup escolar Can Tunis; i cooperar en la tasca d'ajuda als soldats que lluitaven al front, "concedint a tal efecte al Socors Roig Internacional, Solidaritat Internacional Antifeixista i Ajut Català tres mil pessetes a cadascun dels dits organismes, amb les finalitats indicades".»¹⁸⁰

Naixia un nou any, el 1938, ple d'expectatives. El gener la ciutat de Terol havia estat recuperada per l'exèrcit republicà i com a contrapartida els sollevats van iniciar una dura represàlia envers les poblacions costaneres catalanes. Barcelona rebia amb ràbia nous bombardejos en barriades populars com Sant Antoni, Sant Andreu de Palomar, Sant Martí de Provençals, la Barceloneta... amb un balanç de víctimes elevat.

En el plenari del Comitè Permanent de l'Ajuntament de Barcelona celebrat el 25 de gener es posa de manifest la sospita que dins de l'organisme de Defensa Passiva hi puguin haver elements de la «Quinta columna». Aquest fet així com els darrers bombardejos patits per la ciutat, on es fa constar el malestar de la població civil en veure que els avions feixistes no són neutralitzats per l'aviació republicana, comporta que l'alcalde reclami al ministre de Defensa de la República Indalecio Prieto mesures efectives de protecció de la ciutat.¹⁸¹

D'altra banda, la ciutat de Barcelona a més d'acollir persones evacuades de territoris de l'Estat espanyol que havien caigut en mans de l'exèrcit franquista havia de fer front a la recol·locació dels funcionaris municipals de diversos ajuntaments espanyols evacuats. Se'ls encomanà tasques de suport en les oficines de refugiats. Aquest fet s'afegia a la demanda dels empleats municipals barcelonins en millorar les seves condicions laborals.

179 La diada de Reis en plena guerra es va deixar de celebrar i en el seu lloc es realitzava una setmana dedicada als més menuts.

180 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 481.

181 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 25 de gener de 1938.

Novembre de 1937

Caricatura d'Hilari Salvadó, obra de Bas Ferrer, publicada a *Mi Revista*.

AHCB

Madrid, 30 de novembre de 1937

L'alcalde de Madrid, Rafael Henche de la Plata, bevent vi a porró, durant la visita al Casal de Catalunya observat per Hilari Salvadó i el president del Casal, Lluís Civil, a l'esquerra.

VIDAL / AGA

A inicis de febrer l'alcalde Salvadó i alguns regidors empenien un viatge per Europa amb la intenció de donar a conèixer la brutalitat dels bombardejos sobre Barcelona així com de recaptar ajut humanitari. La no intervenció de les democràcies occidentals comportava un ofegament en el subministrament d'armes però també en l'ajut humanitari a la República. En la reunió del Comitè Permanent Hilari Salvadó va fer cinc cèntims del viatge a París, Londres i Bussel-les:

«[...] fent notar el resultat falaguer obtingut d'ell i les ambulàncies que en aquest efecte arribaran, havent-hi ja una a Barcelona, del Partit Socialista del Sena (França). Explica en detall tot el que va poder portar a terme en les visites a personalitats distintes de les esmentades ciutats, i les gestions realitzades per tal que vinguin queviures a Barcelona creient, per tant, que assolit íntegrament, i sens dubte els ha ultrapassat els objectius que amb el viatge havia proposat.

[...]

A Londres el va disgustar l'ambient en el concepte que tenien de Catalunya i que ha pogut reivindicar degudament el seu nom, puix aprofitant petites diferències de criteri entre Catalunya i l'Estat Central algú havia donat a la política de Catalunya una consideració indeguda que, afortunadament, ha estat situada al nivell indispensable.»¹⁸²

El diari britànic comunista *Daily Worker* es fa ressò de l'estada de Salvadó a Londres.¹⁸³ Segons el rotatiu l'alcalde desgrana els darrers bombardeigs que ha patit la població de Barcelona: 900 persones mortes i 2.500 ferides. No obstant, Salvadó fa constar que la moral dels barcelonins és més alta que mai. Durant la seva estada a Londres s'entrevistarà amb membres del Comitè parlamentari per a l'estudi dels atacs aeris sobre la població, al capdavant de la qual hi ha el diputat laborista Herbert Morrison, qui anys després serà viceprimer ministre del govern de Clement Attlee. Per pre-

182 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 3 de març de 1938.

183 «Barcelona Mayor is confident», *Daily Worker*, 18 de febrer de 1938, p. 3.

caució Salvadó s'absté de donar detalls a la premsa de les converses mantingudes buscant el suport a la República. El regidor i metge Josep Gispert, que l'acompanya durant el trajecte per les tres capitals europees, informarà que Barcelona té refugis per donar aixopluc a 400.000 persones i que se n'estan construint 600 més. D'altra banda, Gispert és de l'opinió que Londres davant d'una eventual guerra mundial pot aprendre de Barcelona pel que fa als refugis antiaeris.

Aquest viatge va causar un cert malestar per part de la minoria del PSUC en considerar que no se'ls havia tingut en compte. En l'acta de la citada reunió del Comitè Permanent el representant del PSUC Víctor Colomer s'expressava així:

«El Conseller-Regidor Colomé celebra el bon resultat del viatge, i diu que, en efecte, és molt útil realitzar-ne perquè això contribueix una propaganda magnífica i és més fàcil obtenir mitjans, però que únicament ha de comentar que havent-hi un viatge preparat perquè el fessin diversos regidors, sortissin ràpidament l'alcalde i un company seu, sense esperar els altres, que també han sortit però massa tard i que es trobaren a l'estranger una mica sense motiu d'actuació, ja que l'alcalde poc abans haurà anat a demanar coses similars.»¹⁸⁴

Per contra el regidor cenetista Vicenç Pérez considerava que en els viatges oficials no calia desplaçar tants regidors. Creia que amb l'alcalde i un representant ciutadà ja n'hi havia prou.

Podem deduir que entre l'alcalde i en Víctor Colomer existien certes discrepàncies polítiques i estratègies d'actuació. Més endavant copsarem com el regidor Víctor Colomer anirà agafant un protagonisme que a voltes té la intenció de voler eclipsar la figura de l'alcalde. La relació entre els dos polítics serà cordial en les formes, però distant en les actuacions.

La Vanguardia es féu ressò del viatge amb una extensa entrevista a l'alcalde, que transcrivim pel seu valor històric atès que ens aproxima molt més al pensament d'Hilari Salvadó:

184 *Ibidem*.

El Masnou,

9 de gener de 1938

Hilari Salvadó

i Joan Casanovas

en l'homenatge

a Vicenç Albert Ballester,

antic president

de la Unió Catalanista

i creador de l'estelada.

BC (RESSORGIMENT)

«Después de una ausencia de cerca de tres semanas, Hilario Salvador, el alcalde de Barcelona, se halla ya de regreso en nuestra ciudad. A través de los telegramas de las Agencias informativas, el público conoce ya el éxito que, como representante de la capital catalana, tan brutalmente castigada por la aviación fascista, le ha acompañado durante su viaje por Francia, Bélgica e Inglaterra, y la simpatía y el efecto con que ha sido acogido, así como el feliz resultado de las gestiones que ha llevado a cabo. Pero nos ha parecido interesante recoger directamente las impresiones del señor Salvador.

El objeto del viaje

—Desde luego —comienza explicando—, ya conocían ustedes el objeto de mi viaje. Como dije antes de partir, tenía por objeto primordial el de asistir a las reuniones conjuntas de ayuda a España de los Sindicatos ingleses; de comunicar personalmente y con abundancia y exactitud de datos el verdadero aspecto de las agresiones que ha venido sufriendo nuestra ciudad por parte de la aviación fascista, y el de exteriorizar el profundo agradecimiento del pueblo barcelonés por la ayuda tanto moral como material que los obreros y las Entidades de los países que he visitado nos han prestado y siguen prestándonos.

Londres se interesa por la defensa antiaérea de Barcelona

Una de las partes de mi cometido de la que estoy muy satisfecho y que a mi juicio ha tenido más éxito, ha sido la referente a orientar la opinión y los organismos oficiales ingleses sobre la tónica de las agresiones aéreas a nuestra ciudad. Sobre esto existía allí cierta confusión. Mejor dicho, también esto ocurría en París y Bruselas, en donde, recordando la actuación de los aviones alemanes contra las poblaciones, durante la Gran Guerra, la equiparaban a la de los aparatos fascistas contra Barcelona.

No me costo mucho trabajo hacerles comprender su error.

Este tema tenía, naturalmente, un extraordinario interés para los órganos oficiales, y especialmente para el Comité Parlamentario, que precisamente en Londres, se ocupan actualmente y con la mayor actividad en estructurar la defensa antiaérea de aquella enorme ciudad. Tanto es así, que después de las primeras con-

versaciones que tuvimos sobre este particular, me pusieron junto con el doctor Gispert, en contacto con los técnicos, ante los que hicimos detalladas manifestaciones relativas a la organización de la defensa pasiva, y particularmente referentes a las características y profundidades de los refugios, manifestaciones que hicieron gran impresión en todos ellos, y a consecuencia de las cuales no me extrañaría que se hiciesen profundas modificaciones en la estructuración de dichos servicios de protección.

Asimismo logré desvirtuar por completo en Londres la especie puesta en circulación por elementos deseosos de perjudicarnos, de que en Barcelona se había desarrollado una epidemia tífica. Naturalmente, expliqué que, muy al contrario, esta enfermedad que siempre había tenido un carácter endémico en nuestra ciudad, había conseguido ser eliminada por completo gracias a las medidas profilácticas adoptadas por el Ayuntamiento y el Gobierno de la Generalidad.

Entrevistas con numerosas personalidades.

—A mi llegada a Londres —continúa diciendo el señor Hilario Salvador— me puse inmediatamente en contacto con el embajador español, don Pablo de Azcárate, el cual desde los primeros momentos me atendió con una amabilidad exquisita y me puso en contacto con un gran número de personalidades del Reino Unido. Así, me entrevisté con el jefe del Partido Lederal, sir Archibald Sinclair; con la duquesa de Atholl, tan excelente amiga de España; con Herbert Morrison, presidente del Consejo Municipal de Londres y jefe del Partido Laborista; con lord Snell, con el diputado Montagu y con una infinidad de personalidades, entre ellas, algunos ministros y ex ministros.

En la Cámara Municipal de Londres se celebró una recepción en nuestro honor, con asistencia de todos sus miembros, entre ellos el presidente y vice presidente de la misma. Al acudir a ésta fuimos recibidos por el lord mayor de la City, quien se interesó mucho por todo lo concerniente a la España republicana.

Asistí, como era el objeto de mi viaje, a la reunión de los Sindicatos de Ayuda a España; a una reunión en la que tomaron parte unos cincuenta diputados conservadores, en la que se hallaba también presente la duquesa de Atholl, y en la cual se trató durante más de dos

Barcelona, 8 de febrer de 1938

Visita a l'Ajuntament d'una delegació de diputats, escriptors i periodistes anglesos, suecs, noruecs i danesos, integrada per —segons *La Humanitat*— «*Rasmus Hansen, Georg Branting, Einar Gerhardsen, Eugen Pettersen, John Andraa, P. Sandegaar i les senyoretas Larsen i Grepp*».

A més d'Hilari Salvadó també apareixen els regidors Jaume Aragó, Josep Escofet i Vicenç Bernades.

BNE

horas de los asuntos referentes a España.

También hablé en un mitin organizado por el Comité de Ayuda Sanitaria a España, donde agradecí todo cuanto por nosotros han hecho. En este acto hizo uso también de la palabra el mayor Attlee, quien pidió la libertad de comercio con el Gobierno de la República y el fin de la farsa de la No Intervención.

También durante mi estancia en Londres invité a varios parlamentarios a visitar la capital catalana, para hacer un encuesta a propósito de la defensa antiaérea, invitación que fué aceptada por ellos.

De regreso de Londres me trasladé a Bélgica, donde celebré varias entrevistas y luego a París.

En la capital francesa, me puse en contacto con algunas personalidades políticas, visité diversos organismos de Asistencia Social, especialmente los de Ayuda a España y deposité una corona de flores en el monumento al Soldado desconocido.

También estuve en el local de la Federación Socialista del Sena y en las redacciones de los periódicos del Frente Popular. Durante mi estancia en la capital de Francia pude darme perfecta cuenta del enorme interés con que el pueblo francés sigue las fluctuaciones de nuestra lucha por la libertad, interés que cada día crece más y más.

Optimista impresión del viaje

En conjunto, la impresión que he sacado de mi viaje puede calificarse de excelente. Los países democráticos se han dado cuenta de lo que para ellos significa nuestra lucha y como ya digo, se interesan cada día más por ella. En este aspecto es de admirar la intensísima campaña que, dirigida por el mayor Attlee llevan a cabo los parlamentarios laboristas ingleses. Pero lo más halagueño para nosotros es que este interés no sólo se limita ya a los sectores obreristas, sino que se extendido a los elementos y personalidades de matiz conservador y también a sectores como las juventudes católicas de Bélgica, que están completamente a nuestro lado.

En otros planos —acaba diciendo Hilario Salvador— el viaje ha sido muy fructífero. He podido tomar nota durante el mismo de interesantes aspectos y mejoras referente a la Asistencia social, mejoras que, contando con la corporación siempre eficaz de mis compañe-

ros del Municipio y con la del Gobierno de la Generalidad, espero ver en un día no muy lejano, implantadas en Barcelona.»¹⁸⁵

A Bèlgica s'entrevistava amb polítics i representants sindicals. El periòdic de Brussel·les *La Dernière Heure*, després de fer una breu crònica del que succeeix a la ciutat de Barcelona i de les tràgiques bombes que han hagut de patir els seus habitants i de fer-se resò que han hagut d'acollir milers de refugiats, el periodista Pierre Passant entrevistava l'alcalde de la capital catalana.¹⁸⁶ En tot moment Hilari Salvadó desgranava confiança en la victòria i agràia les mostres de suport rebudes i de solidaritat per part de les organitzacions humanitàries, sindicals i polítiques de l'esquerra belga. També, opinava que la No Intervenció afavoria als sollevats i, sobretot, a la política ultraconservadora d'Adolf Hitler.

Tanmateix, la realitat seria una altra atès que les democràcies occidentals amb el pretext de la No Intervenció acabarien decantant la balança envers el règim franquista. Tot i això, i vist els resultats del viatge, des de la societat civil i política es prenia consciència de la barbàrie dels bombardejos que patia la població civil de Barcelona. L'alcalde internacionalitzava amb la seva estada a París, Londres i Brussel·les la causa republicana. No seria l'únic viatge més enllà del Pirineu.

Les bombes de l'aviació feixista italiana continuaven caient sobre Barcelona i el litoral català. El fet que el Govern de la República fos a Barcelona agreujà encara més la situació. La moral minvava i les veus ciutadanes a favor de la fi del conflicte es feien notar cada cop més. L'estoïcisme dels primers dies de guerra desapareixia. Malgrat el desànim, la moral de dirigents polítics i sindicals era forta i es lluitava per salvar la dignitat republicana. Encara es creia que un gir miraculós en el desenvolupament de la guerra. L'alcalde de Barcelona en una entrevista a *La Humanitat* expressava:

¹⁸⁵ «El alcalde de Barcelona nos comunica sus impresiones de su viaje por Europa», *La Vanguardia*, 27 de febrer de 1938, p. 8.

¹⁸⁶ *La Dernière Heure*, 21 de febrer de 1938, p. 1.

Barcelona, 8 de febrer de 1938

Visita del general republicà José Miaja, defensor de Madrid, a l'Ajuntament.

D'esquerra a dreta: Joan Puig i Elias, Dolors Piera, Rafael Vidiella, Lluís Companys, Miaja, Josep Escofet, Hilari Salvadó, Carles Pi i Sunyer i Manuel Muñoz.

AGUSTÍ CENTELLES / CDMH

«El nostre alcalde, visiblement emocionat, escoltà les nostres paraules, i ens manifestà que els bombardeigs de Barcelona i de tots els pobles i ciutats de l'Espanya que defensa la República i la seva independència, són actes tan criminals que no tenen pas precedent a la Història. Si amb tals procediments —va afegir— pretén el feixisme internacional reduir l'esperit defensiu i l'afany de la nostra rereguarda de reconquerir per la República les ciutats adogollades pels invasors d'Espanya, amb confabulació amb els traïdors a la Pàtria que es sublevaren el 19 de juliol, estan perdent el temps. La moral de la nostra rereguarda és formidable i davant tant de crim, fins els ciutadans més moderats i menys "roigs" senten desigs d'anihilar el feixisme sigui com sigui i costi el que costi. Són ja moltes les víctimes innocents que han caigut!»¹⁸⁷

Després de repassar el nombre de víctimes d'ençà del primer bombardeig del 13 de febrer de 1937 — comptabilitzant-ne 918 morts i 2.549 ferits—, l'entrevista acabava amb les següents paraules de l'alcalde:

«Ara vaig a recórrer els hospitals per tal de visitar els nostres ferits. Els porto paraules d'amor i de salutació de tots els ciutadans honrats».¹⁸⁸

Un mes després de les declaracions de l'alcalde Salvadó Barcelona patiria els bombardejos més mortífers de la guerra. El més sagnant de tots va ésser del de les 13:58 hores del 17 de març de 1938. Una de les bombes va caure sobre un comboi de l'Exèrcit Republicà ple de municions, el qual just estava creuant per la Gran Via de les Corts Catalanes a l'alçada de la Rambla de Catalunya i a tocar del teatre Coliseu. Salvadó afirmava que en els tres dies de bombardeig —16, 17 i 18 de març— que 875 persones havien mort —512 homes, 245 dones i 118 infants— així com aproximadament 1.500 ferits.¹⁸⁹

L'Ajuntament notificava en referència als brutals efectes del darrers bombardejos:

«L'Ajuntament de Barcelona [...] alça la seva veu aledadora, per dir al poble que l'únic propòsit de l'enemic és influir damunt la guerra, intentant, inútilment, demoralitzar la rereguarda. Aquests bombardejos que no persegueixen cap objectiu militar, no han de minvar en res l'entusiasme popular, que vol salvar la seva independència enfront l'agressió estrangera. Sàpiga el poble de Barcelona que l'Ajuntament està portant a terme treballs necessaris per tal que la ciutat estigui degudament defensada a fi de frustrar en absolut el covard sistema emprat per les nacions que fan el que elles anomenen la guerra totalitària.»¹⁹⁰

Els rebels es vanagloriaven cínicament d'haver assolit els seus objectius militars. Mentre els estats de l'Europa democràtica, amb la No Intervenció, ofegaven la població civil que patia les bombes mortíferes. Poques veus presentaren queixes oficials davant el Govern de Salamanca, com ara el primer ministre britànic Neville Chamberlain, el secretari d'Estat anglès Lord Halifax, el dels Estats Units Cordell Hull i el Vaticà.¹⁹¹

A la revista Moments, editada per la UGT, Salvadó feia balanç de dos anys de guerra. El periodista que l'entrevistava remarcava «accessible a la conversa, ens ha acollit Hilari Salvadó, amb la seva característica amabilitat, amb el seu somriure cordial!»¹⁹²

L'alcalde durant l'entrevista demostra un grau de serenor i d'encoratjament envers els moments difícils que travessa la República. A instàncies del periodista, fa balanç de la feina realitzada fins al moment per l'Ajuntament:

«Són moltes les coses a destacar. Hi ha, però, com a part que ens enorgulleix en el conjunt, tot el que es refereix a matèria sanitària. En aquest aspecte, gràcies al zel i a la capacitat del Conseller-Regidor d'aquest de-

190 «Comunicat de l'Ajuntament de Barcelona arran dels bombardeigs del dies 16, 17 i 18 de març de 1938», a AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 506.

191 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 507.

192 «Després de dos anys de guerra. Unes paraules de l'alcalde Hilari Salvadó». *Moments*, maig de 1938, p. 18.

187 *La Humanitat*, 8 de febrer de 1938, p. 3.

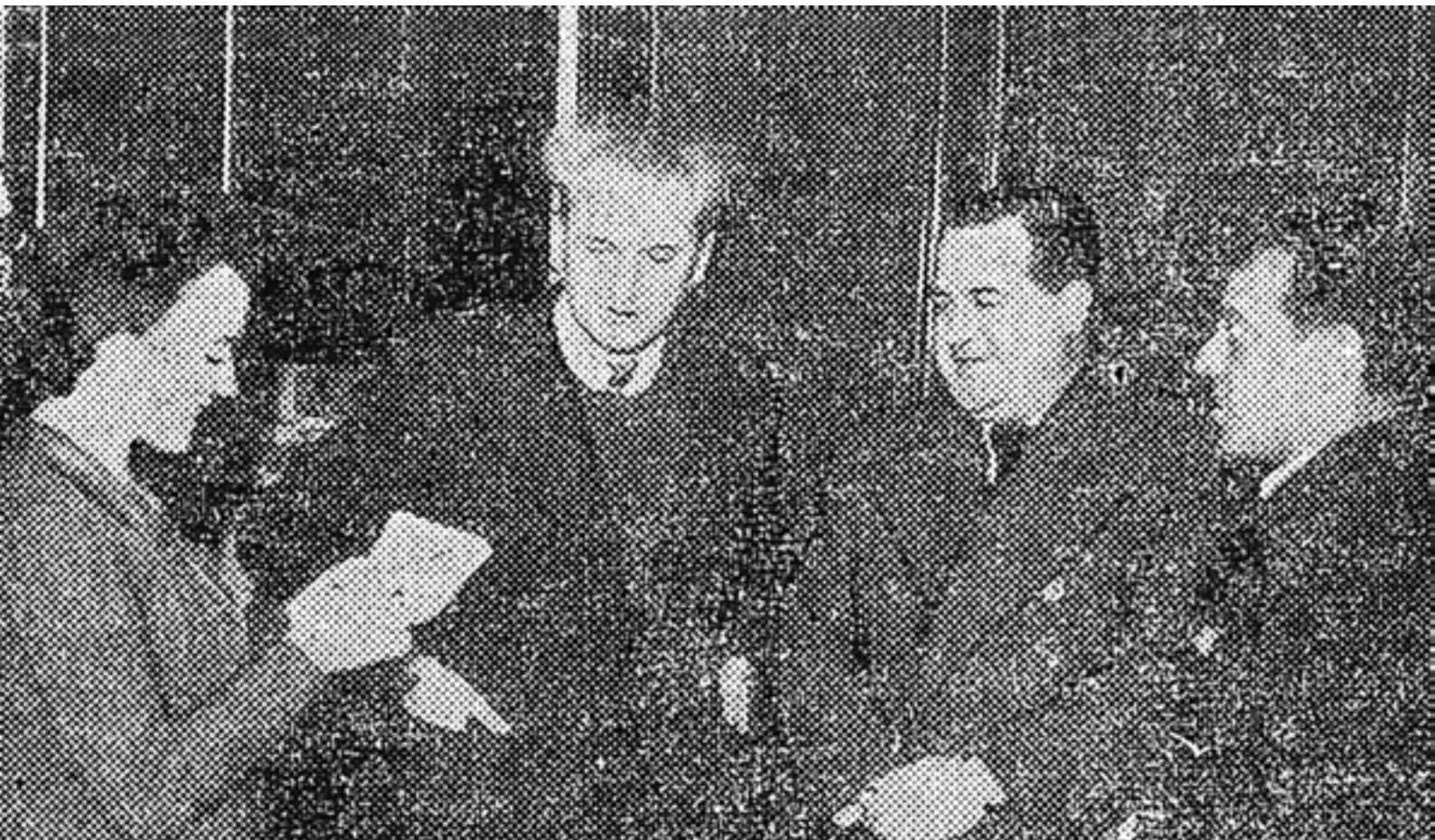
188 *Ibidem*.

189 *Diari de Barcelona*, 21 de març de 1938.

París, 13 de febrer de 1938

D'esquerra a dreta: la periodista Odette Blanc, el dirigent del Parti Communiste Français, Lucien Sampaix —que el 1941 seria afusellat pels nazis—, Hilari Salvadó i el conseller municipal de Barcelona, Josep Gispert, durant la visita que van realitzar al diari comunista, *L'Humanité*, dins la gira europea que els portà també a Londres i Brussel·les.

BNF (L'HUMANITÉ)

partament, company Joan Borràs, s'ha treballat molt. Es segueix el pla traçat d'instal·lar una xarxa de policlíniques als deu districtes de la ciutat; policlíniques dotades del més modern utilatge, les quals vindran a substituir els vells dispensaris municipals, en les atencions que es multipliquen cada dia més, donat el creixement accelerat de la població.

[...]

Un altre exemple el tenim amb l'Assistència Social. La feina feta en aquests dos darrers anys es immensa i d'una gran importància. [...] Ultra transformació del caràcter d'aquests serveis, puix que de la caritat i la gràcia, s'ha passat als d'assistència social, com exercici d'un dret social i compliment d'una exigència humana, s'ha donat cos a aquesta transformació amb la creació de noves institucions i amb la reorganització de les que teníem. S'ha passat de vells asils i refugis, tots ells impropis d'una ciutat civilitzada, però existents encara al 1936, a les magnífiques residències per a vells i per a infants, institucions que honoren el nostre país i constitueixen llocs modèlics de calma i repòs per als vells i de millorament i reivindicació per als infants, homes del demà.»¹⁹³

A nivell de la dinàmica municipal es succeïen diversos fets que van provocar la substitució d'alguns regidors-consellers del consistori. A inicis de maig Roc Boronat, d'ERC, fundador del Sindicat de Cecs de Catalunya i impulsor del cupó de cecs, substituïa Vicenç Bernades. D'altra banda, l'alcalde informava que el Partit Socialista del Sena, a França, havia obsequiat en senyal de solidaritat a la ciutat de Barcelona amb tres camions de queviures i una ambulància. I dies després, el 5 de maig, informava de l'arribada d'una ambulància amb medicaments i un camió de queviures, donatiu solidari dels minaires de la regió belga de Borinage. I en la Comissió Permanent Municipal del 19 de maig de 1938 s'informava de la destitució del secretari municipal Josep Maria Pi i Sunyer, cosí germà de l'anterior alcalde de Barcelona:

«Que sigui destituït, per abandonament de servei, el secretari de l'Ajuntament Josep Ma Pi i Suñer, i no haver-se reintegrat al servei transcorregut el període que podia considerar-se prudencial per a aprendre novament possessió del seu càrrec. Amb la pèrdua de tots els drets com a funcionari municipal.»¹⁹⁴

Res més lluny de la realitat. Josep Maria Pi i Sunyer, prestigiós jurista que havia estat degà de la Facultat de Dret de la UB, no es va reincorporar al càrrec de secretari en haver fugit de Catalunya i trobar-se a l'exili. La CNT-FAI l'havia amenaçat de mort atès que en els primers mesos de la revolució del 1936 s'havia dedicat a ajudar persones de tarannà religiós i conservador perseguides pels anarquistes. No fou l'únic cas de republicans que van haver de fugir a l'exili per por de ser carn de canó dels faistes. La llista és llarga: els consellers de la Generalitat Ventura Gassol, Josep Maria Espanya, el periodista Joaquim Ventalló...

El 2 de juny l'Ajuntament enviava una nota de suport i de simpatia envers la població fronterera de Cervera de la Marenda, bombardejada per l'aviació franquista, tot convidant a l'alcalde a visitar la ciutat de Barcelona.¹⁹⁵ No és d'estranyar que la població, tot i estar en territori francès, fos volgudament bombardejada amb la intenció de danyar el pas fronterer amb la voluntat de persuadir els francesos en no deixar passar ajut humanitari entre l'Estat francès i l'Estat espanyol. Els sol·llevats qualificarien el bombardeig d'error involuntari.

En aquest clima commemorar dates històriques esdevenia un gest d'alçament de la moral de la població. El poble català ja havia passat hores amargues i aquestes eren exemple per a no defallir fins a la victòria final. Si més no els discursos emprats en aquestes ocasions excel·lien en aquest sentit. El 6 de juny de 1938 es commemorava el Corpus de Sang de 1640. L'Assemblea Municipal amb l'alcalde al capdavant i el president Companys i els consellers del seu Govern realitzaven una ofrena floral davant l'estàtua de Pau Cla-

194 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 19 de maig de 1938.

195 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 2 de juny de 1938.

193 *Ibidem*.

Londres, 18 de febrer de 1938

Acte de suport a la República organitzat per l'Spanish Medical Aid Committee.

El líder laborista britànic Clement Attlee es dirigeix al públic. Entre els membres de la delegació catalana, el diputat al Parlament, Antoni Dot i l'alcalde de Barcelona, Hilari Salvadó.

FDB

ris. Hilari Salvadó en nom del municipi barceloní féu un parlament, el qual reproduïm tot seguit:

«Pau Claris, que tant intel·ligentment aconseguí orientar per un canal d'unitat combativa aquelles forces esgarrriades dels Segadors sublevats, és l'evident símbol dels nostres guerrillers d'ara, que amb tant de braó i amb l'ajut ben orientat del Govern de la República i del Govern de Catalunya han sabut crear un Exèrcit modern i dotar-lo de la disciplina, de la moral i de la tècnica que calen per a aturar, contenir i rebutjar l'allau que se'ns venia al damunt.

És l'esperit de Pau Claris, doncs, el que presideix les Brigades que amb tant de braó neutralitzen l'acció ofensiva dels nostres enemics. Si Pau Claris fos viu, comandaria, sens dubte, una de les nostres més importants unitats del front. [...] Pau Claris representava el veritable sentiment popular, una sublevació el va alliberar i el va restituir al si del poble, del qual formava part viva i palpitant. Pau Claris fou qui va convèncer el poble català de la necessitat de fer una guerra contra Felip IV i morí quan gairebé aquesta guerra havia esclatat, l'any 1641.

D'aleshores ençà Catalunya, en tongades diverses i amb moviments d'una periodicitat rítmica gairebé respiratòria, s'ha revoltat contra l'absorció del centralisme, que ofegava les seves llibertats més estimades; com Pau Claris, volem una Catalunya forta, una Catalunya digna, una Catalunya clara, una Catalunya, en fi, perfectament definida i respectada dintre de l'Estat espanyol. I ara que els invasors han volgut clavar-hi l'urpa igual que la nostra Catalunya correu a Madrid quan Madrid es trobava en perill, ens unim a les forces que al nostre auxili acudeixen de la resta d'Espanya i mantenim ferm el bloc contra la invasió estrangera i la traïció nacional.»¹⁹⁶

Per aquelles dates, la ciutat de Barcelona rebia hostes d'honor, els quals eren rebuts per les autoritats polítiques de l'època. Un dels hostes de privilegiat renom que visitava la ciutat de Barcelona era Jawaharlal

Nehru, president del Congrés Nacional Indi, amb una delegació del mateix. Segons Ferran Aisa:

«Les que no menciona la premsa, o que confon amb altres, són una noia que algun mitjà presenta com la secretària de Nehru, miss B. Ballivala, i un jove espigat amb pinta d'occidental que per desconeixement confonen amb l'escultor Jo Davidson. La raó és fàcil d'entendre: tant la noia com el jove són aleshores uns autèntics desconeguts que estan fent el seu aprenentatge polític internacional en un país en guerra, però tots dos, anys més tard, aconseguiran els llocs més alts a la política dels seus respectius països; es tracta de la filla de Nehru, Indira Gandhi, i del fill de l'ambaixador dels EUA a Anglaterra, John F. Kennedy, futur president dels Estats Units.»¹⁹⁷

El 16 de juny arribava a Barcelona Nehru i els seus acompanyants. L'alcalde els rebia i els nomenava ciutadans d'honor de Barcelona en nom del ple municipal. El Consell de Ministres feia el mateix nomenant-los hostes d'honor de la República Espanyola. Durant la seva estada a Catalunya visitaran l'Ajuntament de Badalona i el Front de l'Ebre i s'entrevistaran amb membres del PCE, com la Pasionaria, i de la CNT i amb els ministres de la República, Álvarez del Vayo, Bernardo Giner de los Rios i Vicente Uribe. Al Palau de la Generalitat foren rebuts pel president Companys.

Un periodista de *El Día Gráfico* preguntava Jawaharlal Nehru quina impressió li havia fet la ciutat de Barcelona i aquest responia:

«Magnífica. Es una hermosa ciudad. Es grandiosa, pero lo que más me ha sorprendido es el estocicismo del pueblo para soportar las agresiones aéreas, realizando normalmente su trabajo a pesar de las mismas. Además, he de manifestar mi agradecimiento y

¹⁹⁷ AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 550. Sembla ser que amb la visita del futur president dels EUA hi ha certa controvèrsia i des de la John F. Kennedy Library Foundation no consta cap viatge d'aquest a Barcelona. Tanmateix, historiadors com Ricardo de la Cierva en fa un estudi per tal de fer constar la confusió entre l'escultor Davidson i el jove Kennedy.

¹⁹⁶ *La Humanitat*, 8 de juny de 1938, p. 3.

Le plus grand journal belge, le mieux renseigné. Bruxelles - 52, rue de Post-Neuf.

La Dernière Heure

LE PLUS GRAND JOURNAL BELGE, LE MEUX RENSEIGNÉ
BRUXELLES - 52, RUE DE POST-NEUF

GRANDS PRIX DE PRESSE
Toutes les catégories
sur accord de nos
Petites Annonces
Van Breda 1933

137e ANNÉE - N° 82

LEUNDI 21 FÉVRIER 1933

LE NUMÉRO 35 CENTIMES

LE CHOMAGE EN BELGE L'ORGANISATION RÉGIONALE

L'organisation régionale des chômeurs en Belgique est une question qui se pose de plus en plus. Les chômeurs ne sont pas seulement des individus isolés, ils forment une masse considérable qui nécessite une action collective. L'organisation régionale permettrait de mieux coordonner les efforts et de défendre plus efficacement les intérêts des chômeurs.

LE CONGRÈS DES UNIONS PROFESSIONNELLES AGRICOLLES

Le congrès des unions professionnelles agricoles a eu lieu à Bruxelles. Les participants ont discuté de la situation des agriculteurs et de la nécessité de renforcer leur action collective. Les décisions prises visent à améliorer les conditions de travail et de rémunération.

LE POLE NORD EST ET RESTERA SOVIÉTIQUE

La question du pôle nord est toujours d'actualité. Les revendications soviétiques restent fortes, et il est probable que le pôle nord restera sous l'influence soviétique. Les tensions géopolitiques autour de ce sujet sont toujours présentes.

LES ANCIENS COMBATTANTS EN CONGRÈS

Un congrès des anciens combattants a eu lieu à Bruxelles. Les participants ont discuté de la situation des anciens combattants et de la nécessité de leur offrir une meilleure prise en compte.

A L'ASSOCIATION LIBÉRALE DE BRUXELLES

L'association libérale de Bruxelles a organisé une assemblée générale. Les membres ont discuté de la situation économique et sociale de la Belgique.

LE DÉLIT D'OPINION EST INADMISSIBLE

Le délit d'opinion est considéré comme inadmissible. Les libertés d'expression et de la presse doivent être protégées. Toute tentative de répression de l'opinion est jugée inacceptable.

A BARCELONE SOUS LES BOMBES

À Barcelone, sous les bombes, la situation est grave. Les bombardements ont causé de nombreuses victimes et des dégâts matériels importants. L'appel à l'humanité et à la paix est de plus en plus pressant.

LE DRAME D'ANTWERP

Le drame d'Anvers continue à susciter l'intérêt. Les investigations sont en cours, et l'on s'attend à ce que de nouvelles informations soient révélées.

M. HERBERT SPENCER A RABAT

M. Herbert Spencer est arrivé à Rabat. Sa mission est de promouvoir les idées de son école de pensée sociale.

LE DÉLIT D'OPINION

Le délit d'opinion est toujours au centre des débats. Les juristes et les philosophes s'interrogent sur sa légitimité.

LE DÉLIT D'OPINION

Le délit d'opinion est une notion juridique complexe. Elle soulève de nombreuses questions de principe.

LE DÉLIT D'OPINION

Le délit d'opinion est une notion juridique complexe. Elle soulève de nombreuses questions de principe.

LE DÉLIT D'OPINION

Le délit d'opinion est une notion juridique complexe. Elle soulève de nombreuses questions de principe.

Les danseuses au bal de l'Académie des Beaux-Arts de Bruxelles.

AU BAL DE L'ACADÉMIE DES BEAUX-ARTS DE BRUXELLES

De gauche à droite : Trois jolies sœurs (Mlles Gray, de Pons et Aerts). — La chorégraphie de la soirée. — Châteaufort dansant la phénix.

M. Châteaufort.

Le bal de l'Académie des Beaux-Arts de Bruxelles a été une soirée très réussie. Les costumes étaient magnifiques et les danses ont été exécutées avec beaucoup de talent.

21 de febrer de 1933

El diari brussel-lenc
La Dernière Heure,
entrevistà Hilari Salvadó,
de pas per la ciutat
dins una ronda de visites
a diverses capitals
europees
per tal de denunciar
els bombardejos
que patia Barcelona
i en recerca
d'ajut polític i humanitari
per a la República.
KBB-BRB

*mi satisfacción por la cordial recepción que se me ha dispensado.»*¹⁹⁸

A l'endemà de l'estada a Barcelona Jawaharlal Nerhu i els seus acompanyants, per gentilesa de l'alcalde de Barcelona, feien una breu visita a la Costa Brava; acompanyats per la diputada al Congrés de Diputats, Margarita Nelken i el president de l'Assemblea Municipal de Barcelona, Jaume Aragó. A la tarda del dia següent resseguien la seva gira europea en direcció a París i Londres. Les visites de personalitats sensibles amb la causa republicana eren un estímul que calia aprofitar.

Al mateix temps, la ciutat continuava el seu ritme vital i calia atendre totes les necessitats i serveis urgents de la població per tal de no parilitzar el seu funcionament. La manca de combustible era un tema preocupant, atès que sense ell el desenvolupament quotidià de la ciutat se'n ressentia. El conseller de Governació de la Generalitat, Antoni Maria Sbert, adreçava una carta a l'alcalde, arran de la formalització del consistori per tal d'evitar que les ambulàncies i altres serveis relacionats amb la defensa passiva no quedessin desatesos:

*«La Generalitat de Catalunya no disposa de mitjans per per adquirir directament combustible a l'estranger i resta sotmesa al subministra que hauria de fornir el Govern de la República, davant el qual pels mitjans esmentats han estat formulades i reiterades les nostres peticions»*¹⁹⁹

D'altra banda, d'ençà l'esclat revolucionari de l'estiu del 36 el nomenclàtor de la ciutat havia patit fortes modificacions degudes al nou tarannà polític. Els noms amb connotacions religioses i referents a les classes benestants serien, en molts casos, bescanviats per d'altres afins a la causa republicana. Des de l'Ajuntament, el qual tenia total potestat per fer els canvis,

198 «Visita al alcalde de Barcelona», *El Día Gráfico*, 19 de juny de 1938, p. 3.

199 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 30 de juny de 1938.

s'inicià un seriós debat. Moltes de les propostes de canvi de nom venien formulades espontàniament per ciutadans i en molts casos eren canviats sense el vist-i-plau de l'Ajuntament, cosa que ocasionava moltes confusions. Així s'expressava l'alcalde en la Comissió de Govern del 30 de juny sobre l'afer del nomenclàtor:

*«El ciutadà Alcalde parla de la petició que ha formulat l'Associació de Periodistes, perquè siguin retolats, amb motiu de la propera commemoració del 19 de juliol, amb els noms de Lluís de Sirval i Marià Foyé els dos carrers de la ciutat que aquesta corporació determini. S'origina un ampli canvi d'impressions sobre l'aspecte general de la substitució de noms dels carrers de la ciutat, i sobre la revisió que en el seu dia haurà de formular-se d'aquells que per per espontània voluntat popular han estat canviats, per tal que l'ajuntament digui la seva darrera paraula sobre el particular»*²⁰⁰

Finalment dos carrers de Barcelona foren batejats amb el nom del periodista Lluís de Sirval i de l'aviador Marià Foyé. Aprofitant la commemoració del segon aniversari del 19 de juliol de 1936, l'alcalde en persona feia acte de presència en els actes de descoberta de dues plaques dedicades a Foyé i Sirval. Aquestes foren les paraules d'homenatge a Foyé de l'alcalde Salvadó:

«Sí els marbres i els bronzes no haguessin de servir per a eternitzar en la memòria dels homes les gestes heroiques dels fills preclars, ni els bronzes ni els marbres no tindrien raó d'existir. I se n'ha abusat tant, però, i han estat tantes vegades emprats els monuments per recordar-nos la figura de mediocritats absolutament adotzenades, que ja és bo de constatar de tant en tant com una placa commemorativa és consagrada a recordar-nos el pas per la terra d'aquelles figures que si travessaren el món com a missatgers de la Idea i parlaren un idioma les paraules del qual no eren compreses, no per això la posteritat, una ben immediata posteritat, ha deixat de retre'ls la justícia que mereixia. Per aquesta

200 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 30 de juny de 1938.

Barcelona, 2 d'abril de 1938

Els diputats conservadors anglesos, Oliver Simmonds i Duncan Sandys —i la seva esposa, Diana Churchill, filla del líder britànic, Winston Churchill— visitaren Barcelona convidats per l'alcalde Hilari Salvadó per conèixer el sistema de defensa passiva de la ciutat enfront els bombardejos aeris.
BNE

causa és per mi, dins el dolor que aquests actes representen una veritable delectació espiritual, un esplai del sentiment i de la sensibilitat més íntima, parlar-vos de Marià Foyé, el periodista català, gran antifeixista i després valent aviador, que amb tant de braó, defensant la causa de Catalunya i de la Llibertat del món, donà coratjosament la seva vida generosa.»²⁰¹

L'aviació feixista no descansava i el 30 de juny quatre Savoia S.79 efectuaven bombardejos a les rodalies de Barcelona. Atacaren l'aeròdrom del Prat de Llobregat i la fàbrica Cros de Badalona, causant víctimes i ferits. Dies després del bombardeig l'alcalde de Barcelona acompanyat pels consellers municipals Escofet i Cabruja i del ministre de la República Álvarez del Vayo es desplaçaven a Badalona per copsar en primera línia els efectes dels atacs aeris. Es comptabilitzen 60 morts i 144 ferits.²⁰² Barcelona recolzà les tasques d'auxili i salvament dels ferits amb una dotació del cos de bombers.

A finals de juliol i principis d'agost s'efectuaren diverses substitucions dins de l'organigrama municipal. El conseller-regidor Josep Gispert era cridat a files i el substituïa Ferran Llardent, també d'ERC. Dolors Piera, del PSUC, fou nomenada consellera-regidora, esdevenint la primera dona en ocupar el càrrec a Barcelona.

Mentrestant, el Govern de la República militaritzava el cos de bombers de Barcelona. Aquesta militarització comptà amb el rebuig unànime del Ple de l'Ajuntament de Barcelona. Salvadó s'entrevistà amb el subsecretari de Guerra de la República, Richard Alan Gordon. Malgrat els esforços esmerçats per Hilari Salvadó, l'assumpte no es va resoldre favorablement i els bombers de la ciutat de Barcelona quedaren definitivament subjectes a la voluntat del Govern de la República. Aquest fet calia afegir la militarització de molts funcionaris per estat subjectes a lleves corresponents, comportant un agreujament de la situació logística en la corporació municipal.

201 *La Humanitat*, 20 de juliol de 1938, p. 2.

202 ALBERTÍ I CASAS, Elisenda; ALBERTÍ I GUBERN, Santiago. *Perill bombardeig. Barcelona sota les bombes (1936-1939)*, p. 264.

De nou, a inicis d'agost, l'alcalde i dos consellers municipals empenien viatge per diverses capitals europees amb la finalitat de capitalitzar ajut humanitari per a la ciutat de Barcelona així com d'aconseguir noves adhesions en favor de la legalitat republicana. Visitaren de nou França, Bèlgica i Anglaterra, deixant al capdavant de l'Ajuntament el conseller-regidor Josep Escofet, d'ERC. L'acta de la Comissió Permanent de l'Ajuntament de Barcelona expressa l'opinió de l'alcalde sobre el viatge:

«El ciutadà Alcalde dóna compte del viatge a França, Bèlgica i Anglaterra que va fer acompanyat pels consellers-regidors Víctor Colomer i Vicenç Pérez, i que en el mateix s'han trobat amb els inconvenients d'estar, a tots els països ressenyats, els ciutadans que tenien que visitar en temporada de vacances, amb motiu de l'estiu. Al mateix temps no s'ha pogut portar a terme dit viatge amb la rapidesa que es desitjava perquè, per indicació del ministre d'Estat de la república Espanyola, vàrem assistir al Congrés de la Pau celebrat a París, que va motivar una estada d'alguns dies a aquesta ciutat. Així mateix vàrem aprofitar l'estada a la capital francesa per a assistir a la projecció de la pel·lícula «Catalunya màrtir». A la ciutat de Londres, a més dels motius ja indicats anteriorment, ens vàrem trobar que el dia de la nostra arribada era un dissabte i a més l'inconvenient d'ésser diumenge el dia següent es va donar la coincidència de que dilluns era festa dels bancs i que el Lord Major de Londres es trobava fora, de vacances. Davant d'això, i tenint en compte el cost de la vida a la capital anglesa, es va encarregar al company Batista i Roca tota la gestió que tenia que fer el que parla, conjuntament amb els dos companys de viatge. De retorn, a Bèlgica, vàrem fer una gestió sobre material de bombers al municipi de Brussel·les, així com també al d'Anvers. La recepció a la ciutat de Lieja fou entusiasta; hi vàrem concórrer tots els elements dels diferents sectors polítics, i prometeren remetre material sanitari, i sobretot, de bombers. De retorn a París, tinguérem un bon acolliment per part de totes les persones que foren visitades, realitzant-se, al mateix temps, una bona campanya de premsa, que ha donat lloc a la que s'està fent actualment sobre la premsa a Espanya del sobrant de

Alcaldia de Barcelona

En compliment del que disposa l'Ordre de la Presidència del Consell de Ministres, inserida a la "Gaceta de la República" del dia 1r. del mes que som, l'Alcaldia fa públics els preus màxims de venda al detall dels articles que a continuació s'esmenten:

AVIRAM	
Canals en canal, ptes. quilo	875
Canals en canal, ptes. quilo	1000
Pallares, coloms, pats - dents, oques, etc., en canal, ptes. quilo	1700
EMBOTELLATS	
Vi corrent, en botella de 3/4 de litre, pesades una	300
Conyac, aguardent i licors comuns, en botella de 3/4 de litre, ptes. una	1000
Els vins, conyac, aguardents i licors de marques acreditades, no es podran vendre a preus superiors, per botella, d'un 300 per cent dels que feien el 15 de juliol del 1936.	
LLET FRESCA	
Pesades litre	200
OLI D'OLIVA	
Classe corrent, que no excedeixi de tres grams d'aciditat, ptes. litre	350
OUS	
Una dotzena, ptes.	1400
PEIX	
Anguila, ptes. quilo	600
Alfons, ptes. quilo	600
Anguila, ptes. quilo	1070
Alpaca, ptes. quilo	600
Bacallà, ptes. quilo	725
Breus, ptes. quilo	1000
Bret, ptes. quilo	605
Bucal, ptes. quilo	1200
Congre, ptes. quilo	1000
Gal, ptes. quilo	1135
Gal, ptes. quilo	600
Llobina, ptes. quilo	1000
Lliscera, ptes. quilo	700
Llobina, ptes. quilo	1470
Llag, ptes. quilo	1470
Llucet, ptes. quilo	1300
Llongueta, ptes. quilo	1470
Llobina, ptes. quilo	1200
Malleres, ptes. quilo	1000
Mull, ptes. quilo	1470
Moralla, ptes. quilo	575
Drac, ptes. quilo	1000
Nera, ptes. quilo	1200
Pagell, ptes. quilo	1350
Palometa, ptes. quilo	725
Pelut, ptes. quilo	1350
Peix per a sopa, ptes. quilo	800
Peix, ptes. quilo	725
Rajada, ptes. quilo	605
Rap, ptes. quilo	1200
Rata, ptes. quilo	600
Rugat, ptes. quilo	1070
Sardina, ptes. quilo	600
Selló, ptes. quilo	1070
Sarell, ptes. quilo	600
Tonyina, ptes. quilo	1200
Tantel petit, ptes. quilo	1350
Voral, ptes. quilo	600
CRUSTACIS	
Cigala, ptes. quilo	1250
Gamba, ptes. quilo	1600
Llagosta, ptes. quilo	2400
Llagostins, ptes. quilo	2400
MOL·LUSCS	
Calanurs, ptes. quilo	1250
Muscles, ptes. quilo	300
Papa, ptes. quilo	725
Sipia, ptes. quilo	725
PESCA SALADA	
Sardina salada, ptes. quilo	800
Anxera, ptes. quilo	1000
VINS, ALCOHOLS I DERIVATS	
Alcohol blanc, de 95 a 96 graus, araig, pesades litre	800
Aguardent anís, de 45 graus, araig, pesades litre	875
Conyac, de 42 graus, araig, ptes. litre	875
Mistela, ptes. litre	170
Vi blanc o vi negre, araig, superior a dotze graus, ptes. litre	170

Els preus del peix que no es consignen a l'anterior relació seran fixats oportunament per l'organisme que correspongui, i a l'objecte que la seva distribució sigui el més eficient que calgui, resta prohibida la venda ambulat per tota la ciutat.

La disposició que precedeix ve a resoldre un dels aspectes més interessants del proveïment de la ciutat. El públic és pregat de prestar la seva assistència a l'Autoritat Municipal, denunciant a les Direccions dels Mercats, Tinències d'Alcaldia i Negociat d'Inspecció i a qualsevol dels Agents a les seves ordres, les infraccions que arribin al seu coneixement.

La col·laboració ciutadana és en les presents circumstàncies més necessària que mai.

L'Alcaldia procedirà implacablement contra els venedors que no es subjectin al que en el present advertiment s'ordena.

Barcelona, 7 de Juny del 1938.

L'ALCALDE
H. SALVADÓ

7 de juny de 1938

Cartell de l'Alcaldia de Barcelona donant a conèixer els preus màxims dels productes bàsics i avisant de les infraccions en cas d'incompliment.

CDMH

*la collita de blat de tot França. També es feu una gestió prop de Mr. Herriot, Alcalde de Lió, havent manifestat Mr. Bel, en representació de Mr. Herriot, que aquest aixecaria bandera a favor de Barcelona i que faria gestions en aquest sentit prop dels municipis importants de França, com Marsella i altres. És d'esperar un bon resultat d'aquestes gestions tenint en compte el prestigi municipalista que té a tota la comarca de Lió i a la resta de França Monsieur Herriot».*²⁰³

Per una banda gestions desafortunades a Londres i per l'altra bons auguris a Bèlgica i a França. Un dels temes més preocupants durant el període bèl·lic va ésser l'abastiment alimentari de la població. El Govern municipal i el de la Generalitat van haver de fer mans i mànigues per abastir a la població i racionalitzar la venda d'aliments. S'instaurà la targeta de racionament i es crearen menjadors populars, alguns exclusivament per a infants. L'Ajuntament de Barcelona amb el suport de diversos departaments d'Assistència Social i els serveis d'indústria gastronòmica de Catalunya obria 200 menjadors econòmics en sis setmanes amb 51.000 racions diàries, així com 13 menjadors populars on es repartiren uns 164.000 menús setmanals.

L'Onze de Setembre es commemorava aquell any amb la presència dels Governos de la Generalitat, de l'Ajuntament de Barcelona, del País Basc i de la República Espanyola. Una commemoració insòlita si més no. També hi participaren diverses entitats de la societat civil i organitzacions polítiques. Fou una Diada commemorativa duta a terme amb gran solemnitat. Discursos i desfilades davant l'estàtua a Rafael Casanova. Prengueren la paraula entre d'altres el president Companys i l'alcalde Salvadó. Fou el darrer Onze de Setembre a la ciutat de Barcelona fins que el 1977, enterrat Franco, es va poder celebrar de nou. Tots els diaris de l'època recolliren les emotives i encoratjadores paraules de l'alcalde de Barcelona:

«Catalans: Un any més. Una volta més. Heu-nos ací acoblats sota l'impuls de la mateixa flama. Rafael Casa-

203 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 25 d'agost de 1938.

nova ha estat un heroi de Catalunya per acabar esdevenint un símbol de la nostra raça.

[...]

Els fets s'han repetit, i la història ni tan sols s'ha pres la molèstia de canviar la decoració. L'únic que ha canviat és la seguretat del triomf. Rafael Casanova caigué primer que rendir-se, i el nostre poble lluita, però vencerà. La sang dels seus fills generosos que ha estat vesada per la independència de Catalunya no serà sortosament, únicament sang de màrtirs, sinó sang de triomfadors.

Hi ha sang que no s'ha fet per a córrer per les venes d'un esclau; la nostra sang és d'aquest tipus. Mai un català no s'ajupirà voluntàriament sota el jou de l'esclavatge ni tolerarà la fuetada de l'invasor.

Arreu del món que veieu un català hi veureu un creador d'energies, una personalitat independent, i la independència s'adiu tan poc amb l'esclavitud, que una força superior podrà fer callar momentàniament, però ens donarà forces per una reacció superior que, després, arrabassarà el fuet de les mans del tirà i el farà servir com arma de venjança i deslliurament.

La Història n'és plena d'exemples, Rafael Casanova aleshores, i els nostres combatents avui, ho proven a bastament.

Han comès, doncs, un error fonamental els qui han cregut que el nostre poble pot ésser anorreat endebades, com ha passat amb la mísera nació austríaca. Catalunya és indomable, i res no podrien totes les forces coadjuvants del món encara que convergissin sobre nosaltres amb finalitats destructores.

*Rafael Casanova esdevé, per tant, com he dit abans, el símbol de la nostra raça. I sota els peus d'aquesta imatge que el retrata i d'aquesta bandera que la vesteix, Catalunya ha vingut a jurar un cop més que ningú, ningú, ningú no li prendrà mai allò que és consubstancial amb la nostra manera d'ésser; la nostra Llibertat.»*²⁰⁴

Altra vegada un discurs emotiu per engreixar de nou la moral de la rereguarda. Moments en què el desenllaç de la guerra es veia més a prop i la desfeta re-

204 *La Humanitat*, 13 de setembre de 1938, p. 2.

Barcelona, 17 de juny de 1938

Una delegació de l'Indian National Congress formada per Krishna Menon, Jawaharlal Nehru i la seva filla Indira Gandhi visitaren Barcelona per solidaritzar-se amb la República.

A la imatge, la delegació índia és atesa per la diputada socialista a les Corts, Margarita Nelken, i l'alcalde Hilari Salvadó.

AHCB (LA VANGUARDIA)

publicana s'albirava propera. Tanmateix, no es podia donar res per vençut mentre el conflicte bèl·lic seguís el seu curs, sobretot en terres de l'Ebre. Un bri de llum sobreeixia en aquelles nits de desesperança. Juan Negrín creia que allargant-se el conflicte militar provocaria l'esclat d'una guerra a Europa, fet que motivaria la intervenció de les democràcies occidentals a Espanya a favor del bàndol republicà. Res més que una efimera il·lusió que amb els pas dels dies es va anar tornant a la dura i esclaridora realitat.

Calia donar, i escenificar també, normalitat. El dia a dia de la ciutat s'havia de resoldre com si la gestió municipal anés per a temps. I una bona mostra és la discussió en diferents comissions de l'Ajuntament de Barcelona del pressupost per al 1939. S'autoritzava el 20 d'octubre a l'alcalde, en representació del municipi, poder signar amb el Banc de Crèdit Local d'Espanya una operació de préstec de 12 milions de pessetes per a cobrir les deficiències de tresoreria dels ingressos ordinaris del pressupost. També, s'acordava el sou dels regidors i de l'alcalde quedant de la següent manera: alcalde, president de l'Assemblea i regidors-consellers, 800 pessetes i consellers de l'Assemblea 300 pessetes. Al sou de cadascú calia afegir-hi 100 pessetes per carestia de la vida.

Davant la mobilització dels funcionaris de l'Ajuntament de Barcelona l'alcalde expressava:

«...que per la seva part ha fet tot l'humanament possible per a contribuir, en nom de l'Ajuntament, a l'alleujament de les conseqüències de les mobilitzacions pel que respecta als funcionaris municipals, facilitant-los l'equip corresponent, i es refereix també a la seva actuació que amb caràcter general ha prodigat en benefici dels combatents i llurs familiars, i recorda finalment, la promesa que féu als individus del cos de bombers, mobilitzats, de lliurar-los roba d'abric per a la pròxima campanya hivernal, en substitució dels equips de bomber que alguns d'ells s'havien endut en incorporar-se a files i que els foren reclamats per aquesta corporació.»²⁰⁵

205 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 29 de setembre de 1938.

D'altra banda, dies més tard, Barcelona acomiadava els brigadistes internacionals que havien lluitat amb la República. Arran dels acords de No Intervenció es posava fi a la participació de persones que no fossin d'origen espanyol al conflicte. El govern republicà va complir però els sollevats no. El comiat als brigadistes es realitzà amb un acte solemne a l'avinguda 14 d'Abril —la Diagonal— amb la presència dels caps de govern de la República, de la Generalitat i de l'alcalde de Barcelona, entre altres personalitats civils i militars. L'editorial de *La Humanitat* es feia ressò d'aquesta manera:

«El poble de Catalunya no podrà oblidar mai la gesta dels homes lliures que, de tots els àmbits de la terra, varen venir, des del primer moment, a lluitar pels ideals de llibertat i justícia. La nostra gent no ignora fins a quin punt l'heroisme de les Brigades Internacionals ha contribuït a barrar el pas a l'allau abassegadora del feixisme.

[...]

Les flors, les banderes, un xàfec d'aclamacions, acoïlla el seu pas, rígid i disciplinat. I manta vegades, el petó i l'abraçada de les nostres dones, eren el premi espontani i emocionant a aquests mesos de sofriment i lluita per la dignitat dels homes i la llibertat dels pobles.»²⁰⁶

206 *La Humanitat*, 29 d'octubre de 1938, p. 1.

Barcelona, 22 de juny de 1938

Homenatge a Francesc Pi i Margall en commemoració del 44è aniversari del Programa del 22 de juny de 1894. A més del president Lluís Companys i l'alcalde Hilari Salvadó, hi apareixen diversos consellers de l'Ajuntament de Barcelona: Domènec Pla, Jaume Aragó, Dolors Piera, Víctor Colomer...

BNE

Els darrers dies de la Barcelona republicana

13

Som a les acaballes del novembre de 1938. L'exèrcit republicà ha perdut la darrera de les grans batalles. L'Ebre ha estat creuat per les tropes franquistes i mitja Catalunya és ocupada. Lleida és des d'abril d'aquell any en mans dels sollevats i la dissort de Catalunya era escrita amb paraules d'amargor i d'exili. Tanmateix, l'exèrcit, en retirada, resistia com podia i cada riu que creuava pont que dinamitava per fer el pas de l'enemic més complicat i aturar d'aquesta manera el seu avanç per uns moments. La retirada, malgrat tots els entrebancs, es realitzava de forma ordenada. L'Ajuntament continuava debatent el dia a dia de la ciutat aliè a l'avanç franquista. Fins el darrer moment calia lluitar per la causa de la República i una bona mostra era que la maquinària municipal continués funcionant, encara que fos a mig gas per manca d'operatius i pel desgast de la guerra. Les bombes de l'aviació feixista —aquest cop amb l'afegit d'avions nazis i de l'Espanya nacional— queien en una ciutat delmada per les inclemències d'un inici d'hivern dels més freds del segle XX. Fer front a aquells moments i tenir el cap fred per poder dirigir una ciutat a punt de rebre l'exhumació dels darrers dies de la guerra era una fita prou difícil de pair i de dur a terme. El reconegut periodista Gracián Sánchez Boxa realitzava un emotiu article lloant la tasca d'Hilari Salvadó al capdavant de l'Ajuntament en una de les darreres siluetes periodístiques del batlle de la ciutat:

«Creo que Barcelona tiene en Hilario Salvadó un verdadero alcalde. Nombrar un alcalde es fácil, però no lo es ser alcalde. Para serlo de verdad hay que representar, personalmente, los intereses de la ciudad. Se puede coger a un hombre y vestirlo de alcalde, però no sirve para alcalde cualquier hombre. Hilario Salvadó, trabajador barcelonés, ciudadano barcelonés, que ha pasado su vida en trabajos administrativos y comerciales en torno a una porción tan típica de la ciudad como el barrio marítimo y el muelle, todo acontecimiento popular del ciudadano auténtico del catalán que se siente orgulloso al ser ante todo barcelonés. El alcalde es el primero en acudir a los lugares siniestrados cuando la barbarie fascista destroza la carne de la ciudad y la carne de sus hijos. El pueblo le ve pasar con miradas de una cordialidad que no exterioriza ante todos los personajes, una cordialidad de agradecimiento a su desvelo. Los barceloneses se sienten sentimentalmente

Barcelona, 25 de juny de 1938

Fruit de la solidaritat internacional es constituí el Centro Antifascista Sudamericano, a través del qual el diari de Buenos Aires *Crítica* va obrir a Barcelona un menjador gratuït, a l'antic restaurant Pàtria, a la plaça Francesc Layret. La inauguració comptà amb la presència del secretari general del Centro Antifascista Sudamericano, Romeo Gentile, el conseller de Governació de la Generalitat Antoni Maria Sbert i l'alcalde Hilari Salvadó.

AHCB (LA VANGUARDIA)

amigos de Hilario Salvadó porque lo han visto contener las lágrimas ante la Barceloneta, su Barceloneta, bombardeada. Sin exhibicionismo, con modestia de obrero, con satisfacción de barcelonés, nuestro alcalde ha sabido convertirse en el representante auténtico de la ciudad. De esta ciudad nuestra que ha guardado su humor y su sonrisa para convertirse en el corazón de la defensa en esta lucha titánica que cada día más firme y más fuerte, sostiene la Democracia republicana por la libertad y la independencia de España. Los ciudadanos de Barcelona, desde su puesto de trabajo han aprendido a ver en este hombre el ciudadano alcalde, articulando en él el sentido y el prestigio que su cargo representa. Desde mi puesto, en el que no encajan las adulaciones, envié a Hilario Salvadó, al ciudadano alcalde, mi saludo de barcelonés.»²⁰⁷

L'Ajuntament estava estudiant la proposta del nou pressupost per al 1939. L'increment de les partides estaven subjectes a la situació bèl·lica que vivia la ciutat, a les quals calia fer front.

Finalment en la Comissió Permanent del 14 de desembre s'aprovava el pressupost municipal per al 1939. Un pressupost calculat en 209.427.156,33 pessetes. Mentrestant, l'alcalde continuava rebent visites de personalitats civils i militars. El 23 de desembre les tropes franquistes trencaven el Front del Segre i començaven la definitiva ofensiva cap a Barcelona i la resta del país que encara era republicà. Dos dies després es commemorava amb absoluta indiferència el Nadal. Les darreres bombes de l'aviació feixista anaven caient sobre Barcelona i deixaven un nou rastre de mortaldat. El 29 de desembre el president Companys realitzava el que seria un dels seus darrers discursos radiofònics exaltant la figura del president Macià, tot fent una crida a defensar Catalunya fins el final. Tanmateix, el discurs deixava entreveure l'anunci d'una retirada cap a l'exili, el qual començava a ésser assumit per les autoritats polítiques del moment. L'aviació del bàndol franquista no va respectar cap treva ni va ésser, tenint en compte el seu discurs ultracatólic, indulgent amb les festes

nadalenques. El darrer dia de 1938 tornaven a ploure bombes a Barcelona. En unes altres circumstàncies Barcelona estaria enllestint els preparatius per a la celebració del Cap d'Any, però aquest cop serà una data per al record més horrorós. Les bombes queien en zones de la ciutat densament poblades. De nou la població civil era la més perjudicada i se la volia fer responsable del seu suport al bàndol republicà amb aquesta mortífera demostració de força per part de l'aviació feixista. *La Humanitat* mostrava el seu rebuig:

«La facció, dissabte, en la seva criminal incursió aèria, no perseguí cap finalitat concreta, com no fos la d'assassinar ciutadans barcelonins.

Que la gent civilitzada del món en vulgui prendre nota i que la seva honradesa li indiqui el camí a seguir.»²⁰⁸

Els darrers dies de la rereguarda a Barcelona foren frenètics i de desesperació total. Per a molts ciutadans i ciutadanes hi havia el desig de finalitzar la guerra. No era un desig d'adhesió al nou règim era l'expressió del cansament i de les ganes de retornar a la quotidianitat d'abans del juliol de 1936. Tanmateix, ningú preveia que el futur fos encara pitjor i amb un llarg túnel de quaranta anys de repressió i de foscor democràtica. Les crides dels sindicats i partits polítics amb els seus màxims dirigents al capdavant ja no tenia el seguiment ciutadà d'altres temps. L'Ajuntament continuava celebrant les seves reunions com si l'esdevenidor fos un altre. L'aparença, com demostren les actes de les darreres comissions de Govern, eren de plena normalitat en la dinàmica municipal. Algú pot pensar que es volia transmetre un desig de no voler entendre el que estava passant. Tanmateix, la idea era demostrar que, malgrat tot, la ciutat seguia funcionant. L'alcalde Salvadó també n'era conscient. Dies abans, però, se celebraria la darrera Diada de l'Infant, festa que substituïa la Diada de Reis per les seves connotacions religioses. La guerra no aturava la il·lusió dels infants en rebre un present, per modest que fos.

207 *El Día Gráfico*, 19 de novembre de 1938, p. 3.

208 *La Humanitat*, 3 de gener de 1939, p. 1.

Barcelona

19 de juliol de 1938

Hilari Salvadó
com a alcalde de Barcelona
descorre la cortina
que cobria la placa amb
el nom de Lluís de Sirval
—periodista assassinat
per l'Exèrcit espanyol
l'octubre de 1934
a Astúries—
al carrer anomenat fins
aleshores Bonsuccés.
AHCB (EL DÍA GRÁFICO)

La darrera comissió de Govern de l'Ajuntament se celebrà els dies 19 i 20 de gener de 1939. En ambdues sessions hi assistiren els regidors-consellers següents: Josep Escofet, Domènec Pla, Vicenç Pérez, Manuel Muñoz, Magí Cabruja, Víctor Colomer, Marià Martínez i Cuenca, Joan Borràs, Manuel Andreu, Joan Bertran i Hilari Salvadó. A la primera reunió es va incloure en el pressupost de l'any en curs una partida per a la Gase-ta Municipal, la qual des de feia mesos no es publica-va, segurament per manca de paper. Es comentà que les ambulàncies no pogueren sortir en el darrer bom-bardeig per manca de combustible. Es proposà fer un escrit dirigit a la Junta Defensa Passiva de Barcelona per tal que aquest fet no torni a succeir. També es pro-posà la compra de roba destinada als funcionaris mu-nicipals i es debaté la proposta de reincorporació de funcionaris jubilats per manca d'efectius mentre duri la guerra atès que la majoria de treballadors munici-pals han estat mobilitzats pel Govern de la República.

A l'endemà, a les 11:55 h, se celebrava la darrera ses-sió i en sortiren alguns acords i comunicacions munici-pals. Es proposava que els funcionaris municipals que restaven en les dependències del consistori treballés-sin matí i tarda per tal de poder oferir les targes de ra-cionament als desplaçats d'altres indrets de l'Estat per la pressió de l'avanç de les tropes franquistes. L'alcal-de disposava:

«[...] el gran nombre de ciutadans que acudeixen a les delegacions de Districte a l'objecte de proveir-se de la targeta per al racionament del pa, augmentat amb els evacuats procedents de les comarques envaïdes, que també es personen a les expressades dependèn-cies, sol·licitant la mateixa tarja. Afegeix que, a l'objecte d'accelerar el despatx de les esmentades targes, ha dis-posat que el personal dedicat a aquesta feina acudeixi matí i tarda al treball.»²⁰⁹

Davant la manca d'homes dins del cos de la policia municipal —també mobilitzats per l'exèrcit republicà— es proposava que les places vacants fossin ocupades

per dones. També es feia ressò de la manca de músics a la banda municipal i de personal al cos de bombers per les mobilitzacions citades anteriorment. En el cas del cos de bombers s'esmentava que havia quedat ob-solet, arran de la disminució de 300 efectius a 16. En el cas de xòfers del cos de bombers de 100 a 9 efectius i un sol mecànic.

Tot seguit, diferents consellers-regidors esmen-taren algunes preocupacions a tenir en compte da-vant l'allau de persones que fugien de les zones sota control franquista. La ciutat havia quedat col·lapsada d'homes i dones amb infants a qui atendre i dels vehi-cles en els quals fugien en retirada. Calia fer front de forma immediata des de l'Ajuntament a aquesta an-goixa humanitària. Doblar el nombre de cantines esco-lars i el nombre de llits. I a tot això calia afegir els dar-rers bombardejos que va patir la ciutat de Barcelona. La imatge d'una Barcelona destrossada i a punt de ser conquerida planava per damunt de tothom.

En la mateixa sessió els consellers-regidors i l'alcal-de acomiadaven al company Marià Martínez i Cuen-ca, el qual havia estat cridat a files pel Govern de la República. Arran d'aquest fet, Hilari Salvadó proposa-va que el regidor cessant cobrés la diferencia de sou que pogués existir entre el de l'Exèrcit de la Repúbli-ca i com a membre del consistori. La reunió finalitzava a les 14:25 h i s'emplaçava els assistents a la propera sessió, convocada per al 26 d'aquell mes. Sessió, com veurem més endavant, no es va dur a terme ja que les tropes franquistes ocuparen la ciutat de Barcelona i la retirada cap a l'exili ja era un fet consumat.

Els atacs aeris continuen sobre una ciutat defallida. Els dies 22, 23 i 24 de gener les sirenes van sonar per última vegada. El Port de Barcelona, el nucli antic, el Poble Sec i la Barceloneta van ésser els llocs escollits per l'aviació feixista per deixar caure les darreres bom-bes.

El dissabte 21, l'alcalde acompanyat pels companys regidors s'entrevistava amb el president Companys al Palau de la Generalitat. Se'ls comunicava de l'im-minent entrada de les tropes franquistes a Barcelo-na i se'ls donava ordres d'evacuar la ciutat el més avi-at possible. Ferran Aisa narra aquells moments amb aquestes paraules:

209 AMCB. Comissió de Govern Municipal de l'Ajuntament de Barcelona, 19 de gener de 1936.

Barcelona, 27 de setembre de 1938

Homenatge a Joaquim Ruyra pel seu 80è aniversari. D'esquerra a dreta: Rafael Vidiella, Joan Comorera, Antoni Maria Sbert, Lluís Companys, Joaquim Ruyra, Carles Pi i Sunyer, Josep Tarradellas, Hilari Salvadó, Ramon Frontera i Dolors Piera.

FCPS

«Però, en aquells moments, malgrat les propagandes entusiastes, l'entusiasme, precisament, no era el factor habitual dels barcelonins, ni tan sols dels militants llibertaris. Ni un miracle no hauria produït, en aquelles hores de la història, una onada d'entusiasme popular. El cansament, el desencís, la desconfiança i la impotència formaven part de la quotidianitat descoratjada d'aquells dies.»²¹⁰

En l'últim número publicat durant la Segona República, *La Humanitat* encapçalava la portada d'aquesta manera: «Es resisteix bravament en el front de Catalunya. L'enemic sofreix pèrdues quantioses.»²¹¹ Res més lluny de la realitat. I es demanava a la població que participés en les tasques de fortificació.

Barcelona ja no estava en condicions de fer front a un exèrcit militar i moralment més preparat. Les promeses d'arribada d'armes del president del Govern de la República, Juan Negrín, s'havien fos totalment. Els grans magatzems van ésser saquejats per molts ciutadans famèlics amb el vist-i-plau dels seus vigilants. I els més significats políticament empenien rumb cap a l'exili. Els carrers de Barcelona anaven quedant buits i les fileres de ciutadans que marxaven cap al nord, sota l'amenaça de l'aviació feixista, eren llargues i carregades d'enyor i de no saber si hi hauria un retorn futur.

S'esmenta per part d'algun historiador que en marxar de Barcelona Hilari Salvadó el substituï en les funcions d'alcalde Víctor Colomer, conseller-regidor de la minoria del PSUC. Tanmateix, no hi ha cap document que demostrï que aquest fos nomenat alcalde en funcions. El fet de romandre a la ciutat fins més enllà del migdia del 26 de gener no l'acredita com a tal. Víctor Colomer recrea els últims instants de l'Ajuntament abans de l'entrada dels franquistes d'aquesta manera:

«L'Ajuntament de Barcelona, els darrers dies, es va quedar buit de funcionaris, ja que la majoria havien estat mobilitzats. Hilari Salvadó va passar pel seu despatx per darrera vegada el dia 24 pel matí, abans de

dirigir-se cap a la frontera amb la seva família i el seu company de consistori Josep Escofet. Els consellers-regidors de la CNT i del PSUC van ser els únics que, de moment, no van marxar. Magí Cabruja va continuar al davant de la seva Conselleria-Regidoria atenent alguns problemes greus de la ciutat com ara el Servei d'Extinció d'Incendis. Els bombers no solament havien d'atendre els incendis produïts pels atacs aeris, sinó també apagar el foc en alguns edificis incendiats per militants polítics o sindicals que cremaven paperassa compromesa.»²¹²

Per un altre costat, Antoni Segura al capítol «Els darrers mesos de la Catalunya republicana» dins de la magna obra *La Guerra Civil a Catalunya* narra el següent:

«El 25 de gener, moltes autoritats republicanes havien abandonat ja la ciutat, mentre l'Exèrcit republicà pretenia frenar l'ofensiva al marge esquerre del Besòs. L'alcalde, Hilari Salvador, romaní a la ciutat i hom temia una revolta de les sindicals i dels partits d'esquerra que clamaven per una reedició del "no pasarán". Però la Barcelona de gener del 1939 no era el Madrid del 1936.»²¹³

I per si no fos prou, un altre testimoni de l'època, el ja citat funcionari Francesc Serinyà, esmenta:

«Aleshores em va telefonar un de l'Hospitalet per a dir-me: "Senyor Serinyà, ara estant passant les tropes 'nacionales' per sota el balcó de casa". [Era el 26 de gener de 1939] "Cojones", vaig dir jo. Vaig cridar l'alcalde perquè es posés al telèfon i quan va sentir el que deia qui em telefonava, va dir-me: "Adéu, Serinyà, vés a saber quan ens veurem", i va marxar de l'Ajuntament.»²¹⁴

210 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 669.

211 *La Humanitat*, 24 de gener de 1939, p. 1.

212 AISA I PÀMPOLS, Ferran. *Op. cit.*, p. 674.

213 SEGURA, Antoni. «Els darrers mesos de la Catalunya republicana» dins de *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Volum 4 "Derrota, ocupació militar i exili", p. 133.

214 FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep Maria. «Francesc Serinyà, l'últim funcionari», entrevista a *L'Avenç*, desembre de 1980, p. 19.

Barcelona, 23-30 octubre 1938

Hilari Salvadó durant la «Setmana del drap» una campanya endegada per l'Ajuntament de recollida de draps vells per fabricar roba d'abric pels soldats del front cara a l'hivern.

BNE

Tanmateix, el propi Hilari Salvadó va deixar constància del seu darrer dia a Barcelona en la documentació presentada a l'ambaixada espanyola de Seta, la qual anava dirigida a la Comisión Interministerial de Repatriaciones, pel seu advocat Josep Maria Pi i Sunyer, ex-secretari de l'Ajuntament de Barcelona, per tal de poder tornar a Barcelona ell i la seva companya. En la documentació s'expressava d'aquesta forma:

«Antes de abandonar la ciudad de Barcelona, pocas horas antes de que entrasen las tropas nacionales, Don Hilario Salvadó llamó al despacho de la Alcaldía a un funcionario acreditado de la Intervención Municipal, y en su presencia le hizo hacer arqueo de la Caja de Alcaldía que dejaba, para que nunca pudiese constar que se llevaba un céntimo ni nada de los fondos y cosas que no le pertenecían. En dicha Caja había algunos lingotes de oro.»²¹⁵

Així doncs, sóc del parer que la marxa d'Hilari Salvadó no es va produir el dia o dies abans com algunes fons i el propi Víctor Colomer esmenten, ans el contrari es produí el mateix dia 26 de gener. El que sí puc deduir per la documentació localitzada és que va marxar de bon matí, hores abans de l'entrada de les tropes franquistes per la Diagonal. Segurament, els consellers-regidors Víctor Colomer i Dolores Piera van apurar unes hores més la seva estada a Barcelona. Però aquest fet no els atorga cap mèrit per sobre d'Hilari Salvadó, ni fa a Colomer alcalde en funcions.

Fos com fos la marxa d'Hilari Salvadó de Barcelona, el que està clar és que en aquella ciutat a punt de ser conquerida per l'exèrcit enemic no hi podia romandre un dia més atès que una persona implicada en la causa republicana com ell podia ser una presa fàcil. I dit i fet, Hilari Salvadó sortia enretirada cap a un exili incert i desconegut.

Francesc Serinyà, qui seria l'únic i darrer funcionari de l'Ajuntament republicà de Barcelona en romandre-hi en el moment de l'ocupació d'aquest per part de l'exèrcit sollevant, descriu Hilari Salvadó així:

«L'Hilari Salvadó era un home molt obert, amic de tothom; tothom l'apreciava. No havia tingut estudis i potser li mancava això, però era un gran home, amb una gran popularitat. En canvi, es va trobar, en tornar de l'exili, que ningú li feia cas, perquè com jo ja li havia advertit, la gent se li apartaria perquè ell era dels vençuts. Si no hagués estat per quatre que vam ajudar-lo tant com vam poder, no hagués ni menjat. Era un home sense enemics, però també un home indefens. Immensament popular sobretot al seu barri, la Barceloneta, on quan hi anava no podia ni donar un pas de tan plens que eren els carrers. Jo li deia, quan es queixava que li havia fallat la gent, que "tens pocs amics en realitat, sobren dits d'una mà per contar-los; ara, de coneguts n'ompliries una plaça de toros".»²¹⁶

215 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

216 FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep Maria. «Francesc Serinyà, l'últim funcionari», entrevista a *L'Avenç*, desembre de 1980, p. 18.

Perpinyà, 8 de febrer de 1939

Tot just exiliats, Jaume Miravittles i Hilari Salvadó atenen la premsa internacional a la terrassa de l'Elite-Bar.

FVR (MATCH)

Primer exili. França ocupada

14

A Hilari Salvadó, en sortir cap a l'exili, se li deuria fer un nus a la gola d'enyorança i de donar-ho tot per perdut, de veure's obligat a deixar la seva estimada Barcelona, la seva Barceloneta natal. A l'exili mai oblidaria que era l'alcalde de Barcelona elegit democràticament i faria servir targetes de visites on feia constar «*ancien maire de Barcelona*».

A primera hora de la tarda del 26 de gener de 1939 Barcelona era ocupada per l'exèrcit franquista. La ciutat, cansada i desclosa després de quasi tres anys de guerra, reprenia la quotidianitat sense la pluja de bombes i amb la incertesa del que farien els ocupants en el futur. L'historiador Joan de Déu Domènech descriu aquells instants amb aquestes paraules:

«Començar amb barricades i acabar amb trinxeres. I la por, sempre la por, i tornar a repetir, no, això no, que em pot comprometre. I una altra vegada canviar d'indumentària, de llengua, de salutacions. A l'estiu, amagar missals, estampes i les obres de mossèn Cinto, i a l'hivern llençar carnets i cartells. I en fi, si el juliol de 1936 es varen cremar les esglésies, el gener de 1939 es varen saquejar magatzems de queviures. Res com una guerra per aprendre a ser realista.»²¹⁷

A finals de gener les carreteres i camins que duïen a la frontera amb l'Estat francès s'anaven omplint de ciutadans que fugien del terror d'ésser atrapats per l'exèrcit franquista. Alguns d'ells havien arribat a Barcelona fugint d'altres indrets de l'Estat espanyol. Es calcula que unes 500.000 persones creuaren la ratlla fronterera. Molts foren internats en camps de concentració —les autoritats franceses els anomenaven camps d'acolliment—, com els d'Argelers o Sant Cebrià. Eren camps on s'amuntegava la gent sense cap mena d'equipament humanitari i encerclats per una filferada inhumana. Molts dels que sobrevisqueren marxaren en començar la Segona Guerra Mundial, en un segon exili, cap a Amèrica i d'altres foren deportats a camps de concentració alemanys, dels quals en sobrevisqueren pocs.

217 DOMÈNECH, Joan de Déu. *La Batalla de l'Ou. De quan passàvem gana (1936-1939)*, p. 232.

El 26 de gener el Govern francès ordenava el tancament dels passos fronterers de Cervera de la Marendà i el Portús, entre l'Alt Empordà i el Rosselló; el coll d'Ares, entre el Ripollès i el Vallespir i el de la Guingueta d'Ix, a la Cerdanya. Només s'autoritzava el pas de la gent que tingués el vist-i-plau del consolat francès o passaport diplomàtic. Les baixes temperatures i els constants atacs de l'aviació franquista feren reaccionar al Govern francès l'endemà mateix permetent l'entrada de les dones i els nens i també dels homes que no estiguessin en edat militar. Fet que comportà en alguns casos la separació de famílies i matrimonis. La resta d'homes, la majoria militars republicans, ho farien el 5 de febrer.

Hilari Salvadó sortirà vers l'exili acompanyat per la seva germana i una amiga d'aquesta, la seva companya sentimental, Paquita Cervera i Gros. Creuaran la frontera pel coll d'Ares, des de Molló, a peu en aquest darrer tram, atès que la carretera no enllaçava amb la del costat francès. Un cop creuada la frontera calia seguir un camí que portava cap a Prats de Molló, la primera població nord-catalana.²¹⁸ El fet de disposar de passaport diplomàtic com a alcalde de Barcelona deuria facilitar les coses en el moment de creuar la frontera. Paquita Cervera deixava marit i dos fills a Barcelona. En no tenir fills comuns i en fer alguns anys de la mort de la seva filla Magdalena Bonet i Cervera²¹⁹ no he pogut esbrinar les raons de la Paquita en abandonar marit i fills a Barcelona. Dedueixo que va fer la retirada conjuntament amb l'Hilari per amor. Rastrejant per hemeroteques he observat que el primer marit de Paquita Cervera fou Marià Bonet i Navarro, que havia estat policia, i que va morir a Barcelona el 10 d'abril de 1947 quan treballava per a una empresa de transports

218 Segons ens ha explicat en Daniel Carrasco —ciutadà francès, nèt de catalans— els seus pares van acollir Hilari Salvadó i Paquita Cervera durant els primers anys d'exili i els van tenir amagats a casa seva per por que fossin capturats per la policia secreta de Pétain i lliurats a les autoritats franquistes.

219 No tenim cap constància de la mort de Joan Bonet i Cervera, l'altre fill de Paquita. Per correspondència enviada des de França per Salvadó a Magdalena Bonet a la dècada de 1950 sabem que per aquelles dates era viu. Magdalena Bonet i Cervera va morir a Barcelona el 9 de gener de 2012.

de Sant Joan de les Abadesses. La família Bonet tenien llogat un pis al carrer Diputació, 322, a l'Eixample de Barcelona.²²⁰

La primera notícia que tenim d'Hilari Salvadó en creuar la frontera la trobem en una imatge captada pel fotògraf del setmanari *Match*²²¹ de París, realitzada a Perpinyà, el 8 de febrer de 1939. En aquesta fotografia hi apareixen Jaume Miravittles i Hilari Salvadó, ambdós mudats, amb abric, corbata i barret. La següent notícia sobre Salvadó no la trobem fins a principis de març en una carta adreçada al seu amic Carles Pi i Sunyer des de Carcassona:

« Estimat amic:

Fins avui no m'ha estat possible recobrar el meu cunyat. Ara estic més tranquil.

He llogat un tros de pis moblat al propi barri de la Cité, lloc d'obres, on la propietat es relativament barata amb relació a la restant població. Crec que, per ara, no em molestaran i podré restar un temps.

Ben sincerament en plau oferir-te aquest nou estatge, l'adreça del qual va anotada al peu, i si per qualsevulla cosa necessiteu dels meus serveis disposeu com sempre.

La meva germana i cunyat em pregunten vos salutis a la vostra família.

*Rebeu amic Pi l'estima sincera del vostre amic,
H. Salvadó»²²²*

Deduïm de la carta que el cunyat d'en Salvadó, Antoni Oliver, va creuar la frontera dies més tard per tal de reunir-se amb la resta de la família. El pis de Carcassona era situat al carrer Trivalle, núm. 2, a l'inici del pont del riu Aude, el qual creua la ciutat nova cap a la vella, més coneguda aquesta darrera com la Cité. A

220 Devem aquesta informació a Montserrat Capó, veïna d'Hilari Salvadó en els darrers anys de la seva vida.

221 El setmanari *Match* va ésser fundat el 1926, a París, i va desaparèixer durant l'ocupació nazi de França. El 1949 va reprendre el vol com a *Paris-Match* de la mà de l'industrial Jean Prouvost i inspirat en la revista nord-americana *Life*.

222 FCPS. Carta d'Hilari Salvadó a Carles Pi i Sunyer, datada el 8 de març de 1939.

Carcassona s'hi estarà un temps fins que aconseguí xixi desplaçar-se amb la família, al cap d'uns mesos, a la ciutat de Montpeller. Les preocupacions en aquests primers dies d'exili eren importants. La incertesa de l'esdevenidor i de fins a quin punt es podria viure dels estalvis eren constants. En una segona carta adreçada a l'amic Pi i Sunyer, Salvadó expressava així:

« *Estimat amic:*

Serveixin aquests mots, primerament, per a saludar-vos cordialment i després per a dir-vos que tinc referències de que a París actua un Comitè a priori integrat per tots els partits de Catalunya i que, activament s'estan fent gestions per tal de que aital ajut d'auxili als sots-secretaris i directors de la Generalitat. No cal dir-vos que m'ha plagut moltíssim aital notícia, però ignorant la persona que representa a l'Esquerra en aquest Comitè, ahir vaig adreçar uns mots a l'amic Tarradellas, preguntant-li farien, quan bonament estigui al seu abast, per obtenir a favor meu aquest auxili, ço que m'atreveixo fer-vos a vos i que no dubto hi posareu tot el vostre interès. Gràcies.

A l'amic Tarradellas també li demano l'ingrés a la Residència de Montpellier, car tinc francs per tota una mesada, malgrat m'hagi després de molts objectes.

Li parlo de que amb nosaltres hi fa vida una amiga²²³ de la meva germana que l'acompanyà quan sortí de Barcelona i que vos ja coneixeu. No sé si serà obstacle, el no ésser de la família, per a que pugui viure amb nosaltres a Montpellier. Si teniu l'avinentesa de veure a l'amic Tarradellas, crec que no fora per demés que també hi parreu.

Perdoneu, amic Pi, de les molèsties que us dono, però podeu creure que ho faig amb la confiança de que ens veiem complagut.

Els més afectuosos records de la meva germana, cunyat i Sra. Cervera i una abraçada cordial del vostre amic.

H. Salvadó»²²⁴

Finalment, Hilari Salvadó i la seva família es traslladaren a Montpeller. Esbrinem per una carta adreçada a Pi i Sunyer, en data de 30 de desembre de 1939, que viuen a la Vil·la Spadane, al bulevard Ernest Reman, al barri de Les Aubes, al nord-est de la ciutat. Des d'aquesta adreça escriurà a l'amic Carles Pi i Sunyer desitjant-li a ell i a la seva família que «*l'any nou sigui per a vos, per a Catalunya i per a tots els catalans millor que el present, amb alegria, més cordialitat i sense exili*».²²⁵

Pels arxius del Departament de l'Erau sabem que l'ingrés de Salvadó, la seva companya Paquita, la germana Dolors i el cunyat Antoni a la Residència d'Intel·lectuals de Montpeller es produí el maig de 1939 i en sortiren, en direcció a Besiers, l'1 de gener de 1941.²²⁶ La documentació consultada ens aporta les professions que ostentaven per aquelles dates. Hilari constava com a «*célibataire, commerçant, journaliste. Ancien Marie de la Ville de Barcelone*». La germana com a «*couturière*» i el marit com a «*mecanicien*». Paquita «*divorcée et téléphoniste*». Magdalena Bonet, fillastra de Salvadó, va fer esment en una entrevista per TV3 que la Prefectura de l'Erau va aconsellar a l'excalcalde de Barcelona marxar de Montpeller i residir en una població més petita i discreta a ulls dels nazis.²²⁷

L'1 de setembre d'aquell any Alemanya invadia Polònia i s'iniciava la Segona Guerra Mundial. L'amenaça de l'Alemanya nazi sobre França era imminent. Salvadó i la seva família n'eren conscients i vivien dins d'una extrema preocupació pel que pogués passar si França queia en mans dels feixistes. El juny de 1940 els alemanys entraven a França. Ho feien per Bèlgica, evitant creuar la línia fortificada de Maginot. Un exèrcit, el francès, obsolet contra un nou i preparat, l'alemany. Arran de l'ocupació la situació dels exiliats empitjorà. El 22 de juny la vella França triomfadora de la

225 Arxiu Fundació Carles Pi i Sunyer.

226 Archives Départementales de l'Hérault. Fons Residència d'Intel·lectuals Catalans.

227 Reportatge sobre l'homenatge a Hilari Salvadó a la Barceloneta, emès pel Telenotícies Vespre de TV3, l'11 de desembre de 1997.

223 Es refereix a la seva companya sentimental, Paquita Cervera i Gros.

224 Arxiu Fundació Carles Pi i Sunyer.

Perpinyà, 8 de juliol de 1942

D'esquerra a dreta: Vicenç Borrell, Josep Puig Pujades, Josep Tarradellas, Hilari Salvadó i Joaquim Dardalló, en la vetlla de l'expresident del Parlament, Joan Casanovas, mort a l'exili.

ANC - FONS JORDI POU

Primera Guerra Mundial queia en mans dels nazis i era obligada a signar un armistici que significà la divisió del territori francès en dos. La part nord-oest, amb París com a capital, en mans dels alemanys i la part sud-est, amb Vichy com a centre polític i administratiu, en mans d'un govern titella del general Pétain sota la tutela de Hitler. Teòricament aquest nou territori s'anomenà la «França Lliure». Aquest fet va comportar que molts exiliats emprenguessin un nou exili cap a Amèrica. Xile, República Dominicana, Mèxic —estat que des de l'inici de la guerra mostrà una gran solidaritat amb la República espanyola— en foren algunes de les destinacions.

Hilari Salvadó com a alcalde de Barcelona tenia dret a rebre un ajut per part del Servicio de Evacuación de Refugiados Españoles (SERE). Tanmateix, aquests ajuts es deixaren de distribuir durant l'ocupació alemanya de França. A Montpellier coincidiren amb moltes personalitats exiliades, ja que s'hi va establir una Residència d'Intel·lectuals que va donar acollida a un bon nombre de prohoms de la cultura i la societat catalanes. Aquesta residència, davant l'allau de refugiats, uns 800 en total, hagué de llogar d'altres edificis a fi i efecte de poder oferir més allotjament. Els catalans refugiats miraven de passar desapercebuts i es reunien en cafès i biblioteques municipals. Les autoritats franceses obligaven els exiliats a romandre a més de 30 quilòmetres de la frontera amb l'Estat espanyol, distribuint-los per tota la seva geografia, de París a Montpellier, passant per Tolosa de Llenguadoc o Carcassona.

Segons el seu advocat Josep Maria Pi i Sunyer, en tramitar l'expedient de retorn a Barcelona a la dècada de 1950, aquest manifestava que el suposat subsidi de 2.000 francs del SERE no els rebia —es refereix al 1954:

«Al pasar a Francia en enero de 1939, y al serle fijada por las autoridades francesas residencia en Montpellier como refugiado, percibió de una de las organizaciones españolas de auxilio a los exiliados, la ínfima suma de 1.000 francos mensuales "en su calidad de ex-alcalde de Ciudad en la que había residido el Gobierno de la República española". Posteriormente, como un tan

módico subsidio parecía más una burla que una ayuda, este estipendio mensual fué aumentado a 2.000 francos, hasta que en noviembre de 1942 fué totalmente suprimido. Esta es la condición de "refugiado rojo privilegiado" de que tuvo noticia la Comisión Interministerial, para contribuir sin duda a apoyar su denegatoria del regreso a España del señor Salvadó. Un "privilegio" que le proporcionó al señor Salvadó unos 40 a 45.000 francos en total con los cuales vivir durante "tres años y medio", desde mayo de 1939 a noviembre de 1942. Pero la Comisión Interministerial no ha sido informada de que este subsidio de hambre era por allá los años 40 al 42, y en el informe está redactado presentando al señor Salvadó como uno de los "refugiados españoles que con el nombre de "privilegiados" cobran subsidio, percibiendo el citado 2.000 francos".»²²⁸

Hilari Salvadó i Josep Tarradellas tenien una estreta amistat, que els feia tractar-se cordialment a les cartes de l'exili, anomenant-se mútuament pel nom de pila abreujat: Lari i Pep.

Sabem per la carta enviada a Josep Tarradellas, datada el 8 de novembre de 1942, que en Salvadó i la Paquita Cervera tenien intenció de traslladar-se a la població marinera de Valras Plage, situada al departament de l'Erau. A la carta Salvadó li fa saber la necessitat de rebre un ajut per tal de poder fer front a les despeses de lloguer del nou habitatge:

«[...] és molt possible que em traslladi a Valràs Plage, població que he trobat totes les facilitats, per part de les autoritats locals. Amb l'únic i gros inconvenient que em trobo es el de no disposar de la quantitat per pagar el lloguer de tot un any avançat i que puja la suma de 5.000 francs.

Davant la urgència, et prego em diguis en correu seguit, si tens a mà el poder-me ajudar, on les altres despeses despeses de trasllat, procuraré atendre-les amb el subsidi, en el cas de que arribi a cobrar-se abans del dia 6, data que tinc fixada per deixar Montpellier.

Saluda a la teva esposa.

228 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

*Records de la Paquita.
T'abraça.
Hilari Salvadó»²²⁹*

En una altra carta del 8 de novembre de 1942 li feia saber: «*Demà dilluns faig el trasllat cap a Valràs, o sigui la casa on visqué l'amic Joan, on tindràs a casa teva i a l'amic de sempre*».²³⁰ Fent-li saber l'adreça de la nova casa, Bd. De la Mer, Villa Perre Fine. Salvadó va anar a viure a la casa on havia estat Joan Casanovas, president del Parlament de Catalunya, mort un mes abans. Un dels motius del trasllat fou que la Prefectura de Policia de l'Erau el va comminar a marxar de Montpeller i que es dirigessin cap a una altra població més reduïda i menys coneguda. En ser ocupat tot l'hexàgon francès pels alemanys visqueren durant un temps a la rebotiga de l'àvia dels Carrasco, Encarnació Folch, propietària d'una botiga de sabates a Valràs, situada al carrer de Béziers Has.²³¹

La situació dels refugiats republicans fou durant tota la Segona Guerra Mundial molt precària, amb l'amenaça de ser detingut i lliurat a l'Espanya franquista com va succeir amb el president Lluís Companys, l'agost de 1940. A aquesta por s'hi afegien les penúries econòmiques i la mala alimentació derivada de la manca de recursos de subsistència. La situació encara es complicà més arran de l'ocupació alemanya de la «França Lliure», l'11 de novembre de 1942.

Entre els exiliats que ho estaven passant més malament hi havia l'amic comú d'Hilari Salvadó i Josep Tarradellas, l'Albert Arís i Montserrat, regidor d'ERC a Barcelona durant la Guerra Civil, elegit després dels Fets de Maig de 1937. Arís feia saber a Tarradellas, per via de Salvadó, que a resultes d'haver perdut el vaixell que l'havia de dur rumb a Amèrica havia quedat absolutament desprotegit econòmicament. Amb el propòsit d'embarcar-se s'havia venut tot el que tenia i mal-

229 AMTM - Fons Hilari Salvadó.

230 AMTM - Fons Hilari Salvadó.

231 Encarnació Folch i el seu marit eren d'origen català, els quals van emigrar a l'Estat francès cap a la dècada de 1910 per a treballar a la verema occitana i s'hi van quedar.

vivia en una casa de pagès sense llum i dormint en un llit sense matalàs. Li comenta que pot adquirir un pis per 3.000 francs. I tot seguit li demana si li pot pres-tar aquests diners per fer-ne el pagament i que en el futur li seran retornats. En la mateixa missiva Salvadó esmenta:

«Estimat Pep: uns mots solament per dir-te que són certes les manifestacions que fa el bon amic Arís. Sens dubte, l'al·ludit amic és el més necessitat de tots els que viuen a Montpeller, avui, majorment agreujada [il·legible] amb motiu del seu darrer viatge a Marseille, fins a embarcar el darrer vaixell.

Si està en les teves mans d'atendre els seus desitjos, faràs una excel·lent bona acció, alleugerint la penosa vida que porta l'estimat bon amic, digne de millor sort.

No cal dir-te que t'estimaré que facis tot lo possible en favor de l'Arís.

Els nostres millors records per a la teva muller.

Ben cordialment.

Hilari Salvadó»²³²

L'antic alcalde de Barcelona mostrava la seva faceta d'home compromès amb els antics companys més desvalguts i feia mans i mànigues per tal d'aconseguir l'ajut per part de Tarradellas en aquest cas. La solidaritat entre els refugiats va ésser una constant que s'anà eixamplant a mesura que l'allargament de l'exili i el no retorn a la pàtria es feia cada cop més punyent. Per alguns el retorn a Catalunya seria una quimera, d'altres una dissort en morir a l'exili i per aquells que van tornar en aquells primers anys un regust amarg en trobar-se un país sota una dolorosa dictadura feixista.

Hilari no hi podia tornar atès que el Tribunal de Responsabilitats Polítiques de Barcelona l'havia donat per pròfug i estava en recerca i captura. Segons la llei vigent del règim franquista a tots els alcaldes i regidors que haguessin desenvolupat càrrecs institucionals durant el període de febrer de 1936 fins a la fi de la Guerra Civil, se'ls va obrir un expedient acusatori. Les noves autoritats franquistes li van voler incautar tots els

232 AMTM - Fons Hilari Salvadó. Carta del 12 d'octubre de 1942.

béns immobiliaris i els comptes bancaris. La policia va fer mans i mànigues per esbrinar si disposava de béns. Tanmateix, va ésser en va ja que en Salvadó no disposava de cap propietat ni de cap compte corrent al seu nom. Totes les entitats bancàries van respondre negativament a les peticions del Tribunal. Hilari Salvadó va viure de forma modesta i sempre de lloguer. Segons feia constar per escrit el Tribunal de Responsabilitats Polítiques:

*«Resultando probado y así declara como hechos graves que Hilario Salvadó Castell, de 42 años, sin bienes ni cargas conocidas en situación de rebeldía, tiene antecedentes de izquierda como Militante de izquierda Catalana filiación mantenida con cuya representación fué elegido Concejal, cargo que desempeñó en periodo rojo así como el de Alcalde de la ciudad. Propagandista de sus ideas, decretó la expulsión del Ayuntamiento de los funcionarios de derechas, interviniendo en el incendio de la Iglesia de San Miguel de la Barceloneta. Se destacó por su intervención en los sucesos de octubre de mil novecientos treinta y cuatro. Se ignora su actual domicilio.»*²³³

Document redactat amb més ràbia que seny atès que obviava algunes coses i era farcit d'errades. El Tribunal falla de la següent manera:

*«Fallamos: Que debemos declarar la responsabilidad política del inculpado Hilario Salvadó i Castell a quien se le impone la sanción de perdida total de bienes, inhabilitación absoluta perpetua y extrañamiento perpetuo del territorio nacional.»*²³⁴

L'«extrañamiento perpetuo del territorio nacional» significava que no podia tornar a Catalunya. El règim franquista en saber que s'havia exiliat li barrava el pas a un possible retorn, però al mateix temps no descartava que en cas que fos capturat pels nazis i lliurat a

Espanya fos condemnat a mort. Raons de pes per no tornar per aquelles dates. En un altre document de la causa contra ell del Tribunal de Responsabilitats Polítiques se l'acusava erròniament de «*tildado de Comunista por su desastroso proceder, y sobretodo por la manera descarada de apropiarse de lo ajeno, pués aunque no posé capital reconocido solia hacer frecuentes viajes a Inglaterra, para sin duda depositar valores desvalijados a España.*»²³⁵ I si fóra poc en document a instàncies del citat tribunal i signat per qui seria el primer alcalde franquista de Barcelona, Miquel Mateu i Pla: «*Huyó a Francia, donde vive espléndidamente en unión de los restantes miembros de la ex- Generalidad, esperando “la revancha”.*»²³⁶

Des de Barcelona estant es publicaven articles difamatoris contra Hilari Salvadó per tal de desprestigiar-lo. En alguns també s'acusava els seus col·laboradors de ser instigadors de robatoris i morts. Un clar exemple és l'article publicat a *Solidaridad Nacional* el març de 1939. L'escrit ple de difamacions el signava un tal Fernansol. Duia per títol «Lo que la gente no sabía. La secretaria del alcalde» i s'acusava falsament a Hilari Salvadó i a la seva secretària, Enriqueta Gallinat, d'evasió de capitals i de joies:

«Cuando el alcalde rojo-separatista de Barcelona, Hilario Salvadó, se posesionó del cargo, estableció dos innovaciones que produjeron sensación. Una fué colocar sobre la mesa de su despacho, en vez de la clásica vara de chicaranda con puño de oro y borlas, un enorme pistolón, com el que pretendía asustar a sus visitantes, demostrándoles que había llegado a la primera magistratura de la ciudad por “reaños”. La segunda innovación fué instalar en el antedespacho de la Alcaldia a una secretaria, en vez de un secretario. Hilario Salvadó, cuya fama de valiente había traspasado ya los limites de la Barceloneta, no podia prescindir, ni siquiera siendo alcalde, de la pistola. Hilario Salvadó, consecuente con su

235 ATSCJ. Certificat de sentència contra Hilari Salvadó, de 20 de maig de 1941. 1 de febrer de 1940.

236 ATSCJ. Informe de l'Ajuntament de Barcelona a instàncies del Tribunal de Responsabilitats Polítiques, de 3 de maig de 1940.

233 ATSCJ. Certificat de sentència contra Hilari Salvadó, de 20 de maig de 1941.

234 *Ibidem.*

**Beziers,
circa 1940**

François Carrasco
i la seva esposa Simone,
la parella francesa
que van amagar
Hilari Salvadó
i Paquita Cervera.
FC

fama de hombre mujeriego, tampoco podía prescindir, en sus tareas consistoriales, de la mujer.

Pronto echaron de ver los funcionarios municipales que por razón de su cargo tenían que frecuentar la Alcaldía, que Enriqueta Gallinat, la secretaria, más que particular, particularísima del Alcalde, no era una secretaria vulgar. No había asunto oficial ni privado, por poco importante que fuese, que no pasaría por sus manos, y las cuestiones más urgentes y delicadas se estaban si no merecían la aprobación de Enriqueta. Enriqueta llegó a ser en poco tiempo, gracias a no sabemos que especiales razones, el personaje más influyente del conglomerado anarco-bolchevique-separatista que desgovernaba la ciudad.

De vez en cuando, Enriqueta desaparecía de su puesto por espacio de dos o tres días. Los habituales concurrentes a la Alcaldía, los funcionarios, los periodistas y todos cuantos esperaban resolver algún asunto por medicación de ella, estaban intrigados “¿Está enferma Enriqueta?”... “¿Porqué no ha venido Enriqueta?”... “¿Ya se ha marchado otra vez Enriqueta?”... “¿A donde habrá ido Enriqueta?”...

Y fue la misma Enriqueta —imujer, al fin!— la que se encargó un día de desvanecer la incògnita de sus misteriosas desapariciones.

“Hago viajes a Francia, ¿sabe? —le dijo a un alto empleado municipal—. Hilario tiene unas joyas y unas pesetas, y preferimos guardarlas en París. Nadie sabe lo que puede ocurrir en la vida, y es mejor tomar precauciones, ¿no le parece?”

En los campos de concentración de Francia hay actualmente, muriéndose materialmente de hambre, medio millón de refugiados rojos. Entre ellos no están, naturalmente, ni Hilario, ni Enriqueta, ni el marido de Enriqueta.»²³⁷

La realitat era una altra, més crua i penjava d'un fil: la supervivència. L'enyorança de la seva Barceloneta era cada cop més forta i sentida, però era el preu que calia pagar per poder sobreviure en aquella França humiliada i desfeta. Només hi havia un objectiu: resistir.

237 «Lo que la gente no sabía. La secretaria del alcalde», *Solididad Nacional*, 17 de març de 1939, p. 3.

El ministre de Governació franquista, Ramón Serrano Suñer, arran de l'ocupació nazi de París, havia ordenat la confiscació de les dependències de l'oficina de la Generalitat així com els estatges del SERE i de la JARE a la recerca d'arxius que havien de facilitar les adreces dels exiliats republicans i poder-los capturar.

Davant d'aquesta nova situació, els Carrasco aconsellen Hilari Salvadó que canviïn d'habitatge. Creuen que a la rebotiga de l'àvia Encarnació no hi estan massa segurs, en ser la botiga un lloc massa concorregut i els hi proposen d'amargar-se a casa seva a Besiers, al Departament de l'Erau. El nou amagatall era situat en un segon pis de l'avinguda Foch, 145. Hilari Salvadó i Paquita Cervera romandran en aquest pis gairebé dos anys fins l'alliberament de la ciutat per l'exèrcit aliat, l'agost de 1944.

El 6 de juliol de 1944, a Bédarieux, era assassinat Bosch, el cònsol espanyol de Montpeller, mentre treballava a la seva vinya, per guerrillers republicans espanyols.²³⁸ Aquest sinistre personatge estava en connivència amb les milícies feixistes i la Gestapo. Reclutava joves combatents de la Legió de Voluntaris Francesa per a combatre el comunisme. De la mort del cònsol Salvadó se n'assabentà per part de François Carrasco, qui estava en contacte amb la resistència francesa de l'Alt Llenguadoc. En aquest territori hi havia molts combatents de l'11 Brigada de les Guerrilles Espanyoles, formada per antics republicans. A l'àtic de la casa on s'amagaven Hilari i la seva companya, els propietaris de l'immoble François i Simone Carrasco hi tenien dipositades les armes que després farien servir els maquis de la resistència. A l'àtic també hi acostumaven a fer curts allotjaments alguns membres de la resistència. Podem imaginar-nos amb quina angoixa van viure Hilari Salvadó i Paquita Cervera en aquell minúscul amagatall sense poder sortir fins l'alliberament de França.²³⁹

238 El cònsol Bosch vivia al carrer del Glaciari de Bédarieux. La informació la hi devem a un amic de Daniel Carrasco, qui ens ha demanat expressament no fem constar el seu nom en el present llibre atès que encara té família a Bédarieux.

239 Devem aquesta informació a Daniel Carrasco.

París, 6 de gener de 1945

Constitució de Solidaritat Catalana. D'esquerra a dreta: dempeus, Eugeni Xammar, Rafael Tasis, Eduard Raguasol, Jaume Ros, x, Just Cabot, x, Josep Rovira (Front de la Llibertat), Ferran Cuito, Jaume Cornudella (Front Nacional de Catalunya), x, x, x i Hilari Salvadó; asseguts, Àngel Morera (Unió Democràtica de Catalunya), Antoni Figueres (Estat Català), Lluís Nicolau d'Olwer (Acció Catalana Republicana), Josep Tarradellas (Esquerra Republicana de Catalunya) i Felip de Solà i Cañizares (Republicans de Lliga Catalana).

FJI

15

Segon exili. França alliberada

L'acabament de la Segona Guerra Mundial va significar un pas endavant per a molts refugiats republicans, però el desarrelament continuava viu, ja que no es podia tornar a Catalunya per por a les represàlies franquistes. Molts fixaren la residència en territori francès a l'espera que la situació política a Espanya millorés. Es creia que amb la desfeta del nazisme l'Espanya feixista cauria i s'instauraria un govern democràtic. El desengany es féu palpable en veure que les potències guanyadores no tenien cap intenció de fer caure Franco. Tot i el seu recolzament a l'Alemanya nazi i a la Itàlia feixista Franco s'havia encarnat com a l'apòstol de l'anticomunisme convertint-se en un soci potencial per a les democràcies occidentals receloses del seu aliat comunista malgrat els havia ajudat a vèncer al feixisme. Tot i que en públic criticaven el Govern feixista espanyol en privat preferien no tocar ni una coma. Havia començat la Guerra Freda.

Malgrat tot, els catalans exiliats no van perdre mai l'esperança de retornar a casa i la voluntat de recuperar la democràcia, la justícia social i l'autogovern. Tanmateix, molts no van poder tornar en morir a l'exili i d'altres amb el pas dels anys, sense adonar-se'n, van anar arrelant-se al país d'acollida.

Amb l'alliberament de Besiers, el 22 i 23 d'agost de 1944, començava una nova etapa per a Hilari Salvadó i Paquita Cervera. Calia adaptar-se a la nova situació i trobar feina de urgentment per a poder subsistir. Ens consta pel propi Salvadó que va treballar, durant els anys a Besiers, com a comptable en una important fàbrica de neveres de la població. Exercia l'ofici que havia realitzat a Barcelona en la seva etapa anterior a la política. En tenia coneixements i se'n sortia prou bé. D'altra banda, no tenim cap constància que la Paquita treballés.

El 10 d'abril de 1947 moria Marià Bonet i Navarro, el marit de Paquita Cervera. Paquita es va desplaçar a Barcelona per assistir a l'enterrament i veure els seus fills, segurament per primer cop des de la caiguda de Barcelona. Tot i algunes dificultats per tornar, finalment féu cap de nou a Besiers.

El 14 d'octubre de 1948 moria a Decize, a la Borgonya, el germà de Paquita, Joan Cervera i Gros, també exiliat com ells. De nou la Paquita es desplaçava fora de Besiers per tal d'acompanyar-lo en les seves darreres hores de vida. Salvadó comunicava al seu amic Tarradellas la dissortada mort del germà de la Paquita en una carta escrita a mà i datada el 20 d'octubre de 1948:

«[...] El passat dia 14, va morir en Joan, germà de la Paquita. Ella encara va arribar a temps a Decize per poder-li parlar. Jo vaig fer tard. Pots creure que la Paquita està aclaparada, car eren dos germans que es volien força i, temo per la seva salut, car darrerament els metges em recomanaren molta atenció, particularment davant la seva sensibilitat que, per poca cosa s'impressiona i li repercuteix enormement en la salut.»²⁴⁰

La salut d'Hilari Salvadó se'n ressent arran dels anys de romandre amagat. Ha de fer una estada als Banys i Palaldà, al Vallespir, per recuperar-se d'un mal d'estómac. L'1 de desembre de 1945 escriu a Tarradellas:

«[...] De moment la meua salut està relativament bé, quan un pateix de l'estomac i del fetge mai no pot dir que es troba perfectament bé car en el moment que menys s'ho pensa rep una sotragada i la feina està per refer-se. El tractament dels banys d'Amélie m'ha apai-vagat el dolor però l'estomac i el fetge, malgrat el règim rigorós a qui estic subjecte, no fan massa bon dat. Què hi farem. Paciència i temps.»²⁴¹

Mesos després la salut d'Hilari empitjora i es veu obligat a marxar altre cop de Besiers per seguir una nova cura. Salvadó escriu el 26 de setembre de 1946 a Tarradellas fent-li saber la seva malaltia:

«[...] La meua salut no marxa com caldria i dintre de breus dies surto de Béziers per passar una temporada a Nievre. M'arribaré a Vichy per veure si poso un pedaç al meu mal...»²⁴²

I aprofitava per comentar-li que possiblement faria una escapada a París, en la qual faria tots els possibles per fer-li una visita.

Un any després, en una altra carta de Tarradellas a Salvadó, datada a París el 14 d'agost de 1947, aquest li expressava:

240 *Ibidem.*

241 *Ibidem.*

242 *Ibidem.*

«Estimat Lari,

Em va escriure fa uns dies l'amic Granada, dient-me que, dissortadament, no estaves massa bé. No cal dir-te que aquesta nova em va desplaure molt. Voldria ara que, en rebre la present, et trobis ja restablert del tot.

[...]

Per acabar, he de dir-te, amic Lari, que ja saps que jo sóc el de sempre, i que pots comptar amb la meua sinceritat i la meua amistat, per ésser vella i cordial, està per damunt de tot.

És molt possible que els dies 23 i 24 Esquerra celebri un ple a Montpeller. En el cas que no puguis assistir-hi, farà tot el necessari per tal d'anar a veure't a Béziers. Mentrestant, rep una forta abraçada del teu amic.»²⁴³

Mesos després, el 20 de desembre, Salvadó contestava a Tarradellas informant-lo del seu estat de salut:

«Estimat amic Tarradellas:

Molt reconegut per l'interès per en motiu de la meua malaltia. Actualment em trobo força millorat, particularment de l'orella dreta que, sense que sigui normal, hi sento força bé. En quan a l'esquerra que [...] l'atacada pel mal, tot just començo a sentir quelcom. El metge especialista em digué darrerament que, podria estar content d'haver salvat l'orella dreta, sense fer-li cap intervenció i, que quan a l'altra que n'hi havia encara per molt de temps de medicar-me, però que serà molt difícil recobrar-la totalment. Ja veus que el panorama és magnífic.»²⁴⁴

La carta acabava desitjant-li un Bon Nadal i «que l'any Nou ens porti lo que tots anhelem». Es referia a poder tornar a casa i recuperar tot allò perdut amb la guerra. I de nou Tarradellas li responia i li desitjava bons auguris en el seu restabliment de salut, el 26 d'abril de 1947:

«Estimat amic Lari,

He rebut la teua carta i agraït dels teus bens desigs.

243 *Ibidem.*

244 *Ibidem.*

Espero que també hauràs rebut una targa meva en la qual expressava els meus anhels de que passéssiu un Bon Nadal i feliç any nou.

He estat molt content de llegir que encara que a poc a poc va millorant el teu estat de salut. Confio i desitjo de cor que la teva orella esquerra vagi normalitzant-se com ho ha fet la dreta.

Durant aquest darrer temps he pensat sovint amb tu i suposo que hauràs passat moments de molt mal humor i pessimisme. Certament ho hauràs pogut superar i hores d'ara ja et deus veure de nou les orelles.

Tu saps més que jo, però em permeto dir-te que vagis en compte i no facis res més que et digui l'especialista, no oblidis mai encara ets jove i que vulguis o no la feina de treballar per Catalunya no l'has acabada.»²⁴⁵

I acabava amb aquests mots:

«[...] Ara que estàs tranquil doncs, m'agradaria que un bon dia m'escriguessis llargament de totes les nostres coses. Tinc gran interès a conèixer el teu pensament. Aquests últims temps han estat al marge de les nostres activitats, això fa que tinguis la teva manera personal de veure les coses i per això que em permeto demanar-te que vulguis dir-me el que et sembla de la nostra posició política i de la nova orientació que hem donat a La Humanitat. No et dic res de nou si et manifesto que desgraciadament les coses no van pas massa bé, però crec com sempre que no podem deixar de treballar i de tenir fe en el futur. Com més malament vagi tot i recordant el temps de la nostra joventut hem de demostrar la nostra confiança en els ideals de tota la nostra vida. També em plauria molt si un bon dia m'envies un article per a La Humanitat la qual enviem molts exemplars a Catalunya des de diferents països estrangers. En fi vull confiar que deixaràs de dir-me amb tota franquesa el que penses de la nostra situació política.

T'agrairé que saludis ben cordialment a la Paquita i tu rep una forta abraçada del teu vell amic.»²⁴⁶

Tarradellas es refereix a les divergències entre els republicans catalans sobre l'estratègia a seguir a l'exili. A aquestes dificultats calia afegir les distàncies entre els exiliats, repartits per diferents indrets d'Europa, sobretot a França, Anglaterra i Bèlgica així com a Amèrica. A París s'havia creat la Unidad Nacional Española (UNE), organisme que pretenia aglutinar totes les forces polítiques a l'exili. Els catalans tenien fortes discrepàncies amb l'actuació d'aquest organisme.

Per entendre aquest fet caldrà que retrocedim dos anys enrere. En acabar la guerra a Europa els supervivents republicans van teixir de nou l'aparell organitzatiu dels seus partits polítics. En el cas d'ERC, a França, es crearen comitès locals i departamentals en els quals s'hi inscriviren els militants escampats arreu del territori. D'altra banda es restabliren les comunicacions entre l'exili francès i anglès. Salvadó, escriu el 31 de gener de 1945 a Carles Pi i Sunyer, aleshores a Londres, fent-li saber la nova organització d'ERC a França:

«[...] Fou realment una cosa emotiva i esperançadora presenciar les constitucions dels Consells Departamentals. Vaig tenir el goig d'assistir a la constitució de varis d'ells i creieu que davant l'entusiasme que provocava el retrobament i la germanor manifestada pels assistents vaig veure com eren forts i vius els sentiments dels nostres militants que després de privacions i persecucions sense nombre es retrobaven presidits pels plecs de la nostra bandera i sota el signe d'Esquerra Republicana de Catalunya.

En quant a l'Organisme Directiu del Partit, aquí a França, tota vegada que la majoria dels seus components eren absents, es completà amb un representant de cadascuna de les federacions i es nomenà un Consell Assessor integrat per diverses personalitats que ostentaven càrrecs d'elecció popular a Catalunya. Aquests elements col·laboren amb els amics Tarradellas i Sauret en les tasques de direcció del Partit a França.»²⁴⁷

Tot seguit Salvadó li comentava les discrepàncies amb la UNE:

245 *Ibidem.*

246 *Ibidem.*

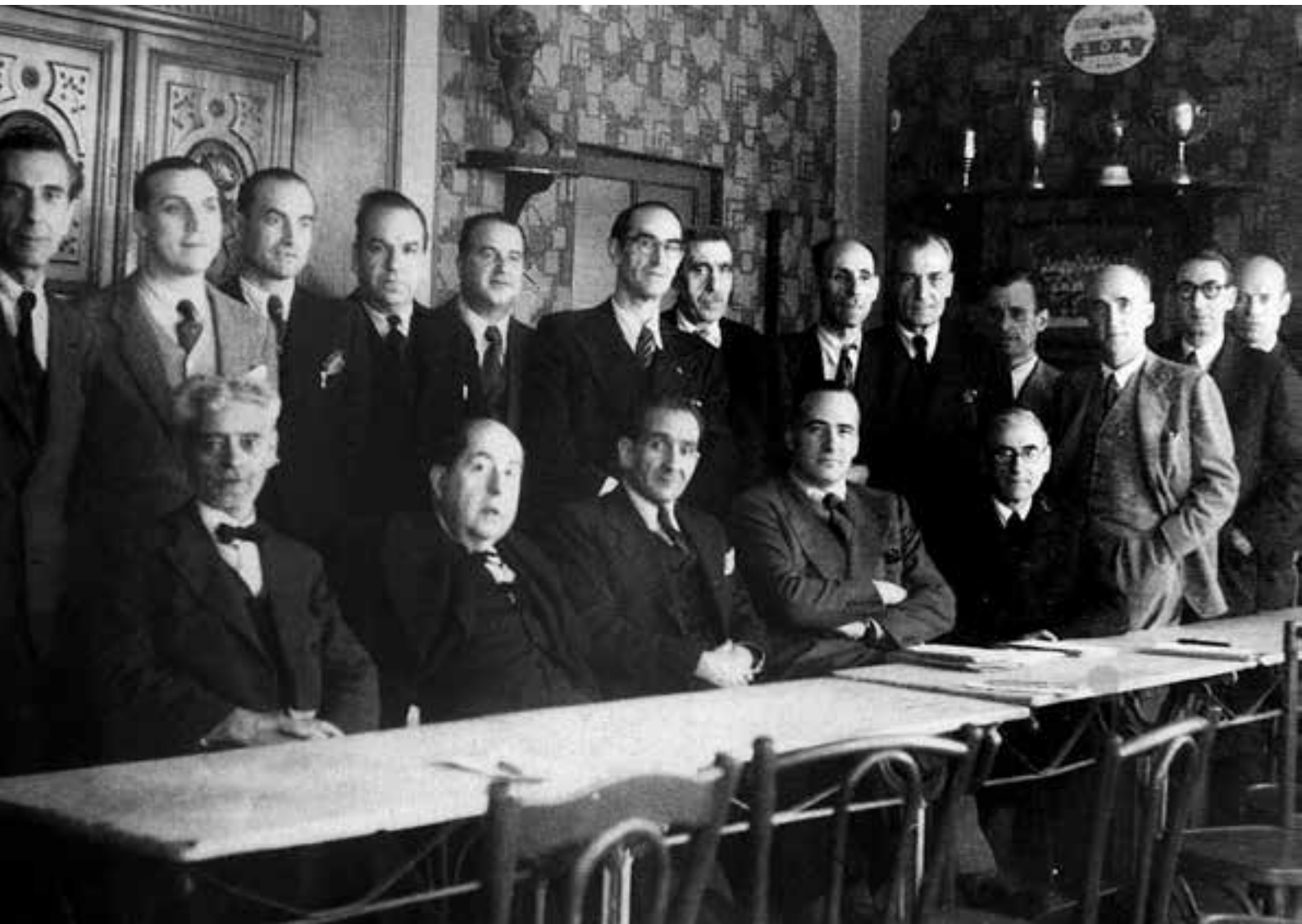
247 Arxiu Fundació Carles Pi i Sunyer.

Montpeller, 19 de gener de 1946

Reunió de la direcció d'Esquerra Republicana de Catalunya a l'exili.

D'esquerra a dreta: dempeus, Joan Àlvarez de Lara, Josep Sans, Joan Rodríguez i Papaseit, Josep Dalmàs, Hilari Salvadó, x, x, Joan Sauret, Martí Barrera, Miquel Guinart, Humbert Torres, Francesc de Paula Jené, Leopold Morant; asseguts, Laureà Dalmau, Josep Puig Pujades, Ramon Nogués i Biset, Josep Tarradellas i Antoni Rovira i Virgili.

FJI

«[...] El que es refereix a la política de l'Esquerra amb relació als altres Partits, en els primers moments en que l'aparició a l'escena de la U.N.E. creà molt confusionisme —avui els camps són ben delimitats i errors greus de procediment i de tàctica han portat cops forts a la integritat i eficiència de U.N.E.— es limità el nostre partit a tenir uns contactes purament de relació entre les forces que en principi acceptaven la validesa de les lleis fonamentals de la República, dels quals contactes, considerats de manera conjunta, s'apartà quan els Partits espanyols establiren Pactes que nosaltres entenien no poder participar-hi puix que com a partit nacional català era amb els altres Partits catalans que devíem portar i tots junts, aleshores, si s'esqueia, tractar amb els partits espanyols.»²⁴⁸

Es constituí una Solidaritat Catalana integrada per partits catalans a l'exili a iniciativa del secretari general d'ERC, Josep Tarradellas, i Lluís Nicolau d'Olwer d'ACR. Aquesta plataforma pretenia seguir l'exemple de la Solidaritat Catalana de 1907 i recuperar l'esperit democràtic i d'autogovern de 1931. Algunes formacions catalanes subjectes a les disciplines de partits d'àmbit espanyol o sindicals en un principi en restaren fora, com la CNT, la UGT i el PSUC. En formar-se el primer Govern de la Generalitat a l'exili el 1946 Solidaritat Catalana es dissolgué. En aquests primers anys d'exili Hilari Salvadó fou un referent de l'estructuració d'ERC a França.

El primer Govern de la Generalitat a l'exili estava presidit per Josep Irla, qui havia substituït Lluís Companys en ser assassinat pel franquisme el 1940. Amb la creació d'aquest Govern es dissolgué el Consell Nacional de Catalunya creat per Companys el 1939. Carles Pi i Sunyer fou reelegit com a membre del nou Govern català a l'exili. Pi i Sunyer fou blanc de les crítiques dels comunistes i el Ple d'ERC es solidaritzà amb el conseller de Cultura. Salvadó, amb qui havia compartit anys de partit i a l'Ajuntament de Barcelona també s'hi solidaritzà amb aquestes paraules expressades per carta el 20 de juny de 1948:

«[...] No ens ha d'estranyar la manera d'actuar dels comunistes catalans puix de sobres es coneguda per tots aquells que tinguérem de suportar-la en les hores tràgiques i desgraciades de la nostra guerra. Avui, com ahir, els seus procediments són els mateixos. Per això, vull expressar-vos de manera inequívoca els meus sentiments. Estic al vostre costat enfront la campanya deslleial i insidiosa de que sou objecte, com ho estic també, per iguals raons, dels altres amics que sofreixen la mateixa burda campanya.»²⁴⁹

Tarradellas demanava al seu amic Salvadó com veia la situació política que es vivia entre els exiliats en aquells moments a França. Davant del prec Salvadó li enviava una llarga carta signada el 12 de gener de 1948 expressant-se de la següent manera:

«[...] Per plaure't doncs trenco el meu silenci per exposar-te el meu pensament amb tota claredat i sinceritat. Et demano que no vegis en les meves crítiques cap atac a la teva persona amb la qual, com tu records molt oportunament en la teva lletra, m'uneixen lligams que neixen de la nostra joventut, d'aquells temps difícils en que els ideals comuns portaren a lluitar per Catalunya. Efectivament, amic Tarradellas, com tu crec que no poden deixar de treballar i de tenir fe en el futur tot demostrant la confiança en aquells ideals que són els de la nostra vida.

[...]

Com molt be dius aquests últims temps he estat al marge de les activitats del Partit. Suposo que et refereixes a l'absència meva dels Plens darrers, úniques activitats a les quals era cridat. Aquesta absència es motivada per la convicció que de les esmentades reunions, tal com les concerneix el Consell Executiu, no tenen eficàcia pràctica com no sigui fer conèixer, en certa manera, als organismes superiors, el pensar dels militants, la qual cosa pot fer-se també sense la necessitat de reunions espectaculars que obliguen a desplaçaments onerosos pels Consells Departamentals i pel mateix Partit, despeses que no estan en relació amb el resultat posi-

248 *Ibidem*.

249 Arxiu Fundació Carles Pi i Sunyer.

Perpinyà, 21 de setembre de 1949

Trobada a un restaurant amb la família Granada, aprofitant el pas per la Catalunya Nord de la Volta Ciclista a Catalunya.

FG

tiu que s'obté de les mateixes.

[...]

Els acords del Ple no obliguen el Comitè Executiu [...] aleshores, per què tan soroll a l'entorn dels Plens, si no tenen, quan així convé al Consell Executiu, força d'obligar? [...] És ben clar que a l'anar a qualsevol Ple a sostenir criteris personals o col·lectius era temps perdut»²⁵⁰

Tot seguit argumenta el seu criteri de forma clara:

«No s'ha deixat desenvolupar la tasca de les federacions i s'ha sabotejat al Consell Directiu a França i a les Departamentals limitant-los a l'expressió, àdhuc, a vegades, posant-los en evidència davant dels militants, i avui el resultat d'aquesta política està a la vista.

[...]

Concretant: els organismes de base del Partit són inoperants a causa de la política exclusivista feta pel Consell Executiu el qual no ha volgut, per raons que no vull analitzar, donar-los suport ni eficàcia.»²⁵¹

També, llençava un dur dard contra la política seguida per ERC a Catalunya:

«[...] per coordinar-se i relacionar-se amb les federacions que actuen a Catalunya i el resultat hauria estat ben diferent del que s'ha aconseguit de cara a les relacions de l'Interior amb l'Exterior. S'ha volgut dirigir la política de l'Interior i els resultats han estat desastrosos.»

Salvadó també es lamentava que Miquel Santaló, —exalcalde de Girona i membre del Consell Executiu d'ERC— hagués acceptat ser ministre del Govern republicà a l'exili sense haver informat ni demanat el parer del partit. Un cop exposava la seva opinió de la dinàmica del partit i de les federacions departamentals, Hilari donava el seu criteri personal per tot allò que afectava a la conjuntura general de l'exili polític:

«[...] Pel que afecta a la política general que segueix el Partit i el nou caire que pren La Humanitat jo voldria que E.R.C. pogués aconseguir dins del camp general espanyol la unió d'aquelles forces imprescindibles i necessàries per a constituir un front sòlid i ampli, capaç d'emprendre una acció coherent i de solvència, no sols a l'interior de la península, sinó de cara l'exterior. Però, en tots casos, aquesta actuació del nostre Partit ha d'ésser menada sense perjudicis de cap les nostres essències ni ideals.

[...] Constato amb temor, doncs, el caire que pren la línia política del Partit de cara Espanya. No veig malament que intentem, si podem i està a la nostra mà, endegar la política espanyola, sobretot en les actuals circumstàncies, però sempre ens cal començar per Catalunya on cal enfortir el nostre prestigi i la nostra força i atreure al nostre entorn totes les forces catalanes. Si no hem pogut o no hem sabut fer això, en aquest punt llençar-nos de ple a la política espanyola (en els vicissituds de les quals com a norma saludable, els Catalans no hi hem d'intervenir sinó quan es estrictament imprescindible) es el fracàs el dia del retorn allà baix i la mort d'ERC. I el que pot ser pitjor, una reculada en el sentit nacional del nostre poble.»

Així de clar s'expressava Hilari Salvadó davant de Josep Tarradellas, secretari general d'ERC. La resposta no es féu esperar i Tarradellas reaccionà desairat per les crítiques rebudes per en Salvadó amb la línia seguida fins el moment per ERC. En allò que podia estar d'acord el futur president de la Generalitat era en les estratègies a seguir en matèria de relació amb d'altres forces polítiques espanyoles.

Aquell mateix any Joan Rodríguez i Papaseit, exdelegat de la Generalitat a Tarragona durant la República, baixà a Barcelona clandestinament per veure la seva mare greument malalta i fou descobert i detingut, deixant a Besiers, on vivia, l'esposa i dues filles en una situació d'extrema precarietat econòmica. Salvadó assabentat, per amics de Barcelona, de la dissort de l'amic Rodríguez i Papaseit s'encomanà a Tarradellas per tal que pogués fils per al seu alliberament.

L'activitat d'ERC a l'exili francès, un cop alliberat el país del nazisme, consisteix en tornar a organitzar el

250 AMTM - Fons Hilari Salvadó.

251 *Ibidem*.

Perpinyà, 7 de desembre de 1949

Seguici fúnebre de l'enterrament d'Antoni Rovira i Virgili.

D'esquerra a dreta: Josep Fontbernat, Manuel Serra i Moret, x, Hilari Salvadó, Humbert Torres, Martí Barrera, Felip Calvet, Ramon Nogués i Biset, Pau Padró, Josep Irla, Josep Tarradellas i Antoni Rovira i Comas.

FJI

partit i enquadrar la militància al llarg de tot el territori a través de comitès departamentals, en un clima d'eufòria per la victòria aliada i l'esperança que aquesta comportarà també la fi del franquisme.

En aquest ambient positiu se celebrà el 3 i 4 de juny de 1945, a Tolosa de Llenguadoc, l'únic Congrés Nacional d'ERC que va tenir lloc a l'exili. La mesa del Congrés, presidida per Ramon Nogués i Biset, va tenir dues vicepresidències: Joan Llevadot i Hilari Salvadó. El Congrés va elegir un Consell Directiu d'ERC a França que actuà com a Comitè Executiu Nacional del partit, amb Josep Tarradellas al capdavant com a secretari general i nou membres més: Melcior Bassas, Manuel Companys, Josep Duran i Guàrdia, Joan Garcia-Castellet, Miquel Galceran, Joan Tauler, Joaquim Prats, Emili Vigo i Santiago Vila, als quals s'hi afegí el secretari general de les JEREC, Josep Sans, després del Congrés Nacional que celebraren el 29 de juliol a Montalban.

Hilari Salvadó, a més de participar activament a les reunions de la Federació d'ERC del Departament de l'Erau, participa en actes d'homenatge, pronuncia conferències, fa xerrades, escriu articles a *La Humanitat* editada a l'exili francès. En un d'aquests articles deia:

«En el moment precís que les rescloses de l'opressió s'han esbotzat a França, hem vist sorgir i aplegar-se de nou tots els elements dispersos de l'Esquerra. Vuit anys de convulsió continua, de guerra i d'exili, han portat a la comprensió de tots que el nostre programa i el nostre Partit encarnaven la veritable ànima i el sentir just del poble català.»²⁵²

El gener de 1946 s'organitzà un homenatge a Francesc Macià a Besiers. Entre els parlaments destaquen les paraules d'Hilari Salvadó recollides a *La Humanitat*:

«El Sr. Hilari Salvadó es referí a la personalitat de Macià destacant la fortitut i enteresa del seu caràcter. Explicà diversos fets anecdòtics de la vida de l'Avi com a lluitador i conspirador contra la Monarquia coneguts per aquells que havian tractat el President en la intimi-

252 «Que opineu del ressorgiment de l'Esquerra. Hilari Salvadó», *La Humanitat*, 18 de novembre de 1944, p. 2.

tat; evocà l'Assemblea de Parlamentaris del 1917; relatà la proclamació de la República Catalana i el paper jugat per les diverses personalitats que intervingueren en la preparació i execució de cop; i feu present el prestigi del President no sols entre els militars i polítics republicans espanyols sinó en l'ambient internacional.»²⁵³

Les efemèrides més destacades del calendari català eren celebrades cada any, com el 14 d'abril de 1931, el 19 de juliol del 1936, l'Onze de Setembre de 1714... A més de les reivindicatives de caire polític també es commemoraven les culturals. Els Jocs Florals de la Llengua Catalana hi eren ben presents. El juny de 1947, ERC a Besiers organitzava un cicle de conferències i converses de divulgació cultural i històrica. El cicle fou inaugurat amb una conferència d'Hilari Salvadó sobre Barcelona, sota el suggerent títol de «Visions barcelonines». La xerrada fou un viatge per la Barcelona quotidiana des del segle XIX fins la dècada de 1930. Farcida d'anècdotes i de fets històrics. Per la crònica publicada a *La Humanitat* el 12 de juny de 1947, albirem un Salvadó fent de cronista de la història barcelonina. En la conferència es lamentava que el cos de bombers de Barcelona fos mobilitzat pel Govern de la República i en canvi el de Madrid no ho fos:

«Els oients, nombrosos, escoltaren amb profunda atenció els diversos apartats de la conferència i premiaren al Sr. Salvadó amb una perllongada ovació.»²⁵⁴

Pel que fa a la situació dels exiliats, en una carta datada el 13 de març de 1948, Salvadó fa constar al seu vell amic Tarradellas el malestar per l'augment de l'assignació que han de rebre els membres de les Corts Republicanes i li demana que ERC s'hi oposi i faci un manifest en contra de l'augment:

«[...] del recent acord pres per la Comissió Permanent de les Corts de la República, de doblar-se l'assigna-

253 «La vida del partit. Béziers», *La Humanitat*, 7 de gener de 1946, p. 2.

254 *Ibidem*.

Besiers, 2 de maig de 1953

Hilari Salvadó i Paquita Cervera el dia del seu casament.

nació de 40.000 francs mensuals que han vingut cobrant fins ara. Inútil dir-te la sorpresa i indignació que ha causat tal decisió entre els exiliats. Els comentaris que he tingut ocasió de sentir aquests dies i les lletres que he rebut de diversos amics, em donen una idea de l'acolliment desfavorable que ha trobat l'acord no sols entre la massa exiliada en general, sinó també entre els nostres amics i companys.

[...]

No haig d'ocultar-te tampoc la meua reacció en tenir-ne esment. La quantia de l'augmentació constitueix un veritable abús i no sé si qualificar-lo de cínic o d'insconscient.

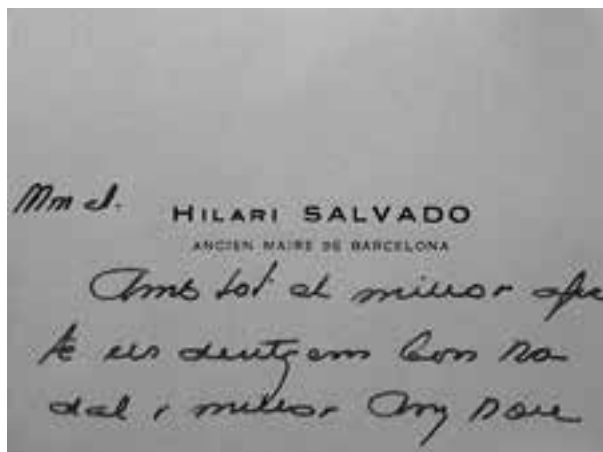
[...]

Sembla fet a posta perquè s'amplifiqui i prengui més força el sentiment de repulsió i de fàstic dels exiliats envers tot el que signifiqui representacions i dignitats de la República, en els quals comença només a veure's l'antítesi d'uns abnegats defensors d'una idea, d'un règim i d'unes institucions. I no cal dir, també, com es donen arguments sòlids a Franco per la seva propaganda interior.»²⁵⁵

Hilari Salvadó viatjava sovint, tant per qüestions de militància política a ERC —sobretot a nivell departamental—, com també per motius de salut. Des de l'alliberament de França i fins al retorn a Barcelona, el 1960, Hilari Salvadó i Paquita Cervera continuaren vivint a Besiers, fixant el seu domicili a la Maison Badias, al carrer d'Alexandre Dumas. Sembla ser que la seva germana Dolores i el cunyat Antoni Oliver s'arrelaren a Montpeller. Tenint en compte que Besiers i Montpeller no són a més de dues hores de cotxe, la relació entre ambdós germans deuria ser bastant freqüent.

A l'exili francès també té lloc el seu casament. La viduetat de Paquita Cervera, produïda el 1947, facilità que la relació d'ambdós es pogués formalitzar oficialment. El 2 de maig de 1953, Hilari Salvadó i Paquita Cervera contreien matrimoni civil a Besiers. La Paquita, que el sobreviurà uns trenta anys, va ésser en tot moment el seu suport incondicional.

255 AMTM. Fons Hilari Salvadó.

Nadal de 1956

Hilari Salvadó durant l'exili francès es presentava a les targes de visita com a antic alcalde de Barcelona.

AMTM

Tribunal Regional de Responsabilidades Políticas
BARCELONA

Año de 19 ³⁹

Expediente número del Tribunal 546

Expediente número del Juzgado Instructor 321

Juzgado Instructor Provincial de BARCELONA

Pueblo de BARCELONA

INCULPADO

HILARIO SALVADOR CASARELL

Fecha de la iniciación 3-0 SET-1939

Fecha de la remisión del Expediente al Juzgado _____

Resolución recaída _____

Fecha que se ordena abrir pieza separada _____

Ponente Señor _____

30 de setembre de 1939

Expedient incoat
 contra Hilari Salvadó
 pel Tribunal Regional
 de Responsabilitats
 Polítiques.
 ATSJJC

Retorn a Barcelona

16

Les hores de treball així com les dedicades al partit no li fan oblidar la seva Barceloneta natal i el desig de retorn. L'exili es fa llarg i dur. Tot i que a Besiers és un home estimat i viu plàcidament, l'enyor de Barcelona és profund. Tard o d'hora creu que ha de tornar cap a casa. Sap que no serà fàcil atès que la seva causa no ha estat resolta favorablement per les autoritats franquistes. Tanmateix, es cartreja amb amics residents a la ciutat comtal i viu des de l'exili estant tot allò que li comenten des de Catalunya. Alguns dels amics catalans el visiten i li fan saber noves.

A principis de la dècada de 1950 inicia els tràmits per tal de poder tornar. Es posa en mans del seu amic de joventut el periodista Joaquim Ventalló, que havia estat regidor electe d'ERC al primer ajuntament republicà de Barcelona, el 1931.

Les gestions al consolat de Seta són àrdues i s'encallen constantment. Ventalló serà l'enllaç entre Salvadó i el seu advocat defensor, Josep Maria Pi i Sunyer. L'Estat franquista el feia responsable de tota mena d'atrocitats i falsedats durant el període republicà. Atrocitats i falsedats que no eren certes però que l'expedient redactat per la Dirección General de Seguridad, l'octubre de 1954, contra Salvadó esgrimia d'aquesta manera:

«Figura hoja de filiación a nombre de reseñado, que se halla comprendido entre los refugiados españoles rojos que, con el nombre de "privilegiados", cobran subsidio en ambas zonas de Francia, percibiendo el citado 2.000 francos.

Información practicada en Barcelona, del reseñado, indica que, al quedarse huérfano, fué recogido y educado en un convento de religiosas que le dieron la carrera de Maestro. No obstante esta educación, al pasar los años se trocó en odio al agradecimiento que debía profesar a sus protectoras, llegando a decir que había que suprimir y matar a todas las monjas y curas. Con anterioridad al regimen republicano se mostro abiertamente revolucionario y se afilió a la "Esquerra" en 1931, tomando parte desde entonces en cuantas elecciones se celebraron, siempre al lado de las izquierdas, agitando y coaccionando masas de obreros. El 6 de octubre de 1934, intervino activamente en los sucesos revolucionarios, por lo que fué encarcelado en el vapor "Uruguay"; en febrero de 1936 entró de Tenien-

te Alcalde en el Ayuntamiento de Barcelona; en julio del mismo año, fue nombrado Alcalde accidental, y el 16 de julio de 1937, tomó posesión del cargo en propiedad, al frente de la Alcaldía hacía resaltar sus ideas marxistas, separando de sus cargos a los funcionarios tenidos por derechistas, haciendo que en los diarios apareciesen las listas de tales personas, algunas de las cuales fueron asesinadas.»²⁵⁶

El 5 d'octubre el secretari general de la Direcció General de Seguridad, Alfonso Fernández, escrivia al ministre de Governació, Blás Pérez González amb aquestes paraules:

«Querido y respetado General y amigo:

En contestación a tu carta a la que acompañaba copia de la que te envía el Sr. Pi Suñer, interesándose por el exiliado D. Hilario Salvadó Castell, he de manifestarte que en relación con su solicitud de regreso a España, la Comisión Interministerial de Repatriaciones, adoptó en 20 de febrero de 1954, el siguiente acuerdo: "La no admisión dada su peligrosidad", aunque puede volverlo a solicitar aportando nuevos datos. Al mismo tiempo te acompaño copia de los antecedentes que del mismo figuran en este Centro.

Un abrazo de tu agradecido amigo y subordinado.»²⁵⁷

En el prec de demanda de retorn a l'Estat espanyol l'advocat d'Hilari Salvadó havia fet constar:

«El señor Salvadó ha solicitado pasaporte de entrada en España y regreso por una razón muy simple: Allí tiene su modesto medio de vida como tenedor de libros en las tantas veces nombrada fábrica de neveras de Béziers. Si al regresar a España a abrazar a los suyos al cabo de cerca de 18 años, no encontrase aquí medios de vida, podría por lo menos con el pasaporte de regreso reintegrarse a Béziers en donde goza de permiso de trabajo de las autoridades francesas.»²⁵⁸

256 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

257 *Ibidem*.

258 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

Malgrat la negativa Salvadó perservera perquè sap que el règim franquista, tot i que continua sent totalitari, amb els anys es va fent més laxe en permetre el retorn d'exiliats. Així tramita nous documents que l'avalen i desmenteixen les afirmacions de la policia espanyola. Josep Maria Pi i Sunyer l'adverteix, però, que la tasca no serà fàcil, en una carta de l'1 de febrer de 1955:

«Lo terrible en aquests casos, es que n'hi ha prou amb un enemic, encara que un tingui dos mil amics, perquè les coses s'endarrereixin. No hi ha res que exciti més que la separació d'idees polítiques.»²⁵⁹

La revisió de l'expedient d'Hilari Salvadó s'endarrirà força. La fillastra d'Hilari, Magdalena Bonet també mou fils per a possibilitar-ne la tornada de l'exili. El 17 de gener de 1956, l'amic Pi i Sunyer li comenta:

«[...] encara haurà de passar un cert temps per a que l'assumpte s'acabi.»²⁶⁰

També, l'amic Ventalló el 17 d'agost de 1956 li fa saber que la repatriació està aturada:

«Estimat amic Hilari,

Desitjo que estiguis bé de salut i de moral.

Aquest dia al Port de la Selva vaig parlar amb la Magda, que em va donar la teva direcció i em va dir que l'afer de la teva tornada, en mans de Josep Maria Pi, estava encallat. Li vaig dir si volia que jo fes alguna cosa amb persones del règim, que consideren que al cap de 20 anys de règim que s'estimi no pot ésser rancorós, i han aconseguit fer venir persones que topaven amb la rutina o la malèvoles d'envejoses.

Vaig dir a la Magda, que primer t'escriuria a tu, i després demanaria autorització a Pi, per si no tenia inconvenient en que remogués l'assumpte per a desencaillar-lo. Però tu m'hauries de donar dades:

Quan has demanat l'entrada des del consolat per què

259 ANC - Fons Joaquim Ventalló.

260 *Ibidem*.

està encallat, quins arguments oposen al teu retorn i a on està aturat l'assumpte ara, en fi, una exposició susceptible perquè jo me'n faci càrrec, i un cop vist Pi, si ell no hi cap inconvenient jo en parli a persones situades amunt, que podem resoldre-ho.

Espero noves teves, i mentrestant rep una abraçada.»²⁶¹

En no rebre resposta Joaquim Ventalló insisteix de nou i el 18 de setembre li fa arribar una nova carta:

«Estimar Hilari,

La meua dona no ha pogut venir perquè el nen estava amb unes dècimes, al Port de la Selva. Veurem si abans de marxar fa una escapada. Per si no, et prego que em contestis la meua darrera del 17 d'agost. Si l'has contestada jo no he rebut res. Però m'interessa sobretot tot el que et deia com a dades en el darrer paràgraf de la meua conversa.

Ja he parlat amb la persona que a Madrid ha d'interessar-se, desinteressadament és clar, del teu cas, i penso que en sortirem bé i de pressa.

Dona'm alguna notícia, i amb molts records a la teua muller, mana el teu amic.»²⁶²

Salvadó, finalment, li respon el 23 de setembre²⁶³ fent-li saber el motiu del retard en respondre-li. Hilari ha esperat el retorn oficial de les vacances de Josep Maria Pi i Sunyer per saber si hi havien noves notícies de Madrid sobre el seu afer:

«[...] malgrat la llarga espera, em trobo sense saber res des de primers d'any. Et demano em disculpis d'entrada el retard. La teua del 18 dels corrents també ha estat ben rebuda.

T'estimo ben sincerament l'interès que prens pel meu assumpte i no puc fer menys que agrair-ho profundament com també et prego ho facis present al teu amic que col·labora amb tu.

Miraré d'enviar-te lo millor possible en lo que fa referència a les dades que em demanes.

Abans de l'any 1953 vaig demanar l'entrada amb visat de retorn. Durant el mes d'abril de 1954 em va arribar la resposta per mitjà d'un comunicat del Consolat de Sète en el que em deien que no havia estat autoritzada la meua entrada per considerar-la perillosa la Comissió Interministerial de Repatriació de Madrid. [...].

La primera sol·licitud la vaig fer a través del Consolat de Sète, omplint els formularis que em facilitaren. La segona vegada demanant la revisió de l'acord fet per la Comissió Interministerial de Repatriació, la qual va fer-la el nostre amic Pi, en lo que hi va acompanyar diversos avals, particularment del braç eclesiàstic, per tal de desmentir les dades que conté la nota informativa de la Comissió de Madrid.»²⁶⁴

Josep Maria Pi i Sunyer, sospita que darrera l'anònim que acusava Salvadó de voler «suprimir y matar a todas las monjas y curas»²⁶⁵ estava el tutor de Magdalena Bonet i Cervera, que en ser legalment menor d'edat, fa tots els possibles per impedir el seu retorn. En els precés de defensa d'Hilari Salvadó es fa constar:

«Lo que si pudiera ser es que hubiera tras cortina quien por cuestiones familiares "y de intereses" azuzara con el cuento de la incitación al asesinato de monjas y curas, de la revolución, y otros temas terroríficos, para que el señor Salvadó no pudiera regresar a la Patria, con objeto de que ante un "sujeto tan peligroso" la Comisión Interministerial de Repatriaciones adoptase sus medidas de precaución. No sería la primera, la segunda, ni la tercera vez que esto ocurre.

Esto si que no tan solo no es posible, sino que es probable que sea verdadera razón del informe aportado ante la Comisión, puesto que la hija de don Hilario Salvadó Castell, la señorita Magda Bonet Cervera (su madre Doña Francisca Cervera Vda. de Bonet, casa en segundas nupcias con Hilario Salvadó), al quedar huérfana de padre, en su tierna edad, y en posición eco-

261 *Ibidem.*

262 *Ibidem.*

263 *Ibidem.*

264 *Ibidem.*

265 *Ibidem.*

Barcelona, 1960

El Camp de la Bota esdevingué un símbol de la Barcelona negra i grisa del franquisme, que es trobà Hilari Salvadó en tornar de l'exili. Entre 1939 i 1952, la seva estimada façana marítima, fou escenari de la repressió, més crua, amb 1.717 presos polítics republicans afusellats, en un entorn de barraquisme que no desaparegué del tot fins el 1989.

nòmica més que desahogada, brillantíssima, ha tenido un tutor que no tiene ningún interés en que el señor Salvadó se reintegre a España, antes el contrario, seguramente por cuestión de cuentas enmarañadas, y no se esconde de decir que Don Hilario Salvadó no vendrá nunca porque las autoridades españolas no le dejarán venir. Y en este caso, si el mal informe viniere de este lado, como pudiera ser aunque no se viere, la Comisión Interministerial de Repatriaciones, inocentemente, tomando por buena la literatura que les ha sido servida por el señor Salvadó estaría haciendo el juego de alguien, por una simple cuestión de intereses.»²⁶⁶

Finalment, Hilari Salvadó demana consell a Joaquim Ventalló per si cal que aquest escrigui a Josep Maria Pi i Sunyer a fi i efecte de saber com està el tema. Arran d'aquesta carta a inicis d'octubre de 1956 el periodista visitava l'advocat per a «*demanar-li si tenia cap inconvenient en que jo hi donés l'empenta que tinc confiança de què ha de donar resultat. En digué que no solament donava l'autorització sinó que estava encantat que ho intentés*».²⁶⁷ En la mateixa li agràia la bona acollida donada a la seva dona i al seu fill, els quals havien passat uns dies a Besiers, en companyia d'ell i la Paquita, i aprofitava per demanar-li que li enviés còpia de tots els avals que havia rebut en favor seu. Amb els avals Ventalló podia iniciar les gestions oportunes davant de l'advocat Joaquín Vilamala.

Els avals que Salvadó va rebre eren majoritàriament de persones vinculades al món catòlic, les quals foren perseguides pels revolucionaris arran del sollevament del juliol de 1936. Entre aquest avals hi trobem el testimoni lleidatà de Joan Vilella Brunet:

«Certifico: Que habiendo sido el que suscribe detenido, encarcelado y condenado a muerte por el Tribunal Popular durante la dominación roja en el año 1937 por mi afiliación a la Comución Tradicionalista, mi familia llevo acabo gestiones para intentar indulto en la que intervino gustoso y efizcamente Don Hilario Salvadó, lo-

266 *Ibidem.*

267 *Ibidem.*

grandose que me fuera conmutada la pena por la de treinta años a los veinte días de haver sido juzgado.»²⁶⁸

També, rep l'escrit del religiós Sebastià de Llorens, superior del convent dels germans Caputxins d'Arenys de Mar i en aquell moment veí de Tossa de Mar. El 28 de març de 1955 Llorens afirmava sobre Salvadó:

«¿Voy a llamarle amigo? No, yo le considero a V., desde aquellos lejanos días de primeros de agosto de 1936, no como un amigo sino sencilamente como a mi salvador»²⁶⁹

I tot seguit relata que gràcies a les gestions d'Hilari Salvadó davant d'elements anarquistes descontrolats, aquest va evitar la crema i el saqueig d'edificis religiosos així com li va salvar la vida. Tampoc el considerava capaç de cometre cap crim i el descrivia com una persona de temperament i caràcter humà.

En un altre cas, el testimoni de Manuel Puertas Baños, el 25 de març d'aquell any reconeixia públicament que:

«impidió que los rebeldes se apoderaran de su taller de cerrajería situado en la calle de San Carlos nº 19, durante el periodo de nuestro Glorioso Movimiento.»²⁷⁰

Manuel Usón Serrado, el mateix dia, declarava:

«Que don Hilario Salvadó Castell, que en época del Alzamiento Nacional fué alcalde de Barcelona, gracias a su influencia rescató a mi querido padre (q.e.p.d.) de la Checa de San Elías en la que había sido detenido por milicianos de la FAI, por lo que estoy eternamente agradecido por tan señalado favor.»²⁷¹

I el valuós testimoni de Celestí Ventura, propietari del taller d'enquadernació de llibre L'Art del Llibre si-

268 *Ibidem.*

269 *Ibidem.*

270 *Ibidem.*

271 *Ibidem.*

tuat a la plaça de Sant Just i Pastor, el qual declarava el 22 de març de 1955:

«Que durante los primeros días del Glorioso Alzamiento Nacional unos desalmados iban a incendiar la Iglesia mencionada [Sant Just i Pastor] y gracias a la intervención personal de Don Hilario Salvadó Castell junto con el firmante de estas líneas, impidieron se cometiera tan barbaro sacrilegio.»²⁷²

Testimoniaren més persones a qui Hilari Salvadó ajudà a fugir facilitant-los un passaport amb identitat falsa que evitava que les patrulles de control els descobrissin. Un dels que ajudà fou en Tomàs Coris Axandre, qui el 30 de gener de 1955, manifestava:

«Se me ha argüido que no lo hizo V. por mi, sino por el amigo que me presentó. Pero yo sé que el que me salvó fuí yo, y VD tambien sabia que ayudava a quien no tenia sus mismos ideales, lo que hace a mi modo de ver más meritoria su noble acción.

Han pasado muchos años, però tanto mi esposa como un servidor, al igual que mis hijas, ya mayores, que no conocen a Vd. Les recordamos siempre con cariño y afecto y pedimos a Dios no le deje de su mano, como no nos dejó a nosotros por mediación de VD.»²⁷³

Tanmateix, tot i tenir bons avals el tema s'anava endarrerint. Per molt que els bons amics Ventalló i Pi i Sunyer fessin gestions l'expedient seguia encallat. Joaquim Ventalló en les diligències per a facilitar el seu retorn esmentava que exministres del Govern de la República, exconsellers de la Generalitat i exdiputats del Congrés i del Parlament de Catalunya havien pogut tornar a l'Estat espanyol així com persones vinculades a la FAI i al PSOE sense cap mena de recança. En agraïment a les gestions que estava fent Joaquim Ventalló va acollir més d'un cop a casa seva, a l'estiu, a la seva dona i fill. El 7 d'octubre de 1956 Salvadó engrescava Ventalló que els hi fessin una visita a Besiers: «un

²⁷² *Ibidem.*

²⁷³ *Ibidem.*

dissabte us decidireu a fer una escapadeta per arribar-vos fins a Béziers. Volem creure que em proporcionareu aquest goig.»²⁷⁴

Els avals foren lliurats a l'advocat i amic Joaquín Vilamala Musté. Aquest va respondre des de Madrid, el 18 d'octubre de 1956, amb aquestes paraules:

«los documentos relativos a su amigo D. Hilario Salvadó, los cuales entregué seguidamente “al ángel bueno”, para que iniciará las gestiones conducentes a lograr la entrada de su citado amigo a su patria.»²⁷⁵

També Ventalló es posava en contacte el 20 de novembre de 1956 amb Magda Bonet a fi i efecte de asabentar-la que les gestions per al retorn de la seva mare i padrastra estaven en bones mans i que la resolució semblava imminent.²⁷⁶ Aquest «àngel bueno» que en Vilamala esmenta més amunt per Ventalló «és persona molt ben vista i mai li diuen que no».²⁷⁷ Però ni l'«àngel bueno» ni els contactes de Madrid donaven notícies i semblava que de nou el tema s'havia quedat paralitzat. Mig any després, a primers de maig de 1957, Ventalló escriu de nou a Hilari:

«Estimat amic.

No et creguis que perquè hagi tardat tant en contestar-te t'hagi oblidat i no m'hagi ocupat de la teva qüestió. El que ha passat es que sempre vas esperant tenir alguna bona nova, i mentre aquesta no ve, vas passant dies sense escriure, esperant-la.

No és que jo vagés cap dificultat, és que estava tot encallat. De totes maneres vaig parlar amb en Pi i Sunyer, que com tu anunciaves, ara tornava a tenir bo a dalt, i li vaig dir que pel seu cantó apretés com pogués que a veure si entre tots dos ens sortiríem, i si el que no podia fer l'un ho feia l'altre.

No en sé res més. Ara però t'escric, per a dir-te que la persona que s'ocupa del teu assumpte, pel meu can-

²⁷⁴ *Ibidem.*

²⁷⁵ *Ibidem.*

²⁷⁶ *Ibidem.*

²⁷⁷ *Ibidem.*

tó em diu que és íntim amic de l'Alonso Vega, actual Ministre de la Governació, i que pensa emprendre'l un dia d'aquests, quan tingui tranquil·litat el Ministre per parlar-li del teu cas, i tractar d'obtenir una resolució favorable.

T'ho comunico, perquè sàpigues que la cosa està en l'aire, però no morta, o sigui que no és que ningú no se n'ocupa. Sinó que hi hagut el canvi de Govern. L'ocasió no era oportuna i ara que ho torna a ésser et passo aquests mots, i tant de bo que ben aviat et pugui anunciar una bona nova.

Mentrestant molts records a la teva muller de part nostra, i rep una bona abraçada.

Ja em plauria fer un salt a Béziers, però per ara no puc. Que tu pugis venir aquí.»²⁷⁸

Salvadó agraeix de nou les gestions realitzades i compten que amb el canvi de ministres en el Govern de Franco el tema s'hagi paralitzat. Esperant que arribin notícies noves segueix treballant com a comptable de dilluns a dissabte amb descans dominical. El seu reumatisme es fa més patent sobretot en dies de pluja. El maig de 1957 és força plujós i segons Salvadó es compleix la dita de «Pel maig cada dia un raig». Al cap d'un any, el 16 de febrer de 1958, en el seu 59è aniversari, fa saber noves a Ventalló.²⁷⁹ L'expedient de la policia de Barcelona ha estat revisitat favorablement i li expressa:

«Em permeto senyalar-te que tinc el màxim interès en que se'm pugui facilitar l'entrada i sortida (a Espanya), com comprendràs, no puc abandonar el treball que actualment tinc a Béziers, sense abans saber com em puc moure a Barcelona, per guanyar-me la vida.»²⁸⁰

I tot seguit l'anunciava d'una dissortada notícia:

«El primer de mes que som va morir la mare de la meva muller. La Paquita encara pogué veure-la viva

unes hores abans de la mort. La Magdalena es troba amb nosaltres.»²⁸¹

Aquest cop Paquita Cervera no va tenir cap entrebanc per entrar i sortir de l'Estat espanyol.

Encara hauria de passar més d'un any per tal que la resolució es fes favorable del tot. Finalment, el 23 d'abril de 1958 Hilari Salvadó podia obtenir el passaport i tornar a Barcelona amb dret de tornar a Besiers si la qüestió de la feina no es resolia.²⁸² La notícia li arriba a través del seu cunyat frare. El ministre de l'Exèrcit del Govern de Franco, el general Antonio Barroso y Sánchez Guerra, feia saber a la superiora del convent de les Germanes de Sant Vicenç de Paül:

«Puede decirle al padre Joaquin del Puerto de la Selva que su recomendado Don Hilario Salvadó se le ha concedido el permiso para venir a España.»²⁸³

Li concedien permís per un sol viatge i més tard podia tramitar el passaport. S'estarà a Barcelona trenta dies i els aprofitarà per veure si finalment fa la seva estada definitiva. Si no aconsegueix una bona feina haurà de tornar a França atès que no vol perdre la que ja té a Besiers. No tenim constància exacta de quan torna a Barcelona. Segurament va aprofitar el mes de permís per a venir acompanyat de la seva esposa, però les fonts escrites fan constar el retorn definitiu dos anys després, el 1960.²⁸⁴

²⁸¹ *Ibidem.*

²⁸² ANC - Fons Joaquim Ventalló.

²⁸³ *Ibidem.*

²⁸⁴ Totes les fonts consultades esmenten el 1960 com el del seu retorn definitiu.

²⁷⁸ *Ibidem.*

²⁷⁹ *Ibidem.*

²⁸⁰ *Ibidem.*

Barcelona, febrer de 2016

Coincidint amb el 50è aniversari de la mort d'Hilari Salvadó, l'Ajuntament de Barcelona senyalitzà el nínxol on reposa l'exalcalde de la ciutat, al Cementiri de Montjuïc.

SANTIAGO BRACONS / FJI

Accident i mort

17

El retorn d'Hilari Salvadó a Barcelona, la ciutat de la qual n'havia estat la màxima autoritat sota el botzinar de les bombes de l'aviació feixista no deuria ser fàcil. Trobar-se una ciutat totalment canviada urbanísticament i humanament, segurament va ésser un xoc a primer cop d'ull.

L'Estat tot just engegava el seu Pla de Desenvolupament. S'enterrava l'Espanya aïllada internacionalment i s'iniciava un canvi de rumb de creixement econòmic. El règim feia una mínima i residual operació de maquillatge. S'establiren relacions diplomàtiques amb els EUA i molts països europeus feien venir de nou ambaixadors i cònsols.

L'estiu de 1965 Salvadó anà a Besiers i Montpeller per tal de retrobar-se amb vells coneguts i amics així com amb la seva germana Dolors i el seu cunyat Antoni Oliver, a la casa dels quals s'allotjà. El 20 d'agost, durant el trajecte de Montpeller a Besiers, a Marseillan-Plage,²⁸⁵ Heidmar Meyer-Körber, un jove estudiant de Medicina a Heidelberg, els va envestir amb el seu automòbil. El cotxe on viatjava Salvadó era conduït pel seu cunyat Antoni Oliver el qual en va resultar ferit lleument. En canvi Salvadó fou greument ferit i traslladat a l'Hospital de Montpeller, on insistí tossudament que el portessin a Barcelona, on volia morir si anaven mal dades. *Tribuna*, publicació mensual catalana a l'exili francès, en féu aquest relat:

«La premsa del migdia de França anuncià a finals d'agost que el darrer alcalde popular de Barcelona, el nostre amic Hilari Salvadó, havia estat greument ferit de resultes d'un accident automobilístic prop de Béziers. Traslladat a l'hospital de Montpeller,²⁸⁶ el ferit ha pogut ésser finalment conduït a Barcelona, com demanava insistentment. Encara que el seu estat continua essent gravíssim es confia en el resultat d'una operació que ha estat decidida pels metges de Montpeller. A les moltes mostres de simpatia que aquests dies ha rebut el nostre amic hi afegim les

285 Marseillan-Plage oficialment en francès, Massilhàn en occità.

286 Daniel Carrasco explica que de Montpeller fou traslladat a Marsella i finalment retornat a Barcelona. CARRASCO, Daniel. *«Lari» de la Barceloneta*, p. 88.

Agost de 1965

Notícies de l'accident d'Hilari Salvadó aparegudes als periòdics occitans *Midi Libre* i *La Marseillaise*.

MAM

*dels amics que conserva a l'exili. El seu cunyat Olivé també fou ferit, però ho ha estat de poca consideració.»*²⁸⁷

La premsa local que esmenta la nota eren el diari generalista *Midi Libre* i el d'ideologia comunista *La Marseillaise*.²⁸⁸ En tots dos casos s'esmentava que havia estat el darrer alcalde republicà de Barcelona. *Midi Libre* publicà:

«Sète: Sur la route nationale d'Agde a Sète, au corisement de Marseillan-Plage, vendredi vers 12.30, une violente collision a opposé l'auto de M. Antonio Olive, 60 ans, chauffeur-livreur, 8, rue J. Colbert, à Montpellier, a celle de M. Heidermar Mayer-Foerder, 24 ans, étudiant en médecine a Heidelberg (Allemagne).

Le choc fit un blessé grave: M. Hilario Salvadó, 66 ans, comptable, 20, rue Alexandre-Dumas, à Beziers, beau-frère de M. Olive et dernier maire républicain de Barcelone.»²⁸⁹

El trasllat des de l'Hospital de Montpeller es realitzà en ambulància. En arribar a Barcelona fou hospitalitzat de nou. Segons averiguà l'historiador Oriol Badell, Salvadó fou ingressat a l'avui desapareguda Clínica Provença, —carrer Provença, 279— i fou intervingut pel doctor Moisès Broggi, dada que no hem pogut corroborar fefaentment per manca de documentació escrita. Tampoc a les memòries de Moisès Broggi se'n parla d'aquest fet.²⁹⁰ El que sí hem pogut documentar, gràcies a l'arxivera del Col·legi Oficial de Metges de Barcelona, Sara Fajula i Colom, és que Moisès Broggi va treballar a la Clínica Provença.

Les seqüeles de l'accident, afegides al seu estat de salut que en els darrers anys d'exili havia empitjorat, van dur-lo a la mort, al cap de poc més de cinc mesos, el 20 de febrer de 1966, tot just quatre dies després de fer 67 anys. Va rebre els auxilis espirituals tot i ser una persona no creient.

La vetlla es dugué a la casa del difunt, al carrer de la Diputació, 322 principal 2a. La notícia s'escampà com la pólvora pel boca-orella, atesa la censura imperant. Només *Hoja del Lunes* va publicar l'esquela amb el nom en català del difunt i fent referència que era «*ex Alcalde de Barcelona*».²⁹¹ En aquella època els dilluns només es publicava aquest diari, ja que la resta descansaven. A l'endemà els altres diaris barcelonins publicaren el decés

287 «Hilari Salvadó greument ferit», *Tribuna*, setembre de 1965, p. 12.

288 El meu agraïment a l'arxiver Gilles Moraton, fill d'exiliats republicans a França, el qual em va facilitar l'accés a ambdues notícies.

289 «Le dernier Maire républicain de Barcelone grevement blessé», *Midi Libre*, 21 d'agost de 1965, p. 11.

290 BROGGI, Moisès. *Anys de plenitud: Memòries d'un cirurgià*.

291 *Hoja del Lunes* [Barcelona], 21 de febrer de 1966, p. 12.

de la seva mort en format d'esquela però sense fer constar que fou alcalde de Barcelona. La censura havia passat el ribot de forma urgent. Qui sí publicà una nota extensa, des de l'exili, fou *Tribuna*:

«Barcelona. (Corresponsal).— El dia 20 de febrer morí el nostre amic Hilari Salvadó a l'edat de 67 anys. Després d'un accident automobilístic succeït a finals d'agost de l'any passat a Béziers, fou traslladat a una clínica de Barcelona, on acaba de finir. Els electors del districte I l'elegiren regidor i seguidament designat Tinent d'Alcalde en el consistori presidit per Carles Pi i Sunyer. Durant la guerra, quan aquest darrer fou nomenat Conseller de Cultura de la Generalitat, Hilari Salvadó ocupà el càrrec vacant. És d'elogiar la seva diligència prop dels damnificats pels sovintejats bombardeigs de la capital, la qual conducta li féu merèixer la simpatia general de la ciutat. Havia residit molts anys a França, fins que molt malament de salut decidí repatriar-se.

L'acte de l'enterrament evidencià les grans simpaties que perduren d'ell a Barcelona, de tal manera que foren molts els que no pogueren entrar a l'àmplia nau de la parròquia de la Concepció i es quedaren al carrer fins al moment d'acomiar-se el dol. Que reposi en pau Hilari Salvadó, el ciutadà honest i fidel, lleial i conseqüent patriota militant de l'Esquerra Republicana.»²⁹²

Tot seguit el corresponsal —signant Montseny— narra les vicissituds de les esqueles mortuòries:

«La "Hoja del Lunes" publicà la seva esquela en català [es refereix al nom del finat] i fent-hi constància del càrrec que ocupà. Però l'endemà els diaris que també inseriren l'esquela no pogueren fer constar la seva antiga representació. El diari TELE-EXPRESS publicà una nota molt discreta sobre la qual la censura ni l'"autoridad" no hi tingué res a dir, però l'endemà el Director fou amonestat seriosament per la seva "extralimitació".»²⁹³

292 «Informacions. Ha mort Hilari Salvadó, l'últim alcalde popular de Barcelona», *Tribuna*, març de 1966, p. 14.

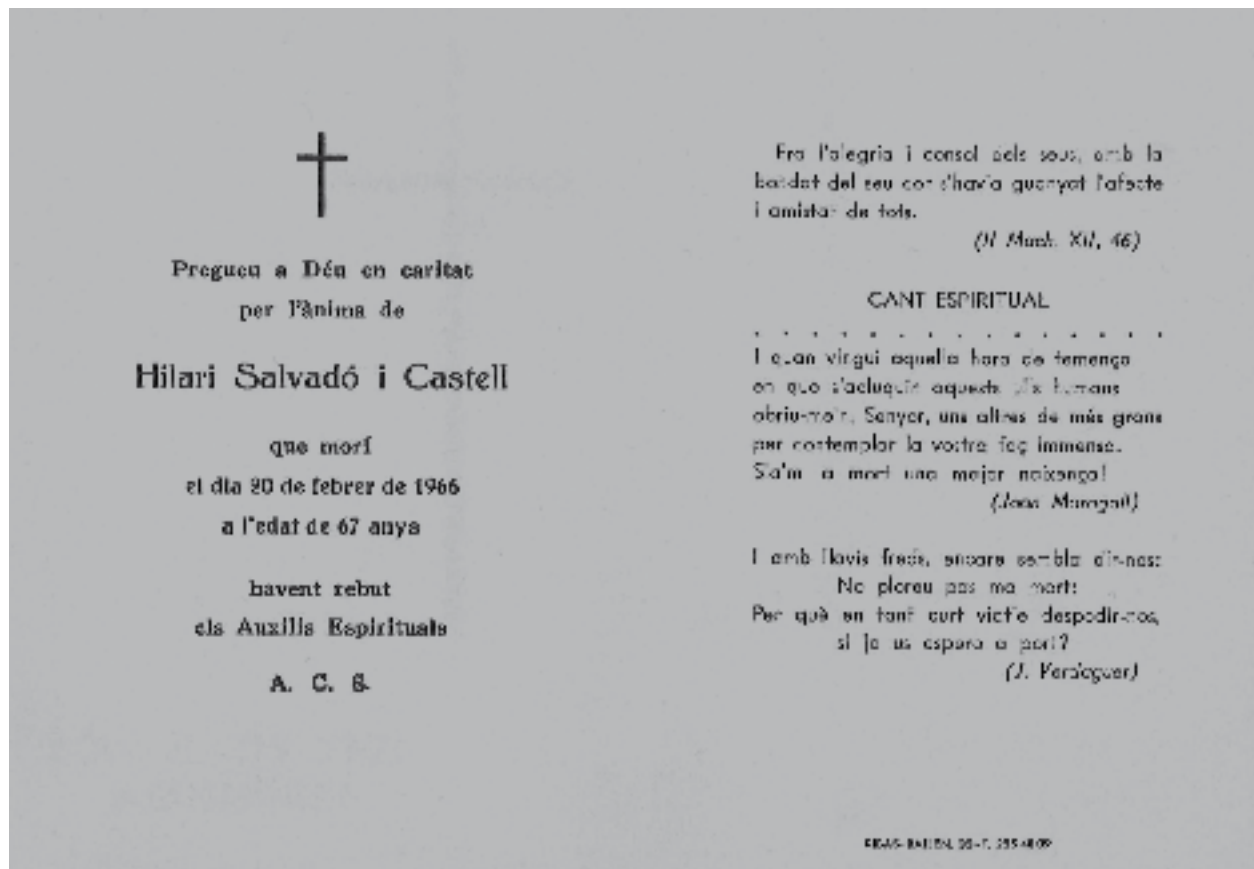
293 *Ibidem*.

21 de febrer de 1966

Esquela d'Hilari Salvadó apareguda a *La Hoja del Lunes* de Barcelona.

BC

22 de febrer de 1966

Recordatori d'Hilari Salvadó.

OBS

Tot i haver regirat pàgina per pàgina tots els exemplars del diari *Tele-Express* de finals d'agost i principis de setembre no hem trobat cap referència a l'esment que fa el tal Montseny en el seu article. *Tele-Express* va ésser un diari vespertí, fundat el 1964, arran de la Llei de Premsa promulgada per Manuel Fraga, ministre de Propaganda i Turisme, i clausurat el 1980. Va ésser el primer periòdic privat que s'editava a Catalunya d'ençà la República. Tenia un to sensacionalista al principi, motiu pel qual va tenir seriosos problemes amb la censura franquista. Després va esdevenir, sobretot en l'etapa dirigida per Manuel Ibáñez i Esco-

fet, un diari modern, progressista, liberal i catalanista. El director del periòdic durant la mort d'Hilari Salvadó fou Andreu-Avel·lí Artís «Sempronio», un veterà periodista i cronista barceloní que durant la República havia estat director d'*Última Hora*, el diari vespertí vinculat a ERC, des del qual ell mateix realitzà la primera entrevista a Salvadó com a nou alcalde de la ciutat.²⁹⁴ És versemblant que fes una breu necrològica que des-

294 ARTÍS, Andreu-Avel·lí. «Conversa amb l'alcalde. "Només gent malintencionada, que no vull qualificar, pot regatejar l'esforç català"», *Última Hora*, 19 de juliol de 1937, p. 4.

prés la censura franquista fes retirar a corre-cuita. El que no sabem és si la necrològica s'arribà a publicar o bé en publicar-se en la primera edició del diari, hores després l'editor va ésser obligat a fer-ne una nova edició. Ens quedarem amb la incògnita.

L'enterrament d'Hilari Salvadó va ésser una gran mostra de condol. L'església de la Puríssima Concepció i Assumpció de Nostre Senyor, situada al carrer d'Aragó de l'Eixample barceloní, es va omplir de gom a gom, i molts dels conciutadans que assistiren al seu comiat no pogueren entrar. L'acte religiós s'inicià a les 11 del matí i fou conduït pel rector de la parròquia. Els que pogueren entrar reberen el recordatori de la defunció amb el Cant Espiritual de Joan Maragall i de Jacint Verdaguer. El recordatori era imprès en llengua catalana i l'encapçalava una creu cristiana. En acabar l'ofici el cadàver fou trasllat al nínxol 48 de la via Sant Jordi del Cementiri del Sud-Oest. Enterrat conjuntament amb la seva mare Dolors Castell i Simon, la germana de la mare Antònia Castell i Simon —les restes de les quals foren traslladades d'un altre nínxol del mateix cementiri el 1934—, el marit de la germana Salvador Martorell i Brosa i un tal Josep Castany i Bernat —no hem pogut esbrinar quina relació hi té amb la família enterrada.

El cos d'Hilari Salvadó i Castell jau amb la muntanya de Montjuïc com a aixopluc i el mar de front. El Mediterrani que s'engolí en un fort temporal el pare i els quatre germans, però també el Mediterrani que amb el seu suau blau fa de darrer espill d'una Barcelona que va tenir a Hilari com a un dels seus millors alcaldes.

Barcelona, 11 de desembre de 1997

Acte de descoberta d'una placa commemorativa a la casa natal d'Hilari Salvadó, a la Barceloneta.

D'esquerra a dreta: David Minoves, president de la Federació de Barcelona d'Esquerra;

Josep-Lluís Carod-Rovira, secretari general d'Esquerra; la seva exsecretària, Enriqueta Gallinat;

la seva fillastra, Magdalena Bonet; i l'alcalde Joan Clos.

TVC

Silenci i retrobament de la figura d'Hilari Salvadó

18

D'ençà de la seva mort, la figura i el record d'Hilari Salvadó es va anar diluint dins de la desmemòria ciutadana. El seu protagonisme durant l'etapa com alcalde, el darrer de la República, calia esborrar-lo. No pas per la ciutadania que en tenia tot el dret de preservar-ne el record, sinó per les autoritats franquistes que no en volien saber res i de les noves autoritats democràtiques sorgides de les eleccions municipals d'abril de 1979 que l'esborraren de forma desvalguda de la memòria. Només la seva esposa²⁹⁵ i fillastra²⁹⁶ i els veïns veterans de la Barceloneta així com els quatre amics fidels en preservaren el record. Foren anys de foscor i oblit. Gràcies a l'empenta de l'historiador de la Barceloneta Oriol Badell, el 1997 s'organitzà un homenatge a Hilari Salvadó amb la voluntat de recuperar el seu bagatge humà i polític. Va ésser una tasca feixuga però amb bons resultats. Per tal de dur l'homenatge pel bon camí Badell s'entrevistà amb Enriqueta Gallinat, la secretària d'Hilari Salvadó a l'Ajuntament, i a la fillastra, Magdalena Bonet. Calia desgranar records i vivències que poguessin servir per a la confecció d'un tríptic on hi figurés un petit esbós biogràfic. L'acte es realitzà l'11 de desembre de 1997 i tingué dues parts: a la primera, a la casa natal d'en Lari, al carrer dels Pescadors, 82, de la Barceloneta, es féu la descoberta d'una placa commemorativa amb la presència de l'alcalde Joan Clos, Enriqueta Gallinat, Magdalena Bonet i un nombrós públic del barri i de la ciutat; a la segona, la qual es va realitzar al Centre Cívic de la Barceloneta, es projectà el documental *Catalunya Màrtir*; i tot seguit es realitzà un col·loqui al voltant de la seva figura amb la participació d'Oriol Badell, en nom de l'Associació de la Barceloneta, Pelai Pagès, historiador i professor de la UB, Enriqueta Gallinat, secretària de Salvadó, Magdalena Bonet, fillastra, Heribert Barrera, expresident del Parlament de Catalunya, Josep-Lluís Carod-Rovira, secretari general d'Esquerra Republicana i Joan Fuster, regidor del districte de Ciutat Vella.

Amb una assistència nombrosa de públic, l'acte esdevenia el primer i amb representació institucional d'ençà la mort de Salvadó. El Centre Cívic de la Bar-

295 Paquita Cervera i Gros va morir el 14 d'agost de 1996, a Figueres, als 92 anys.

296 Magdalena Bonet i Cervera va morir el 9 de gener de 2012, a Barcelona, als 85 anys.

**Barcelona,
4 d'octubre de 1998**

Inauguració de la plaça
d'Hilari Salvadó,
a la Barceloneta.

D'esquerra a dreta:
Heribert Barrera,
Enriqueta Gallinat,
Magdalena Bonet
i el tinent d'alcalde
de Barcelona,
Xavier Casas.

(LA BARCELONETA)

celoneta es féu petit i molts dels assistents hagueren de seguir l'acte a peu dret. Diverses entitats com l'Associació d'Amics de les Havaneres del Port Vell, Club Escacs de la Barceloneta, Club Natació Atlètic Barceloneta, Coral l'Estro Vocale, Diables de la Barceloneta, Llibreria La Garba i 6x6 s'adheriren a l'homenatge. L'efemèride va ésser organitzada per l'Associació de Veïns de la Barceloneta i Esquerra Republicana de Catalunya de Barcelona Vella amb la col·laboració de l'Ajuntament. Oriol Badell i les persones que desinteressadament col·laboraren en l'organització de l'esdeveniment van quedar sorpresos de l'èxit de la convocatòria. Fins i tot a TV3 se'n féu un ampli ressò amb un excel·lent i encertat reportatge dins del Telenotícies emès aquell mateix dia al vespre-nit. La nota curiosa de les cròniques periodístiques de l'acte la va donar el diari *El País*, on el periodista que signava la crònica la subtitulava amb la següent frase: «Gràcia homenajea al últim alcalde de la Barcelona republicana».²⁹⁷ L'acte rebé algunes adhesions com les de l'escriptor, cronista i periodista Andreu-Avel·lí Artís, el qual no va poder assistir degut a la seva avançada edat. Artís, més conegut com a Sempronio, s'expressava amb aquestes paraules a través d'un telegrama:

*«Hilari Salvadó: Popular ciutadà nascut a la Barceloneta, ha estat un personatge molt important en la nostra recuperació nacional i com tants d'altres ha estat ignominiosament oblidat i cal fer tot allò que sigui possible per tal que aquestes noves generacions no cometin el manament de l'oblit.»*²⁹⁸

Un any després, el 4 d'octubre de 1998, i per iniciativa d'altres veïns de la Barceloneta encapçalats per Enric Garcia, s'engegà un nou homenatge amb la descoberta d'una placa en una nova plaça batejada amb el seu nom. La plaça d'Hilari Salvadó és situada entre els carrers de l'Almirall Cervera, de Salamanca i de Sant Carles i fou oberta arran de l'enderroc d'uns antics ma-

gatzems. En la descoberta de la placa hi assistiren Enriqueta Gallinat, Magdalena Bonet, el regidor del districte de Ciutat Vella, Xavier Casas, Heribert Barrera i un nodrit públic, de nou lliurats a recuperar la memòria de qui fou el seu fill predilecte. A la placa hi consten els anys en què fou alcalde de la capital catalana. Avui dia només resta a l'espai públic una placa isolada amb el nom d'Hilari Salvadó i Castell a seques, doncs la que contenia la informació com a alcalde, penjada a la inauguració d'una tanca de reixa, quasi desapareix en les obres que enderrocaren el mur que sostenia la reixa, i fou sortosament salvada pel propietari del Bar Filferro de la Barceloneta que la té exposada al seu establiment.

La Barceloneta, full informatiu mensual de l'Agrupació de Comerciants i Industrials de la Barceloneta a pocs dies de la inauguració de la plaça se'n feia ressò de l'acte i de la deixadesa de l'espai amb el suggerent títol «Comencem malament»:

«La nova plaça d'Hilari Salvadó serà una illa verda que concentrarà la vegetació en un generós parterre, útil per a activitats i jocs per a infants i accessible per a les persones amb mobilitat reduïda.

Xavier Casas va fer una única petició respecte aquest espai: que els propietaris dels gossos siguin respectuosos amb l'entorn.

*Ni el dia de la inauguració va ser possible que quedés satisfeta: una imatge va valer més que mil paraules. L'educació cívica, que tant reclamem, comença per nosaltres mateixos.»*²⁹⁹

La notícia s'il·lustrava amb una foto on es podia observar un munt de brossa amuntegada al costat de l'empostissat on s'havia realitzat l'acte, al bell mig de la plaça.

I, finalment, per a commemorar el cinquantenari de la mort d'Hilari Salvadó al llarg de tot el 2016 s'ha engegat una comissió integrada per veïns i entitats de la Barceloneta, sota la coordinació del dissenyador gràfic Carles Gimeno i Ventura, amb la plena voluntat de rea-

297 *El País* [Catalunya], 13 de desembre de 1997, p. 4. El cronista signa amb les inicials A.L.

298 Fons particular d'Oriol Badell.

299 «Comencem malament», *La Barceloneta*, novembre de 1998, p. 2.

**Barcelona,
23 de setembre de 2016**

La commemoració del 50è aniversari de la mort d'Hilari Salvadó ha servit d'excusa per a la creació d'en «Lari», el capgros que recorda i honora el fill més il·lustre de la Barceloneta, obra de l'artesà David Garcia i Llorca.
VFP

litzar un seguit d'actes aixoplugats per l'epígraf d'Any Salvadó. Entre els actes realitzats fins al moment una conferència a càrrec de qui escriu aquesta biografia a la Biblioteca de la Barceloneta-La Fraternitat el 19 de febrer i dues ofrenes florals, a l'endemà, 20 de febrer, tot coincidint amb la data de la mort, al cementiri de Montjuïc i a la casa nadiua, al carrer dels Pescadors de la Barceloneta. I acabant amb un aperitiu reivindicatiu a la plaça d'Hilari Salvadó, a fi i efecte de demanar-ne la seva rehabilitació i dignificació com espai públic i honorant la figura de qui va ser-ne fill d'aquest populós barri mariner. A l'acte hi assistiren representants de l'Ajuntament i veïns i veïnes de la Barceloneta. De nou l'assistència de públic fou nombrosa i significativa de l'estima que el barri té pels fills que l'han honorat.

Paral·lelament, l'Ajuntament de Barcelona a través de la Presidència, Participació i Seguretat i Prevenció i a proposta d'ERC va aprovar el següent Prec institucional:

«Que el govern municipal dediqui l'any 2016 a la recuperació i dignificació de la memòria d'Hilari Salvadó i Castell, que com a mínim tingui present la celebració d'un acte institucional al Saló de Cent, una exposició, un documental, i la publicació de la biografia. Que es dignifiqui la plaça Hilari Salvadó i s'hi instal·li un monument a la seva memòria; i que també s'assumeixi el manteniment i cura a perpetuïtat de la seva tomba, situada al cementiri de Montjuïc.»³⁰⁰

I acabo amb les paraules que el periodista Argus — pseudònim de Fernando Vázquez Ocaña— va escriure a *La Vanguardia* dedicades a Hilari Salvadó, el febrer de 1938:

«Y en una tan dramática situación como la que Barcelona atraviesa, ¿qué puede hacer su alcalde? Apenas le alcanza el tiempo para observar los desgarrs enormes que dejan los "raids" en la ciudad, dictar providencias para el inmediato socorro de las víctimas, restañar

300 Prec aprovat per majoria a la Comissió de Presidència, Participació i Seguretat i Prevenció de l'Ajuntament de Barcelona, en sessió celebrada el 23 de desembre de 2015.

sangre inocente, recorrer hospitales, confortar el ánimo de los heridos, prevenir nuevas agresiones, atender a los inconsolables que lo perdieron todo.

[...]

Sin conocerle, atraídos por una fuerza misteriosa, efecto, acaso, de la solidaridad espontánea que se produce ante el peligro común y en el infortunio compartido, sentimos por el alcalde de Barcelona una simpatía profunda.

[...]

¡Ah! En estas circunstancias, ser alcalde de Barcelona no es un placer ni tiene recompensa. Se condena al presidente del Consistorio a una labor agotadora y sin brillo, capaz de consumir las energías del hombre más animoso y fuerte, como es Don Hilario Salvadó, quedando para otros, que pudieron realizar obras perdurables en el sosiego de la paz, el premio de la gloria. Pero, ¿y la satisfacción del deber cumplido? ¿Y la gratitud que germina en el corazón de los barceloneses que han experimentado más dolorosamente el zarpazo de la fiera fascista? ¿Y la plena conciencia de ser el alcalde que Barcelona necesitaba en este trance terrible? Hay en todo esto también la debida compensación, al menos para un ciudadano barcelonés que, al servicio de la patria y de su causa, ha sabido elevar las proporciones de su esfuerzo individual, modestamente, a la altura que señala el sacrificio colectivo.

Nadie ha lanzado todavía el grito de "¡viva nuestro alcalde!" Con menos motivo se ha hecho otras veces. Pero es que ahora falta la ocasión.»³⁰¹

Les ciutats i els pobles els configuren els seus humils habitants. Barcelona, també, i Hilari Salvadó i Castell n'és un bon exemple. És el veí estimat de la Barceloneta i el ciutadà honrat i honorable de Barcelona, a la qual va servir amb orgull i dignitat.

301 «Un balcón en la Rambla. El alcalde de Barcelona», *La Vanguardia*, 10 de febrer de 1938, p. 5.

Fons documentals i gràfics consultats

- ADH Archives Départementales de l'Hérault
AFB Arxiu fotogràfic de Barcelona
AFCEC Arxiu fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya
AGA Archivo General de la Administración, Alcalá de Henares
AHCB Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona
AMC Arxiu Municipal de Cambrils
AMCB Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona
AMDCV Arxiu Municipal del Districte de Ciutat Vella, Barcelona
AMTM Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià
ANC Arxiu Nacional de Catalunya
ARF Albert Roqué i Fíguls, Barcelona
ATSJC Arxiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya i de l'Audiència Provincial de Barcelona
BBF Biblioteca La Barceloneta-La Fraternitat
BC Biblioteca de Catalunya
BDH Biblioteca Digital Hispànica
BNE Biblioteca Nacional de España
BNF Bibliothèque Nationale de France
CB Cementiris de Barcelona
CB1761 Casa de la Barceloneta 1761
CDMH Centro Documental de la Memoria Histórica, Salamanca
CHCC Centre d'Història Contemporània de Catalunya
EFE Agència Efe
FC Família Carrasco, Besiers
FCPS Fundació Carles Pi i Sunyer
FDB Família Dot-Bohigas, Mèxic DF
FG Família Granada, Barcelona
FJI Fundació Josep Irla
FM Família Miquel, Barcelona
FMdC Família Moliné-de Camino, Santiago de Xile
FVR Família Vinyes-Roig, Barcelona
IEFC Institut d'Estudis fotogràfics de Catalunya
JMTG Josep Maria Tubau i Gallinat, Sitges
KBB-BRB Koninklijke Bibliotheek van België
Bibliothèque Royale de Belgique
MAM Médiathèque André Malraux, Besiers
MMB Museu Marítim de Barcelona
OBS Oriol Badell i Santaaulària, Barcelona
PFV Pep Ferré i Vidal, Barcelona
RCB Registre Civil de Barcelona
RPUB Registre de la Propietat Urbana de Barcelona
TVC Televisió de Catalunya
UB-BPR Universitat de Barcelona
Biblioteca del Pavelló de la República
VFP Vicenç Forner i Puig, Barcelona

MARTÍ BARCELÓ
SINDICALISTA, IMPRESOR

Carles Pi Sunyer
LA GUERRA
1936 - 1939
memòries

Estampes de l'Uruguai
PRÒLEG DE VENTURA GASSOL

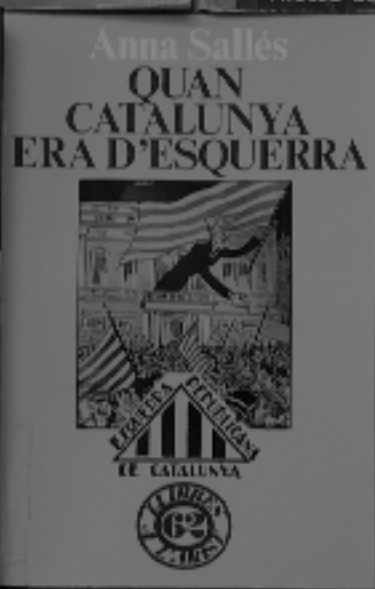

República, guerra i revolució
L'AJUNTAMENT DE BARCELONA
(1931-1939)

EDITORIAL BASE

Perill de bombardeig!
Barcelona sota les bombes (1936-1939)

Anna Sallés
QUAN CATALUNYA ERA D'ESQUERRA

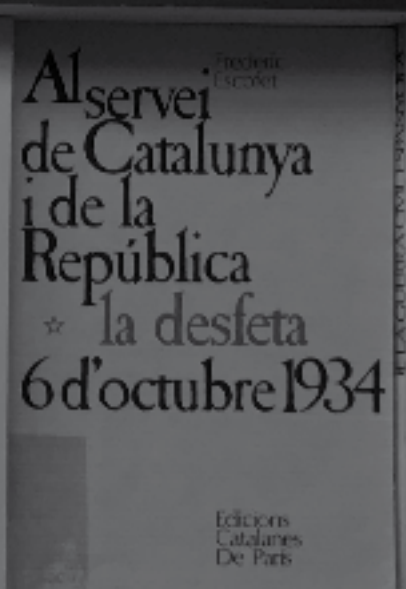
biblioteca de cultura catalana

EL CATALANISME D'ESQUERRA (1928-1936)

Joan B. Culla i Clarà

L'OPINIO

curial

Al servei de Catalunya i de la República
* la desfeta
6 d'octubre 1934

Edicions Catalanes De París

Santiago i Elisenda Alberti

JAUME MIRAVITLLES I NAVARRA

ELS ANYS DE JOVENTUT (1906-1939)

RAMON BATALLA I GALIMANY

Daniel CARRASCO
avec le concours de Michel CARRASCO

Una via, la guerra civil...
Un destí excepcional...

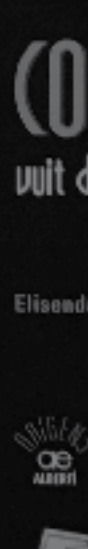
Le récit extraordinaire du dernier maire Républicain de Barcelone :

Huari! SALVADO! i Castell

« Lari » de la Barceloneta

RAMON ALQUEZAR
L'AJUNTAMENT DE BARCELONA EN EL MARC DEL FRONT D'ESQUERRES

Elisenda

Bibliografia

Monografies

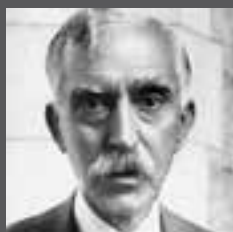
- AISA I PÀMPOLS, Ferran. *L'Ajuntament de Barcelona. República, guerra i revolució (1931-1939)*. Barcelona: Editorial Base - Ajuntament de Barcelona, 2009.
- ALBERTÍ I CASAS, Elisenda. *Compromeses. Vuit dones catalanes excepcionals*. Barcelona: Albertí, 2015.
- ALBERTÍ I GUBERN, Santiago; ALBERTÍ I CASAS, Elisenda. *Perill de bombardeig! Barcelona sota les bombes (1936-1939)*. Barcelona: Albertí, 2004.
- ALQUÉZAR I ALIANA, Ramon. *L'Ajuntament de Barcelona en el marc del Front d'Esquerres*. Barcelona: Columna, 1986.
- ANTEBI, Andrés; CABALLÉ, Francesc; GONZÁLEZ, Pablo i TATJER, Mercè. *L'Abans de la Barceloneta. Recull gràfic 1870-1965*. El Papiol: Editorial Efadós, 2015.
- BARRULL I PELEGRÍ, Jaume. *Els Fets del 6 d'Octubre*. Barcelona: Pòrtic, 2009.
- BATALLA I GALIMANY, Ramon. *Jaume Miravittles i Navarra. Els anys de joventut (1906-1939)*. Figueres: Ajuntament de Figueres - Diputació de Girona, 2016.
- BERNADES I VIUSÀ, Vicenç. *Estampes de l'«Uruguay» (La presó flotant)*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1935.
- BLADÉ I DESUMVILA, Artur. *L'Exiliada*. Valls: Cossetània, 2006. (Obra completa; 2).
- *L'Exiliada. Segona part*. Valls: Cossetània, 2010. (Obra completa; 9).
- BROGGI I VALLÈS, Moisès. *Memòries d'un cirurgià* (Edició completa). Barcelona: Edicions 62, 2011.
- CARRASCO, Daniel. *«Lari» de la Barceloneta*. Longvic: Editions Le Hérrison, 2016.
- CHURCHILL, Winston; DE GAULLE, Charles. *«Du sang, de la sueur et des larmes» suivi de L'Appel du 18 juin*. Édition bilingue. París: Points, 2009.
- CÒNSUL I PORREDON, Arnau. *Els diaris de Pascal. Documents*. Barcelona: Proa/TV3, 2008.
- COSTA I CALVELL, Xavier. *Los últimos días de la República*. Barcelona: Bruguera, 1975.
- CULLA I CLARÀ, Joan Baptista. *Esquerra Republicana de Catalunya 1931-2012. Una història política*. Barcelona: La Campana, 2013.

- DDAA. *Carles Pi i Sunyer (1888-1971)*. Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 1995.
- *Esquerra Republicana. 70 anys d'història (1931-2001)*. Barcelona: Columna, 2001.
- *La segona República a Catalunya. La llevador de la llibertat. Guerra i Revolució 1936-1939*. Barcelona: Ara Llibres, 2015.
- *Llibertat! Prats de Molló entre història i memòria*. Perpinyà: Terra Nostra - Institut Català de Recerca en Ciències Socials Universitat de Perpinyà, 2007.
- *Tres dies de març. Els dies 16, 17 i 18 de març de 1938 Barcelona va ser brutalment castigada per les bombes feixistes*. Barcelona: Memorial Democràtic, 2008.
- DOMÈNECH I GASULL, Joan de Déu. *La batalla de l'ou. De quan passàvem gana (1936-1939)*. Barcelona: Pòrtic, 2012.
- ESCOFET I ALSINA, Frederic. *Al servei de Catalunya i de la República. Volum 1. La desfeta (6 d'octubre 1934)*. París: Editions Catalanes de Paris, 1973.
- FABRE I FORNAGUERA, Jaume; HUERTAS I CLAVERIA, Josep Maria. *Tots els barris de Barcelona. La Barceloneta,...* Barcelona: Edicions 62, 1976.
- FIGUERES I ARTIGUES, Josep Maria. *Entrevista a la guerra. 100 converses: de Lluís Companys a Pau casals (1936-1939)*. Barcelona: La Esfera de los Libros, 2007.
- GARCÉS I MIRAVET, Tomàs. *El temps que fuig*. Barcelona: Editorial Laertes, 1984.
- GARCIA I DOMINGO, Enric. *Viure o morir al mar: El salvament marítim al Maresme*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau/ Col·lecció Museu de la Marina, 1998.
- IVERN I SALVÀ, Maria Dolors. *Esquerra Republicana de Catalunya (1931-1936)*. [2 volums]. Barcelona - Monestir de Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1988-1989.
- JACKSON, Gabriel. *La República Española y la Guerra Civil*. Barcelona: Crítica, 2010.
- LÓPEZ ESTEVE, Manel. *Els Fets d'Octubre de 1934*. Barcelona: Editorial Base, 2013.
- MARTÍN I RAMOS, José Luis. *Territori capital. La Guerra Civil a Catalunya, 1937-1939*. Barcelona: L'Avenç, 2015.
- MIRAVITLLES I NAVARRA, Jaume. *Episodis de la Guerra Civil espanyola*. Barcelona: Pòrtic, 1972. (Notes dels meus arxius; 2).
- OYÓN, José Luis. *La quiebra de la ciudad popular. Espacio urbano, inmigración y anarquismo en la Barcelona de entreguerras, 1914-1936*. Barcelona: Ediciones Serbal, 2008.
- PÉREZ NESPHEREIRA, Manuel. *Martí Barrera, sindicalista, impresor i polític*. Barcelona: Fundació Josep Irla, 2014.
- PI I SUNYER, Carles. *La guerra, 1936-1939. Memòries*. Barcelona: Pòrtic, 1986.
- PUIGSECH I FARRÀS, Josep. *Nosaltres, els comunistes catalans. El PSUC i la Internacional Comunista durant la Guerra Civil*. Vic: Eumo Editorial, 2001.
- ROCA I ROSELL, Francesc. «El Decret de municipalització de la propietat urbana de l'11 de juny i la nova economia urbana», dins *Política, economia y espacio: la política territorial en Catalunya*. Barcelona: Ediciones del Serbal, 1983.
- ROMA I CASANOVAS, Francesc. *Història social de l'excursionisme català. Dels orígens a 1936*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1996.
- RUBIO CUEVAS, Tàrio. *La tragèdia de l'exili republicà català*. Barcelona: Rafael Dalmau, 2008.
- SALLÉS I BONASTRE, Anna. *Quan Catalunya era d'Esquerra*. Barcelona: Edicions 62, 1986.
- SANTACANA I TORRES, Carles. *Josep Tarradellas. L'exili 1 (1939-1954)*. Barcelona: Dau, 2014.
- SERRALLONGA I URQUIDI, Joan. *Refugiats i desplaçats. Dins la Catalunya en guerra. 1936-1939*. Barcelona: Editorial Base, 2004.
- SOLÉ I SABATÉ, Felip i PUJOL I CASADEMONT, Enric. *Exilis*. Barcelona: Angle Editorial, 2007.
- TERMES I ARDEVOL, Josep i CÒNSUL I PORREDON, Arnau. *La Guerra Civil a Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Pòrtic, 2008.
- VENTEO I MELÉNDREZ, Daniel. *La Barceloneta. Guia d'història urbana*. Barcelona: Viena/Ajuntament de Barcelona, 2014.
- VILLARROYA I FONT, Joan. *Els bombardejos de Barcelona durant la Guerra Civil (1936-1939)*. Barcelona - Monestir de Montserrat: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999.
- VINYES I ROIG, Pau. *La Segona República al Prat de Llobregat. Política i societat (1931-1936)*. Barcelona: Els Llibres de Tot Història Associació Cultural, 2014.

— *Visca la República!* Joaquim Ventalló, periodista, polític i traductor. Barcelona: Fundació Josep Irla - Editorial Duxelm, 2010.

Publicacions periòdiques

Actualidad, La. Barcelona
Ara. Barcelona
Barceloneta, La. Barceloneta-Barcelona
Butlletí d'Esquerra. Barcelona
Butlletí del Centre Excursionista Minerva.
Barceloneta-Barcelona
Carrer. Barcelona
Catxipanda. Barcelona
Dernière Heure, La. Brussel·les
Día Gráfico, El. Barcelona
Diari de Barcelona. Barcelona
Emigrant, L'. Santiago de Xile
Gaseta Municipal, La. Barcelona
Humanitat, La. Barcelona
Humanitat, La. París
Il·lustració Catalana. Barcelona
Intransigent, L'. Barcelona
Marseillaise, La. Besiers
Mar Vella. Barcelona
Medi Libre. Besiers
Mi Revista. Barcelona
Moments Barcelona
Noticiero Universal, El. Barcelona
Opinió, L'. Barcelona
País, El. Edició Barcelona
Poble Català, El. Barcelona
Publicitat, La. Barcelona
Rambla, La. Barcelona
Ressorgiment. Buenos Aires
Serra d'Or. Barcelona-Monestir de Montserrat
Solidaritat Nacional. Barcelona
Tribuna. París
Última Hora. Barcelona
Vanguardia, La. Barcelona
Veü de Catalunya, La. Barcelona

Índex onomàstic

Aguirre y Lecube, José Antonio	140
Aiguader i Miró, Artemi	9, 61
Aiguader i Miró, Jaume	13, 63, 75
Aisa i Pàmpols, Ferran	14, 109, 121, 129, 149, 179
Aladren i Ribas, Marta	15
Alari i Pahissa, Emma	15
Alavedra i Segurañas, Joan	56, 74
Alberich, Eusebi	21
Albert i Generó, Arnau	14
Albert i Llauro, Ricard	11
Albiol i Guinart, Jaume	43
Albiol, Teresa	21
Alcalá-Zamora y Torres, Niceto	87, 107
Alfons XIII	61
Alonso i Alonso, Poncià	119, 129, 152
Alonso i Mataix, Juli	43
Alquézar i Aliana, Ramon	14, 67, 69, 75, 79, 101, 107, 115
Altaba i Planuc, Ricard	71, 87, 93
Álvarez de Lara, Joan	198
Álvarez del Vayo y Olloqui, Julio	141, 165, 169
Amorós, Gaietà	29
Andraa, John	158
Andreu i Colomer, Manuel	117, 129, 179
Aragay i Daví, Amadeu	78
Aragó i Garcia, Jaume	117, 129, 158, 167, 174
Arís i Montserrat, Albert	129, 190
Arnau i Cortina, Francesc	78
Artís i Tomàs, Andreu-Avel·lí	135, 136, 218, 223
Attlee, Clement	155, 164
Azaña Díaz, Manuel	66, 71, 93, 107
Azcárate y Flórez, Pablo de	157
Aznar i Garcia, Àngel	77

Aznar-Cabañas, Juan Bautista	55	Boronat i Font, Roc	60, 63, 81, 163
Badell i Santaèulària, Oriol	14, 216, 221, 223	Borràs i Gorga, Joan	119, 129, 148, 163, 179
Badia i Capell, Josep	107	Borràs i Oriol, Enric	149
Badia i Capell, Miquel	61, 63, 80, 97, 107	Borràs i Messeguer, Josep	78
Baides, Casimir	121	Borràs, Marc	15
Baixeras i Renom, Josep	101	Borrell i Gambús, Vicenç	188
Balagué	89	Bosch	193
Balcells i González, Albert	47	Bosch i Gimpera, Pere	93, 124
Ballart, Joan	152	Boter i Mauri, Ferran	71
Ballester i Camps, Vicenç Albert	156	Branting, Georg	158
Baqués i Duran, Pau	119, 129, 152	Broggi i Vallès, Moisès	216
Bargalló i Serra, Maria Dolors	78, 81	Bru i Jardí, Lluís	56, 58, 85, 97
Barjau i Riera, Felip	66, 71	Cabot i Ribot, Just	194
Barrera i Costa, Heribert	221, 222, 223	Cabruja i Martra, Magí	119, 129, 169, 179
Barrera i Maresma, Martí	77, 78, 85, 93, 101, 198, 202	Calderó i Coronas, Xavier	87
Barrientos i Cirach, Vicenç	119	Calvet i Costa, Felip	202
Barroso y Sánchez Guerra, Antonio	213	Cambó i Batlle, Francesc	69
Bas Ferrer	153	Cànevas, F.	45
Bassaganya, Lluís	15	Capdevila i Puig, Andreu	116
Bassas i Monell, Melcior	203	Capera, Ramon	45
Bassols i Turon, Francesc	43	Capo, Montserrat	15, 186
Batet i Mestres, Domènec	89	Carbonell i Vidal, J.	101
Batista i Roca, Josep Maria	49	Carbonell i Vila, Francesc	71, 76, 77, 87, 93, 97
Battestini i Gallup, Nicolau	63	Carod-Rovira, Josep-Lluís	220, 221
Bausili i Sanromà, Andreu	87	Carrasco, Daniel	13, 186, 193
Bel	171	Carrasco, François	192, 193
Bellmunt, Domènec de (veure Pallerola i Munné, Domènec)		Carrasco, Michel	13
Benejam i Català, Jordi	119	Carrasco, Simone	192, 193
Berenguer y Fusté, Dámaso	55	Casabella, Oriol	15
Bernades i Viusà, Vicenç	71, 80, 87, 89, 91, 95, 105, 110, 117, 124, 129, 158, 163	Casacuberta, Joan	152
Bertran i Llopart, Joan	129, 179	Casals i Vidal, Francesc Xavier	128
Blanc, Odette	162	Casanelles i Ibars, Joan	55, 56, 57
Boldó, David	152	Casanova i Comes, Rafael	171
Bonet i Cervera, Joan	121, 186, 217	Casanovas i Maristany, Joan	76, 77, 78, 84, 93, 95, 99, 156, 188, 190
Bonet i Cervera, Magdalena	121, 186, 187, 208, 209, 212, 217, 220, 221, 222, 223	Casares Quiroga, Santiago	66, 71
Bonet i Cuito, Pere	119	Casas, J.	45
Bonet i Navarro, Marià	121, 186, 195	Casas i Masjoan, Xavier	222, 223
Bonifaç i Massó, Lluís	115	Casassas i Ymbert, Jordi	13
		Castany i Bernat, Josep	219
		Castell i Simon, Antònia	219
		Castell i Simon, Concepció	33, 35
		Castell i Simon, Dolors	21, 33, 35, 37, 85, 219
		Castell, Antoni	21

Castellote i Benito, Tomàs	129	Cortés i Lladó, Cristià	71, 87, 93, 105
Catalán i Benavent, Montserrat	15	Costa i Vilanova, Dalmau	56
Cerdà, Ildefons	19	Cruz i Sala, Xavier de la	15
Cervera i Gros, Francesca	14, 119, 121, 186, 187, 189, 193, 195, 204, 205, 209, 211, 213, 217	Cuellar, Ramon	15
Cervera i Gros, Joan	195	Cuito i Canals, Ferran	194
Chamberlain, Neville	161	Culla i Clarà, Joan Baptista	57, 103
Chleusebaigue, Alexander	116	Curet, Josep Maria	53
Churchill, Diana	168	Cussó i Arnal, Artur	129
Churchill, Winston	14, 168	Dachs, Xavier (veure Vinyas, Gabriel)	
Cid i Mulet, Joan	152	Dalmàs i Martí, Josep	198
Cierva y de Hoces, Ricardo de la	165	Dalmau i Pla, Laureà	198
Civit i Carbonell, Roger	15	Dardalló i Altés, Joaquim	97, 188
Clarís i Casademunt, Pau	165	Daví i Segalés, Pius	149
Climent, Josep	43	Davidson, Jo	165
Clos i Matheu, Joan	220, 221	Dencàs i Puigdollers, Josep	63, 76, 77, 80, 81, 82, 83, 97, 107
Codó i Roch, Francesc	71, 87, 93, 94, 110, 117, 119	Domènech i Gasull, Joan de Déu	185
Codolà i Gualdo, Josep	87	Domingo i Sanjuan, Marcel·lí	66, 71
Coll, Laura	15	Donato i Pérez, Maria	58
Colldeforns i Margalló, Amadeu	80, 82, 83, 114	Dot i Arxer, Antoni	128, 164
Colldeforns i Rosell, Josep	114	Duncan-Jones, Vincent	149
Colom i Fornos, Antoni	43	Duran i Guàrdia, Josep	203
Colomer i Nadal, Víctor	117, 129, 133, 155, 169, 174, 179, 181, 183	Duran i Reynals, Estanislau	71, 75, 81, 85, 87, 93, 105
Coma, Florenci	43	Duran i Sanpere, Agustí	11
Comas i Calvet, Pere	56, 57	Duran i Ventosa, Lluís	67, 69, 87, 91
Comorera i Soler, Joan	93, 101, 144, 180	Durany i Petit, Jaume	77
Companys i Jover, Lluís	12, 55, 56, 59, 65, 69, 74, 76, 77, 78, 84, 85, 86, 87, 89, 93, 97, 99, 111, 117, 129, 134, 141, 144, 160, 165, 174, 177, 180	Escofet i Alsina, Frederic	111
Companys i Jover, Manuel	203	Escofet i Andreu, Josep	60, 71, 77, 78, 87, 93, 105, 110, 117, 119, 129, 158, 160, 169, 179, 181
Conde Giménez, Eduardo	41	Esculies i Serrat, Joan	14, 43
Cònsul i Porredon, Arnau	65	Espanya i Sirat, Josep Maria	100, 109, 117, 163
Contel i Ruiz, Josep Maria	145	Esparza i Martínez, Bernat	101
Corbella i Amat, Rafael	129	Esteve i Guau, Martí	93, 101
Corbeto, Miquel	23, 33	Fabra i Poch, Pompeu	47, 93
Cordomí i Pujolar, Joan	71, 87, 93, 119, 146, 147	Fabre i Fornaguera, Jaume	19, 127
Coris i Axandre, Tomàs	212	Fajula i Colom, Sara	15
Cornudella i Olivé, Jaume	194	Farrarons i Graupera, Salvador	43, 53
Coromines i Muntanya, Pere	99, 102, 104	Fernández, Alfonso	208
		Ferré i Vidal, Josep	121
		Ferrer i Pié, Francesc	117
		Ferrer, Esteve	29
		Ferrer, Miquel	29

Ferrés i Cortés, Josep Maria	43	Gonzàlez i Vilalta, Arnau	14
Figueres, Antoni	194	Gonzàlez, Pere	148
Figueres i Artigues, Josep Maria	14	Gordon, Richard Alan	169
Finestres i Martínez, Jordi	14	Goula i Gonzàlez, Joan	43
Flores, Montserrat	15	Gow, Edith	149
Folch i Torres, Joaquim	11	Granada i Colom, Francesc	13
Folch, Encarnació	190	Granada i Colom, Germà	13
Fontbernat i Verdaguer, Josep	56, 102, 202	Granada i Escasany, Isidre	40, 77
Fontova, Josepa	15	Granada i Pich, Agustí	51
Fontserè i Riba, Eduard	47	Granier-Barrera, Emili	71, 87, 93
Forés, Gabriel	29	Gras i Solé, Cèsar	43
Fornier i Puig, Vicenç	14	Grau i Jassans, Josep	56
Foyé i Ràfols, Marià	167, 169	Grau, Andreu	29
Fraga Iribarne, Manuel	218	Graupera, Antoni	43
Franco Bahamonde, Francisco	195, 213	Grepp	158
Frase, Ailee	149	Grijalba Mauricio, Nora	15
Frasquet, Manuel	29	Guarner i Vivancos, Vicenç	111
Frigola, Joan Àngel	15	Guimerà i Jorge, Àngel	47
Frontera i Bosch, Ramon	78, 180	Guinart i Castellà, Miquel	56, 58, 102, 198
Fusté i Segú, Joan	114	Guitart, Ricard	35
Fuster i Sobrepere, Joan	221	Halifax, Lord	
Galceran i Jorba, Miquel	203	(veure Wood, Edward)	
Galés i Martínez, Manuel	56, 102	Hansen, Rasmus	158
Gallinat i Roman, Enriqueta	84, 85, 145, 220, 221, 222, 223	Henche de la Plata, Rafael	129, 154
Gandhi, Indira	165, 172	Herebero i Mayol, Pere	15, 141
Garcés i Miravet, Tomàs	41, 43	Herriot, Édouard	171
Garcia i Domingo, Enric	14, 23, 27, 223	Higon i Rosell, Lluís	167, 178
Garcia i Llorca, David	224	Hitler, Adolf	107, 159, 189
Garcia Rosich, S.	101	Homs, Pasqual	29
Garcia-Castellet, Joan	203	Huertas i Claveria, Josep Maria	19, 127
Garcia, Emili	14	Hull, Cordell	161
Gassol i Rovira, Ventura	60, 63, 77, 78, 81, 93, 101, 123, 163	Hurtado i Martí, Ot	71, 75, 87, 93, 94, 105, 110, 117, 119
Gentile, Romeo	176	Ibàñez i Escofet, Manuel	218
Gerhardsen, Einar	158	Ibàñez i Sanagustín, Delmir	117
Gibert i Perotti, Maria Teresa	60	Ibern, Josep	29
Gibert, Olegari	33	Iglésies i Fort, Josep	49
Gilabert, Alexandre G.	119, 129	Ireland, Betty	149
Gimeno i Ventura, Carles	14, 223	Iriarte, Ignacio	21
Giner de los Rios, Bernardo	165	Irla i Bosch, Josep	124, 202
Girbés, B.	43	Jacob, Alfred	147
Gispert i Vila, Josep	71, 87, 93, 94, 119, 155, 162, 169	Jené i Aixalà, Francesc de Paula	198
		Jiménez, Pere	147
		Junyent i Vila, Ramon	60, 71, 87, 93, 94

Kennedy, John F.	165	Menon, Krishna	172
Larsen	158	Mestres i Albet, Pere	78, 101
Layret i Foix, Francesc	105	Meyer-Körber, Heidmar	215, 216
Lerroux García, Alejandro	87, 89	Miaja Menant, José	160
Linares, Manuel	135	Millet i Pagès, Josep	35
Lladó i Figueres, Josep Maria	125	Minoves i Llucià, David	220
Llardent i Comas, Ferran	169	Miquel, A.	43
Llevadot i Estradé, Joan	203	Miravittles i Navarra, Jaume	100, 101, 121, 143, 151, 184, 186
Llorens i Abelló, Joaquim	78	Modrego Casaus, Gregorio	115
Llorens, Sebastià de	211	Moliné i Plujà, Agustí	56, 58
Lloret i Fumanal, Antoni	117	Montagu	157
Lluhí i Vallescà, Joan	55, 57, 93, 101	Montagud, Josep Maria	43
Lluís i Roca, Jaume	152	Montes i Piqueres, Josep	125
Logio, Esteve	29	Montonis, Bautista	23, 35
López Esteve, Manel	93	Morant i Albert, Leopold	198
López Gatell	93	Moraton, Gilles	14, 216
Losada, Carlos	45	Morera i Ventalló, Àngel	194
Macià i Llussà, Francesc	45, 54, 55, 59, 61, 63, 65, 69, 133, 177, 203	Morera i Ribas, Samuel	78
Magrinyà, Jaume R.	119	Mori i Ballester, Benet	60, 71, 87, 93
Mallol, Carles	27	Morrison, Herbert	155, 157
Marès i Deulovol, Frederic	11	Moya i Gonzàlez, Josep	77
Marillac, Louise de	39	Muni i Sala, Josep	119, 129
Marimson, Sílvia	15	Muñoz Díaz, Manuel	117, 129, 160, 179
Martí i Capdevila, Josep Maria	114	Navarro i Costabella, Josep	125
Martí i Feced, Carles	124	Navarro i Tàrrega, Antoni	77
Martí i Rovira, Josep	119	Negrín López, Juan	173, 181
Martí i Torres, Josep	43	Nehru, Jawaharlal	165, 167, 172
Martí i Ventosa, Marià	35	Nelken Mansberger, Margarita	167, 172
Martí, Francesc	27	Nicolau d'Olwer, Lluís	66, 71, 104, 194, 199
Martí, Gerard	14	Nin i Pérez, Andreu	121, 127
Martí, Lluís	125	Nogués i Biset, Ramon	198, 202, 203
Martínez Arévalo, Josep	129	Oliva i Oliva, Antoni	71, 78, 87, 93, 102, 119, 124, 129
Martínez i Cuenca, Marià	71, 75, 87, 93, 94, 105, 110, 117, 126, 129, 146, 147, 179	Oliver i Riba, Antoni	126, 129, 186, 187, 205, 215, 216
Martínez, Maria	89	Oller	129
Martínez i Ventura, Montserrat	125	Olmo, Ricardo del	41
Martorell i Brosa, Salvador	219	Oyón, José Luis	19, 21
Martorell i Terrats, Jeroni	49	Padró i Canyelles, Pau	202
Masip i Gabernet, Josep	43	Pagès i Blanch, Pelai	14, 221
Masramon de Ventós, Manuel	63	Pallerola i Munné, Domènec	79
Massip i Izàbal, Josep Maria	71, 75, 84, 85, 97, 99	Palomas i Moncholí, Joan	14
Mateu i Pla, Miquel	191	Palomes i Tudó, Ramon	117

Park, Kendall	147	Pumarola i Julià, Tomàs	71, 87, 93, 94, 119
Pascual, Vicenç	29	Ràfols, Isidre	43
Passant, Pierre	159	Ragasol i Sarrà, Eduard	194
Paul, Vincent de	39	Rahola i Escofet, Gaietà	117
Pellicer, Anton Marc	121	Reynés, Joan	43
Pérez «Combina», Vicenç	117, 129, 155, 169, 179	Ricart, Domènec	147
Pérez Freijo, José	14	Riera i Puntí, Josep	56, 58, 60, 74, 76
Pérez González, Blas	208	Rivas, J.	45
Pérez i Farràs, Enric	93	Roca i Rosell, Francesc	151
Pétain, Henri Philippe	189	Roda i Ventura, Frederic	87
Pettersen, Eugen	158	Rodríguez i Papaseit, Joan	198, 201
Pi i Margall, Francesc	105	Rodríguez i Salas, Eusebi	119
Pi i Sunyer, August	129	Roig i Rosich, Josep Maria	55
Pi i Sunyer, Carles	9, 12, 13, 60, 66, 70, 71, 75, 76, 77, 78, 79, 81, 85, 87, 93, 97, 99, 101, 103, 105, 106, 108, 110, 111, 113, 117, 124, 125, 126, 129, 131, 160, 180, 186, 187, 197, 199, 217	Roma i Casanovas, Francesc	49, 51
Pi i Sunyer, Josep Maria	87, 163, 183, 189, 207, 208, 209, 211, 212	Romeu, Ramon	29
Picarín i Fernando, Joan	77	Ros i Serra, Jaume	194
Piera i Llobera, Dolors	160, 169, 174, 180, 183	Rossell i Muntaner, Francesc	71, 87, 93, 94
Pinyol i Angelat, Evarist	77	Rouret i Callol, Martí	60, 78
Pla i Blanc, Domènec	71, 76, 77, 87, 93, 119, 124, 126, 129, 174, 179	Rovira i Canals, Josep	194
Prat de la Riba i Sarrà, Enric	39	Rovira i Comas, Antoni	202
Prats, Joaquim	203	Rovira i Virgili, Antoni	73, 127, 198
Prieto Tuero, Indalecio	66, 71	Rovira, Josep	43
Primo de Rivera i Urbaneja, Miguel	41, 45, 57, 59, 63, 133	Rubió i Balaguer, Jordi	11
Puertas i Baños, Manuel	211	Rubió i Tudurí, Marià	100
Puerto, Pablo del	41	Ruyra i Oms, Joaquim	180
Puig i Cadafalch, Josep	39	Sabater, Eusebi	29
Puig i Elias, Joan	119, 122, 124, 133, 140, 146, 147, 160	Sagarra i de Castellarnau, Ferran de	87
Puig i Ferreter, Joan	99, 102	Salcedo del Moral, Joan Ignasi	14
Puig i Subinyà, Pere	117	Sallés i Bonastre, Anna	59
Puig Pujades, Josep	78, 99, 188, 198	Saltor i Soler, Octavi	87
Puigdomènec	129	Salvadó i Albiol, Antoni	21, 23, 25, 29, 33, 35, 37
Puigventós, Eduard	14	Salvadó i Castell, Antoni	21, 25, 29, 33, 37
Pujol i Call, Josep	77	Salvadó i Castell, Antònia	37, 63
Pujol i Font, Joan Lluís	55, 57	Salvadó i Castell, Dolors	23, 33, 37, 63, 126, 129, 187, 205, 215, 217
		Salvadó i Castell, Josep	21, 25, 29, 33, 37
		Salvadó i Castell, Robert	21, 25, 29, 33, 37
		Salvadó i Castell, Vicent	21, 25, 29, 33, 37
		Salvadó, Vicent	21
		Sampaix, Lucien	162
		Samper i Ibàñez, Ricard	87
		Sánchez Boxa, Gracián	145, 175
		Sandegaar, P.	158
		Sandys, Duncan	168

Sans i Arrufat, Josep	198	Tomillero, Jaume	14
Santaló i Parvorell, Miquel	99, 201	Torné i Bellafont, Agustí	77
Sanz	91	Torres i Barberà, Humbert	55, 59, 99, 198, 202
Sauret i Garcia, Joan	198	Torres, Domingo	149
Sbert i Massanet, Antoni Maria	12, 123, 124, 144, 167, 176, 180	Torres i Mestres, Estanislau	139
Sedó i Viñas, Pau	23, 33, 35	Trabal i Sans, Josep Antoni	100, 102
Segura i Mas, Antoni	181	Trueta i Raspall, Josep	11
Serinyà, Francesc	127, 137, 181	Tubau i Gallinat, Josep Maria	15, 85
Serra i Hünter, Jaume	71, 75, 102, 110, 117, 122	Tubau i Perelló, Enric	84
Serra i Moret, Manuel	202	Tussó i Temprado, Tomàs	117, 129
Serra, Isidor	29	Ucelay da Cal, Enric	59
Serra, Lluís	29	Ulled i Altemir, Jesús	103
Serra, Ramon	125	Uribe Galdeano, Vicente	165
Serrallonga i Urquidi, Joan	14, 145	Usón i Serrado, Manuel	211
Serrano Suñer, Ramón	193	Váchier i Pallé, Jaume	71, 75, 77
Serrat, Mercè	14	Vall i Segura, Josep	13, 14
Simmonds, Oliver	168	Vázquez Ocaña, Fernando	225
Simon, Roberta	21	Vendrell i Tiana, Francesc	87
Sinclair, Archibald	157	Ventalló i Vergés, Joaquim	39, 55, 57, 163, 207, 209, 211, 212, 213
Sirval, Lluís de (veure Higon i Rosell, Lluís)		Ventalló i Givanel, Eulàlia	15
Snell, Lord	157	Ventalló i Givanel, Joan	15
Solà de Sellarés, Maria	147	Venteo i Meléndrez, Daniel	17, 19
Solà i Cañizares, Felip de	194	Ventós i Casadevall, Antoni	71, 75, 87, 93, 94, 99, 105
Solé i Pla, Joan	80	Ventosa i Roig, Joan	128
Soler de Trincheria, Juli	43	Ventura, Celestí	211
Soler i Becerro, Raimon	59, 71, 73	Verdaguer i Santaló, Jacint	47, 185
Soler i Bru, Joan Baptista	60, 80, 101	Vidal, Joan	29
Soler, Joan Maria	137	Vidal, Maria Jesús	23
Stalin, Ióssif	127	Vidiella i Franch, Rafael	160
Stewart-Murray, Katherine (Atholl, Duquesa d')	157	Vigo i Bènia, Emili	203
Sunyol i Garriga, Josep	99	Vila, Joan	33
Tarradellas i Joan, Josep	55, 56, 58, 59, 180, 187, 188, 189, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203	Vila, Maria	149
Tarradellas i Rovira, Salvador	56	Vila i Dinarès, Pau	47
Tarrades, Joaquina	119	Vila i Soteras, Santiago	203
Tasis i Marca, Rafael	194	Vilalta i Bou, Avenir	77
Tatjer, Mercè	19	Vilalta i Vidal, Antoni	56, 60, 71, 75, 87
Tauler i Palomeras, Joan	56, 58, 60, 95, 97, 104, 203	Vilamala i Musté, Joaquín	211, 212
Thompson, Elisa	147	Vilella i Brunet, Joan	211
Tiña, Pedro	15	Villo, Joan	152
		Vinyals i Piquer, Pere	119, 129
		Vinyas, Gabriel	35
		Vinyes i Ribas, Ricard	97

Virgili i Casanovas, Caterina	14
Vives i Estober, Antoni	78
Viza i Caball, Joan Baptista	103
Wills, Ted	149
Wood, Edward	161
Xammar i Puigventós, Eugeni	194
Xirau i Palau, Antoni	57, 66, 71
Yarza i Planas, Nativitat	78
Zaragoza, Marià	43

Hilari Salvadó i Castell (Barcelona, 1899-1966), fill d'una humil família de pescadors de la Barceloneta i comptable de professió, inicià la seva militància en un catalanisme cívic i cultural, que el va dur al compromís polític, primer en entitats d'àmbit local i finalment a Esquerra Republicana de Catalunya.

Regidor de l'Ajuntament de Barcelona des del 1934 i empresonat pels Fets d'Octubre, amb l'esclat de la Guerra Civil esdevindria l'alcalde d'una ciutat assetjada per l'aviació feixista, que allora acollia milers de refugiats.

Després de vint anys a l'exili francès, on continuà sent un dels principals dirigents d'ERC, va poder tornar a la seva estimada ciutat, abans de morir arran d'un accident de trànsit.

FUNDACIÓ

JOSEP IRLA

Ajuntament
de Barcelona

Pau Vinyes i Roig (Barcelona, 1964)

Llicenciat en Història i Màster en Estudis Històrics per la UB. Membre fundador de Centre d'Estudis Ignasi Iglésias i de Tot Història Associació Cultural. Forma part del Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals, vinculat a la UB.

Col·labora en diverses revistes i mitjans electrònics locals i ha escrit com a autor i coautor diversos llibres entre els quals destaquen *Visca la República! Joaquim Ventalló, periodista, polític i traductor*; *La ciutat republicana s'enlaira. L'Avantprojecte de l'Aeroport de Barcelona (1931-1934)*; *La Segona República al Prat de Llobregat. Política i Societat (1931-1939)*

—Premi de Recerca Jaume Codina 2011 de l'Ajuntament del Prat de Llobregat—
i *L'Abans de Sant Andreu de Palomar. Recull gràfic (1880-1976)*.